LUND UNIVERSITY

Historia från tidskriftsredaktionen

En komparativ studie av Populär Historias och History Todays historieskrivning

Sjöland, Marianne

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Sjöland, M. (2016). *Historia från tidskriftsredaktionen: En komparativ studie av Populär Historias och History Todays historieskrivning.* [Doktorsavhandling (monografi), Historiska institutionen].

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

STUDIA HISTORICA LUNDENSIA

Historia från tidskriftsredaktionen

EN KOMPARATIV STUDIE AV *POPULÄR HISTORIAS* OCH *HISTORY TODAYS* HISTORIESKRIVNING

Marianne Sjöland

HISTORIA FRÅN TIDSKRIFTSREDAKTIONEN

Historia från tidskriftsredaktionen

En komparativ studie av *Populär Historias* och *History Todays* historieskrivning

Marianne Sjöland

Lunds universitet

STUDIA HISTORICA LUNDENSIA 24

Studia Historica Lundensia kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/shl
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Omslagsbild av Marianne Sjöland

Omslagslayout av Johan Laserna

Copyright Marianne Sjöland

Historiska institutionen, Lunds Universitet
Studia Historica Lundensia 24

ISBN 978-91-88473-13-4 (tryck)
ISBN 978-91-88473-14-1 (pdf)
ISSN 1650-755X

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds Universitet, Lund 2016

Innehållsförteckning

Förord 9

Inledning 11
Varför studera populärhistoriska tidskrifter? 12
Disposition 17

Teoretiska utgångspunkter 19
Historiekultur – definitioner och avgränsningar 19
Tre historiekulturforskare 20
Att tillämpa historiekulturell teori 22
Genetiskt och genealogiskt perspektiv 22
Process, struktur och funktion – tre aspekter av historiekultur 23
Historiekulturella strategier 27
Historiebruk 30
Typologier 32

Metodologiska utgångspunkter 45
Komparation – en skärningspunkt mellan teori och metod 45
Tillvägagångssätt 48
Historiebruksanalys 49
Bildanalys 49

Material 53
Urval 54

Att förmedla historia i magasin 57
Populariserad historia 59
Populärt för vem? 60
Populär och offentlig historia – begreppsdefinitioner 63
Genrens betydelse 67
Tidskriftsgenrer 67
Journalistiska influenser 71
Populärhistoria i olika genrer 74
Populär Historia – ”Sveriges ledande historiska magasin” 76
Tidskriften och förlaget – en långvarig relation 77
Chefredaktörerna har ordet 79
Historiens återkomst 84
Populär Historia 1991–2010 85
History Today – ”What happened then matters now” 99
1951 – första utgivningsåret 100
Sextio år senare 101
Producenter och konsumenter 104
History Today om *History Today* 108
”The new gardening” 112
Ett komparativt perspektiv 120

Populär Historia och *History Today* om imperialismens historia 123
Svensk stormaktstid 125
Kejsare utan kläder eller stormakt utan samvete? 126
Kronologiska texter och multifunktionella bilder 129
Historia som dåtid och nutid 134
Summering 135
Den leopoldska imperialismen 136
Historiska realiteter 137
Nationella mönster – goda mot onda 139
Kritiska perspektiv i text och bild 141
Historia som politiskt verktyg 143
Summering 144

Brittisk och svensk imperialism 145
Myt och moral 147
Korta och långa perspektiv 148
Historia som färskvara 152
Summering 153
Brittisk imperialism 154
Myter om imperiet – upprätthålla eller avfärda? 154
Britterna och imperiet 156
Historia som nostalgi och argument 159
Summering 160
Sammanfattande slutsatser 161
Tolkningar av imperialism 161
Politisering och avpolitisering 162
Nationalisering 163
Professionalisering och popularisering 164
Att hantera imperialism 167

Populär Historia och *History Today*
om krigens historia 171
Genren, temat och den populärhistoriska kontexten 173
De medeltida korstågen 174
Komparation 180
Israels krig 182
Sveriges och Storbritanniens relation till Israels krig 182
History Today om Yom Kippur-kriget 183
Populär Historia om Israels krig 187
Komparation 192
Första världskriget 194
Sveriges och Storbritanniens relation till första världskriget 194
History Today om första världskriget 195
Populär Historia om första världskriget 199
Komparation 202
Andra världskriget 204
Sveriges och Storbritanniens relation till andra världskriget 204
History Today om andra världskrigets bombkrig 204
Populär Historia om andra världskrigets bombkrig 213
Komparation 215

Kalla kriget 218
Sveriges och Storbritanniens relation till kalla kriget 218
History Today om kalla kriget 219
Populär Historia om kalla kriget 222
Komparation 224
Sammanfattande slutsatser 226
Krig på distans 228
Krig som kris 230

Historia från tidskriftsredaktionen 233
Sammanfattning 233
Redaktörernas popularisering av historia 234
Artikelförfattarnas popularisering av historia 235
Kontexter 239
Slutsatser – historiekulturella strategier och historiebruk 241
Metodiska och teoretiska reflektioner 247
Genren – en förening av populärt och impopulärt 249
Slutligen – en diskussion om svensk och brittisk historiekultur 251

Förslag till framtida studier 257

Summary 259

Referenser 267
Tidskrifter 267
Intervjuer 270
Litteratur 271
Webbsidor 280
Radioprogram 281

Bilagor 283
Analyskategorier 283

Förord

Månaderna innan min avhandling blev klar tillbringade jag många och långa stunder i Pressbyråns lokaler, närmare bestämt framför hyllorna med populärhistoriska tidskrifter. Jag tog en mängd fotografier av *Populär Historia*, *History Today* och andra magasin för att kunna välja en passande bild till avhandlingens omslag. Valet föll på den bild som bäst fångade tillgängligheten och mångfalden av populärhistoriska tidskrifter, eftersom detta kännetecknar en stor del av den populariserade historieförmedlingen.

Jag har under de senaste åren umgåtts flitigt med *Populär Historia* och *History Today* för att uttolka vad historiker och journalister egentligen gör när de populariserar historia. Det har varit ett stimulerande, produktivt men också utmanande arbete. Troligtvis kan de flesta doktorander vittna om en liknande berg- och dalbanekänsla. Flertalet kan säkert även vittna om behovet av att ha engagerade och kunniga handledare. Min huvudhandledare Ulf Zander och min biträdande handledare Klas-Göran Karlsson uppfyller med råge ett sådant önskemål. Ulf har med stor kompetens och outsinligt tålamod hjälpt mig att reda ut snärjiga tankar och texter samt lotsat mig mot olika tolkningsmöjligheter som har berikat avhandlingen. Han har också varit ett stöd när självförtroendet har dalat, bland annat under slutspurten då tiden kändes knapp. Klas-Göran har genom sina kloka och konstruktiva kommentarer utmanat mina tankar på ett välbehövligt sätt och därigenom bidragit till att avsevärt höja avhandlingens kvalitet. Ett varmt tack till er båda för all tid och kraft ni har lagt ner!

May-Brith Ohman Nielsens noggranna och initierade arbete som slutopponent gav mig många värdefulla insikter inför det avslutande arbetet med avhandlingen. Tack, May-Brith!

Jag vill också tacka alla seniora forskare och doktorandkollegor vid Historiska institutionen i Lund som har tagit sig tid att läsa och kommentera mina texter vid olika seminarier. I detta sammanhang vill jag särskilt nämna Vahagn Avedian, Bonnie Clementsson, Per Höjeberg, Björn Lundberg, Valter Lundell, Maria Karlsson, Anna Palmgren, Emma Severinsson och William Wickersham. Ett speciellt tack går till min doktorandkollega Helén Persson för alla intressanta, roliga samtal och fin

vänskap. Jag vill också tacka Christine Malm och Ingegerd Christiansson som alltid har tagit sig tid att svara på allehanda frågor om ekonomi och administration.

Det finns många att tacka utanför forskarutbildningen och universitetet. Redan under arbetet med min licentiatuppsats om *Populär Historia* var redaktionsmedlemmarna Magnus Bergsten, Anna Maria Erling och Jacob Wiberg behjälpliga med information om tidskriften och det populärhistoriska skrivandet. Under ett besök i London intervjuade jag *History Todays* chefredaktör Paul Lay som inlevelsefullt redogjorde för magasinets långa historia och drivkrafterna bakom och utmaningarna med att driva en populärhistorisk tidskrift i Storbritannien. *Thank you, Paul! The interview was very valuable for my dissertation.*

Peter Baston har gjort en mycket grundlig språkgranskning av den engelska sammanfattningen. Stort tack, Peter! Min lärarkollega Maddalena di Emidio Blomqvist har hjälpt mig med språkgransking av artiklar. Tack, Maddalena för att du har tagit dig tid! Jag vill också tacka Johan Laserna som har formgivit avhandlingens omslag och som under processen snabbt svarat på en strid ström av frågor.

Ett speciellt tack vill jag rikta till min vän och kollega Ingmarie Danielsson Malmros som har varit en inspirationskälla och ett stöd under både licentiand- och doktorandstudierna. Tack, Ingmarie för alla kloka råd och muntra stunder!

Slutligen riktar jag en varm tanke till min familj och mina vänner som har stöttat mig och lyssnat på allehanda utläggningar om avhandlingsskrivandet och mer eller mindre kvalificerade gissningar om när boken ska bli klar. Nu är den äntligen färdigskriven! Mor och far – tack för ert stora engagemang och för att ni har varit så förstående när avhandlingen har tagit all min tid! Anders – jag skrev detta i förordet till licentiatuppsatsen, men det tål att upprepas: Utan din uppmuntran och ditt stöd hade arbetet med avhandlingen blivit oändligt mycket svårare. Mitt största tack går därför till dig!

Eslöv den 8 oktober 2016
Marianne Sjöland

Inledning

Tidskrifterna *Populär Historia* och *History Today* är lätta att lägga märke till i Pressbyråns tidningshyllor. På omslagen av tjockt, glansigt papper finns vackra, ibland dramatiska, bilder och lockande rubriker. Men vad är det för slags historia som läsaren bjuds in till? Låt oss inleda med några smakprov på hur tidskrifterna kan se ut, både på in- och utsidan. I centrum står fyra namnkunniga monarker.[1]

Bilder från *Populär Historia* 2007:3 och 2013:12 samt *History Today* 2003:5 och 2009:4. Copyright © Populär Historia och History Today.

Gemensamt för dessa fyra regenter är att eftervärlden har betraktat deras personligheter och liv som spännande och väl värda att uppmärksamma. På 1500- och 1600-talet regerade Elizabeth I och Kristina över växande stormakter och mansdominerade samhällen. *History Today* anlägger ett genus- och maktperspektiv på Elizabeths regentroll, medan *Populär Historia* lyfter fram Kristinas rebelliska karaktär.

1 Susan Doran, ”Elizabeth I. Gender, Power & Politics”, *History Today* 2003:5, s. 29; Suzannah Libscomb, ”Who was Henry VIII and when did it all go wrong?”, *History Today* 2009:4, s. 14–15; omslag med drottning Kristina, *Populär Historia* 2007:3; omslag med Karl XII, *Populär Historia* 2013:12.

På omslaget till denna utgåva av *Populär Historia* annonseras även andra artiklar om så vitt skilda ämnen som slaget vid Stralsund och Zarah Leanders liv. Mångsidigheten går igen i den biografiska artikeln om Henrik VIII. Vi möter både samtida och nutida tolkningar av den excentriske engelske kungen. Scenen från den aktuella TV-serien *The Tudors* fångar läsarens intresse, men tillsammans med rubriken signalerar bilden också att skribenten kommer att ta itu med populärkulturella föreställningar om kungen. Riktar vi blicken mot det andra omslaget av *Populär Historia* möter vi Karl XII i ett välkänt porträtt. Texten utlovar nya perspektiv som förklarar krigarkungens karaktär och handlingar. Samma nummer innehåller artiklar om tomtens föregångare och allmogens djur. En sådan innehållsmässig bredd tyder på att populärhistoriska tidskrifter har en större repertoar än kungar och krig.[2]

Omslagen och artiklarna väcker en mängd frågor. Varför har redaktionerna valt att fokusera på regenter från svunna tider och att illustrera Elizabeth I, Kristina, Henrik VIII och Karl XII på just dessa sätt? Vad säger tidskrifternas ”förpackningar” om innehållet, och hur förhåller sig den här typen av historieskrivning till annan sorts historieförmedling? Ur ett vidare perspektiv handlar detta om den populariserade historiens karaktär och lockelse, men även om producenternas och konsumenternas behov av och intresse för historia. Däri tar min undersökning avstamp.

Varför studera populärhistoriska tidskrifter?

Det ligger nära till hands att föreställa sig att en historievetenskaplig undersökning av populärhistoriska tidskrifter syftar till att finna faktafel och sticka hål på myter. Med hjälp av källkritiska metoder ämnar forskaren avslöja och justera föreställningar som står i skarp kontrast till vetenskapligt framtagna faktauppgifter. Föreliggande avhandling bygger på andra historievetenskapliga premisser. Jag vill med stöd av historiekulturella och komparativa utgångspunkter undersöka vad popularisering av historia kan innebära.

Begreppet historiekultur låter sig inte beskrivas på några rader, men på grund av dess centrala plats i föreliggande studie för jag i det följande ett kortare resonemang om begreppets definition och funktion. En fördjupning följer i teorikapitlet. Jag tolkar historiekultur som summan av alla de olika yttringar av historia som kommuniceras offentligt. I dessa kommunikativa sammanhang tillskrivs det förflutna olika betydelser, som både kan upprätthålla och utmana gängse normer och traditioner. I de flesta samhällen råder dock någon form av konsensus kring vilken historia som är värd att uppmärksamma och hur den ska tolkas.[3] Värt att notera är

2 Jämför Scott Anthony 2015, s. 72; Peter Fällman Andersson 2015-03-29; Yvonne Hirdman 2003, s. 216.

3 Jämför Jörn Rüsen 2004a, s. 152; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 40–41.

att historiekulturer inte bara formas av den historia som kommuniceras inom universitets- och skolväsende utan av all produktion och konsumtion av historia.

Denna studie handlar följaktligen om historieskrivning som produceras utanför akademin och som vänder sig till en bredare publik. Syftet är att granska hur tidskrifternas skribenter och redaktörer dels anpassar historieskrivningen efter genren och det populärhistoriska sammanhanget, dels nyskapar sättet att skriva historia på genom innehålls- och formmässiga förändringar. Det senare kan leda till genreutveckling men även till påverkan på övergripande historiekulturella föreställningar. Jag tänker mig att både anpassning och nyskapande kan ses som led i en professionaliseringsprocess för dem som förmedlar populariserad historia. Den vetenskapliga historien tycks vara av särskild betydelse i denna process. Min licentiatuppsats om *Populär Historia* kunde påvisa att magasinet är en komplex historiekulturell artefakt. Tidskriften är primärt en journalistisk och kommersiell produkt, som syftar till att i lättsmält form förmedla historia till så många läsare som möjligt. Formellt sett regleras *Populär Historia* inte av historievetenskapliga krav, men redaktörer och skribenter anknyter ändå i hög grad och på olika sätt till vetenskaplig historieskrivning. Denna samverkan mellan mediala, kommersiella och vetenskapliga aspekter väcker frågor om hur popularisering av historia går till. På ett övergripande plan handlar det om vilka historiekulturella processer och strukturer som formar magasinens historieskrivning samt vilka funktioner historia fyller för redaktörer och skribenter. Om detta vet historiker relativt lite. Ett sekundärt syfte med avhandlingen är därför att bidra till ett i dagsläget tunt forskningsfält och att bedriva forskning framöver om populariserad historia.

Vetenskaplig historieskrivning är väl utforskad, så väl att det har skapats en subdisciplin för ändamålet, historiografi. Studier av populariserad historieskrivning är betydligt färre, och de som finns faller inte under historiografin. Inom litteratur- och medievetenskap genomförs en hel del undersökningar av historia på film och i skönlitteratur, men de utgår oftast från andra premisser och frågor än sådana som direkt rör historieförmedling.

Det knappa historievetenskapliga intresset för populärhistoria står i skarp kontrast till det stora engagemang den tilldrar sig bland allmänheten. Månadsmagasin som *Populär Historia* och systertidningen *Allt om historia* når ut till 170 000–200 000 personer.[4] Historievetenskapliga tidskrifter är inte i närheten av sådana siffror. Ändå vet historiker betydligt mer om den vetenskapliga än om den populariserade historieförmedlingen. Detta obalanserade förhållande är problematiskt då den senare rimligen har större betydelse än den förra för den historieintresserade allmänhetens uppfattningar om det förflutna. Populärhistoriska produkter har också stor kom-

4 Se *ORVESTO® KONSUMENT 2015: Helår*, s. 8–9.

mersiell betydelse. För många producenter handlar det om att sälja historia till en så stor publik som möjligt för att verksamheterna ska fortleva och gå med vinst. Bör tidskriftsredaktörer och tv-producenter satsa på sådan historia som är starkt historiekulturellt förankrad, det vill säga den bekanta historien, eller bör de lansera en mer okänd, undanskymd historia? Vad lockar mest vid en viss tid och i en viss genre? Det finns inget givet svar på dessa frågor, men de sätter fingret på en för avhandlingen central utgångspunkt: historia skapas i kommunikativa processer mellan avsändare och mottagare. Dessa processer är särskilt komplexa när det gäller historia som riktar sig till många.

Relationen mellan historia, genre och populärhistorisk och kommersiell kontext är tämligen outredd. Vi vet inte heller så mycket om skillnader och likheter mellan populärhistoriska produkter från olika länder.[5] Dessa aspekter analyserar jag med stöd av frågeställningar som belyser historiekulturella processer, strukturer och funktioner i *Populär Historia* och *History Today*.

De första frågeställningarna behandlar kontinuitet och förändring över tid: Vad är utmärkande för *History Todays* och *Populär Historias* historieförmedling under undersökningsperioden 1990–2012? Vad förenar och skiljer tidskrifterna åt? Frågorna syftar dels till att synliggöra producenternas urvalsprinciper och förmedlingsstrategier, dels till att övergripande beskriva tidskrifternas utveckling.

Den andra uppsättningen av frågeställningar uppmärksammar strukturella faktorer: Vilka villkor styrs förmedlarna av? Hur kan genren beskrivas? Hur och i vilken grad anknyter förmedlarna till samtida historiekulturella och mediala kontexter? Frågorna rör de kommunikativa system som tidskrifterna ingår i. Analyserna riktas mot förmedlarledet och mediet (tidskrifterna) i syfte att finna mönster som kan stödja en genrebeskrivning. Den sistnämnda frågan belyser tidskrifterna ur ett vidare sammanhang som rör historiens plats i samhället. Produktion och konsumtion av populärhistoriska tidskrifter sker i samverkan med annan historieförmedling i exempelvis TV, film, skönlitteratur och historieundervisning. Genom dessa kanaler förmedlas ofta inflytelserika versioner av historia. De bidrar därför till att påverka uppfattningar om vilken historia som är värd att uppmärksamma och hur den ska förstås.[6] I många fall är offentlig historieförmedling nationellt präglad, men det betyder inte att den är homogen. Inom ramen för en övergripande historiekultur ryms många yttringar som både bekräftar och utmanar etablerade föreställningar om det förflutna. I *Populär Historia* och *History Today* förenas kommersiella villkor

5 Hittills har endast några mindre komparativa studier gjorts. Se antologibidragen i Popp Susanne, Schumann Jutta & Hannig Miriam (eds.), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

6 Jörn Rüsen 2004a, s. 150.

med historiekulturella normer och traditioner.[7] Det skapar specifika former av historieförmedling med stor räckvidd och potential att påverka historiekulturella föreställningar. I detta avseende stöder jag mig på historikern Henri Roussos slutsats om att historiekulturens aktörer och artefakter på en och samma gång kan spegla och utmana nationella kollektiva minnen.[8] Han har studerat hur det nationella minnet av Vichyregimen i Frankrike under andra världskriget har växt fram och förändrats mellan åren 1945 och 1990. Undersökningsmaterialet omfattar olika grupper och organisationer samt monument, medier och läroböcker, som på olika sätt behandlar Vichyregimen. Rousso benämner dessa aktörer och artefakter ”carriers”, eftersom de både bär på och förmedlar kollektiva minnen av ockupationen. Artefakterna får alltså ett slags aktörsstatus eftersom de inte bara ”är” historien om Vichyregimen, utan också ”gör” historia om densamma. Synsättet kan översättas till en av historiekulturens grundläggande premisser, nämligen tanken att människan är både skapad av historien och skapare av historia.[9]

Populärhistoriska magasin produceras av olika yrkesgrupper och läses av människor med olika intressen av historia. Tidskrifter av detta slag kan därför tänkas spegla breda historiekulturella föreställningar. Samtidigt visar min licentiatuppsats att olika former av vetenskapligt historiebruk är klart framträdande i *Populär Historia*.[10] Insikten om att vetenskaplig historia kan spela en avgörande roll i populariseringen av historia har genererat en tredje frågeställning, som utgår från ett funktionellt perspektiv: Är vetenskapliga historiebruk, i olika varianter, lika framträdande i *History Today* som i *Populär Historia*? Om ja, hur kan relationen mellan vetenskaplig och populariserad historieskrivning förstås på ett mer generellt historiekulturellt plan? Dessa frågor handlar om vilka funktioner historia fyller för avsändarna, hur de förhåller sig till den vetenskapliga historieskrivningen och vad som händer när den anpassas till populariserade sammanhang. Här framträder inte bara avsändarnas idé om historia utan även deras idé om mottagarna, det vill säga hur avsändarna föreställer sig läsarnas behov av historia. Det vetenskapliga historiebruket tycks fylla en central funktion här.

Den sista frågeställningen är av metodologisk art: Vad kan en analys av *History Today* och brittisk historiekultur tillföra en analys av *Populär Historia* och svensk historiekultur och vice versa? Komparationen belyser aspekter som inte blir synliga när tidskrifterna studeras var och en för sig.[11] Det betyder att jämförelsen kan ge internationella perspektiv på ett material som både av företrädare för populärhisto-

7 Marianne Sjöland 2011, s. 175–180.
8 Henry Rousso 1991, s. 219–221.
9 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 48–50.
10 Marianne Sjöland 2011, s. 101.
11 Jämför Jürgen Kocka 2003, s. 40.

riska tidskrifter och av dem som har analyserat dem beskrivits som nationellt orienterat.[12] Samtidigt visar flera internationella studier av populärhistoriska produkter och aktiviteter att det sker interaktioner mellan olika regioner och länder.[13] Därför är mitt mål inte bara att identifiera likheter och skillnader mellan magasinen. Jag försöker också att urskilja beröringspunkter och generella mönster som kan stödja en definition av den populärhistoriska tidskriftsgenren. Det är värt att påpeka att genre inte ska ses som liktydigt med form, utan med en kombination av innehåll och form som har upprepats, men också varierats, under lång tid.[14] På så vis är genrer historiskt definierade och därför också givna delar i en historiekultur.

Historievetenskaplig forskning om populariserad historieförmedling ägnar sällan genrer någon uppmärksamhet. Istället har man hållit fast vid en historiografisk tradition och värderat populärhistoriska artefakter utifrån andra premisser än dem som råder för genren i fråga.[15] Trots detta finns ett stort vetenskapligt intresse för historia i moderna medier, såsom film, internet och datorspel.[16] Riktas blicken mot studier av historia i mer traditionella medier, exempelvis populärvetenskapliga böcker och tidskrifter, är intresset mindre. Här ryms en paradox. Å ena sidan finns en omedvetenhet om genrens betydelse för historiska framställningar. Å andra sidan dras forskarnas uppmärksamhet till genrer som, i högre grad än populärhistoriska tidskrifter, utmanar normer för hur historia ska tolkas. Möjligen upplevs historieskrivning i tryckta medier som mindre angelägen att undersöka eftersom den i flera avseenden påminner om andra traditionella genrer, som läro- och fackböcker. Slutsatserna stannar ofta vid att populärhistoriska magasin i huvudsak förmedlar historia om krig, speciellt andra världskriget, och mäktiga män.[17] Detta förhållningssätt behöver problematiseras eftersom det dels bortser från tidskrifternas komplexa

12 Magnus Bergsten 2005:11, s. 5; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 42.

13 Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman 2012, s. 10–16.

14 Jämför Michael Tapper 2011, s. 31.

15 Dessa iakttagelser har gjorts av flera forskare. Ulf Zander 2006a, s. 14–15 om hur historiker i studier av historia på film ofta bortser från filmmediets inverkan på innehållet. Se även Simon Larssons recension av Eva Kingsepp & Tanja Schult (red.), *Hitler für alle: populärkulturella perspektiv på Nazityskland, andra världskriget och Förintelsen,* i *Historisk Tidskrift* 2014:1, s. 120–123.

16 Se exempelvis Jerome de Groot 2009; Jerome de Groot 2016; Pedro Ramos Pinto & Bertrand Taithe (eds.) 2015.

17 Yvonne Hirdman 2003, s. 215–217; Peter Fällman Andersson, ”I väntan på tidningen Hitler”, *Sydsvenskan* 2015-03-29; Monika Vinterek 2015, s. 307, 316. Vinterek presenterar en kvantitativ undersökning av bilder och rubriker på bland annat *Populär Historias* omslag. Europeisk historia, krigshistoria och mäktiga män dominerar frontsidorna och för *Populär Historias* del även svensk historia. Hon ställer resultaten mot producenternas uttalade intentioner och visar att de inte synkroniserar. Detta är förvisso intressant information, men den tillför ingen djupare förståelse för vad som formar tidskrifternas historieförmedling. Exempelvis uppmärksammas inte samtidens, det vill säga samhälleliga och mediala kontexters, inverkan på omslagens utformning.

karaktärer, dels ignorerar de historiekulturella sammanhang som produktion och konsumtion av populärhistoriska tidskrifter omges av. I föreliggande avhandling är synsättet det omvända på så vis att genren och de historiekulturella kontexterna har framskjutna positioner i analyserna.

Slutligen vill jag uppmärksamma undersökningens avgränsningar. För det första är avhandlingen en vidareutveckling av min licentiatuppsats, *Historia i magasin. En studie av tidskriften* Populär Historias *historieskrivning och av kommersiellt historiebruk.* Uppsatsens plats i avhandlingen är dubbel då den utgör både en bakgrund till och en integrerad del av avhandlingsprojektet. Komparationerna görs i huvudsak mellan tidigare analyser av *Populär Historia* och nya analyser av *History Today*, vilket betyder att det teoretiska ramverket och analysverktygen i stort sett är desamma i båda undersökningarna. Licentiatuppsatsens bärande resultat sammanfattas i det första empiriska kapitel. Relationen mellan studierna synliggörs kontinuerligt i avhandlingen.

För det andra är avhandlingen ingen receptionsstudie. Läsarnas tolkningar av och uppfattningar om tidskrifternas innehåll faller huvudsakligen utanför undersökningens ramar, men det betyder inte att jag helt och hållet bortser från mottagarnas perspektiv. De inlemmas på ett mer generellt plan genom studiens historiekulturella angreppssätt.

Disposition

Avhandlingen består av nio kapitel. De två nästkommande presenterar undersökningens teoretiska och metodiska premisser. Historiekulturbegreppet står i centrum för teorikapitlet. Inledningsvis redogör jag för hur olika forskare har definierat begreppet. Därefter följer några avsnitt om hur det tillämpas i studien. Dessa delar utgör ett slags brygga mellan teori- och metodkapitlet. Jag använder en rad olika teoretiska verktyg, men historiekulturella strategier och historiebruk är av särskild betydelse. Metodkapitlet handlar i stor utsträckning om den komparativa ansatsen och dess relation till avhandlingens teoretiska ramverk. Kapitlet beskriver även tillvägagångssätten för historiebruks- och bildanalyserna. Materialet redovisas i ett eget kapitel där urvalet diskuteras, bland annat i relation till licentiatuppsatsens resultat.

En ursprunglig tanke var att låta de tre historiekulturella perspektiven – process, struktur och funktion – styra var sin del av den empiriska undersökningen. Perspektiven är dock svåra att hålla isär, varför jag beslöt att genomgående beakta alla tre i analyserna av undersökningsmaterialet. För- och nackdelarna med denna lösning återkommer jag till längre fram, men redan nu kan sägas att tidskrifternas historiekulturella mångfald framträder tydligare då undersökningen utgår från flera per-

spektiv samtidigt.

Avhandlingens empiriska del är tematiskt uppbyggd. Den består av tre kapitel. Samtliga genomsyras av ett komparativt perspektiv. I slutet har jag förlagt kapitelsammanfattningar och delslutsatser i syfte att lyfta fram de viktigaste resultaten av jämförelserna mellan *Populär Historia* och *History Today*.

Det första empiriska kapitlet ”Att förmedla historia i magasin” undersöker framförallt redaktörernas historieförmedling och tidskrifternas historia. I det ingår bland annat en sammanfattning av licentiatuppsatsen, som även utgör en bakgrundsbeskrivning till avhandlingsprojektet. Kapitlet inleds med ett forskningsläge om populärhistoria och genreteori för att uppmärksamma läsaren på materialets mångfacetterade karaktär. I sammanhanget kan nämnas att tidigare forskning inryms på olika ställen i avhandlingens teoretiska och empiriska delar. Uppdelningen beror på att det finns flera olika typer av forskningslägen att ta hänsyn till, samtidigt som det överlag saknas undersökningar som rör populärhistoriska tidskrifter. Studier av populärhistoria omfattar många olika genrer, aktiviteter och företeelser, men populärhistoriska tidskrifter uppmärksammas sällan. Detta har lett till att tidigare forskning inte redovisas under egen rubrik utan på olika ställen där kopplingen till min studie är tydligast.

Avhandlingens andra och tredje empiriska kapitel handlar om skribenternas historieförmedling och hur den tar sig uttryck i ett antal tidskriftsartiklar om imperialism och krig. Gemensamt för dessa två teman är att de är väl förankrade i både historievetenskapliga och populärhistoriska sammanhang i Sverige och Storbritannien. Jag gör kontinuerliga jämförelser mellan svenska och brittiska artiklar som skildrar samma historiska epok eller händelse, exempelvis den svenska stormaktstiden, den brittiska imperialismen och första världskriget. I kapitelsammanfattningarna och delslutsatserna kontextualiserar jag resultaten utifrån artiklarnas tillkomstid för att bättre förstå skribenternas urvalsprinciper och förmedlingsstrategier.

Bokens avslutande del innehåller ett kapitel som besvarar frågeställningarna utifrån de viktigaste resultaten och som formulerar slutsatserna i enlighet med det teoretiska och metodiska ramverket. Kapitlet avslutas med diskussioner om genrens beskaffenhet och om likheter och skillnader mellan svensk och brittisk historiekultur. I det senare avsnittet lyfter jag blicken från redaktionerna, skribenterna och magasinen mot historiekulturella kontexter som sträcker sig längre bort i tid. Det allra sista kapitlet innehåller uppslag till framtida undersökningar med utgångspunkt i avhandlingens resultat.

Teoretiska utgångspunkter

Historiedidaktisk forskning undersöker på vilka sätt och på vilka grunder historia kommer till uttryck dels i övergripande samhälleliga och kulturella kontexter, dels i enskilda människors eller kollektivs möten med historien.[18] Historiemedvetande är historiedidaktikens mest grundläggande begrepp.[19] Det inrymmer människans förmåga att skapa samband mellan tolkningar av det förflutna, förståelse av nutiden och förväntningar på framtiden. I denna komplexa och svåranalyserade process ingår också en medvetenhet om att människan, via sin narrativa förmåga, är både historieskapande och historieskapad.[20] Mycket tyder på att det sistnämnda perspektivet är mest företrätt i tidskrifterna, men frågan är i vilken grad och på vilka sätt det samverkar med frågor som utgår från nutida värderingar och föreställningar. Dessa temporala samband har en fundamental ställning i historiedidaktisk teori, så även i analyserna av tidskrifternas historieskrivning.

Historiekultur – definitioner och avgränsningar

De första betydande historiedidaktiska undersökningarna i Norden gjordes under 1980-talet. De utgick, med stöd av anglosaxiska och tyska teoretiker, från skolnära perspektiv. Under 1990-talet kom disciplinen att orienteras mot historia som ett mer övergripande, samhälleligt fenomen. I centrum stod historiens meningsskapande dimensioner och dess utryck i offentliga, vardagliga och mediala sammanhang. Numera märks en ökad tendens till insnävning på så sätt att allt fler historiedidaktiska undersökningar kretsar kring rena undervisningsfrågor, inte sällan av metodisk art.[21]

---

18 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 31.

19 Se bland annat Bernard Eric Jensen 1997, s. 59–60; Jörn Rüsen 2004a, s. 151; Klas-Göran Karlsson 2009, s. 47–48.

20 Bernard Eric Jensen 2003, s. 58–60.

21 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 22–24. För metodinriktade historiedidaktiska studier, se bland annat http://www.org.umu.se/historia-med-utbildningsvetenskaplig-inriktning/publikationer, 2016-08-28; https://www.kau.se/forskarskolan-for-larare-i-historia-samhallskunskap-geografi-och-religionskunskap, 2016-08-28.

Därmed riskerar historia att göras till en angelägenhet enbart för skola och utbildning och inte för samhället i stort. Ett sådant synsätt bortser exempelvis från att människor möter och påverkas av populariserad och annan offentlig historia. Jag ansluter mig inte till denna historiedidaktiska inriktning utan till den forskningstradition som formades under 1990-talet.

Tre historiekulturforskare

Inom historiekulturell forskning uppfattas historia som ett kommunikativt ämne. Historia skapas och förändras genom att individer, grupper och institutioner uttrycker föreställningar om det förflutna i olika publika sammanhang, exempelvis i debatter, museiutställningar och undervisning. Sådana möten och samtal om historia formar tillsammans en nations, regions eller en grupps historiekultur. Precis som i alla andra kommunikationssituationer krävs avsändare, budskap, medium och mottagare för att hålla en historiekultur levande. I historiekulturella studier kan tonvikten läggas på antingen ett par eller flera led i kommunikationsstrukturen. Föreliggande avhandling uppmärksammar förmedlingsleden – avsändare, budskap och medium. I andra undersökningar ligger fokus istället på mottagarledet och receptionen av historia.[22] De forskare som presenteras i föreliggande avsnitt beaktar, om än på lite olika sätt, kommunikativa aspekter i sina definitioner av historiekultur. Värt att notera är att den vetenskapliga historieskrivningen bara ses som ett av många historiekulturella uttryck i ett samhälle.

Claus Bryld är en av de historiker som tidigt uppmärksammade den historia som producerades utanför akademin. Han föreslog redan 1991 att historiografibegreppet borde kopplas bort från sin ensidiga koncentration på vetenskaplig historieforskning. Det borde även inkludera andra historiekulturella produkter, vilka han såg som angelägna att analysera.[23] I sådana fall krävs tvärvetenskapliga metoder som kan synliggöra förhållandet mellan producenter av populärhistoriska produkter och konsumenterna av desamma. Detta, menar Bryld, är betydligt mer metodiskt krävande än traditionell historiografisk forskning, men likväl nödvändigt för att förstå den dominerande masskulturella historieförmedlingen och dess stora påverkan på människors historiemedvetande.[24]

Numera är uppdelningen mellan historiografisk och historiekulturell forskning inte lika strikt, främst beroende på att ett större intresse har riktats mot det senare området. Samtidigt som historiekultur har vunnit större gehör står det klart att det

22 Se exempelvis Bodil Axelsson 2011; Steven Dahl 2013.

23 Se även Claus Bryld 1993, s. 32.

24 Claus Bryld 1991, s. 98–100. Se även Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 65.

kvarstår utmaningar att använda det som ett konkret analysinstrument. Innan möjligheterna till operationalisering av historiekultur diskuteras kommer jag att resonera kring några definitioner och tolkningar av begreppet.

Historieteoretikern Jörn Rüsen noterar, i likhet med Bryld, ett stort avstånd mellan historievetenskaplig forskning och den historia som produceras och används utanför akademin. Distansen upprätthålls framförallt av historiker som värnar om ämnets vetenskapliga karaktär och status. Han menar att ett sådant förhållningssätt inte är fruktbart, eftersom historia ”[i]s rooted in practical life and at the same time transgresses it into the realm of cognitive praxis, which follows its own (methodical) rules”.[25]

Historia handlar alltså om en interaktion mellan historiens praktiska och kognitiva dimensioner. Samspelet bildar en gemensam och övergripande referensram för hur historia ska förstås och hanteras. Detta utgör, enligt Rüsen, ett samhälles historiekultur.[26] Det förflutna, som blir föremål för offentlighetens intresse, aktualiseras via minnen men också genom nutida behov och förväntningar på framtiden.

Rüsen ser historiedidaktikens fokus på historiemedvetande som vägen till en definition av och intresse för historiekultur: ”Historiekultur kan alltså definieras som en artikulering med praktiska konsekvenser av historiemedvetandet i ett samhälle.”[27] En historiekulturforskare som har likartade utgångspunkter är Klas-Göran Karlsson. Han definierar historiekultur som ”[d]et kommunikativa sammanhang inom vilket historiemedvetandet och minnet verkar och det förflutna tillskrivs mening”.[28] En historiekultur utgörs således av olika kontexter i vilka det förflutna kommuniceras och värderas. Historiekulturell kommunikation är en selektiv process som resulterar i att vissa historiska händelser och personer väljs ut respektive bort för att uppfylla historieförmedlarnas syften.[29] Liksom Rüsen och Bryld betonar Karlsson historiekulturens gemensamma och övergripande karaktär, men han är tydligare i beskrivningen av de kommunikativa aspekterna. Producenter, produkter och konsumenter från många samhälleliga fält synliggörs i hans studier, vilket understryker historiekulturens samtidiga bredd och djup. I denna kommunikativa modell finns en strävan mot operationalisering av historiekulturbegreppet, men Karlsson betonar samtidigt modellens komplexitet, eftersom det inte alltid finns ett direkt samband mellan parterna. En historieprodukt kan produceras och konsumeras vid vitt skilda tidpunkter, vilket kräver att delarna ibland måste studeras var för sig och relateras

25 Jörn Rüsen 2015, s. 61.
26 Jörn Rüsen 2015, s. 61. Se även Jörn Rüsen 2004a, s. 150.
27 Jörn Rüsen 2004a, s. 152.
28 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 76.
29 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 65. Se även Niels Kayser Nielsen 2010, s. 32.

till olika processer och strukturer.[30]

I både Karlssons och Rüsens definitioner av historiekultur får konfliktperspektivet ett tämligen litet utrymme. De medger förvisso att många olika och konkurrerande uppfattningar kan rymmas inom en historiekultur, men den hålls ändå samman av någon form av konsensus kring vilken historia som är värd att uppmärksamma. Jag ansluter mig till detta synsätt, men menar samtidigt att man måste vara uppmärksam på av vad och på vilka sätt en historiekultur kan utmanas. Mycket talar för att flera historiekulturer verkar parallellt i ett samhälle men att vissa är mer långlivade än andra.[31] Eftersom vi inte kan studera historiekulturer som kompletta system, utan endast delar av dem, kan det vara svårt att avgöra vilka normer och traditioner som dominerar respektive undertrycks.

Att tillämpa historiekulturell teori

Historiekulturell teori inrymmer flera analytiska nivåer och perspektiv. De måste differentieras för att det ska bli tydligt hur de tillämpas i undersökningen. I nedanstående avsnitt redogör jag för operationaliseringen av teorin.

Genetiskt och genealogiskt perspektiv

Undersökningen av *Populär Historia* och *History Today* utförs med hjälp av ett antal analyskategorier i syfte att kartlägga texternas och bildernas innehåll, form och historiekulturella sammanhang.[32] Jag undersöker artiklarnas syfte, perspektiv, tema och framställningsform, men även aspekter som sträcker sig ”utanför” texterna, såsom läsartilltal och historiekultur. Resultaten av analyserna relateras därefter till mer övergripande historiekulturella och mediala kontexter, som kan förklara avsändarnas urvalsprinciper och förmedlingsstrategier. I ett sista steg jämförs dessa resultat för att urskilja likheter, skillnader och beröringspunkter mellan den svenska och den brittiska tidskriften.[33] Det andra och tredje steget redovisas i de empiriska kapitlen och avhandlingens slutsatser.

Majoriteten av analyskategorierna fokuserar på skribenternas, och i vissa fall redaktionernas, möten med historia: Vilken historia har valts ut? Hur framställs den? Vilka behov och intentioner drivs skribenterna av? Dessa frågor lyfter fram historie-

30 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 77.

31 Jämför Sune Bechman Pedersen 2015, s. 13.

32 Se bilaga.

33 En del av analyserna av *Populär Historia* bygger främst på resultat i licentiatuppsatsen, men de omprövas i avhandlingen, eftersom komparationen med det brittiska materialet skapar förutsättningar för nya tolkningar.

förmedlingens två, av varandra beroende, grundperspektiv: det genetiska och det genealogiska. I ett genetiskt framställningssätt skildras historien i en framåtriktad rörelse, från då till senare, för att förstå ursprunget till exempelvis en nutida händelse. I vetenskaplig historieskrivning, som till stor del syftar till att belysa förändring över tid, är det genetiska perspektivet dominerande.[34] Med hjälp av kausala modeller tecknar historikern linjära förlopp som förklarar sen- eller nutida företeelser. Historien har ett egenvärde. Många gånger utelämnas nutiden helt i genetiska framställningar, och det förflutna tolkas utifrån sin samtid – idealt utan inblandning av nutida normer och referens. Den här typen av historieförmedling blir speciellt intressant i relation till populariserad och kommersialiserad historia, som i olika grad anspelar på nutida företeelser.

Ett genealogiskt perspektiv är, till skillnad från det genetiska, retrospektivt; historia förstås som en mänsklig aktivitet styrd av nutida behov och intressen. Människan blickar från en nutid tillbaka mot historien i syfte att orientera sig i ett längre tidsmässigt sammanhang. Behoven uppstår i nutiden, men styrs även av förväntningar på framtiden. Framåtblickandet blir därmed avgörande för hur vi förhåller oss till både nutiden och det förflutna. Samtliga tre tidsperspektiv behöver samverka för att människan ska kunna skapa kontinuitet i tillvaron.[35] Historiens meningsskapande dimensioner ryms framförallt i det genealogiska perspektivet. Dessa mer individuella behov kan emellertid inte frikopplas från den genetiskt framställda historien; historia konstrueras i ett samspel mellan nutida behov och etablerade historiekulturella föreställningar.

I denna undersökning fyller de genetiska och genealogiska perspektiven olika funktioner. De används i textanalyserna för att kartlägga artikelförfattarnas och redaktionernas grundperspektiv och historiebruk, men de används också för att på ett mer övergripande plan förklara tidskrifternas historieförmedling och funktion. Exempelvis utgår jag i huvudsak från ett genetiskt perspektiv i kapitlet om tidskrifternas grundande och utveckling, men analysen är även genealogiskt styrd via frågor om hur tidskrifterna påverkas av samtida processer och strukturer.

Process, struktur och funktion – tre aspekter av historiekultur

Som framkommit undersöker jag tidskrifterna både på en text- och kontextorienterad nivå. Text är ett brett begrepp som i historiekulturella sammanhang kan innefatta en mängd olika produkter, till exempel läroböcker, monument, filmer och tidskrifter. Textuella analyser uppmärksammar artefakternas innehåll och form.

34 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 48.
35 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 46–47.

Kontextuella studier inriktas mot omständigheterna för historieförmedling, det vill säga sådana som bidrar till att texterna kan betraktas som historiekulturella.[36] Båda angreppssätten behövs, men det kan vara av analytisk betydelse att särskilja dem för att klargöra influenser och förändringar. I denna avhandling utgörs texterna av tidskriftsartiklar i ord och bild, det vill säga själva mediet i den historiekulturella kommunikationskedjan. Kontexterna omfattas av historiekulturella strukturer – normer och traditioner – som tidskrifterna på olika sätt interagerar med. Den kontextuella analysen kan utföras utifrån olika perspektiv: processuellt, strukturellt och funktionellt.[37] I avhandlingens empiriska undersökning är alla tre företrädda, om än i olika grad i olika kapitel.

Det processuella perspektivet är genetiskt uppbyggt och belyser en historiekulturs stabilitet och förändring över tid. Perspektivet är tydligast i det första empiriska kapitlet som behandlar *Populär Historias* och *History Todays* utveckling. I det beaktas producenter och konsumenter, intentioner och strategier, men också olika villkor som kan ha påverkat tidskrifterna från grundandet fram till idag. Med strategi, som jag snart återkommer till i en utförlig diskussion, avses de sätt som producenterna hanterar historia på för att nå målen med tidskrifterna. Med villkor menas ägarförhållanden, förmedlingssätt, efterfrågan och andra förutsättningar som har inverkat på tidskrifternas utveckling. Även om ”[e]n historieprodukt bör analytiskt uppfattas som en färskvara”,[38] är det inte självklart att produktions- och konsumtionstillfälle sammanfaller eller att förändrade villkor omedelbart påverkar magasinen. Därför måste flera tidsperioder beaktas i en processuell analys.

En strukturell analys lyfter fram historieförmedlingens olika villkor och mönster. Dessa kan vara av kommunikativ art. Exempelvis kan kommersialiserad historia ses som produkten av ett ”samtal” mellan producenter och konsumenter om vilken historia som är värd att säljas och köpas. Kommunikationsmönstret kring tidskrifterna kan illustreras på följande sätt:

redaktion	*tidskrift*	*läsare*	*”åhörare”*
→	→	↔	↔
författare	*artiklar, ledartexter*	*insändare*[39]	

36 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 86.

37 Om inget annat anges är diskuteras dessa perspektiv utifrån Klas-Göran Karlsson 2010, s. 86–88.

38 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 39.

39 Parametrarna *författare* (skribenter och redaktörer), *artiklar, ledartexter* och *insändare* finns med i historiekulturmodellen för att konkretisera vad jag fokuserar på i analyserna. Insändare ingår som undersökningsobjekt i licentiatuppsatsen men inte i avhandlingen.

Den dubbelriktade pilen under läsare ska tolkas som att dessa dels fungerar som mottagare, dels som avsändare via tolkning och respons. I förlängningen blir produkterna av konsumenternas läsning ett svar på hur väl tidskrifterna lyckas med det kommersiella syftet. Mottagare i denna kedja blir då redaktion och författare, men också andra läsare och personer som läsarna kommunicerar sina upplevelser till.[40] Jag ser alltså inte läsarna som passiva mottagare av redaktionernas och skribenternas budskap. I läsarledet tolkas tidskrifternas historieförmedling på en mängd olika sätt som, via insändare och annan respons, kan påverka tidskrifternas innehåll och form. Liknande tankegångar finns hos den tidigare nämnde Henri Rousso. Han har, med stöd av insändare och konsument- och opinionsundersökningar, studerat det kollektiva minnet av Vichyregimen i Frankrike under 1970- och 1980-talen. Medieproducenter och politiker har torgfört kollektiva minnen med stor genomslagskraft. Icke desto mindre finns det, menar Rousso, på en individnivå de som återger en annan version av Vichyåren. Detta slags historieskrivning har många gånger hamnat i opposition till de offentliga manifestationerna.[41] Det tyder på att det existerar flera parallella historiekulturer inom en nation och att avsändar- och mottagarrollerna i kommunikationskedjan behöver nyanseras. Exempelvis kräver avsändarpilen i modellen ovan ett förtydligande. Redaktörer och författare har en föreställning om läsarnas behov och intresse av historia. Denna styr på ett mer eller mindre medvetet plan avsändarnas historieförmedling. Hur detta sker kommer jag sällan att kunna uttala mig om, men ett par av analyskategorierna riktar ljuset mot en föreställd läsare. På så sätt kan vissa mottagarorienterade aspekter fångas. Det rör sig framförallt om artikelförfattarnas läsartilltal och kopplingar till externa faktorer, såsom jubileer eller andra samtida händelser.

Kommunikationsmodellen är komplex på så sätt att den inte bara kan förstås som en struktur utan även som en process. Själva modellen med dess komponenter är en struktur, men pilarna indikerar att den också inrymmer historiekulturella processer och funktioner. Kommunikationen styrs av avsändarnas och mottagarnas behov och intressen men även av mediets utformning, vilka ändras över tid. Modellen utgör ett konkret exempel på att de tre historiekulturella perspektiven kan vara svåra att hålla isär.

En renodlad strukturell analys är av mer synkront slag. Historieförmedlingen relateras då till samtida normer och traditioner i syfte att exempelvis förklara skillnader och likheter mellan olika nationella historiekulturer. Detta slags studier kan ta utgångspunkt i politiska villkor eller språkliga diskurser som reglerar historieför-

40 ”Åhörare” är mitt tillägg. Läsarnas roll som medskapare av texters mening (semiotisk kommunikationsteori) diskuteras bland annat av John Fiske 1997, s. 14.

41 Jämför Henry Rousso 1991, s. 272, 278, 290.

medlingen. I föreliggande avhandling är sådana strukturer mindre framträdande. Jag har istället valt att studera de olika parterna och mediet i kommunikationskedjan samt de villkor som kan gälla för populariserad och kommersialiserad historieförmedling. Min förhoppning är att kunna identifiera mönster som kan understödja genrebeskrivningen. Eftersom genrefrågan har en central ställning i undersökningen begränsas inte det strukturella perspektivet till ett särskilt empiriskt kapitel. Istället är det, tillsammans med det processuella och funktionella perspektivet, företrätt i undersökningens samtliga empiriska delar.

Det funktionella perspektivet styrs av tanken att människor brukar historia utifrån särskilda behov och syften, exempelvis för att minnas sin barndom eller att övertyga meningsmotståndare i en politisk debatt. Detta resulterar i att historia fyller vissa, ofta sammanhållande, funktioner i individens liv eller i samhället i stort. Exempelvis kan barndomsminnen förankra individen i ett större sammanhang bestående av äldre släktingar eller särskilda platser som är betydelsefulla för individens identitet. Politikern kan ge sig själv och sitt parti ökad legitimitet om hon eller han lyckas teckna ett positivt samband mellan partiets nutida och historiska gärningar. För att historiebruk som dessa ska bli begripliga behöver de relateras till mer övergripande funktioner. Exempelvis kan tidskriftsskribenternas historiebruk inte bara förstås utifrån individuella behov utan även utifrån redaktionens syften att sälja och förmedla kunskap om viss historia. Historiekulturens funktionella karaktär upptar en stor del av den empiriska undersökningen, men speciellt tydligt är det i kapitlet om tidskrifternas artiklar om krig. Eftersom jag använder ett specifikt analysinstrument, en historiebrukstypologi, för att beskriva funktionella perspektiv utvecklas detta vidare i nästa avsnitt.

De tre perspektiven möjliggör en operationalisering av historiekulturbegreppet genom att förlopp, strukturer och funktioner blottläggs. Samtidigt måste de betraktas som idealtypiska eftersom de, som vi har sett, sällan analytiskt kan hållas isär. Exempelvis påverkas människors historiebruk av strukturella faktorer, såsom historiekulturella normer och traditioner. Vidare går det inte helt och hållet att särskilja ett funktionellt från ett processuellt perspektiv eftersom båda synliggör olika aktörers intressen och strategier.[42] Överlappningarna kan skapa en viss otydlighet i analyserna, men generellt sett är samspelet mellan perspektiven en tillgång eftersom det framhäver komplexiteten i en historiekultur och i enskilda artefakter som *Populär Historia* och *History Today*.

42 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 88.

Historiekulturella strategier

Historiekulturella strategier utgör en skärningspunkt mellan process och funktion. På ett övergripande plan handlar det om olika sätt att tolka och bearbeta det förflutna i syfte att förse det med mening.[43] Den här typen av processer ingår i människors historiebruk. Man kan säga att historiebruk blir funktionella – och emellanåt dysfunktionella – med hjälp av olika historiekulturella strategier. Dessa är inte alltid grundande i vetenskapliga förklaringar.[44] Om det till exempel finns behov av att bearbeta en traumatisk historisk händelse som inte kan sammankopplas med faktiska erfarenheter, ligger det nära till hands att människor mytologiserar händelsen. Tolkningar av det förflutna med stor samhällelig genomslagskraft formas mestadels mer av känslor och myter än sådana som professionella historiker gör.[45] Jörn Rüsen menar att förintelsen är en sådan händelse som, framförallt i dagens Tyskland, bearbetas och tillskrivs mening genom mytologisering.[46]

Rüsen ger fler exempel på historiekulturella strategier. Den mest övergripande är *historisering* som innebär att händelsen, i det här fallet förintelsen, placeras i ett temporalt sammanhang för att förses med mening. När folkmordet infogas i större kontexter sker en viss avtraumatisering som gör händelsen hanterbar för eftervärlden.[47] Historiseringsstrategierna är av olika slag. Rüsen benämner en av dem *anonymisering*. Det sker när människor ersätter begreppet ”förintelse” med en eufemism, exempelvis ”mörk period” eller ”tragedi”. Detta leder till en nedtoning av ansvars- och skuldfrågor, som efterkrigsgenerationen har haft svårt att hantera. Ett annat exempel är *normalisering*. I sådana fall ses förintelsen inte som ett unikt undantag i historien utan som en produkt av mänsklig ondska, vilket historien uppvisar många exempel på. Orsakerna relateras därmed till människans natur och beteende som tolkas som oföränderlig över tid.[48]

Rüsens historiekulturella strategier är framtagna för att analysera individers och samhällens bearbetning av trauman och kriser. Dessa undersökningsområden skiljer sig från mitt, men jag har inspirerats av hans teoretiska utgångspunkter, eftersom de i grunden handlar om bearbetning och hantering av historia. Rüsens strategier går ut på att synliggöra hur historien processas för att bli meningsfull i ett givet sammanhang. Översatt till föreliggande studie handlar det om att synliggöra hur

43 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 66.

44 Valter Lundell 2011, s. 107.

45 Jämför Jörn Rüsen 2004b, s. 47, 52.

46 Jörn Rüsen 2004b, s. 47, 52–53. Historikern David Reynolds drar liknande slutsatser om hanteringen av första världskriget i det nutida Storbritannien. Se David Reynolds 2013, s. xv.

47 Jörn Rüsen 2004b, s. 49–51.

48 Jörn Rüsen 2004b, s. 49.

historien bearbetas för att fungera i populärhistoriska tidskrifter.

De historiekulturella strategier som har störst betydelse för mina analyser är *popularisering* och *kommersialisering*. Den förstnämnda definieras med stöd av de andra historiekulturella strategierna. Ett syfte med avhandlingen är att undersöka hur historia görs populär, exempelvis hur den görs tillgänglig för bredare läsargrupper. Kommersialisering av historia innebär, givetvis, att historia hanteras på sådana sätt att den lockar till konsumtion, men detta är ett mycket komplext fenomen som måste beskrivas i relation till en specifik artefakt och kontext. I det här fallet rör det sig om de svenska och brittiska redaktörernas sätt att tillskriva tidskrifternas historieskrivning vissa värden i syfte att locka läsare.

Professionalisering innebär att en historisk företeelse hanteras med stöd av historievetenskaplig metod, exempelvis i syfte att förklara företeelsens orsaker och följder. Strategin gör att historien avgränsas till att bli en fråga för specialister. Den kan definieras mer detaljerat med stöd av andra närliggande historiekulturella strategier såsom *verifiering, balansering* och *revidering*. Verifiering kan förklaras med att historiska förklaringar likställs med sanningar i historieskrivningen. Läsaren uppmärksammas inte på att det rör sig om tolkningar, utan får istället klara besked om ”vad som verkligen har hänt”. Balansering är ett led i historievetenskapens metodiska krav på att belysa en fråga ur olika perspektiv. Revidering innebär att mer eller mindre etablerade historiska tolkningar utsätts för prövning i syfte att placera en historisk händelse i ett nytt meningssammanhang. I det här sammanhanget går det inte att utesluta en *populärhistorisk professionalisering* som kan ha att göra med verifiering och falsifiering, men som också är förknippad med utvecklandet av de medie- och genrespecifika metoder och redskap som har kommit att kännetecknа populärhistorisk historieskrivning.

En annan historiekulturell strategi som är av intresse för undersökningen är *nationalisering*. Den kan förklaras med att en företeelse som tidigare inte har varit nationsbestämd utan har betraktats som ett internationellt fenomen, plötsligt infogas i ett nationellt sammanhang. Bilden av landets förflutna kan ändras och därmed leda till omprövningar av den nationella identiteten.

Politisering innebär att en historisk händelse förses med ett nutida politiskt värde. I kommersiella sammanhang kan även *avpolitisering* av historien komma ifråga. Politiskt känsliga ämnen bearbetas på olika sätt för att inte stöta bort konsumenter.[49] Avpolitisering sker till exempel när historiska konflikter tonas ned eller tas bort från en given kontext.

Moralisering innebär att en historisk händelse värderas med utgångspunkt i en sentida moraluppfattning. Den historiska händelse som ligger till grund för mora-

49 Marianne Sjöland 2011, s. 69–71.

liseringen får formen av ett fall som vi både ska bekämpa och lära oss något av. En förutsättning för att moralisera är att nutidens värderingar utgör normen för historien.

Individualisering uppvisar likartade drag med moralisering. Individualisering utmärks av att en historisk händelse reduceras till hur enskilda individer uppfattade och genomled den. Historiska kontexter är även i denna strategi av underordnad betydelse. I processen skapas en närhet till historien, vilket exempelvis kan vara verkningsfullt i historia på film eller i skönlitteratur. Individualisering kan även nyttjas för att påvisa likheter mellan människors villkor i historien och i nutiden. Om det rör sig om orättvisa villkor ger likheterna tyngd åt krav på förändring.

Mytologisering resulterar i att en traumatisk historisk händelse som vanligen inte kan sammankopplas med faktiska erfarenheter bearbetas med hjälp av känslor och myter snarare än med ett historievetenskapligt förhållningssätt. Syftet med mytologisering kan vara att bevara händelsens traumatiska karaktär för att den fyller någon form av funktion i nutiden.

Memoralisering infogar historiska skeenden i nutida minneskulturer, exempelvis krigs- och fredsslut som uppmärksammas i offentliga ceremonier. Denna strategi påminner om mytologisering då båda syftar till att bevara snarare än ompröva minnet eller bilden av händelsen. *Viktimisering* kan ses som en motsats genom dess förändringsperspektiv. Grupper som tidigare inte betraktats som offer tillskrivs i en reviderad historieskrivning en sådan roll.

Teleologisering kännetecknas av att en historisk företeelse hanteras på sådant sätt att den förenas med bilden av dominerande tolkningar och värderingar i dagens samhälle. Syftet kan vara att legitimera en nutida handling eller ordning, och strategin påminner därför om det som i historiografin har benämnts som *the whig interpretation of history*.

Igenkänning är en medial eller journalistisk strategi som syftar till att placera ett fenomen i en för mottagaren bekant kontext eller form. Det kan innebära att en populärhistorisk tidskriftsartikel formas av drag från till exempel nyhetsförmedling eller kriminalromaner. Strategin blir även synlig i de fall historiska händelser eller personer figurerar gång efter annan i flera olika historiekulturella sammanhang eller produkter. Det repetitiva förfarandet är ofta en framgångsrik faktor i det kommersiella historiebruket.

Sammanfattningsvis intresserar jag mig för hur avsändarna – redaktionsmedlemmar och skribenter – bearbetar historien för att den ska passa in i genren och det kommersiella sammanhanget. Samtidigt är det viktigt att uppmärksamma sådana strategier som inte verkar vara kompatibla med popularisering och kommersialisering. Den här delen av det analytiska arbetet bygger på att jag låter empirin berika

teorin om historiekulturella strategier, som hittills inte har förankrats i några större undersökningar.

Historiebruk

Historiebruk är numera ett väletablerat begrepp inom historiedidaktisk forskning, men även i skolans kursplaner och läromedel i historia. Det råder i dessa sammanhang konsensus kring idén att historia uppstår när människor på olika sätt intresserar sig för och gör bruk av det förflutna.[50] Till historia räknas alltså inte bara den vetenskapliga historieskrivningen utan även historieförmedling bland gemene man. Däremot har forskare ofta olika syn på definitionen av begreppet historiebruk och inte minst hur det ska operationaliseras i historiekulturella studier.

Historikern Niels Kayser Nielsen formulerar i *Historiens forvandlingar. Historiebrug fra monumenter till oplevelseøkonomi* ingen definition av historiebruk utan låter ett antal frågor ringa in fenomenet: ”Hvem gör gør brug av historien? […] Med hvilket formål bruger man historien? I hvilke sammenhænge bruger man historien?”[51] I övrigt stöder han sig på Peter Aronssons definition av historiebruk, som inbegriper både omedvetna och målmedvetna handlingar i vilka delar av historiekulturen aktiveras.[52] Det förra benämner Kayser Nielsen ”banalt historiebrug”. Det sker när vi möter historien utan att lägga märke till den, exempelvis under dagliga resor till arbetet eller i nöjessammanhang. Dessa oreflekterade möten påverkar oss på ett omedvetet plan.[53] Historiebruk som omedveten företeelse står i kontrast till Klas-Göran Karlssons idé om att människor använder historia utifrån specifika intressen och behov.[54]

Kayser Nielsen beskriver historiebruk med stöd av ett antal teman: personifierat, materialiserat, politiskt, kulturhistoriskt och vardagligt. Temana bestäms inte bara av innehåll och sammanhang utan även av övergripande historiekulturella föreställningar.[55] Exempelvis kartläggs, under temat personifierat historiebruk, hur föreställningarna av Karl XII har skiftat i Sverige från 1700-talet fram till idag.[56] Denna analys är i flera avseenden likvärdig med en historiografisk genomgång, eftersom författaren inte riktigt går i närkamp med historiebrukens grundvalar, det vill säga människors drivkrafter och brukens funktioner.

---

50 Se exempelvis Bernard Eric Jensen 2010, s. 8, 13; Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 70.
51 Niels Kayser Nielsen 2010, s. 13.
52 Niels Kayser Nielsen 2010, s. 16.
53 Niels Kayser Nielsen 2010, s. 28–29.
54 Se historiebrukstypologin i Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 72.
55 Niels Kayser Nielsen 2010, s. 91–92.
56 Niels Kayser Nielsen 2010, s. 97–101.

Kayser Nielsens tematiseringar tolkar jag inte som ett analytiskt verktyg, utan snarare som ett sätt att spegla olika aspekter av historiebruk. Den inbördes relationen mellan temana behöver problematiseras. Kan inte ett politiskt historiebruk även klassificeras som materialiserat eller personifierat, och vice versa? Om svaret är ja, på vilka grunder har då temana formulerats? Det finns även ett asymmetriskt förhållande som gör temana svåra att applicera på ett empiriskt material. Personifierat, materialiserat och kulturhistoriskt historiebruk har fått benämningar efter vem eller vad som brukas, medan politiskt och vardagligt historiebruk snarare utgår från brukare och sammanhang.

Historikern Bernard Eric Jensen resonerar i *Hvad er historie* hur människor i olika sammanhang, bland annat efter terrorattackerna mot USA 2001, har använt historia för att begripliggöra nutiden och skapa handlingsberedskap för framtiden. Jensens teoretiska hållning påminner om Kayser Nielsens i så motto att han undviker en tydlig typologisering.[57] Istället formulerar han ett antal begreppspar som bygger på en idé om historia som både kunskap och praktik. Begreppsparen ska inte ses som dikotomier utan snarare som orienteringspunkter, vilka kan ringa in historiebrukens komplexa karaktärer.[58] Ett exempel är begreppsparet ”lekmannahistoria” och ”vetenskaplig historia”. Det används för att visa spektret av ”vanliga” människors och fackmäns historiebruk. Det förra är orienterat mot historias nutida relevans, det vill säga historia som livsvärld och praxis. Med Karlssons terminologi rör detta sig om genealogiska perspektiv. Det senare utgår istället från ett genetiskt perspektiv. Det förflutna förklaras och förstås här på sina egna villkor utan inblandning av nutida intressen och behov. Även om Jensen markerar att begreppsparen inte är dikotomiska ställs de i mångt och mycket mot varandra i hans analyser.[59] Det är alltså svårt som läsare att identifiera hela skalan och därmed olika blandformer.

Jensen har, i jämförelse med Kayser Nielsen, ett mer utvecklat teoretiskt fundament som syftar till att beskriva hur och varför människor gör bruk av historia, men inte så mycket med vilka konsekvenser. Därmed är det mindre lämpligt att använda dessa teorier på föreliggande avhandling, vars syfte bland annat är att beskriva den historiska dimensionens funktioner i populärhistoriska tidskrifter. En sådan målsättning har större möjlighet att uppfyllas med en mer systematiserad teoriapparat.

57 Bernard Eric Jensen 2010, s. 40. Jensen ställer sig kritisk till andra forskares försök till att typologisera historiebruk. Se även Bernard Eric Jensen 2015, s. 119–120.

58 Bernard Eric Jensen 2010, s. 40–41.

59 Bernard Eric Jensen 2010, s. 43–48.

Typologier

Med inspiration från Friedrich Nietzsches kategorisering av hur vi behärskar och behärskas av historien har Klas-Göran Karlsson utarbetat en typologi av olika historiebruk.[60] Han sammanställde först modellen för att analysera historiebruk i de ryska och sovjetiska samhällena. Den innehöll då fem kategorier i jämförelse med dagens sex.[61] Typologin har tillämpats i flera historiedidaktiska undersökningar.[62] I min licentiatuppsats använde jag den för att kartlägga historiebruket i *Populär Historia*. Kategorin kommersiellt historiebruk var av särskilt intresse, då ett av uppsatsens syften var att undersöka vilken typ av historia som lockar till konsumtion. Det visade sig även att det vetenskapliga historiebruket i modifierade former hade stor betydelse för tidskriftens utformning. Sambandet mellan kommersiellt och vetenskapligt historiebruk ledde till att jag utvecklade typologins beskrivningar av det kommersiella historiebruket.

Vetenskapliga historiebruk

Under arbetet med historieskrivningen i *Populär Historia* och *History Today* har jag uppmärksammat svårigheterna med att utgå från ett enda vetenskapligt historiebruk. Detta kan tyckas konstigt eftersom det finns vissa historievetenskapliga grundmönster. Villkoren för att bedriva historievetenskaplig forskning i professionaliseringens tidevarv känns igen i flera centrala avseenden. Såväl 1800-talets historiker som dagens skulle skriva under på att deras verksamhet utgår från ett studium av förändring och kontinuitet över tid, att de utför analyser av konkreta källmaterial och de betonar vikten av att identifiera och värdera undersökningsmaterialet. I så måtto är det befogat att tala om ett vetenskapligt historiebruk i singularis.

Utifrån en sådan tolkning har Karlsson fastslagit att det vetenskapliga historiebruket har en stark prägel av professionalitet och exklusivitet. Därför ses det av många av dess företrädare som det enda korrekta sättet att använda historia på.

60 Friedrich Nietzsches historiebruk består av tre kategorier: monumentalistisk där historien används som läromästare, antikvarisk i vilken historien används för att bevara värden och artefakter och kritisk som utgår från behovet av att ställa det förflutna inför rätta. Nietzsche beskriver historiebruken i *Om historiens nytta och skada* (1874) 1998.

61 Klas-Göran Karlsson 1999, s. 57–61; Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 72. I Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59 ingick även kommersiellt historiebruk i typologin men det är idag borttaget. Denna kategori diskuteras längre fram i föreliggande kapitel.

62 Se bland andra Ulf Zander 2001; Ulf Zander 2006a; Pär Frohnert 2006; Kenneth Nordgren 2006.

Detta är ett synsätt som Karlsson starkt motsätter sig, främst på grund av svårigheter att skilja på å ena sidan ett vetenskapligt historiebruk, å andra sidan andra historiebruk, i det senare fallet utfört av historieproducenter utanför akademin.[63]

De vetenskapliga historiebrukarna är framförallt verksamma vid universitet och högskolor samt i ungdomsskolan. Utifrån tydligt reglerade metoder och teorier strävar de efter att upptäcka nya historiska fakta och samband. Dessa används sedan för att rekonstruera händelser och processer i det förflutna. Resultatet av arbetet är tolkningar av historien som historiker och lärare huvudsakligen förmedlar till forskarkollegor samt studenter och elever. Denna förmedling innebär enligt ett sådant synsätt att historiska kunskaper sipprar ned till avnämarna.[64]

Till skillnad från övriga historiebruk är det vetenskapliga historiebruket genetiskt orienterat, då det syftar till att kartlägga förändringar över tid. Historien ska förstås på dess egna, unika villkor. I enlighet därmed får inte sällan historien verka fritt från nutida perspektiv.[65]

Problemen med att utgå från endast ett vetenskapligt historiebruk har varit uppenbara i de återkommande mötena mellan populära och vetenskapliga aspekter i tidskriftsmaterialet. Att utvidga förståelsen av vad som kännetecknar vetenskapliga historiebruk bidrar till att ge nya perspektiv på både tidskrifternas innehåll och form. Som vi har sett skriver andra yrkesutövare än historiker, exempelvis journalister och författare, i allt större utsträckning historia på sätt som ligger nära det vetenskapliga historiebruket.[66] Detta är en intressant utveckling då den understryker det vetenskapliga historiebrukets starka historiekulturella ställning. En aspekt är att icke-professionella historiker gärna anknyter till vissa av det vetenskapliga historiebrukets kännetecken medan andra aspekter av det tillmäts mindre betydelse. Vi vet dock lite om hur de konkreta tillämpningarna av det vetenskapliga historiebruket ser ut, men en skillnad mellan journalisters och historikers vetenskapliga historiebruk tycks vara att de förra i större utsträckning ger svar medan de senare ställer frågor.[67] Däremot förenas yrkesgrupperna ofta i en strävan att rekonstruera händelser i nutiden eller det förflutna med stöd av källmaterial.

Jag har valt att formulera ett analysinstrument som bygger på Karlssons historiebrukstyplogi, men som är finmaskigare och anpassat efter iakttagelser i licentiatuppsatsen.[68] Denna typologi består av tre kategorier av vetenskapligt historiebruk: tra-

63 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 79–80.

64 Bernard Eric Jensen 1990, s. 132–133.

65 Se även Bernard Eric Jensen 2010, s. 46–47.

66 Marianne Sjöland 2011, 103–130.

67 Jeremy Black 2005, s. 1; Scott Anthony 2015, s. 71–72; Marianne Sjöland 2011, s. 178.

68 Exempelvis påminner historiebruket i *Populär Historias* tidiga produktion om ett modernt vetenskapligt historiebruk, medan utgåvorna under 00-talet uppvisar mer traditionella former. Se Marianne Sjöland 2011, s. 130.

ditionellt, modernt och postmodernt. De definieras med hjälp av olika ideal och tendenser inom historievetenskapen under 1800- och 1900-talen. Även om dessa historie- och vetenskapssyner har utvecklats under en tvåhundraårsperiod är flera av dem livaktiga än idag, både inom och utanför akademin.

Avsnitten inleds med en kortfattad historiografisk översikt, som utgör bakgrund till kategoriseringen.[69] Precis som övriga historiebruk i typologin formuleras det traditionella, moderna och postmoderna vetenskapliga historiebruket utifrån behov och funktion.[70] Uppdelningen i tre slags vetenskapliga historiebruk är idealtypisk och utgår därför inte av nödvändighet från en antingen-eller-position. Liksom det kan finnas överlappningar mellan till exempel ett ideologiskt och ett moraliskt historiebruk, finns det anledning att understryka att gränsdragningarna inte nödvändigtvis är absoluta. En skribent kan i en och samma text ge uttryck för flera olika former av vetenskapliga historiebruk.

Ett traditionellt vetenskapligt historiebruk

Joyce Appleby, Lynn Hunt och Margaret Jacob sammanväver historievetenskapens professionalisering med det moderna projekt som slog igenom med full kraft under 1800-talet.[71] Det kan mot denna bakgrund synas motsägelsefullt att tala om ett traditionellt vetenskapligt historiebruk som framförallt kom till uttryck under detta sekel. Icke desto mindre är benämningen traditionell relevant. Förvisso övergick historia från en litterär till en vetenskaplig disciplin under 1800-talets första hälft, men historieskrivningen präglades fortfarande av hävdvunna berättelsemönster. Historiografen Georg G. Iggers har noterat tre villkor som vägledde den tidens historiker. För det första skulle historieskrivningen skildra personer och händelser som hade existerat. För det andra borde man utgå från tanken att människors agerande korresponderade med deras intentioner. För det tredje skulle historia skrivas utifrån ett endimensionellt, diakront perspektiv som visade hur en händelse ledde till en annan, allt presenterat i en sammanhängande berättelse.[72]

Dessa utgångspunkter skapade en händelse- och aktörsorienterad historieskrivning, som under 1800-talet inte bara tjänade vetenskapliga utan även politiska och

69 Översikterna utgår framförallt från svensk historiografi, men historiebrukskategorierna är formulerade så att de kan användas i analyser av båda tidskrifterna.

70 Jämför Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59. Till skillnad från Karlsson har jag inte definierat specifika brukare till varje kategori. Jag menar att brukarnas bakgrund är mindre betydelsefull för kategoriseringen än de olika brukens karaktär.

71 Joyce Appleby, Lynn Hunt och Margaret Jacob (1994) 1995, s. 52–76.

72 Georg G. Iggers 1997, s. 3.

moraliska syften. Därför var det viktigt att historikerna skrev på ett sådant sätt att allmänheten lätt kunde ta till sig de normerande och ideologiska budskapen.[73] 1800-talets historieskrivning utmärktes därför av en litterär stil och en ambition att levandegöra svunna tider. Enskilda individers karaktärer och ageranden fungerade som avskräckande och vägledande exempel. De främsta studieobjekten utgjordes av staten och nationen, krig och kungar, politiker och diplomater.[74]

1800-talets historievetenskap var i olika grad påverkad av den rankeanska källkritiken. Dess strikta vetenskapsideal kan tyckas vara oförenliga med historieskrivningens politiska syften, men eftersom strävan efter att skildra sanningar om det förflutna var ett tungt vägande ändamål kunde idealen samverka. Sanningarna syftade i mångt och mycket till att legitimera en viss ideologi eller moral i historikerns samtid. I linje därmed förelåg ingen konflikt mellan å ena sidan vikten av opartiskhet och å andra sidan föreställningen om den egna nationens föredömlighet då såväl som nu.[75]

Den äldre historiografin vittnar om ett vetenskapligt historiebruk som baserades på behov av att skapa sammanhängande berättelser om människor och händelser i det förflutna. Det traditionella vetenskapliga historiebruket fyllde en normerande och legitimerande funktion som syftade till att bevara snarare än att förändra förhållanden i samtiden. Därmed har det flera beröringspunkter med det ideologiska historiebruket.[76]

Sammantaget var 1800-talets historieskrivning mer samhällstillvänd på så sätt att målgrupperna fanns både inom och utanför akademin, det vill säga bland intellektuella, politiker och allmänhet. Det fanns ännu inga fasta gränser mellan vetenskaplig och populariserad historieskrivning och, i vissa länder, inte heller mellan den historia som skrevs inom respektive utanför och akademin.[77] Även om historikerna hade skapat en yrkesidentitet under 1800-talet var den inte lika etablerad som den kom att bli under det kommande seklet. En slutsats är att ett traditionellt vetenskapligt historiebruk är av mer heterogen karaktär i avseende på brukare, behov och funktion än modernare former av vetenskapligt historiebruk.

73 Georg G. Iggers 1997, s. 23.

74 Gunnar Artéus 2012, s. 41.

75 Se exempelvis Gunnar Artéus 2012, s. 43, 55; Eileen Ka-May Cheng 2012, s. 95.

76 Se Klas-Göran Karlsson 2009, s. 63–64; Ulf Zander 2001, s. 55–56 för beskrivningar av ideologiskt historiebruk.

77 Ragnar Björk 2012, s. 67.

Ett modernt vetenskapligt historiebruk

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet skedde en fortsatt professionalisering av historikeryrket. Det innebar bland annat ett avståndstagande från det som man såg som amatörhistorikernas anekdotiska berättande till förmån för en sträng källkritik. Myter, inte minst sådana som tidigare fyllt nationalistiska syften, falsifierades med hjälp av källkritiska tekniker. Det blev, menade man, möjligt att på vetenskaplig grund fastslå historiska sanningar om det förflutna. Med den weibullska traditionen i Sverige fick även historikerns argumentation en central roll, vilket markerade ett brott mot äldre tiders berättande framställningar.[78] I kontrast till senare tiders historievetenskap lämnades mestadels teorier och historiefilosofiska resonemang därhän.[79] Forskningen blev allt mer problemorienterad och syftade till att förklara, snarare än att beskriva och förstå, företeelser i det förflutna. Häri låg en implicit kritik mot den traditionella historieskrivningens narrativa och deskriptiva karaktär.

Den moderna historievetenskapen utmärktes även av ett fjärmande från syntetisk och berättande historieskrivning och ett närmande till en mer analytisk och avgränsad historieforskning. Detta skapade inte bara en skiljelinje mellan äldre och traditionell historievetenskap, utan även mellan akademisk och populariserad historieskrivning.[80] Som ett led i denna professionaliseringsprocess ökade avståndet ytterligare till uppfattningen om att historien kunde fungera som ”livets läromästare”.[81]

Intresset för att studera makthavare levde visserligen kvar, men under mellankrigstiden började alltfler historiker intressera sig för andra samhällsgrupper. Detta slags historieskrivning kom till exempel till uttryck i den franska Annalesskolan och den socialhistoriska inriktning som växte sig stark efter andra världskriget. Under efterkrigstiden påverkades historievetenskapen i Europa starkt av de växande samhällsvetenskaperna, som erbjöd teorier, begrepp och metoder för att tolka och förklara händelser och tillstånd i det förflutna. Både i Sverige och Storbritannien skedde denna utveckling parallellt med en ökad specialisering bland historikerna och en snabb tillväxt av historieämnet på universiteten.[82] Generellt sett betonades det lagbundna snarare än det unika i den moderna historievetenskapen.

78 Ragnar Björk 2012, s. 65; Rolf Torstendahl & Birgitta Odén 2012, s. 110.

79 Viss moralisering var accepterat om den riktades mot aktörers strategier eller handlingar men inte mot deras karaktärer. Se Ragnar Björk 2012, s. 66.

80 Ragnar Björk 2012, s. 67–68.

81 Jörn Rüsen 1987, s. 276. Se även Svante Nordin 1989, s. 125–182.

82 Klas Åmark 2012, s. 136; Michael Bentley 2011, s. 292.

Ett postmodernt vetenskapligt historiebruk

De förändringar som historievetenskap har genomgått under de senaste årtiondena är egentligen alltför komplex och ny för att rymmas på ett par sidor. Det märks främst i att den historiografiska litteraturen inte är lika omfattande för perioden efter murens fall. Därför kommer jag endast att teckna de viktigaste dragen för att skapa en bakgrund till det som jag har valt att kalla ett postmodernt vetenskapligt historiebruk. Bidragande till komplexiteten är mångtydigheten i begrepp som postmodern och postmodernism. Att fånga alla de betydelser som ryms under dessa begrepp är knappast görligt. Däremot går det att identifiera några avgörande skillnader mellan historieskrivningen före och efter den så kallade kulturella eller språkliga vändningen. I detta sammanhang läggs tyngdpunkten således på betydelsen av ”post”, det vill säga på huvuddragen på den historiografiska utveckling som har kommit ”efter”, i det här fallet det moderna vetenskapliga historiebruket.

Det moderna vetenskapliga historiebruket utmanades under 1900-talets sista decennier, bland annat på grund av en ökad uppmärksamhet kring språkets betydelse för hur människan tolkar sin omvärld. Historikerns tolkningar av det förflutna ansågs inte bara formad av källmaterial och metodologi, utan även av hennes eller hans samtid, värderingar och språkbruk. Utifrån detta perspektiv var all historieförmedling att betrakta som konstruktioner av det förflutna. Det ledde till att gränsen mellan fakta och fiktion blev otydlig. Därmed utmanades en av historievetenskapens grundvalar, möjligheten att rekonstruera händelser, processer och strukturer i det förflutna.[83] De postmoderna influenserna ledde emellertid inte till att historiker nödvändigtvis övergav källkritiken och empirinära studier. Istället har de ofta levt kvar även när intresset har riktats mot postmoderna teorier.[84]

Tydligt är att historiens meningsskapande dimensioner fick ett större utrymme, parallellt med att historikerna premierade förståelse snarare än förklaring av historiska fenomen. Intresset för samspelet mellan forskarens referensramar och studieobjektet har rötter i hermeneutiken, som utvecklades redan under 1800-talet men som först fick ett betydande genomslag i historievetenskapen under 1900-talets senare del. Det sena 1900-talet karaktäriserades också av ett närmande till andra humanvetenskaper som filosofi, genus-, religions- och litteraturvetenskap, såväl avseende studieobjekt som metod och teori.[85] På ett övergripande plan märktes ett minskat fokus på stat och samhälle till förmån för kultur och människor.[86]

Att konstruera det förflutna utifrån formaliserade tolkningar och språklig med-

83 Georg G. Iggers 1997, s. 12, 132.
84 Eva Österberg 2012, s. 176.
85 Eva Österberg 2012, s. 173–175.
86 Eva Österberg 2012, s. 183.

vetenhet tycks vara ett av de mest framträdande behoven i ett postmodernt vetenskapligt historiebruk. Det finns också ett behov av att utmana det som hittills varit historievetenskapens fundamentala principer och skapa en ny identitet för både disciplinen och yrket. Denna process rymmer en större pluralism avseende teorier och forskningsområden än i modern historievetenskap. Precis som det traditionella vetenskapliga historiebruket präglas det postmoderna av heterogenetitet, om än av andra skäl. I det blir historiens funktion att tolka och förstå företeelser i det förflutna, vanligen i relation till nutida aspekter, och att legitimera vetenskaplig mångfald.

Tabell – vetenskapliga historiebruk

Följande tre kategorier av vetenskapligt historiebruk kommer att prövas på det empiriska materialet.

BEHOV	BRUK	FUNKTION	LEDORD
Rekonstruera, skapa samband **Övertyga**	**Traditionellt**	**Verifiera** **Legitimera** **Orientera, skapa och vidmakthålla identiteter**	**moral, nationalism, förståelse, aktörsorientering**
Upptäcka, rekonstruera **Positionera**	**Modernt**	**Verifiera, falsifiera, argumentera, förklara** **Orientera**	**distans, samtidsorientering, problematisering, förklaring, källkritik**
Konstruera **Utmana**	**Postmodernt**	**Tolka, förstå** **Legitimera mångfald**	**nutidsorientering, pluralism, problematisering, förståelse, reflexivitet, genetiskt i kombination med genalogiskt, moral**

Kommersiellt historiebruk

Det kommersiella bruket av historia kräver, precis som de vetenskapliga historiebruken, en utförligare presentation i avhandlingen. Skälen är flera. För det första fokuserar undersökningen på förmedlarledet i den historiekulturella kommunikations-

kedjan som tidskrifterna ingår i, varför det kommersiella historiebruket är särskilt viktigt att beakta. Det utgör ett slags övergripande historiebruk för tidskrifternas producenter, som i olika grad är styrda av ekonomiska villkor. För det andra revide-rades detta historiebruk i min licentiatuppsats. När jag prövade det på det empiriska materialet fann jag bland annat att det kommerisella historiebuket hade en osjälvständig karaktär i jämförelse med övriga kategorier i Karlssons typologi. Som ett resultat av detta är kategorin numera borttagen ur typologin.[87] Jag menar dock att den fyller sin plats, bland annat med hänvisning till materialet i föreliggande avhandling, men revideringarna i min förra undersökning måste beaktas.

Kommersiellt historiebruk baseras på ett vinstintresse hos brukare som har identifierat att historia säljer. Sekundära syften, som kognitiva eller ideologiska, finns självklart, men vinstintresset utgör ett slags livsnerv. Bruket kan vara framträdande i artefakter som film, tidskrifter och reklam. Den historia som väljs ut för sådana sammanhang har ofta en ”stor emotionell lyskraft”, som kan locka till konsumtion.[88] Den intressanta frågan uppstår då: Vilken historia har ”lyskraft” och vilken historia anses sakna den och därför aldrig bli aldrig aktuell för exempelvis populärhistoriska tidskrifter?

Frågan är svårbesvarad, men licentiatuppsatsen utmynnade i ett flertal slutsatser. En av de viktigaste var att ett kommersiellt historiebruk endast kan existera i relation till andra historiebruk.[89] Det undersökta materialet kunde inte enbart etiketteras som kommersiellt historiebruk; samtliga texter visade också prov på andra, såsom vetenskapliga, moraliska och existentiella, historiebruk. Däremot hölls materialet samman av en kommersiell kontext och av inslag som syftar till att saluföra historia. De senare visade sig exempelvis i valet av kända och välrenommerade skribenter samt i kopplingar mellan annonser för förlagets böcker och artiklarnas innehåll. Tidskriftens eleganta och välstrukturerade layout kan också ses som ett led i marknadsföringen. Detta säger dock inte så mycket om själva historieskrivningen, utan snarare om hur produkten marknadsförs.

I textmaterialet identifierade jag flera typiska drag för *Populär Historias* historieförmedling. Strävan efter trovärdighet är ett sådant signum. Det framkom i läsarnas krav på korrekt faktaåtergivning, i redaktionens val av välrenommerade skribenter och i skribenternas sätt att anknyta till vetenskapliga historiebruk. Artiklar om jubileer och minnesår uppvisade helt andra historiekulturella inslag, såsom tradition och nostalgi. Dessa återkommande kännetecken skulle kunna användas för att utveckla definitionen av ett kommersiellt historiebruk, men inget garanterar att sam-

87 Klas-Göran Karlsson 2014a, s. 78.
88 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 67.
89 Marianne Sjöland 2011, s. 175.

ma komponenter återfinns i andra kommersiella produktioner. Filmer, romaner och dramadokumentärer med historiskt fokus bygger på en balans mellan historia och fiktion som inte utmärker för *Populär Historia*. Eftersom den kommersiella användningen av historia är så pass situationsbunden och varierad går det inte att tala om *ett* kommersiellt historiebruk och än svårare är det att använda begreppet kommersiellt historiebruk som analysverktyg. Istället får vi nöja oss med att urskilja mönster som kan förklara historias popularitet och säljbarhet.[90]

Detta är en nog så viktig uppgift, då gränserna mellan olika genrer och historiebruk kan vara diffusa. Kan doktorsavhandlingar i historia vara uttryck för ett kommersiellt historiebruk, och, omvänt, kan *Populär Historias* och *History Todays* historieskrivning betraktas som exempel på ett vetenskapligt historiebruk? Om svaret är ja, vilka konsekvenser får det för gränsdragningen mellan akademisk och populär historieförmedling? Dessa frågor faller till viss del utanför avhandlingens syfte, men de är ändå viktiga att ställa, inte minst med tanke på framtida studier.

Genealogiskt präglade historiebruk

De historiebruk som styrs av genealogiska perspektiv bygger på andra behov än att upptäcka nya fakta eller att rekonstruera det förflutna utifrån vetenskapliga regelverk. Det handlar istället om att minnas, glömma, övertyga eller illustrera med stöd av historien som i dessa fyller en orienterande eller legitimerande funktion. Vi har här att göra med följande kategorier i Karlssons historiebrukstypologi: existentiellt, moraliskt, ideologiskt, politisk-pedagogiskt historiebruk och icke-bruk av historia. Det kommersiella historiebruket är också genealogiskt präglat i så måtto att brukarna anpassar historieförmedling till nutida strömningar. Samtidigt ställer jag mig frågan om detta historiebruk kan benämnas genealogiskt, eftersom det handlar mindre om meningssökande och mer om vinstintresse. Detta blir speciellt tydligt i jämförelse med de historiebrukskategorier som presenteras i föreliggande avsnitt.

Nästan alla människor ägnar sig åt existentiellt historiebruk. Det finns ett stort behov av att minnas, även det som ligger långt bortom vår egen livstid.[91] Minnesarbetet sker främst i den privata sfären genom aktiviteter som släktforskning och dagboksskrivande. Det går även att tala om minnen som en kollektiv företeelse. Hela minneskulturer kan byggas upp av grupper som, antingen personligen eller via anhörigas berättelser, har upplevt trauman och förtryck. Dessa erfarenheter och minnen skapar ett gemensamt förflutet och en gemensam identitet som kan stödja en-

90 Marianne Sjöland 2011, s. 175–176.
91 Ulf Zander 2001, s. 54.

skilda och kollektiva bearbetningar av krisen, eller det motsatta – att inte kunna glömma. Det existentiella historiebrukets övergripande funktion är att orientera och förankra människan i ett för henne begripligt och hanterbart sammanhang. I och med att det existentiella historiebruket framförallt är kopplat till ett privat förhållande till det förflutna är det inte speciellt framträdande i *Populär Historias* artiklar som främst förmedlar ”den stora historien” – om regenter, stater och konflikter. Många insändare visar dock prov på det existentiella historiebruket i de fall läsare delger personliga minnen, vanligen som ett svar på innehållet i någon artikel.[92] I andra typer av populärhistoriska magasin har det existentiella historiebruket en bärande ställning. Tidskriften *Släkthistoria* riktar sig framför allt till släktforsknings- och hembygdsintresserade. *Historiskan*, det senaste tillskottet bland de svenska historiska tidskrifterna, är ett kvinnohistoriskt magasin med stort fokus på kvinnors inflytande, rättigheter och frigörelser världen över. Dessa produkter visar att det existentiella historiebruket visst kan rymmas i genren, men mindre i allmänhistoriska tidskrifter som *Populär Historia*.

Det moraliska historiebruket syftar till att rikta ljuset mot tidigare dolda handlingar i det förflutna i syfte att bearbeta och diskutera dem i nutiden. Klassiska exempel är folkmord och diskriminering som uppmärksammas för att ge offer upprättelse och ställa skyldiga till svars. Ett moraliskt historiebruk kan även syfta till att uppmärksamma tidigare marginaliserade grupper såsom kvinnor eller barn. En central drivkraft är indignationen, dels över själva händelsen, dels över att den på orättvisa grunder har undertryckts i historieskrivningen. Målet är att ge upprättelse för dem som har varit utsatta för övergrepp och förtryck. De som sitter på de anklagades bänk är ofta makthavare av olika slag som förväntas erkänna misstag och förtryck i historien och i vissa fall återgälda drabbade med ekonomiska skadestånd.[93]

Det ideologiska bruket innebär att utövarna, vanligen politiker, använder det förflutna för att förse fakta med ny mening och därigenom motivera handlande och underbygga maktpositioner. Ofta blir historien här regisserad och övertydligt presenterad för att passa syfte och ideologi. Historiska förlopp används som instrument när brukaren medvetet formar sitt idésystem. På så vis fyller historia en nutida funktion. Klassiska exempel är den retorik som förs av nationella ledare i syfte att hävda rätten till ett geografiskt område.[94] Här får en nationalistisk-ideologiskt konstruerad historia utgöra ramverket för vad som anses vara rätt och fel.[95] I andra fall kan his-

92 Marianne Sjöland 2011, s. 157.

93 Se Martin Wiklund 2012, s. 13–14 för historiska debatter som reser krav på upprättelse för och gottgörelse till förfördelade grupper.

94 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 387.

95 Se Ulf Zander 2001, s. 56 för åtskillnad mellan nationalistisk-ideologiskt och demokratisk-ideologiskt historiebruk.

toria användas av politiska partier för att lyfta fram en lång tradition av arbete för exempelvis demokratiska reformer, medan andra mindre smickrande åtgärder ”glöms bort”. Om retoriken får stå oemotsagd under längre perioder kan det ideologiska historiebruket vara besvärligt att upptäcka och till sist förstås som en sanning.

Med icke-bruk av historia kan antingen menas att det förflutna i sig inte har något större värde eller att delar av historien medvetet förträngs för att gynna nutida ideal. Den senare varianten kan fungera som ett led i ett ideologiskt historiebruk på så sätt att icke-önskvärda delar av historien förträngs eller till och med elimineras från offentlig historieskrivning. Den förra formen utgår från idén att nutida människor inte har någon nytta av historien. Istället bör de uppehålla sig vid frågor som rör samtid och framtid. I det moderna svenska samhället, från 1930-talet och framåt, finns exempel på hur historien stundtals vändes ryggen, och blicken riktades mot framtiden, ofta med USA som förebild.[96]

Ett politisk-pedagogiskt bruk nyttjas av dem som önskar framhäva likheter mellan nutid och dåtid, främst för att vinna politiska fördelar. Medlen utgörs av metaforer, symboler och analogier som stödjer förenklingen av förhållandet mellan olika tidsperioder. Häri ligger det pedagogiska, det vill säga att med hjälp av retoriska figurer leda mottagarna till exempelvis politiska ställningstaganden. Massmedia hjälper ofta till att understödja detta bruk. I *Populär Historia* är det politisk-pedagogiska historiebruket mest framträdande i redaktörstexterna, som har en starkare medial prägel än artiklar och insändare. Ledartexterna syftar till att snabbt fånga läsarnas intresse, bland annat med hjälp av enkla jämförelser mellan nu och då.[97]

Möjligheter och begränsningar

Historiebrukstypologin hjälper forskaren att klargöra varför och med vilka resultat historia används i offentliga och i viss mån privata sammanhang. Vi har alltså med historiens funktionella dimensioner att göra. För att ett historiebruk ska bli funktionellt krävs att mottagarens behov av historia någorlunda överensstämmer med avsändarens. När man som i det här fallet vidgar sammanhanget och uppmärksammar de kommunikativa aspekterna av att bruka historia tillfogas historiebruksteorin ett strukturellt perspektiv. Jag menar att det i många fall är nödvändigt, speciellt i de fall mottagarnas behov av historia inte är desamma som avsändarnas. En sådan obalans utmärker det kommersiella historiebruket. Producenternas behov är att ge-

96 Martin Alm 2009, s. 267–269.
97 Marianne Sjöland 2011, s. 158–162.

nerera ekonomisk vinst, men konsumenternas har så klart helt andra behov. De vill lära sig mer om historia eller underhållas av densamma. En möjlig invändning mot detta exempel är att konsumenterna inte kan räknas till brukarna. Ur ett kommunikativt perspektiv är de dock brukare eftersom de indirekt påverkar producenteras historiebruk genom att antingen välja till eller bort deras produkt. Exempelvis har köpare av populärhistoriska tidskrifter inflytande över vilken historia som publiceras, alternativt exkluderas, i magasinen.[98] Även om föreliggande avhandling inte undersöker läsarnas historiebruk kommer jag att uppmärksamma mottagarperspektivet via redaktörernas och skribenternas historiebruk. Det gör jag utifrån antagandet att producenterna strävar efter att deras historiebruk ska bli funktionellt. I en sådan process behöver läsarnas behov och förväntningar beaktas. Därmed inte sagt att producenternas målsättningar alltid uppfylls.

Andra forskares invändningar mot historiebrukstypologin har bland annat rört kategoriernas analytiska användbarhet. Erik Axelsson anser exempelvis att de kan låsa forskaren vid de förutbestämda behoven och brukarna av historia. Kritik har även riktats mot att kategorierna inte helt kan skiljas åt.[99] Axelsson efterlyser både ökad flexibilitet och analytisk skärpa och föreslår istället Carsten Tage Nielsens begrepp historieproducerande diskurser, som förklaras med ”[d]et specifika sätt som någon, i ett visst sammanhang och situation, framställer en utsaga med en potentiell betydelse om sammanhanget mellan dåtid, nutid och framtid”.[100] Här nämns alltså både aktörer och kontexter som kan vara av betydelse för att förstå en ”utsaga” med historiska dimensioner, men aktörers intressen och behov ges inte mycket utrymme i diskursanalyser. Denna begränsning, tillsammans med det trubbiga analysverktyget som historieproducerande diskurser tycks erbjuda, gör att historiebrukstypologins fördelar överväger. Karlsson betonar att typologin inte ska uppfattas som fullständig, att de olika historiebruken kan överlappa varandra eller verka parallellt, men att de icke desto mindre kan stödja forskaren att skapa en uppfattning om vilken funktion historien fyller i samhället.[101] Översatt till denna studies syfte handlar det om att undersöka vilka behov och funktioner av historia som kommer till uttryck i *Populär Historias* och *History Todays* historieskrivning.

Historiebrukstypologin är främst tänkt att appliceras på samhällssystem eller andra större helheter.[102] Hittills har få använt den konsekvent, som här, i en komparativ studie av två historiekulturella artefakter. Även om det inte går att dra några generella slutsatser om populariserad historieförmedling, kan det ses som en styrka att liknande undersökningar inte tidigare har genomförts. På så vis prövas både teori och material på nya sätt.

98 Marianne Sjöland 2011, s. 179–180.
99 Erik Axelsson 2004, s. 22, s.24.
100 Erik Axelsson 2004, s. 25, ur Carsten Tage Nielsen 1996, s. 10, 12, 57.
101 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.
102 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

Metodologiska utgångspunkter

Jämförelser mellan *Populär Historias* och *History Todays* historieförmedling utgör avhandlingens fundament. I detta kapitel presenteras den komparativa metoden i relation till det teoretiska ramverket och tillvägagångssätten för historiebruks- och bildanalyser.

Komparation – en skärningspunkt mellan teori och metod

Eftersom komparationen sker mellan en svensk och en brittisk tidskrift som förenas av en populärhistorisk kontext krävs en metod som dels beaktar likheter, skillnader och interaktion, dels fungerar i relation till avhandlingens teoretiska perspektiv. Denna komplexitet kräver en del överväganden. Ett av de mest grundläggande skälen till att skärskåda komparationens syfte och funktion rör strävan efter transparens. Jämförande perspektiv går att finna i nästan all historisk forskning, men många gånger integreras de inte i metodiska och teoretiska sammanhang utan förekommer istället på implicita grunder.[103] Denna otydlighet kan bero på att komparationer ses som självklara eller nästintill essentiella i historievetenskaplig forskning. Riskerna med detta synsätt är dock flera och nära sammankopplade: det kan uppstå oklarheter kring vad som faktiskt jämförs varvid komparationen blir obalanserad, vilket leder till att skillnader och likheter antingen förstärks eller försvagas.

Nästa övervägande rör val av komparativ metod. Inom historievetenskapen talar man i huvudsak om tre typer: den komparativa, den transnationella och *histoire croisée*. De avgörande skillnaderna utgörs av i vilken grad och på vilka grunder jämförelseobjekten ses som separata enheter. Förespråkare av transnationell historia och *histoire croisée* menar att möten eller sammanflätningar mellan entiteter är mer relevanta att studera än de skillnader och likheter som komparativa studier gärna fokuserar på. Kritiken mot den komparativa metoden rör främst dess tendens att låta nationella utgångspunkter och förklaringar styra analyserna. Därmed befästs nationen som en oproblematiserad premiss, och mindre hänsyn tas till faktorer som

103 Heinz-Gerhard Haupt 2007, s. 697.

ligger bortom undersökningsobjektens nationella gränser.[104] Relaterad till min studie utgörs en sådan faktor av den populärhistoriska tidskriftsgenren. Samtidigt är nationella faktorer många gånger legitima och nödvändiga undersökningsobjekt. I denna studie blir exempelvis avsändarnas roll svår att diskutera om de nationella historiekulturerna inte uppmärksammas.

I det följande redogörs översiktligt för den komparativa metoden och dess användbarhet i förhållande till undersökningen. Utgångspunkterna är synsätten hos två historiker: Heinz-Gerhard Haupt och Jürgen Kocka, båda förespråkare av den komparativa metoden men även bejakare av transnationella perspektiv.

En huvudprincip i formulerandet av avhandlingens syfte och frågor har varit att båda tidskrifterna med omgivande kontexter ska problematiseras på lika villkor. Här har Haupts resonemang varit vägledande. Han menar att det jämförande perspektivet i en systematiskt och genomtänkt komparation ska göras tydligt, såväl i ett välmotiverat val av jämförelseobjekten som i undersökningens frågeställningar och hypoteser.[105] Även om dessa krav på tydlighet följs är historiska komparationer inga okomplicerade operationer. Exempelvis behöver forskaren överväga problem kring eventuell asymmetri mellan objekten som kan leda till att den ena enheten utgör ett slags måttstock på den andra. Ett annat dilemma är, som nämnts ovan, att nationella särdrag riskerar att förstärkas i de fall olika aspekter av länders historia jämförs. Båda dessa problem ställs jag inför eftersom det redan finns en bearbetad enhet, det vill säga min licentiatuppsats, som kan få rollen som måttstock tillsammans med det faktum att komparationen sker mellan två nationellt sett olika produkter. Den här typen av svårigheter kan dock minska om jämförelsen, likt i denna avhandling, blir explicit redan i syfte och problemformuleringar, samt om frågorna utgår från teoretiskt förankrade processer och strukturer, som inkluderar båda objekten.

Behovet av en komparativ modell som kan hantera de olika premisserna är sålunda stort. Kocka har formulerat en metod med flera olika dimensioner, men hans grundläggande definition av historisk komparation är att två eller flera historiska fenomen systematiskt diskuteras utifrån likheter och skillnader i syfte att nå specifika mål.[106] Dessa mål kan vara av olika art: heuristiska, deskriptiva, analytiska och paradigmatiska. Kort beskrivet innebär det förstnämnda att historiska problem, som inte har uppmärksammats i tidigare forskning, klarläggs tydligare med hjälp av komparationer. Metoden får därigenom en frågegenererande funktion. Kocka exemplifierar med Marc Blochs studier av det tidigmoderna och agrara England. Utifrån undersökningar av det engelska agrarsamhället kunde Bloch formulera hypo-

104 Silke Neunsinger 2010, s. 3–4.
105 Heinz-Gerhard Haupt 2007, s. 704.
106 Jürgen Kocka 2003, s. 39.

teser om det franska jordbrukets struktur. Jämförelsen mellan regionerna ledde till en revidering av kunskapen om jordägande i Frankrike. Det deskriptiva målet går ut på att tydliggöra ett fenomen genom att ställa det emot ett annat. På så sätt framträder båda profilerna skarpare än om inga jämförelser hade gjorts, samtidigt som också inarbetade föreställningar om objekten utmanas. Det analytiska syftet utgår från behov av att ställa orsaksorienterade frågor kring skillnader och likheter mellan jämförelseobjekten. Slutligen rör det paradigmatiska målet att historikern distanserar sig från det självklara, det som har utvecklats till den ”egna” historiska modellen, och istället ser den som ett bland flera möjliga perspektiv.[107] På så vis ökar möjligheten till nytolkning av historien.

Som läsaren har sett formuleras komparationen mellan *Populär Historia* och *History Today* i avhandlingens frågeställningar. De utgår från processuella, strukturella och funktionella perspektiv, men de inrymmer även implicit nationella och internationella perspektiv. Med tanke på materialets historiekulturella och mediala karaktär har jag varit särskilt uppmärksam på gränsöverskridande faktorer. Angreppssättet stämmer väl in på de målsättningar som Kocka redogör för. Flera av dem kan uppnås i föreliggande studie. Till exempel speglas det deskriptiva målet i frågor om vad som utmärker tidskrifternas historieskrivning samt vilka likheter och skillnader som här framträder. Detta mål kan ses som ett första steg i en heuristisk målsättning, det vill säga att komparationen skapar nya frågor. Det deskriptiva målet är även en förutsättning för en analytisk målsättning som kan sammankopplas med frågeställningar som hur och i vilken omfattning tidskrifterna påverkas av avgörande samhällsförändringar och historiekulturella kontexter, det vill säga strukturella faktorer.

Sammanfattningsvis visar Kockas särskiljande av komparationens syften och Haupts förordande av problemformuleringarnas betydelse att problemen med en ensidig nationell orientering går att undvika. Komparationer som bygger på frågeställningar om ömsesidighet mellan objekten riskerar i mindre omfattning att bli obalanserade. Däremot finns ett stort värde i att, som i transferanalyser, rikta fokus mot överföringsprocesser och gemensamma strukturer.[108] I avhandlingen representeras strukturerna av historiekulturella kontexter och tidskriftsgenren. Överföringsprocesserna har jag ingen kännedom om, men det är möjligt att komparationen kan frambringa tecken på att ”möten” har skett mellan magasinen. Grunden till detta arbete görs i text- och bildanalyser.

107 Jürgen Kocka 2003, s. 40–41.

108 Se Stefan Berger, Billie Melman, Chris Lorenz 2012, s. 12–13. Författarna betonar här att transferprocesser måste beläggas med källor som indikerar att möten eller överföringar har skett.

Tillvägagångssätt

Det textanalytiska arbetet sker, som vi har sett, med hjälp av ett antal analyskategorier.[109] De har tagits fram i ett samspel mellan å ena sidan tidskriftsmaterialet och å andra sidan textanalytiska och historiedidaktiska undersökningssätt. Under processen har några analysinstrument valts bort medan andra har vidareutvecklats. Förändringarna har skett på grund av att materialet i avhandlingen har tillfört ny information som kräver nya förhållningssätt och verktyg. Den övergripande analysmetoden kan därför beskrivas som abduktiv, vilket innebär att enskilda exempel tolkas utifrån ett hypotetiskt mönster, i det här fallet analysschemat. I ett nästa steg förnyas eller utvecklas detta mönster. Den abduktiva metoden inbegriper inte enbart beskrivning av ett fenomen utan riktar sig även mot förståelsen av djupare strukturer, som historiekultur och historisk kontext.[110]

Den största utmaningen i det textanalytiska arbetet är kontextualiseringarna av tidskrifternas historieskrivning. Vilken typ av källor är mest betydelsefulla för de sammanhang som ska tecknas: tidningsartiklar, filmer eller tv-dokumentärer? Hur gör jag ett urval ur ett stort utbud? När valet väl är gjort – hur kan sambandet mellan tidskrifterna och andra historiekulturella produkter synliggöras? Det finns inga enkla besked att ge på dessa frågor om representativitet och relevans. Mitt svar är dock att avhandlingens syfte inte är att påvisa alla möjligheter till historiekulturell kontextualisering. Istället vill jag undersöka hur avsändarna bearbetar historien så att den passar in i genren. Detta analysarbete inrymmer givetvis kontextualiseringar; jag utgår från att redaktörer och skribenter vill att tidskrifterna ska passa in i historiekulturella mönster. Min uppgift är att visa exempel på ”mönsterpassning” eller, i förekommande fall, bristen på sådan för att synliggöra hur popularisering av historia kan gå till.

I de fall det är relevant relateras det empiriska materialet till artiklar i brittisk och svensk dagspress och till andra samtida historiekulturella produkter såsom film, tv-serier och i vissa fall skönlitteratur. Urvalet baseras på tidskriftsartiklarna innehåll och tid för publicering. Exempelvis kontextualiseras *History Todays* artiklar om imperialismens historia med hjälp av samtida artiklar i större brittiska dagstidningar där ämnet debatteras. På så sätt synliggörs det historiekulturella sammanhang som tidskriften interagerar i.

109 Se bilaga.

110 Mats Alvesson & Kaj Sköldberg 2008, s. 56.

Historiebruksanalys

Jag har tidigare diskuterat historiebrukstypologin men i detta sammanhang vill jag visa hur de används som metodiska redskap. Historiebruksanalysen sker i flera steg som för transparensens skull behöver klargöras. En central utgångspunkt är att historiebruk måste analyseras utifrån den tid och situation som människor använder historia i. Det innebär dels att forskaren identifierar vilka intentioner och behov som styr bruket av historia hos enskilda individer eller kollektiv, dels att forskaren kartlägger vilka funktioner historiebruken kan fylla för enskilda personer eller för samhället i stort. Översatt till föreliggande undersökning urskiljs, i ett första steg, redaktionernas och skribenternas intentioner och frågor. Många gånger är dessa föresatser outtalade. För att spåra dem måste jag utgå från svaren, det vill säga artiklarnas texter och bilder.[111] I ett andra steg kartlägger jag vilken typ av historia som används för att uppfylla syftet och vilka samband som finns mellan då och nu. Rör det sig om en idealiserad historieskrivning om ett nationellt förflutet eller om motsatsen, ett fördömande? Hur kan historiebruket förstås utifrån skribentens samtid? Först då, i ett tredje steg, blir det möjligt att få en uppfattning om vilka historiebruk det rör sig om och därmed vilka funktioner historien fyller.

Historiebrukstypologin utgör i detta avseende det huvudsakliga analysverktyget, men flera av kategorierna i analysschemat används också: syfte, grundperspektiv, historiesyn samt kopplingar till nutida sammanhang och frågor. Typologin är inte alltid tillräcklig för att kunna tolka historiens funktion i vidare sammanhang. Därför behöver historiens ”bruksvärde” relateras till historiekulturella strukturer, såsom normer och förmedlingsaspekter.

Bildanalys

Bildrikedomen är utmärkande för både *Populär Historia* och *History Today*. I majoriteten av de längre artiklarna upptar illustrationer hälften av utrymmet, ibland mer. Tidskrifterna påminner på så vis om bildtidningar vars främsta syfte är att förse läsarna med visuella upplevelser. Även om *Populär Historias* och *History Todays* producenter har fler målsättningar än så, betonar redaktörerna bildernas betydelse för tidskrifternas utformning och för läsupplevelsen. I båda redaktionerna ingår bildhanterare som arbetar med urval, redigering och bildtexter.[112] Arbetet styrs av en mängd praktiska omständigheter där hänsyn inte alltid kan tas till brödtexternas innehåll och form. Det innebär att historien kan skildras på olika sätt och därmed

111 Jämför Jörn Rüsen 2004a, s. 120.

112 Intervjuer med Magnus Bergsten 2009-03-26; Paul Lay 2013-10-23.

få olika sensmoraler i en och samma artikel. Jag som forskare måste alltså vara uppmärksam på artiklarnas delar så väl som på helheten.

En viktig förutsättning i studier av relationer mellan bild och text, så kallad intermedialitet,[113] är att forskaren i tolkningsprocessen ser bilderna som lika betydande som texten. I de flesta fall samverkar bild och text och skapar en berättelse som hade sett annorlunda ut om något av elementen hade tagits bort.[114] I *Populär Historia* och *History Today* är bildernas funktion även att locka till läsning. Speciellt betydelsefulla i sådana sammanhang kan porträttbilder vara, eftersom de både adresserar läsaren och skapar identifikationsmöjligheter.[115] Mycket av värdet kan ligga i att möta en historisk person, ansikte mot ansikte, tillsammans med de berättelser som hon eller han är förknippad med. Berättelserna kan innehålla såväl sådant som många kan relatera till som det extraordinära som skapar möjlighet till verklighetsflykt. Kombinationen av bekant och obekant är ett viktigt inslag i kommersiellt historiebruk.[116] Inte minst bilderna bidrar med det bekanta. Många av dem förekommer i flera populärhistoriska produktioner där de brukas på ungefär samma sätt.[117]

Jag har valt att undersöka tidskrifternas bild- och textmaterial med hjälp av samma analysverktyg, men i vissa fall tar jag även hjälp av bildanalytiska begrepp och tillvägagångssätt. Bildanalyser brukar i ett första skede delas in i form- och innehållsanalyser. Till en början bestäms bildens komposition och konkreta innehåll, så kallad denotation. Först därefter är det möjligt att uttala något om verkets symboliska innehåll, det vill säga vilka idéer och värden som bilden är bärare av. Denna semiotiska analys kallas konnotation och styrs av betraktarens kunskap om bildens tidsmässiga och kulturella kontext men även av personliga referenser.[118] En tredje fas rör funktionella aspekter, såsom bildens syfte och interaktion med betraktaren samt de sammanhang som bilden är tillkommen och placerad i.[119] På vilka sätt bilderna kommunicerar med betraktaren och vilka tolkningar det leder till är i denna undersökning omöjligt att besvara. Sådana frågor kräver receptionsstudier. Istället intresserar jag mig för samspelet mellan inre och yttre kontexter, det vill säga bildernas funktion i förhållande till text och genre samt till historiekulturella kontexter.

En stor del av tidskrifternas bildmaterial har ett informativt syfte eftersom det tillsammans med texterna åskådliggör och förtydligar historiska skeenden och per-

113 Intermedialitet rör inte bara relationer mellan text och bild utan även mellan text och text samt mellan bild och bild.

114 Anders Nodin 2006, s. 16, 157–158.

115 Jämför Anders Nodin 2006, s. 102.

116 Marianne Sjöland 2011, s. 176.

117 Jämför Anders Nodin 2006, s. 158.

118 Yvonne Wærn et al 2004, s. 39–40.

119 Yvonne Wærn et al 2004, s. 48.

soner. Kognitionsvetaren Yvonne Wærn har studerat relationer mellan text och bild och menar att bilder som är systematiskt och medvetet placerade i förhållande till textens innehåll underlättar inlärning och hjälper läsaren att se sammanhang.[120] Samtidigt ska bildernas självständiga värde inte förringas. I många fall läser mottagaren bilderna före texten vilket påverkar förståelsen av den senare.[121] Med hänsyn till detta har jag valt att analysera *Populär Historias* och *History Todays* bildmaterial utifrån två perspektiv, dels i relation till texterna, dels i några fall fristående i syfte att undersöka i vilken grad bilderna ”lever ett eget liv”.

Nära förbundna med informativa texter är läromedel, och även om tidskrifterna inte tillhör denna genre har de många likheter med läro- och fackböcker i historia. Medieforskaren Bodil Axelsson har i intervjustudier visat att läsare av historiska magasin drivs av en vilja att lära sig mer om historia, vilket understryker sambandet mellan tidskrifterna och läromedel i historia.[122] I analyser av läromedels inverkan på människors inlärning och minne kan det vara av speciell vikt att studera sambandet mellan text och bild. När dessa bär på samma innehåll och budskap benämns det redundans, vilket stöder läsarens minne men har måttlig effekt på inlärningen. Däremot blir effekten på minne och inlärning klart förstärkande om en text med abstrakt innehåll ”översätts” till konkret bildform. Direkt motsatt förhållande råder när illustrationerna är irrelevanta för innehållet.[123] Hur förhållandet mellan text och bild ter sig i tidskrifterna har rimligen liknande effekt på läsaren som ovan beskrivet. Sådana analyser kan stödja tolkningar av texternas komplexitet och framställningsform.

Bildtexternas funktion är att berätta om bildens innehåll. En funktionell bildtext bör vara redundant med bilden och inte bära på motsägelsefull information.[124] Det går även att tänka sig motsatsen, det vill säga en medveten diskrepans mellan textens och bildens information som kan öppna upp för fler tolkningar, skärpa läsarens medvetenhet och därmed ge en rikare läsupplevelse.[125] Den här typen av resonemang förs in i bildanalyserna för att fånga genretypiska drag och materialets komplexitet.

120 Yvonne Wærn et al 2004, s. 186.

121 Yvonne Wærn et al 2004, s. 156; Anders Nodin 2006, s. 160.

122 Bodil Axelsson 2009, s. 12-13.

123 Yvonne Wærn et al 2004, s. 187.

124 Yvonne Wærn et al 2004, s. 153.

125 Jämför Ulf Zander 2014a, s. 105 för en utförligare diskussion om på vilka sätt text och bild kan stå i relation till varandra.

Material

Populär Historias och *History Todays* totala bestånd är mycket omfattande. Den brittiska tidskriften har getts ut i tolv nummer per år sedan 1951, sammanlagt över 700 utgåvor fram till 2016. Den svenska tidskriften gavs ut första gången 1991. Till en början utkom fyra till sex nummer per år, men den årliga produktionen ökade successivt till tolv utgåvor. Idag, 2016, uppgår den totala utgivningen till drygt 200 nummer. Varje nummer av *History Today* och *Populär Historia* omfattas av drygt 70 sidor, i vilka det ryms ett par längre fokusartiklar, mellan sju och nio sidor, om ett specifikt tema som annonseras på omslaget. Den här texttypen utgör avhandlingens huvudsakliga undersökningsmaterial. Tidskrifterna innehåller dessutom flera kortare artiklar om ämnen utan anknytning till fokusartiklarna. Läsarna kan även, i olika omfattning, ta del av insändare, recensioner, frågetävlingar, korsord och information om nya utställningar, event och böcker med historisk anknytning samt redaktörstexter.[126] *History Today* innehåller dessutom avdelningen ”History Matters”, som belyser nutida händelser ur ett historiskt perspektiv, oftast med stöd av aktuell historisk forskning eller pågående debatter. Däremot publicerar den brittiska tidskriften, till skillnad från *Populär Historia*, inte några läsarfrågor. Generellt sett lämnas mindre utrymme i *History Today* åt läsarnas respons och reflektioner. Mottagarledet i den historiekulturella kommunikationskedjan är alltså mer svåranalyserat i det brittiska än i det svenska materialet. Asymmetrin gör att jag har valt bort att studera insändarna i avhandlingen. I de fall jag refererar till läsares åsikter eller preferenser bygger iakttagelserna antingen på resultat i licentiatuppsatsen, läsarundersökningar eller på intervjuer med redaktionell personal. Som tidigare påpekats fokuserar studien i huvudsak på producenternas historieförmedling, det vill säga redaktionernas och skribenternas texter och uttalanden.

126 Redaktörstexter publiceras i varje utgåva av *Populär Historia* från 1991 och i *History Today* först från 2009. Dessförinnan förekommer redaktörstexter i cirka två till fyra utgåvor per år.

Urval

Avhandlingens huvudmaterial omfattas av cirka tjugo fokusartiklar och lika många redaktörstexter som är publicerade mellan åren 1990 och 2012. Den bortre tidsgränsen motiveras av att *Populär Historia* började ges ut 1991, varför komparationen inte kan bygga på äldre utgåvor än så. Slutpunkten är satt till 2012, vilket hör samman med min ambition att finna ämnesmässigt likartade svenska och brittiska artiklar till den komparativa analysen.[127] Det empiriska materialet omfattas även av ett par intervjuer med *Populär Historias* och *History Todays* redaktionella personal. I vissa fall kompletteras dessa huvudkällor av annat material, såsom omslag, recensioner och artiklar om tidskrifternas olika jubileer.

Tidskrifternas stora bestånd kräver ett urval. I avhandlingsarbetet har det på olika sätt styrts av de urval jag gjorde i licentiatstudien. De utmärktes i korthet av att jag valde ut en utgåva per år, från 1991 till 2010, främst för att identifiera förändring och stabilitet över tid. Det tyngst vägande empiriska materialet bestod av tjugo ”paket”, ett per utgåva, innehållande en ledartext, en eller ett par längre artiklar och en insändarsida.[128] Urvalet av artiklar skedde utifrån texternas status i tidskriften. Fokusartiklarna kan sägas väga tyngst eftersom redaktionen beskriver dem som historiska fördjupningar. Artiklarna är kvantitativt sett det största empiriska materialet i licentiatstudien, men de balanseras av redaktörstexter och insändare.

Hur påverkas då materialurvalet i avhandlingen av min förra studie? Eftersom komparationen görs mellan material och resultat i licentiatuppsatsen och nytt material i avhandlingen, har jag, så långt det är möjligt, valt texter i *History Today* som tids- och innehållsmässigt stämmer med källorna i licentiatuppsatsen. Jag har strävat efter att välja artiklar från den brittiska tidskriften som är jämförbara med dem som analyserades i licentiatuppsatsen. Detta gör jag för att avhandlingens komparativa perspektiv, som framkommer redan i syfte och frågeställningar, kräver ett balanserat och systematiskt val av material.[129] I annat fall riskerar jämförelserna att bli godtyckliga. Några faktorer komplicerar emellertid urvalet. För det första är tillgången på redaktörstexter mycket mindre i den brittiska än i den svenska tidskriften. Det går alltså inte att ordna materialet i ”paket”, såsom i licentiatstudien. Därför har jag valt att förlägga analyserna av de svenska och brittiska redaktörstexterna till det första empiriska kapitel, som omfattar producenternas syfte och tidskrifternas utveckling över tid. I denna del analyseras inte fokusartiklar, det vill säga det största empiriska materialet. Det redovisas istället i tematiskt uppbyggda kapitel.

---

127 Materialurvalet motiveras längre fram i detta avsnitt.

128 Tidskriftens texter i webformat har inte använts utan endast det tryckta materialet. Detsamma gäller i avhandlingen.

129 Jämför Heinz-Gerhard Haupt 2007, s. 704.

För det andra bygger licentiatuppsatsen på ett urval som bland annat syftar till att visa på *Populär Historias* innehållsmässiga spännvidd. Exempelvis behandlar de studerade artiklarna så disparata teman som svensk alkoholpolitik och medeltida skrattkultur. I avhandlingen är syftet inte riktigt detsamma. Istället ligger fokus på att jämföra två nationellt sett olika produkters historieförmedling för att utreda vad popularisering av historia kan innebära. Därför har jag valt att undersöka artiklar om ämnen som är tydligt historiekulturellt förankrade i både Sverige och Storbritannien. På så vis blir det möjligt att relatera tidskrifterna till övergripande normer och traditioner kring historiens betydelse i samhället. Urvalsprocessen resulterade i två teman, imperialism och krig.[130] Dessa presenteras och kontextualiseras i inledningarna till de empiriska kapitlen, men här behöver något mer sägas om de generella principerna för urvalet. Jag har eftersträvat att, i den mån det är görligt, välja artiklar från *History Today* som sammanfaller i tid med det svenska materialet. Det har dock inte alltid varit möjligt. För att uppnå så stor korrelation mellan två ämnen som möjligt har jag i vissa fall tvingats välja artiklar som har getts ut med några års mellanrum. Detta gäller speciellt för det sista empiriska kapitlet till vilket det har varit svårt att finna artiklar som behandlar samma konflikt.

För det tredje räcker artikelmaterialet i den förra studien inte alltid till för att genomföra komparationer utifrån angivna teman. Vid ett par tillfällen har jag kompletterat med ”nya” artiklar från *Populär Historia*. I några fall har de olika undertemana styrt urvalet; exempelvis behandlar inte licentiatuppsatsen artiklar om krigen i Mellanöstern under 1900-talets andra hälft, varför en sådan text inkluderas i syfte att belysa hur ett aktuellt och omdebatterat ämne hanteras i olika populärhistoriska tidskrifter. I ett annat fall styrdes valet av nytt empiriskt material av den översiktliga genomgången av licentiatuppsatsen.[131]

Intervjuerna med redaktionell personal är särskilt framträdande i avhandlingens första empiriska kapitel i vilket verksamheternas mål och utveckling diskuteras. Chefredaktörer, art directors och redaktionssekreterare har svarat på frågor som rör deras syn på uppdraget, på historia i allmänhet och på föreningen mellan historiskt och journalistiskt skrivande. Jag har även ställt frågor om tidskrifternas innehåll, skribenter och läsare. I vissa fall fungerar intervjuerna som komplement till det skriftliga materialet. Intervjuerna har också varit betydelsefulla för att öka min förståelse för redaktionsarbetet och publiceringsprocessen, det vill säga vägen från idé till färdig produkt.

---

130 Licentiatuppsatsen visar att *Populär Historias* artiklar om krig och svensk stormaktstid (imperialism) ökar mest över tid. *History Today* analyseras inte kvantitativt men vid översiktliga genomgångar har jag noterat återkommande artiklar om krig under olika epoker och i olika länder. Likaså behandlas imperialism, speciellt den brittiska, regelbundet.

131 Det nya materialet består främst av intervjuartiklar och krönikor från 1991–2005. Jag inkluderade dessa i sammanfattningen av licentiatuppsatsen för att tydligare kunna visa på kontinuitet och förändring över tid.

Att förmedla historia i magasin

Vad är det som lockar med 1600- och 1700-talets karoliner? Sedan 2005 har Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII varit frontfigurer på tio omslag av *Populär Historia*. Siffran tycks kanske inte så hög, men det rör sig de facto om åtta procent av alla utgåvor som har givits ut under det senaste decenniet.[132] De svenska kungarna står sig dock slätt i förhållande till andra världskriget som på olika sätt illustrerar tjugofyra omslag, vilket motsvarar tjugo procent, under samma period.[133] Ur ett kommersiellt perspektiv kan upprepningar av detta slag vara ett vanskligt drag, eftersom konsumenters preferenser tenderar att skifta över tid. Flera historiker och medieforskare beskriver dock populärhistoriska tidskrifter som trögrörliga fenomen; samma historiska personer och händelser upprepas med jämna mellanrum.[134] Detta motsatsförhållande mellan de kommersiella förutsättningarna och forskarnas beskrivningar är värt att problematisera.

Ett av avhandlingens syften är att undersöka hur tidskrifternas skribenter och redaktörer populariserar historia. I föreliggande kapitel lägger jag störst vikt vid redaktörernas förmedlingsstrategier och hur de förändras över tid. Analysen styrs av följande frågeställningar:

- Vad är utmärkande för *History Todays* och *Populär Historias* historieförmedling? Hur ser producenternas urvalsprinciper och förmedlingsstrategier ut?
- Vilka villkor styrs producenterna av?
- Vad förenar och skiljer tidskrifterna åt?

Det kan vara på sin plats att påminna om det komplexa förhållandet mellan, men även inom, förmedlar- och mottagarledet i de historiekulturella kommunikations-

132 Procentsatsen är dock låg i jämförelse med den som har noterats för perioden 1900 till 1920, då karolinerna var föremål för 67 procent av alla historievetenskapliga publikationer om regenter och epoker i Sveriges historia. Se Jarl Torbacke 1983, s. 47.

133 I skrivande stund finns endast omslag från 2009 och framåt tillgängliga i *History Todays* digitaliserade arkiv. Andra världskriget illustreras på tre av dessa omslag.

134 Jämför Michael Bentley 2011; Fabio Crivellari 2015; Susanne Popp 2015. Gemensamt för deras resultat är att de bygger på översiktliga analyser av olika tidskrifters innehåll och form. Jag intar en mellanställning och menar att *Populär Historia* uppvisar både stabilitet och förändring över tid. Tesen diskuteras vidare i detta kapitel.

kedjor som tidskrifterna ingår i. Till exempel visar mottagarna i många avseenden prov på stor detaljkunskap i historia, samtidigt som de flesta får räknas till lekmanna- och inte till historikerskrået.[135] Läsarna efterfrågar en historieskrivning som är både trovärdig, informativ och underhållande.[136] Kombinationen kräver avsändare med historiskt kunnande, men också med förmåga att anpassa språk och stil efter mottagarnas preferenser och den populärhistoriska kontexten. Det skapar utrymme för flera olika historieförmedlare – historiker, journalister och författare. En sådan yrkesmässig spridning tyder på att det inte alltid råder ett direkt motsatsförhållande mellan vetenskapligt och journalistiskt producerad historia eller mellan historiker och journalister som historieskrivare.[137] Heterogeniteten bland skribenterna och historieskrivningen antyder också att redaktionerna ställs inför stora utmaningar. Om målet är att skapa en så sammanhållen tidskrift som möjligt krävs rimligen en tydlig redaktionell idé.

Avsändarnas intentioner och strategier kan inte ensamt förklara tidskrifternas utveckling. Det krävs kontexualiseringar. Därför undersöker jag även samhälleliga, mediala och historiekulturella strukturer som kan ha haft betydelse för tidskrifternas tillblivelse och fortsatta existens. Särskilt relevanta är de kommersiella villkoren. Precis som alla andra kommersiella produkter kan tidskrifterna bara existera så länge det finns en efterfrågan. Dessa omständigheter har rimligen en påverkan på tidskrifternas utformning. Därtill kan läggas ett par andra betydelsefulla strukturer, nämligen genren och det populärhistoriska sammanhanget. Kapitlet inleds därför med en diskussion av begreppen ”populärhistoria” och ”popular history” och hur dessa används i forskning om populariserad historia. Därefter följer ett par avsnitt som behandlar genrens betydelse, dels utifrån generella perspektiv, dels utifrån specifika exempel på populärhistoria i olika genrer.

Innan dess krävs emellertid några klargörande, eftersom kapitlet präglas av en viss obalans mellan undersökningsobjekten. Avsnitten om *Populär Historia* bygger i stora drag på analyser i min licentiatuppsats, men även på nya undersökningar av bland annat texter som har publicerats i samband med *Populär Historias* 5-, 10-, 15- och 20-årsjubileum. Det processuella perspektivet tydliggörs på flera sätt. Först teck-

135 Jämför Nils Runeby 1995, s. 14. Runeby resonerar här kring sammankopplingen mellan vetenskap, samhälle och yrkesliv. Han beskriver olika huvudtyper av bildningstraditioner i Europa: det franska knutet till en elitinriktad yrkesutbildning, det brittiska som anknyter till ett icke-specialiserat allmänbildningsideal och det tyska förbundet till akademisk forskning. Utifrån analyser av *Populär Historias* insändarsidor motsvarar det brittiska idealet bäst tidskriftens läsare.

136 *Populär Historias* läsare uppmärksammas i licentiatuppsatsen via analyser av insändare. Se historiebrukskapitlen i Marianne Sjöland 2011.

137 Jämför Jaume Aurell 2015, s. 147, som argumenterar för att historiska genrer är rörliga fenomen. De genremässiga skiftningarna påverkar inte bara bilden av vad historia är utan även av vad en historiker gör.

nas en bakgrund med fokus på *Populär Historias* grundande, producenternas intentioner och omgivande historiekulturella kontexter. Därefter följer en sammanfattning av de delar i licentiatuppsatsen som rör tidskriftens innehåll och form över tid, det vill säga från 1991 till 2010. *History Today* måste behandlas annorlunda eftersom den i vissa avseenden har studerats under andra villkor.[138] Till skillnad från *Populär Historia* har jag exempelvis inte utfört några kvantitativa analyser av det brittiska materialet. Konsekvensen blir att de processuella analyserna av *History Today* är mindre omfattande. Det betyder också att det komparativa perspektivet inte är lika framträdande som i kommande kapitel där tidskrifterna undersöks på lika villkor.

I syfte att minska obalansen i undersökningen använder jag en liknande disposition för avsnitten om *History Today*. En bakgrund om *History Todays* grundande 1951 inleder denna del av kapitlet. Sedan följer en diskussion om tidskriftens senare historia med fokus på producenternas intentioner med verksamheten. Analyserna bygger på redaktionella texter och intervjuer. Därefter redovisas en mindre empirisk studie av artiklar från 2010 som behandlar äldre artiklar publicerade under perioden från 1950- till 1970-talet. Syftet med analyserna är dels att visa på huvuddrag i tidskriftens utveckling, dels att undersöka hur producenterna har uppfattat och uppfattar sin produkt.[139] Dessa metaartiklar har större förutsättningar än många andra artiklar att spegla avsändarnas syfte och syn på verksamheten över tid. Slutligen uppmärksammas historiekulturella kontexter, framförallt 1990-talets ”historieboom”, men även händelser under 1950-talet då *History Today* var ny på marknaden. Kapitlet avslutas med jämförande perspektiv på tidskrifternas utveckling.

Populariserad historia

Studier av populariserad historia inryms i flera olika vetenskapliga fält, främst historievetenskap, film- och medievetenskap samt litteraturvetenskap.[140] Den tvärvetenskapliga prägeln gör det svårt att formulera ett relevant och renodlat forskningsläge. Uppgiften kompliceras ytterligare av att det finns få studier om historieförmedling i populärhistoriska tidskrifter; de som finns att tillgå behandlar främst materialet ur ett undervisningsperspektiv.[141] Dessa förutsättningar gör att jag har sökt efter ett slags största gemensamma nämnare för att formulera ett forskningsläge. Den utgörs av ordet ”populär” (eng. ”popular” alternativt ”public”) i kombination med ”historia” (”history”). Kapitlet inleds med en diskussion av begreppet ”populär”

138 Se material- och metodkapitlen för urval och hantering av material.

139 Denna mindre studie har genomförts för att minska obalansen mellan materialen och skapa ett, om än litet, empiriskt underlag för *History Todays* utveckling över tid.

140 Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman 2012, s. 4.

141 Se rubrik ”Populärhistoria i olika genrer” för EHISTO-projektet.

utifrån en svensk kontext. Därefter följer en granskning av hur ”populärhistoria” definieras av andra forskare. Kapitlet avslutas med presentationer av studier om populariserad historia i olika genrer.

Populärt för vem?

I affärernas tidskriftshyllor finner presumtiva köpare flera tidskrifter med begreppet ”populär” länkat till sitt huvudområde: *Populär Arkeologi, Populär Astronomi, Populär Kommunikation* etcetera. Vid en första anblick väcker inte titlarna några frågor. Namnvalen kan betraktas som relativt självklara och neutrala; tidskrifternas syfte är att i lättsmälta och populariserade versioner förmedla vetenskapliga rön till folk i allmänhet. Begreppet ”populär” och, i dess förlängning, ”folklig” behöver problematiseras i relation till den ena artefakten som utgör huvudmaterial i min studie. I vad ligger det populära och eventuellt det folkliga i *Populär Historia*?

Ur latinets *populus*, som betyder ”folk som politisk enhet”, stammar begreppet *populär*, vilket etymologiskt länkar det samman med begreppet *folk*.[142] En logisk följd därav skulle i det här fallet bli att *Populär Historia* vänder sig till folket. Stämmer detta? Om ja, vilka är då folket, och i förlängningen, vad är då det populära? Vi börjar med ett försök att reda ut koncepten.

Begreppet *folk* (lexikalt från tyskans *Volk*) har över tid haft olika betydelser beroende på dess nationella och kulturella kontexter, vilket har skapat en vaghet kring konceptet. Begreppsidén om *folket* består av både deskriptiva och normativa element: etniska, politiska och sociala faktorer som sammanflätas med normativa bestämningar.[143] Exempelvis betraktas ofta populär, det vill säga folklig, kultur som mindre attraktiv än den så kallade finkulturen. Däremot anses folkvalda regimer (från grekiskans *demos* – folk, *krati* – styre) generellt sett vara det mest accepterade alternativet bland statsskick.

I Sverige under 1900-talet har *folk* både använts för att beskriva de breda folklagren – det vill säga arbetarklass och lägre medelklass och för att i nationella termer benämna statens invånare – det svenska folket.[144] Båda definitionerna bär på exkluderingar; de övre samhällsklasserna ingår inte utifrån ovanstående definition i folket, och personer boende i Sverige men med annan etnisk bakgrund än svensk kan lätt uppfattas som att inte tillhöra ”det svenska folket”. Bestämningarna tycks formuleras av dem som innehar någon form av ekonomisk, politisk eller kulturell makt. Den första definitionen avgörs av dem som inte vill tillhöra massan, alltså en

142 Uppslagsord: ”populär” i Birgitta Ernby 2008, s. 508.
143 George Boas 1973, s. 496–497.
144 Henrik Nordvall 2005, s. 5.

elit i minoritet, medan den sistnämnda får sin betydelse av dem som tillhör en etnisk eller politisk majoritet och som vill slå vakt om den. På senare tid har man däremot försökt att inkorporera drag av samförstånd i betydelsen av *folk* för att avse ”alla”.[145] Härmed kan ”det populära” också bli något som rör och tilltalar alla. Utifrån denna moderna definition av ordet populär vill rimligen *Populär Historias* redaktion att konsumenterna ska uppfatta produkten.[146] Betydelsen har däremot inte fått stå oemotsagd av forskare.[147] Genom att ställa frågan ”populärt för vem?” framkommer att svaret ”alla” inte är rimligt. Även idag finns de intresseskillnader och maktstrukturer som definitionerna ovan antyder. Fenomenet ”populärkultur” får utgöra exempel. För det första definieras begreppet av forskare och inte av den stora grupp som anses nyttja populärkultur.[148] För det andra debatterar sällan rörmokare eller undersköterskor dessa vardagskulturella fenomen på dagstidningarnas kultursidor – det gör akademiker och journalister som arbetar med kulturfrågor. Exemplet visar att det fortfarande finns skillnader mellan dem som definierar det populära, men som sällan konsumerar det, och dem som sägs vara en del av fenomenet. Därför måste frågan om vad som menas med populärt i *Populär Historia* ställas igen.

Svaren blir olika beroende på vilket perspektiv som anläggs. ”Det populära” kan i det här fallet undersökas utifrån avsändare, medium och mottagare. Avsändarna, det vill säga redaktionen, vänder sig explicit till en välutbildad och kulturintresserad medelklass. Detta meddelas inte i tidskriften utan i *Medieguiden. Magasin & tidskrifter. Sverige 2006* som förmodligen få läsare tar del av.[149] Däremot omtalas läsarna i ledartexterna ofta som kunniga och engagerade personer vars synpunkter redaktionen gärna vill ta emot för att tidskriften ska utvecklas, men explicita referenser till deras klasstillhörighet utelämnas. Redaktionens bild av läsarna byggs alltså upp av kunskapsaspekter och implicit av klass, status och livsstil. De senare aspekterna framträder framförallt i icke-redaktionellt material, såsom reklamannonser för resor, vin och museiutställningar. Utifrån dessa faktorer samt egna intresseområden skapar redaktionen den populära historien, som är tänkt att tilltala många men inte nödvändigtvis alla.[150]

---

145 Raymond Williams 1976, s. 199.

146 Jämför John Crispinsson 2016, s. 19–20. Crispinsson har skrivit ett flertal artiklar i *Populär Historia*. En av dem en jubileumsartikel som publicerades i samband med tidskriftens tjugofemårsfirande 2016. Crispinsson menar att *Populär Historia* är ett led i en folkrörelse som uppstod i samband med det ökade historieintresset i början av 1990-talet. Min uppfattning är tidskriften har mycket lite att göra med ett slags gräsrotsrörelse eller ”folklighet”.

147 Henrik Nordvall 2005, s. 18.

148 Kristina Malmio 2000, s. 68.

149 Se *Medieguiden. Magasin & tidskrifter. Sverige*, 2006, s. 505.

150 I en intervju med Magnus Bergsten 2009-03-26 framkommer, förutom att majoriteten av läsarna är män, även att det flesta bor i städer; det kvalitativt analyserade insändarmaterialet från 1995–2010

Populär Historia når drygt 170 000 personer. Majoriteten av dem, 60 procent, är män.[151] De flesta är enligt redaktionen i medelåldern och bor i städer. Trots vagheten i uppgifterna är det egentligen först här som vi närmar oss svaret på frågan: Vad är populärt i tidskrifterna och för vem? Här framkommer att svaret inte kan bli det konsensusinriktade ”allt för alla”. Intressena hos läsekretsen kommer att styra innehållet, vilket betyder att den historia som tilltalar majoriteten bland läsarna blir den populära. Ur ett vidare perspektiv går det att hävda att konsumenterna i kulturella sammanhang skapar handelsvaran.[152] En hel del av makten finns alltså hos läsarna, men redaktionens inflytande ska inte underskattas eftersom den både bejakar läsarpreferenser och gör egna ”justeringar” över tid. Detta kommunikativa sammanhang måste även förstås i relation till större historiekulturella kontexter som både läsare och redaktion interagerar med.

En naturlig följdfråga till ”vad är populärt?” är ”vad är inte populärt?”, det vill säga ”vad positionerar sig tidskrifterna emot och varför?”. Ett självklart svar är att redaktionerna inte vill publicera artiklar som få personer vill läsa. Då blir det kommersiella historiebruket dysfunktionellt. Den typ av historia som sällan eller aldrig förekommer i tidskriften får i sammanhanget därför benämnas som impopulär, men det behöver inte betyda att redaktionen ser dessa berättelser som betydelselösa. Snarare är det så att de inte skulle skapa någon ekonomisk vinst, därav impopulariteten. Det handlar med andra ord om att finna den största gemensamma nämnaren för att fånga så många läsare som möjligt och skapa en produkt som läsekretsen känner igen och bejakar, vilket innebär att vissa former och innehåll utesluts.

Det leder tankarna till ”det populäras” relativa natur; vad som är populärt i ett sammanhang är inte populärt i andra.[153] Exempelvis ägnar 200 000 personer i Sverige sin fritid åt släktforskning, och 40 000 personer besökte 2007 Medeltidsveckan i Visby.[154] Dessa uppenbart populärhistoriska aktiviteter synliggörs sällan i *Populär Historia*. En gemensam faktor för Medeltidsveckan och *Populär Historia* är de kommersiella faktorerna, då det i båda fallen handlar om att saluföra det förflutna. Släktforskningen vilar däremot på existentiella grunder och kan svårligen falla under kommersiell användning, även om vissa nättjänster innebär att släktforskaren måste

visar också på klar manlig och urban dominans.

151 *ORVESTO® Konsument 2015: Helår*, s. 8. *ORVESTO®* är en av SIFO-ledd målgruppsundersökning som mäter räckvidden för ett stort antal medier i Sverige. Personer mellan åldrarna 15–79 år frågas om bland annat intressen, medie- och inköpsvanor. I ORVESTO:s räckviddsutveckling framkommer månatliga antalet läsare av tidskrifter och könsfördelning. Det är dessa variabler som används i föreliggande undersökning. Övrig information från ORVESTO har jag inte tillgång till.

152 Göran Gruber 2010, s. 44.

153 Gun-Britt Sundström 2011; Claus Bryld et al 1999, s. 163.

154 Genealogiska föreningen 2011; Turismens utredningsinstitut 2007.

köpa licenser.[155]

De faktorer som har diskuterats ovan rör vilka makt- och intresseaspekter som formulerar det populära och, i förlängningen, vilka som konsumerar det populära, men strukturerna och aktörerna förändras över tid, vilket gör en allmän definition av ”det populära” svår att fastslå. Hänsyn måste ständigt tas till vilka som formulerar begreppet samt spänningen mellan de konsumenter som inkluderas eller exkluderas.

Populär och offentlig historia – begreppsdefinitioner

Som tidigare noterats har populärhistoria inte resulterat i något större vetenskapligt intresse i Sverige, varför definitionerna av i sammanhanget centrala begrepp fortfarande är fåtaliga. David Ludvigsson är en av de inhemska forskare som har resonerat kring de många gånger oklara gränsdragningarna mellan historievetenskap, populärhistoria, populärvetenskap och forskningsinformation. Han slutsats är att det är mycket svårt att särskilja ”populariserad historievetenskap och andra populärhistoriska uttryck”, eftersom gränsen dem emellan är ”flytande”.[156]

I Storbritannien, Tyskland och USA är däremot ”popular history” och ”public history” etablerade forskningsfält i, vilket gör att större delen av forskningsläget är hämtat från dessa länder.[157] En återkommande slutsats i denna forskning är att formen utmärker populärhistoria, men därutöver finns det många olika bud på hur denna genre ska tolkas och förstås. I ovan nämnda länder används begreppen ”popular history” och ”public history” (ty. ”populäre Geschichte”) för att beteckna den historia som skapas av respektive för allmänheten. Det är emellertid svårt att finna tydliga definitioner av dessa begrepp. Historikern Sylvia Paletscheks förklaring av ”popular historiography”, som på svenska bör förstås som populärhistoria, tillhör de mer precisa: ”[r]epresentations of history in written, visual, artefactual and personal forms of presentation addressing a broad, non-expert, audience.”[158] Inom ”popular historiography” placerar hon både ”popular” och ”public” history. Det förra åsyftar historia som produceras i privata och kommersiella sammanhang medan det senare åsyftar staters och institutioners politiska bruk av historia. Enligt Paletschek kan begreppen ”popular” och ”public” history bara hållas isär på en analytisk nivå eftersom de i praktiken interagerar med varandra. Samma förhållande gäller för begreppen ”popular historiography” och ”historiography”, varav det senare begrep-

155 Se exempelvis *Min Släkt* 2011.

156 David Ludvigsson 2012, s. 233.

157 Se Stefan Berger, Billie Melman & Chris Lorenz 2012, s. 8 för presentation av framförallt tyska studier av populärhistoria.

158 Sylvia Paletschek 2013, s. 4. Benämningen “non-expert” är problematisk eftersom det även kan finnas många med expertkunskaper bland en historieintresserad allmänhet.

pet av tradition är knutet till historievetenskapen. Populärhistoria formas av mediestrategier som narrativitet, reducering och dramatisering samt av konsumenternas preferenser och kommersiella faktorer. Den akademiska historieskrivningen präglas av liknande kännetecken och villkor, menar Paletschek. Exempelvis är ett visst mått av reduktion och förenkling nödvändigt för att kommunicera forskningsresultat. Skillnaden mellan disciplinerna handlar snarare om grader än om olika karaktärer.[159] Den vetenskapliga historieskrivningen är mer frågegenererad och regelstyrd än den populariserade historiografin, som istället erbjuder raka svar med tydliga sensmoraler.[160] Viktigast att notera är dock den ömsesidiga påverkan mellan de två formerna. Den länge rådande nedsippringsteorin anses vara förlegad. Influenser går i båda riktningar; historieförmedling måste alltså förstås som gemensamt skapade projekt.[161]

Paletscheks diskussion ligger väl i linje med de iakttagelser jag har gjort i analyserna av *Populär Historias* historieskrivning. Hennes distinktion mellan ”popular” och ”public” history tillför dock något nytt, nämligen att tidskriftsredaktionerna i viss mån bör särskiljas från andra offentliga historieförmedlare som stater och kommuner. Redaktionerna styrs av kommersiella villkor och influerar inte samhället på samma sätt som exempelvis en statlig satsning på skolans historieundervisning. Även om redaktionerna är en del av en nationell och ibland även internationell historiekultur är graden av deras påverkan svår att avgöra.

Historikern Birte Försters definition av ”popular” är vagare än Paletscheks. Förster diskuterar begreppet mindre i relation till ”history” än till ”culture”. Hon påpekar att populärkultur inte ska uppfattas som något mindre värdefullt i jämförelse med så kallad finkultur.[162] Hon ansluter sig till Hans-Otto Hügels definition: ”[p]opular refers to the interaction between recipient, artifact and context.” Hon fortsätter sitt resonemang med att hänvisa till Hügel som har föreslagit att termen bör definieras ”by the quality of this interaction rather than fixing what is ‘popular’ and what is not”.[163] Denna beskrivning av populärkulturella processer har stora likheter med hur historiekulturell kommunikation fungerar. I sådana sammanhang samsas olika uppfattningar om vilken historia som är värd att uppmärksamma och hur den ska tolkas. Kommunikationen skulle, med stöd av Försters resonemang, kunna tolkas som ett slags populariserings- eller impopulariseringsprocess av historia. Vidare lyfter hon fram narrativitet och estetiska dimensioner som typiska drag för populariserad historia. Ett narrativ har ofta en tydlig sensmoral, som begränsar tolkningsutrymmet,

159 Sylvia Paletschek 2013, s. 4.
160 Se även Jeremy Black 2010, s. 1.
161 Sylvia Paletschek 2013, s. 5.
162 Birte Förster 2012, s. 152. För liknande synsätt, se Jerome de Groot 2009, s. 4–6.
163 Hans-Otto Hügel enligt Birte Förster 2012, s. 152.

men den skapar också möjligheter till identifikation och empati hos mottagarna.

Populärhistoria blir i Försters skepnad detsamma som en gemensamt skapad historia med tydliga, bekanta och, i vissa fall, vägledande inslag. Även dessa beskrivningar stämmer väl överens med de iakttagelser jag gjorde i licentiatuppsatsen om *Populär Historias* historieskrivning, med undantag för att historiens emotiva dimensioner i huvudsak begränsas till insändar- och bildmaterial.[164] Tidskriftens artiklar präglas till stor del av det som Jörn Rüsen benämner historiekulturens kognitiva dimension.[165]

Ytterligare ett bidrag till diskussionen om den populariserade historiens karaktär ger historikerna Stefan Berger, Billie Melman och Chris Lorenz i antologin *Popularizing National Pasts. 1800 to the Present.* Denna samling komparativa och transnationella studier av *popular histories* fokuserar på historiska dimensioner i olika genrer, såsom operastycken, 1800-talskonst och vår tids eurovisionsfestivaler.[166] Precis som i annan forskning om populärhistoria får alltså mer traditionellt orienterade historiska produkter litet utrymme. Författarna diskuterar bland annat svårigheten, eller snarare omöjligheten, att definiera populariserad historia. De framhäver, precis som Paletschek, att det inte är fruktbart att kontrastera ”popular histories” mot andra uttryck som ”professional histories” eller ”highbrow histories”. Gränserna mellan vetenskaplig och populariserad historia korsas ständigt.[167] Historiskt sett har beröringen mellan formerna varit påtaglig, speciellt under 1800-talet då historieskrivning producerades inom flera olika humanistiska fält innan historia blev en vetenskaplig disciplin. Under denna period skedde dessutom flera avgörande förändringar som ledde till växande konsumtion av litteratur. Ökad läskunnighet, förbättrade ekonomiska villkor och tekniska innovationer ledde så småningom till massproduktion och -konsumtion av böcker och tidningar med historiskt innehåll. Ur dessa processer växte den populariserade historien fram. ”Popular history” blir här liktydigt med ”folklig historia”, det vill säga historia som aktualiseras i populärkulturella sammanhang och som sträcker sig utanför nationella gränser.

Berger, Melman och Lorenz menar att populärhistoria, som samlat fenomen, utmärks av variation, transnationalitet och repetitivitet. Variationen är framförallt märkbar i nutida medieformer som sprider historia på sätt som tidigare inte var möjliga. Det leder inte bara till en mångfald av historiekulturella produktioner utan även till en mångfald av bruk och tolkningar av det förflutna hos olika grupper och individer.[168] Detta gör att populariserad historia i vissa avseenden bör uppfattas som

164 Marianne Sjöland 2011, s. 172.
165 Jörn Rüsen 2004a, s. 166.
166 Se bidragen av Simon Goldhill, Billie Melman och Philip V. Bohlman.
167 Stefan Berger, Billie Melman & Chris Lorenz 2012, s. 17.
168 Stefan Berger, Billie Melman & Chris Lorenz 2012, s. 18.

ett transnationellt fenomen. Författarna förklarar inte vad det repetitiva utgörs av, vilket kan bero på att det kanske är den egentliga kärnan i ”det populära” och därmed ett svårdefinierat karaktärsdrag.

Eftersom författarna förordar en vid definition av begreppet ”populär” blir det också besvärligt att uttala sig om dess karaktär. Begreppet tycks befinna sig i ständig rörelse, format av olika sammanhang, medier och aktörer. Ett sådant förhållningssätt är i vissa avseenden fruktbart men kan i andra sammanhang vara problematiskt. När man inbegriper begreppet ”populär” i vetenskapliga analyser görs automatiskt ett slags klassificering. Om denna inte klargörs, och därmed inte problematiseras, får vi sämre kännedom om den historia som riktas till allmänheten. Jag menar att historiekulturell forskning är betjänt av att gå i närkamp med den populariserade historieskrivningen för att förstå dess innebörd, variation och begränsningar. Begreppsdiskussioner och -definitioner är viktiga beståndsdelar i ett sådant arbete. Min utgångspunkt ligger alltså närmare Paletscheks och Försters resonemang än Bergers, Melmans och Lorenzs, i mina ögon, något svepande formuleringar.

Även om ovanstående forskare tolkar ”det populära” och populärhistoria på delvis olika sätt går det att urskilja vissa gemensamma drag i deras definitionsförsök. Tre aspekter är särskilt framträdande: interaktionen mellan avsändare och mottagare (”socialt konstituerad historia”), mellan populariserad och akademisk historia samt mediers påverkan på hur historia formas och tolkas. Dessa karaktärsdrag skulle kunna ses som konkretiseringar av ett par av avhandlingens teoretiska utgångspunkter, historiekultur som struktur och funktion.

Slutligen behöver något sägas om distinktionen mellan ”populärhistoria” och ”populär historia”. De är inga vetenskapliga begrepp, vilket gör definitionsfrågan besvärlig, inte minst i denna studie där den ena termen är identisk med den svenska tidskriftens titel. Jag tolkar populärhistoria som en vittomspännande etikett för alla de former av historia som praktiseras av allmänheten och som inte kan kopplas till skolans och akademins reglerade historieundervisning och forskning. Populärhistoria kan exempelvis innefatta släktforskning, data- och lajvspel och medeltidsveckor. Tolkningen ligger därför nära innebörden av det anglosaxiska begreppet ”popular history”.[169] Populär historia ser jag som en benämning för den historia och de förmedlingsformer som har ett starkt genomslag i historiekulturen, vilket kan liknas vid en kanon för både innehåll och form. Det kan röra sig om historia i dokumentärfilmer, populärvetenskapliga böcker och tidskrifter. I dessa genrer förmedlas historia på sätt som många är bekanta med, till skillnad från exempelvis historia i dataspel. Begreppet ”populär historia” kan inrymmas både i ”popular history” och ”public history”. Min distinktion mellan populärhistoria och populär historia gör alltså att begreppen inte kan direktöversättas till anglosaxisk terminologi.

169 Sylvia Paletschek 2013, s. 4.

Genrens betydelse

Populär Historia och *History Today* kan undersökas både utifrån historiekulturella och mediala perspektiv, men i denna studie är betraktelsesättet främst historiekulturellt. Det behöver dock stödjas av kontexter som belyser mediala aspekter, varför detta avsnitt ägnas åt genrens betydelse.

Kommersiella historiebruk följer flera genreregler som är kopplade dels till traditionell historieskrivning, dels till populärkulturella former i film, litteratur och övrig media. Genren och andra formmässiga krav påverkar avsändarens val av ämne och framställningsform, men genren aktiverar också vissa tolkningsstrategier hos mottagaren.[170] Frågan uppstår då hur historiska framställningar berörs av att de framställs i populärhistoriska tidskrifter och inte i till exempel vetenskapliga publikationer.[171] Med hjälp av analyskategorier för bland annat innehåll, layout och framställningsform besvarar jag frågeställningen om vad som utmärker den populärhistoriska tidskriftsgenren. Genre är i denna undersökning inget analysverktyg utan snarare ett undersökningsobjekt.

Tidskriftsgenrer

Genren spelar en viktig roll i vår förförståelse och tolkning av texter, bilder och filmer. Samma gäller för författare, konstnärer och regissörer när de formar sina alster.[172] Vad menas då med genre? I allmänna ordalag är genre liktydigt med en text i vid bemärkelse som är igenkännbar, via form och innehåll, för de flesta inom en viss kultursfär. Exempelvis är novellen, romanen och lyriken sedan länge etablerade genrer i den västerländska kulturen.[173] Flera forskare menar emellertid att detta är en för snäv och statisk definition; genre utmärks istället av rörlighet. Begreppsförklaringarna skiftar beroende på tid, medium och, i akademiska sammanhang, den vetenskapliga uppgiften.[174]

Jag kan se för- och nackdelar med båda synsätten. Forskare som ansluter sig till det senare perspektivet visar att genrer är socialt konstruerade, vilket också är min utgångspunkt. Samtidigt ska genrens betydelse för förförståelse och tolkning inte underskattas, vilket man riskerar att bortse från med en alltför konstruktivistisk

170 Anders Pettersson 2003, s. 35–36.

171 Jämför Ludmilla Jordanova 2000, s. 153. Jordanova anser att historiker måste öka kännedomen om populärhistoriens olika genrer. I annat fall når vi bara begränsad förståelse för den publika historieförmedlingens medel, innehåll och form.

172 Yvonne Leffler 2003, s. 432; Anders Pettersson 2003, s. 35–36.

173 Anders Pettersson 2003, s. 35.

174 Yvonne Leffler 2003, s. 432; Anders Pettersson 2003, s. 38.

utgångspunkt. Jag väljer därför en medelväg; en bestämning av genrens karaktär är betydelsefull så till vida att den kan lyfta fram gemensamma drag i tidskrifterna, men genrens rörlighet måste beaktas i en definition. Exempelvis kan tidskrifter ses som ett relativt modernt fenomen, framväxt ur moderna livsstilsmönster.[175] Detta, tillsammans med andra faktorer såsom status och intressegemenskaper, formar och förändrar tidskriftsgenrerna.

Inga tidigare försök har, mig veterligen, gjorts för att beskriva den populärhistoriska tidskriftsgenren. Vissa skulle kanske mena att den går att jämställa med populärvetenskapliga tidskrifter och böcker. Populärvetenskap uppfattas vanligen som förmedling av forskningsresultat i populariserad form.[176] Beskrivningen inrymmer inte konsumenternas medverkan, utan verkar istället vara styrd av den så kallade nedsippringsteorin, det vill säga att kunskap produceras vid lärosäten och sedan sprids till passiva mottagare utanför den akademiska världen. Teorin synliggör heller inte journalisternas betydelse i förmedlingsprocessen.

Det finns goda grunder för att inte alltför starkt markera skillnaderna mellan professionella historiker som vinnlägger sig om att deras resultat ska nå ut till en bred publik och tidskriftsredaktörer som har den historieintresserade allmänheten som målgrupp.[177] Icke desto mindre kan olika förhållningssätt till popularisering skönjas, inte minst vid en jämförelse mellan populärhistoriska magasin och historievetenskapliga tidskrifter. Även om forskare regelbundet författar artiklar i *History Today* och *Populär Historia* har redaktionerna stort inflytande över språklig och innehållsmässig utformning då texterna måste anpassas efter genre och mottagare. Ett sådant arbetssätt kännetecknar populärvetenskapliga skrifter, men även om *Populär Historias* redaktion betonar vikten av till exempel språk och innehåll leder det fel att kategorisera tidskriften som populärvetenskaplig.[178]

Historiska tidskrifter med vetenskaplig inriktning har funnits länge i Sverige; uppsalabaserade *Historisk tidskrift* grundades 1881 och lundabaserade *Scandia* 1928. De riktar sig främst till historiker och historielärare, även om *Scandias* målsättning också är ”[a]tt öppna för en kontinuerlig historisk debatt och att finnas på plats där historia gestaltas, konsumeras och debatteras ute i samhället”.[179] Generellt sett konkurrerar alltså inte dessa tidskrifter med *Populär Historia*, men det kan ändå vara

175 Tobias Lindberg 2004, s. 97.

176 Claus Bryld et al 1999, s. 21, 163.

177 David Ludvigsson 2012, s. 229–255.

178 Anna Maria Erling, tidigare redaktionssekreterare på *Populär Historia*, betonar i en intervju att tidskriftens texter i första hand produceras under journalistiska omständigheter och inte akademiska. 2009-11-12. Se även David Ludvigsson 2012, s. 233 för den diffusa gränsen mellan ”populariserad historievetenskap och andra populärhistoriska uttryck.”

179 http://www.tidskriftenscandia.se/?q=node/1, 2015-05-18.

värt att kort uppehålla sig vid vad som skiljer produkterna mest åt. Historikern Lars M Andersson gör, i en artikel om *Historisk tidskrifts* historieförmedling, en översiktlig jämförelse med *Populär Historia*.[180] Tidskrifternas omslag visar på betydande skillnader mellan den senares visuellt lockande förpackning och den förras mindre ”insmickrande” framtoning. Först under senare år har *Historisk tidskrifts* omslag börjat prydas av bilder. Möjligen berodde det långvariga avståndstagandet från illustrationer på att sådana skulle kunna äventyra tidskriftens vetenskapliga status.[181] Men det finns även andra intressanta skillnader. Exempelvis är redaktionen för *Historisk tidskrift* beroende av att historiker skickar in bidrag, vars kvalitet granskas utifrån vetenskapliga kriterier, medan *Populär Historias* redaktion vanligen kontaktar skribenter som kan skriva om ämnen som redaktionen bedömer lockande för många läsare.[182] De båda tidskrifterna verkar alltså under olika villkor och i viss mån skilda historiekulturella sammanhang – vetenskap respektive kommers. Som Andersson påpekar säljs inte *Historisk tidskrift* i Pressbyrån, utan enbart via medlemskap i Svenska historiska föreningen och enstaka lösöresnummer. Det innebär bland annat att tidskriften har en mindre men homogenare läsekrets än *Populär Historia*. Det får konsekvenser för utformningen av tidskrifternas omslag och ämnesinnehåll, men även för hur historia brukas i magasinen.

De skillnader som Andersson lyfter fram kan till stor del relateras till de genremässiga olikheterna mellan *Historisk tidskrift* och *Populär Historia*. Jag vill i sammanhanget understryka att genren är en oumbärlig utgångspunkt i alla studier av historieförmedlande produkter. I annat fall blir det svårt att uttala sig om deras karaktärer och funktioner. Historikern David Harlan redogör för en liknande uppfattning i en artikel om interaktionen mellan fiktiv och akademisk historieskrivning:

> [t]he criteria for evaluating any representation of the past must be both media-specific and genre-specific. […] The criteria that we have developed for evaluating written history, for example, just do not apply to history-on-film, at least not without a lot of compromises and adjustments. That is not to say that anything goes in that particular realm but rather like every other realm, it has its own areas of expertise, its own methods of representation and its own criteria for determining what counts as good history and what does not – its own ways of explaining…[183]

180 Lars M Andersson 2009, s. 225–226.

181 *Historisk tidskrifts* vetenskapliga karaktär och uppgift betonas dels på hemsidan, dels återkommande i ledartexterna, ibland i kontrast till det populärhistoriska utbudet. Se exempelvis Stefan Amirell 2010, s. 189.

182 Lars M Andersson 2009, s. 226; Magnus Bergsten i intervju 2009-03-26.

183 David Harlan 2007, s. 122.

Inom varje genre har det alltså utvecklats specifika normer för vad som anses vara viktig, korrekt eller lockande historia. Dessa preferenser uppstår inte ur intet utan är resultaten av ett samspel mellan genremässiga konventioner och samtida historiekulturella kontexter. Därmed är genrer, som sagt, inga statiska fenomen.

History Today har en lång historia och kan ses som något av en pionjär bland populärhistoriska tidskrifter. Redaktörstexterna behandlar inte genrens karaktär, och det går heller inte att finna några uttalade populärvetenskapliga ambitioner. Det tyder på att populärvetenskap inte heller är en passande beskrivning för det brittiska magasinet, men frågan är hur tidskriftens genretillhörighet har uppfattats av andra aktörer.

Den brittiska tidskriften *Past & Present* beskriver i en artikel den egna verksamhetens grundande och tidiga utgivningsperiod under 1950-talet.[184] Den sammanfaller med *History Todays* tillblivelse, vilket gör artikeln intressant. Dels visar den på en ny historiekulturell företeelse – historiska tidskrifter som vänder sig till en bredare publik. Dels ställer den *History Today* i relation till liknande produkter, vilket kan nyansera genrediskussionen. *Past & Present* är en akademisk tidskrift som startades 1952 av en grupp marxistiska och Annalesinriktade historiker. Den ursprungliga tanken var att sprida vetenskaplig historia till läsare utanför akademin genom ett varierat innehåll och lättillgängligt språk. Därmed finns flera likheter med *History Todays* profil. Den stora skillnaden är att *Past & Present* inte lockade läsare utanför akademin, vilket antagligen berodde på oenigheter bland initiativtagarna.[185] I artikeln nämns även ett par samtida konkurrerande historiska tidskrifter, *History* och *Modern Quarterly,* men inte *History Today.* Det kan betyda att den senare inte sågs som ett jämbördigt magasin.

Sammantaget visar artikeln att det under den direkta efterkrigstiden fanns ambitioner hos flera brittiska historiker att nå ut till en bredare publik. Det går också, med stor reservation, att uttolka *History Todays* tidiga genretillhörighet. Trots att många av Storbritanniens mest namnkunniga historiker skrev i tidskriften tycks den redan från början ha hört hemma utanför den akademiska världen.[186] I de få fall *History Today* uppmärksammas i historiografiska översikter sker det i samband med 1990-talets historieboom och grundandet av *BBC History Magazine* 1999.[187] *History*

184 Christopher Hill, R. H. Hilton & E. J. Hobsbawm, vol. 100, 1983.

185 Christopher Hill, R. H. Hilton & E. J. Hobsbawm, 1983, s. 4.

186 En sökning på ”History Today” på *Past & Presents* hemsida ger dock ett drygt 30-tal träffar. 25 av dessa visar att *History Today* har använts som referens i *Past & Presents* artiklar från 1958 fram till mitten av 00-talet. Detta tyder på att *History Today* med tiden uppfattades som en akademisk tidskrift även om det inte tydliggörs av *Past & Presents* grundare.

187 Se Michael Bentley 2011, s. 293, 308. Bentley gör en gemensam beskrivning av *History Today* och *BBC History Magazine*. Han ser dem som ett traditionellt projekt där berättelser om kungar,

Today ges alltså ingen plats i 1950-talets historievetenskapliga produktion, vilket understryker antagandet om den populärhistoriska genretillhörigheten. Däremot får vi ingen vägledning i frågan om tidskriften uppfattas som populärvetenskaplig eller ej.

Journalistiska influenser

Tidskrifter och månadsmagasin får, oavsett innehåll, ses som journalistiska produkter. De formas, färdigställs och ges ut av förlag och redaktioner vars personal vanligen hör hemma inom det journalistiska fältet. *Populär Historias* redaktörer är journalister och fotografer, och många av skribenterna har journalistisk bakgrund. I tidskriftens tidiga utgåvor figurerade vetenskapsjournalister ofta bland skribenterna. Möjligen kan de ses som ett slags brobyggare mellan de journalistiska och vetenskapliga krav som redaktionen ställde. *History Todays* nuvarande redaktör är historiker, om än inte disputerad. Övrig personal på redaktionen är medieutbildad. Det finns fler historiker bland de brittiska än bland de svenska artikelförfattarna, men bidrag från journalister är alls inte ovanliga i *History Today*. Ett rimligt antagande är alltså att tidskrifterna, om än på olika sätt, influeras av journalistiken. Vad innebär dessa förutsättningar för historieförmedlingen? Kan historien exempelvis få drag av nyhet eller ”scoop” när den förmedlas i en journalistisk produkt?[188] För att frågorna ska kunna besvaras behövs kännedom om några av journalistikens grunddrag.

Journalistik kan definieras både som ett yrke och en metod.[189] Journalistisk metod består i att försöka lösa förmedling av information på litet utrymme och kort tid. Det kan bland annat resultera i produkter med enkelt och tydligt språk och okomplicerad syntax för att snabbt och med få resurser kunna föra ut distinkta meddelanden. Sätten att skildra nyheter på kan vara många, men några gemensamma nämnare går att finna.

Nyhetsvärde

Kulturvetaren Fabio Crivellari har undersökt populärhistoriska tidskrifter utifrån ett journalistiskt perspektiv. Hans tes är att journalistiska metoder har en avgörande

drottningar och Nazityskland upprepas gång efter annan. Denna generalisering gör inte *History Today* rättvisa eftersom redaktionen snarare undviker än underhåller välkända perspektiv och händelser. Jämför Jerome de Groot 2009, s. 44–45 om ”Popular circulation: magazines” där *History Today* istället karaktäriseras som ett semiakademiskt bildningsmagasin.

188 Bodil Axelsson 2009, s. 10, 12.

189 Olof Petersson & Ingrid Carlberg 1990, s. 95.

inverkan på tidskrifternas historieskrivning och att kommersiella villkor är mer styrande än historiekulturella faktorer. Påståendet underbyggs av argument som främst grundas på magasinens kommersiella anknytning.[190] Crivellaris och mina utgångspunkter är alltså inte riktigt desamma, men hans beskrivningar av journalistikens inverkan på magasinen kan fördjupa förståelsen för genrens utformning.

Det journalistiska arbetet går i mångt och mycket ut på att skapa en publik. Crivellari använder dikotomin relevans-irrelevans för att lyfta fram mottagarnas betydelse för tidskrifternas utformning. När journalister värderar något som relevant eller irrelevant handlar det egentligen om att ordna information i ett hierarkiskt system för att vinna acceptans hos en så stor mängd människor som möjligt.[191] Detta kan liknas vid de processer som pågår i en historiekultur. En sådan rymmer en mängd olika uppfattningar om historien, vilka också ordnas i hierarkiska system. Den historia som vinner störst gehör vid en viss tid återspeglas ofta i massmedial historieförmedling, eftersom det är önskvärt att nå så stor publik som möjligt.[192]

Länken mellan mediala och historiekulturella sfärer lägger Crivellari inte så stor vikt vid. Analyserna ligger mer på en textuell nivå. Han identifierar flera likheter mellan journalisters och historikers sätt att skildra nu- och dåtida händelser. Båda grupperna strävar exempelvis efter att vinna trovärdighet och acceptans hos mottagarna.[193] Ur ett journalistiskt perspektiv nås trovärdighet bland annat genom att händelser förses med nyhetsvärde. Ur ett historievetenskapligt perspektiv nås trovärdighet genom att, i enlighet med uttalade regelverk, förse historiska händelser med nya perspektiv och tolkningar. I båda fallen handlar det om att kunna göra ”rätt” urval och att rekonstruera händelser på ett trovärdigt sätt, exempelvis genom ett orsak-verkan-perspektiv. Enligt detta synsätt finns alltså flera likheter mellan att presentera nyheter och att presentera historia.

Crivellari använder sig av sociologen Siegfried Weischenbergs teorier för att beskriva vilka komponenter som krävs för att förse en händelse med ett nyhetsvärde:

- Klarhet – händelsen görs hanterbar och begriplig – läsaren kan göra kopplingar till andra händelser.
- Signifikans – händelsen görs betydelsefull och angelägen genom att den relateras till för läsaren närliggande kulturella och geografiska aspekter.
- Unicitet (den egentliga nyhetsaspekten) – händelsens unika drag lyfts fram för att väcka läsarens nyfikenhet.
- Spänning eller konflikt (skandaler) – ”only bad news is good news”.

190 Fabio Crivellari 2014, s. 72–73.
191 Fabio Crivellari 2014, s. 76–77.
192 Claus Bryld 1993, 31.
193 Fabio Crivellari 2014, s. 81, 88.

- Personifiering och prominens – händelsen kan knytas till personer eller berättelser som gör den lätt att minnas.[194]

I vilken mån journalisten slutligen har lyckas göra nyheten angelägen avgörs av mottagarna.

Förutom dessa mer generella strategier går det även att tala om en specifik magasinjournalistik. Den utmärks av olika anknytningar till andra populärkulturella former, som filmer eller tv-program. Magasinens visualitet är exempel på inflytandet från dessa medier men även från populärkulturen i stort. Bilder i tidskrifter signalerar underhållning och ett slags lättsamhet i jämförelse med omfångsrika textpartier.[195] Medievetaren Anja Hirdman har undersökt hur föreställningar om genus produceras och uttrycks i text och bild i veckotidningar från 1960- till 1990-talet. Variationen är stor, men vissa gemensamma drag går att finna. Ett av de viktigaste dragen är det personliga läsartilltalet. ”Det personliga” kan identifieras både i texter om olika levnadsöden och i bilder på kända och okända personer.[196] Utmärkande för dessa teman och personer är att de är återkommande, vilket gör att läsaren ”lär känna” dem. På så vis etableras ett slags kontakt inte bara mellan läsaren och omskrivna personer utan även mellan läsaren och tidningen. Hirdman betonar det visuellas betydelse för att skapa och upprätthålla denna typ av relation, men bilder används också för att profilera produkterna, det vill säga skilja ut en tidning från en annan.[197]

Om man jämför dessa aspekter av magasinjournalistik med de strategier som används för att skapa nyheter finns flera likheter, exempelvis strävan efter att lyfta fram både det allmängiltiga och unika. Att upprätta gemenskaper tycks dock vara mer utmärkande för magasinjournalistiken. I föreliggande studie är denna aspekt intressant eftersom den kan användas i diskussioner kring genrens utformning. Kan exempelvis *Populär Historias* och *History Todays* anknytning till övergripande historiekulturella normer tolkas som ett sätt att upprätta gemenskap med läsaren? En sådan fråga aktualiserar sambandet mellan medie- och historiekulturer.

Slutligen vill jag understryka att stora delar av det empiriska materialet är författat av historiker och andra forskare. Det innebär att tidskrifterna även präglas av vetenskaplig stil och ambition. Fusionen mellan vetenskap, journalistik och kommers är svår att upplösa. Vilken aspekt som väger tyngst är avhängigt av forsknings-

194 Siegfried Weischenberg 1988, s. 18 f. i Fabio Crivellari 2014, s. 93.

195 Peter Jackson, Nick Stevenson & Kate Brooks, 2001, s. 46, 76.

196 Anja Hirdman, *Tilltalande bilder: genus, sexualitet och publiksyn i* Veckorevyn *och* Fib Aktuellt, Stockholm 2001, s. 17.

197 Anja Hirdman 2001, s. 18–19. Hirdman understryker att bilderna inte ska hållas isär från texterna i analyser av hur mediers meningsskapande. Det är alltså snarare samspelet mellan bild och text som är intressant att studera.

frågan, det vill säga problemet huruvida magasinen främst analyseras som historiska, journalistiska eller kommersiella produkter. Historiekulturella aspekter står i centrum för föreliggande studie, men eftersom mediala och kommersiella kontexter är delar av historiekulturen ser jag det varken som önskvärt eller möjligt att upplösa föreningen mellan historia, kommers och journalistik.

Populärhistoria i olika genrer

Ur ett vetenskapligt perspektiv erbjuder den populärhistoriska mångfalden en del avgränsningsproblem men också en hel del möjligheter. Exempelvis kan populariserad historieförmedling fungera som ett lackmustest för vilken historia som fångar allmänhetens intresse. En sådan funktion har i allmänhet inte den vetenskapliga historiografin. Genom att studera olika genrer och kontexter får vi veta mer om historiens roll utanför de sammanhang som historia traditionellt sett förknippas med, såsom utbildningsväsende och akademi.[198]

Signifikant för det internationella forskningsläget om populärhistoriska genrer är dels att det är tämligen nytt, dels att det vanligen utgår från material som primärt inte syftar till att förmedla historia. *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe* utgör dock ett undantag. Författarna i denna antologi redovisar resultaten av ett EU-finansierat projekt som pågick mellan 2010 och 2014. Det syftade bland annat till att beskriva och jämföra historieförmedlingen i populärhistoriska tidskrifter från sex länder. Materialet undersöktes utifrån käll- och mediekritiska perspektiv. Inom projektet har det även framtagits didaktiserat material för historieundervisning och lärarutbildningar, som är inriktat mot att öka elevers och studenters mediekritiska kompetens. En bärande tanke inom projektet är att historieundervisningen måste inkludera och hantera elevers olika möten med historia utanför skolan. Flera av antologibidragen belyser tidskrifterna utifrån skolnära perspektiv, exempelvis på vilka sätt de brister som undervisningsmaterial. Andra har mer djuplodade teoretiska utgångspunkter.

I antologin *Popular History Now and Then. International Perspectives* från 2012 undersöker författarna historieförmedling i en mängd olika artefakter, såsom 1800-talets veckopress, 1800-talspoesi, sångtexter från 1900-talet och nutida TV-produktioner.[199] Materialet representeras i huvudsak skönlitteratur och press och mycket lite av historieskrivning. Antonie R. Wiedemanns bidrag, om produktion och konsumtion av italienska populär- och konsthistoriska tidskrifter under 1960-talet, utgör ett undantag. Undersökningsperioden vittnar om ett stort historieintresse

198 Jämför Birte Förster 2012, s. 150–151; Ulf Zander 2014a, s. 113.
199 Barbara Korte & Sylvia Paletschek 2012, s. 8–11.

bland allmänheten. Författaren kopplar samman den ökande konsumtionen av historia med ekonomisk högkonjunktur och växande patriotism i Italien. 1960-talet utgör också en brytningstid mellan en lång nationalistisk process och en ny, mer socialt diversifierad era.[200] Wiedemann anlägger ett processuellt och strukturellt perspektiv för att förklara tidskrifternas innehåll, form och popularitet. Hon noterar en klar dominans av 1900-talets historia i magasinens innehåll. Framställningssätten är detaljorienterade, deskriptiva och konsensusinriktade trots, eller tack vare, att en stor del av artiklarna fokuserar på politisk och militär historia.[201] Intressant att notera är att tidskrifterna inte refererar till andra historiekulturella artefakter. Wiedemann tolkar detta som en medveten strategi från redaktionernas sida att hitta en balans mellan populariserad och vetenskaplig historieskrivning.[202] I jämförelse med föreliggande avhandling får de funktionella perspektiven och därmed historiens meningsbärande dimensioner mindre utrymme i Wiedemanns analyser. Hennes bidrag är dock en av få studier som direkt behandlar populärhistoriska tidskrifters historieförmedling.

Historikern Jerome de Groots *Consuming history* från 2009 är en av de första böckerna som på ett mer övergripande sätt behandlar konsumtion av historia som populärkulturellt fenomen.[203] Författaren analyserar hur historia används och kommer till uttryck i en mängd olika kanaler och former som dataspel, TV, film, släktforskning och skönlitteratur. Fokus ligger på hur de senaste årtiondenas nya tekniker har förändrat förmedling och mottagande av historia.[204] Precis som historikern Raphael Samuel ser de Groot historia som en social form av kunskap, det vill säga som en produkt som skapas av både producenter och konsumenter. Synsättet ligger i linje med mitt och flera andra forskares tolkning av historiekultur som en kommunikativ process. de Groot lägger dock större vikt vid själva mediet, det vill säga vid material och teknik. Exempelvis betonas Web 2.0:s betydelse för människors möjlighet att individualisera och anpassa sina möten med historien.[205]

Genomgående för hans resonemang är att medierna och populärkulturen ”gör” olika saker med historien och förståelsen av den. Till exempel blir historia i spelform (quiz) både ett slags underhållning och absolut kunskapsform som baseras på ett

200 Antonie R. Wiedemann 2012, s. 187–188, 198.

201 Antonie R. Wiedemann 2012, s. 191.

202 Antonie R. Wiedemann 2012, s. 191.

203 2015 utkom de Groot med *Remaking History: The Past in Contemporary Historical Fictions*, där han undersöker om fiktiv historia kan skapa lika mycket insikt om det förflutna som vetenskaplig historia.

204 Jerome de Groot 2009, s. 2.

205 Jerome de Groot 2009, s. 3.

rätt-och-fel-tänkande.[206] Spelens vinnare når en viss status genom att uppvisa faktakunskap om historia. Han ger även exempel på att en och samma artefakt med historiskt fokus kan innehålla element från flera olika genrer, såsom kärleks- och äventyrsroman, kostymdrama och hollywoodfilm. Denna formmässiga multicitet gör att också historien, det vill säga produktens stoff, förses med en mångfald av meningar och sensmoraler.[207] Författaren sätter fingret på populärhistoriens komplexitet och det svåra i att ge entydiga svar på frågor om begreppets definition och genrernas karaktärer. Det intressantaste inslaget för föreliggande studie är de Groots resonemang om vad som karaktäriserar ”det historiska” i populärkulturen. Han ser bland annat mångfald och instabilitet som typiska kännetecken. Författaren lägger liten vikt vid den typ av historieförmedling som jag undersöker, nämligen historia i tryckta medier. Större delen av hans studie uppmärksammar hur ”det historiska” formas i modernare medier.[208] de Groot ägnar inte historiens meningsbärande funktioner mycket uppmärksamhet. Studien hade berikats om han även hade ställt frågor om vad det utbredda intresset för historia bottnar i, vilket hade förstärkt hans idé om historia som en socialt formad kunskap.

Populär Historia – ”Sveriges ledande historiska magasin”

> Populär Historia är Sveriges ledande historiska tidskrift sedan 1991. Den är initierad, aktuell och underhållande med noga utvalt text- och bildmaterial. Andelen svensk historia är stor och varje nummer rymmer artiklar om fascinerande historiska händelser och personer.[209]

När Jacob Wiberg, *Populär Historias* nuvarande chefredaktör, presenterar tidskriften på LRF Medias hemsida står stabilitet, seriositet och engagemang i fokus.[210] Detta rör sig om en etablerad produkt som på fängslande sätt förmedlar nya rön och fördjupad information om historia. Intressant att notera är betoningen av den nationella historien, vilket i det här sammanhanget inte bara ska ses som en innehållsde-

206 Jerome de Groot 2009, s. 7.

207 Jerome de Groot 2009, s. 13. Se även Ulf Zander 2014a, s. 135 som använder begreppet intermedialitet för att beskriva interaktionen mellan olika medier.

208 Jerome de Groot 2009, s. 4, 31–48, 181. Se även s. 90–109 där olika digitala medier med historiskt innehåll presenteras. Författaren uppmärksammar innehåll och bruk men inte vilka berättelser som frammanas av användandet.

209 Jacob Wiberg 2015-06-07.

210 Mellan 2010 och 2016 ägdes *Populär Historia* av förlaget LRF Media.

klaration utan även som en marknadsföring av tidskriften. Svensk historia bedöms uppenbarligen vara kommersiellt gångbar. Vad som däremot inte ryms är redaktionens syn på vad historia är och den redaktionella idén bakom tidskriften. Den senare formuleras istället på tidskriftens hemsida:

> Populär Historia är Sveriges ledande historiska magasin sedan 1991 och utkommer 12 gånger per år. Varje nummer innehåller flera stora artiklar om allt från forntiden och 1900-talet. Här ryms både initierade analyser och dramatiska skildringar av avgörande ögonblick. Redaktionen har en folkbildande ambition och tummar aldrig på kvaliteten. Men vi tycker också att historia kan vara lysande underhållning. Det är roligt att läsa Populär Historia! Nyheter, recensioner, expertsvar på läsarfrågor, korsord och frågesport är återkommande avdelningar i alla utgåvor.[211]

I citatet framkommer två målsättningar med *Populär Historia*: att förmedla kunskap om historia och att underhålla med hjälp av densamma. Den innehållsmässiga bredden betonas också men inte, som i det översta citatet, nutidsanknytning och nationell orientering. Producenternas uppfattning om vad historia är utelämnas även här. Det kan antingen kan tolkas som att frågan inte är av betydelse eller att den behandlas i andra sammanhang, exempelvis i ledartexterna.

År 1991 är en betydelsefull markör i ovanstående texter. Tidskriftens förhållandevis långa historia indikerar stabilitet och framgång och blir därmed ett viktigt led i marknadsföringen av produkten. Frågan är då hur *Populär Historias* utveckling har sett ut. Vi börjar med att undersöka omständigheterna kring starten med fokus på grundarna och förlaget.

Tidskriften och förlaget – en långvarig relation

I mitten av oktober 2010 publicerades en notis på *Sydsvenskans* ekonomisidor med rubriken: ”Historiskt köp av LRF Media”.[212] Kort omnämndes affären som lett till att tidskriften *Populär Historia* efter nästan tjugo år i förlaget Historiska Medias ägo hade fått en ny huvudman, LRF Media. I köpet ingick även Historiska Medias två andra tidskrifter, *Allt om historia* och *Militär Historia*. Andra medier resonerade kring köpesumman och det ständigt växande intresset för historiska tidskrifter och i förlängningen för historia.[213]

Andra förhållanden gällde när *Populär Historia* startades 1991 av ägarna till före-

211 http://www.popularhistoria.se/om-popular-historia, 2015-06-07.
212 ”Historiskt köp av LRF Media”, *Sydsvenskan*, 2010-10-14.
213 Se bland annat Ove Gustavsson 2010; Olle Lidbom 2010.

taget Svenska Historiska Media AB: journalisterna Björn Andersson, Folke Schimanski och Erik Osvalds samt arkeologen Sven Rosborn.[214] Tidskriften var då Sveriges första och enda inhemskt producerade historiska magasin och gavs till en början ut i liten skala med fyra nummer 1991. Redan 1992 ökade den årliga utgivningen till sex nummer och 1999 till åtta. Sedan 2004 har tidskriften utkommit med tolv nummer per år. *Populär Historias* läsare blev allt fler under 1990- och 00-talen med undantag för en förmodad utplaning mellan 1996 och 1998.[215] 2015 lästes tidskriften av knappt 180 000 personer. Systertidningen *Allt om historia* hade en ännu större spridning.[216]

Historiska Media, som var *Populär Historias* ägare under femton år, utger fack- och skönlitteratur, och, fram till oktober 2010, tidskrifter med historiskt och kulturhistoriskt innehåll. Den årliga bokproduktionen består av cirka 30 titlar och bredden bland författare och innehåll är stor.[217] Några författarexempel är Wilhelm Agrell, Antony Beevor, Vasilij Grossman, Dick Harrison och Bengt Liljegren. Alla är, utom Grossman av naturliga skäl, återkommande skribenter i *Populär Historia*. Under hösten 2010 gavs bland annat böcker om Barack Obama, Dalby kyrka, Pink Floyd och Josef Stalin ut, vilket visar på en betydande spännvidd. Urvalet har likheter med tidskriftens innehåll, speciellt när det gäller den stora mängden person- och militärhistoria. Populärkulturella ämnen som musikgrupper, myter eller fiktion förekommer däremot sällan i *Populär Historia.*

Utifrån ämnes- och författarval verkar det rimligt att anta en ömsesidig påverkan mellan litteraturen och tidskriften. Artiklarna kan då ses som ett slags minifackböcker om historia, behändiga att ta till när både tid och plats tryter. Viktiga skillnader mellan förlagets böcker och *Populär Historia* är bildmaterialets betydelse i den senare samt tidskriftens ständigt ökande upplaga i relation till bokförsäljningens neråtgående kurva.[218]

Idag ägs majoriteten av de svenska populärhistoriska tidskrifterna av Bonnier, som 2016 köpte *Populär Historia*, *Allt om historia*, *Militärhistoria* och *Släkthistoria* av LRF Media. Mediekoncernen har gett ut tidningar sedan början av 1800-talet, och med tiden har utbudet blivit allt större och mer variationsrikt; produktionen omfattar bland annat inrednings-, trädgårds-, hälso- och historietidskrifter.[219] *Populär Historia*

214 Magnus Bergsten 2006, s. 52.

215 År 1995 såldes 16 700 exemplar per utgåva som 1996 ökade till 20 000. 1997 års försäljningssiffror redovisas inte i ledartexterna och eftersom ökningen mellan 1996 och 1998 endast var 2000 exemplar kan 1997 varit ett mindre framgångsrikt.

216 Enligt *ORVESTO Konsument 2015: Helår* når *Allt om Historia* 200 000 personer.

217 Se http://www.historiskamedia.se, 2016-09-17.

218 Erik Wikberg 2015, s. 7.

219 http://www.bonnier.se/foretag-varumarken, 2016-07-27.

har alltså de senaste sex åren tillhört förlag som främst saluför journalistiska produktioner med ämnesmässigt bred repertoar. Därmed är den ursprungliga länken mellan förlagets och tidskriftens specialisering bruten.

Chefredaktörerna har ordet

Populär Historia kan i flera avseende betraktas som ett barn av sin tid: ett bevis för de senare decenniernas ökade tidskriftsutgivning, ett led i en förändrad historiekonsumtion och ett exempel på en produkt som vänder sig till en bredare publik. De två senare aspekterna ska belysas här genom chefredaktörernas syn på verksamheten, tidskriften och den ökande konsumtionen av historia bland allmänheten.

Under *Populär Historias* tjugofemåriga historia har det endast skett två byten av chefredaktör. Det första ägde rum 2005 då Erik Osvalds, en av grundarna, överlämnade uppdraget till redaktionsmedarbetaren Magnus Bergsten. Det andra skedde 2014 då redaktionens art director, Jacob Wiberg, efterträdde Bergsten. I detta avsnitt behandlas chefredaktörernas syn på tidskriften och verksamheten utifrån fyra jubileumsartiklar och intervjuer med redaktionen.

Erik Osvalds skrev den första jubileumstexten i ett av vårnumren 1996, fem år efter *Populär Historias* grundande. Han sammankopplade magasinets tillblivelse med Europas omvandling efter Berlinmurens fall 1989 och med behovet av historisk kunskap som följde de snabba förändringarna i omvärlden.[220] Tidskriftens ökande försäljning ställs i kontrast till den ekonomiska kris som Sverige genomgick i början av 1990-talet. I jubileumsutgåvan finns artiklar av kända historiker som Peter Englund och Lars-Olof Larsson. Osvalds lägger vikt vid att introducera dessa författare och att visa redaktionens strävan efter att utveckla tidskriften ”[m]ed ännu fler intressanta historiska skildringar och fängslande reportage”.[221] Denna ledartext är typisk för *Populär Historias* tidiga produktion på så sätt att det finns en balans mellan historiekulturella och kommersiella aspekter. Tidskriften saluförs här med hjälp av reflektioner om historiens betydelse och målsättningen med verksamheten men även de stigande försäljningssiffrorna. I senare jubileumstexter intar det förstnämnda en alltmer undanskymd plats, men det har ännu inte börjat märkas i de texter som publiceras i samband med tioårsjubileet 2001.

För första gången får läsarna ta del av en hel artikel, och inte bara en ledartext, om *Populär Historias* historia.[222] Artikeln är skriven av dåvarande redaktionssekreteraren Magnus Bergsten. Han inleder, likt Osvalds, med att placera första utgåvan

220 Erik Osvalds 1996, s. 3.
221 Erik Osvalds 1996, s. 3.
222 Magnus Bergsten 2001, s. 64.

1991 i en historisk kontext bestående av östblockets upplösning, Kuwaitkriget och en ny borgerlig svensk regering. Bergsten sammankopplar också tidskriften med Lund, redaktionens hemvist: ”granne med museet Kulturen och ett stenkast från Universitetshuset.”[223] Därmed förankras verksamheten i en bildningskontext som tillför värden som trovärdighet och seriositet, vilket har stor betydelse för många läsare.[224] I övrigt innehåller artikeln information om de aktörer som tidskriften omges av. Det rör sig om ganska sammansatta grupper, både i avsändar- och mottagarledet, vilket kan vara en av förklaringarna till den stora mix av innehåll som präglar *Populär Historia* under hela utgivningsperioden.[225] Den innehållsmässiga bredden uttrycks också som en redaktionell målsättning, som inte har förändrats sedan 1991 när det första numret gavs ut.[226]

När 15-årsjubileet inföll 2006 var Bergsten chefredaktör för *Populär Historia*. I artikeln ”När historien blev populär” inleder han med att berätta om sitt överlag positiva första intryck av tidskriften 1991.[227] Det fanns emellertid i Bergstens ögon behov av förbättring:

> … idag kan jag med lite stolthet och mycket glädje konstatera att Populär Historia 2006 är en betydligt »populärare» produkt än den var 1991 – i dubbel mening. Innehållet har blivit bredare och läsekretsen har vuxit rejält.[228]

Han kallar tidskriftens utveckling ”[e]n fantastisk framgångssaga!”.[229] Värt att notera är hur begreppet ”populär” kopplas ihop med innehållsmässig bredd och ökande försäljning.

Framgångarna tillskrivs bland annat tidningens satsning på bredd och förnyade grafiska former. *Populär Historias* layout- och upplagehistoria illustreras av titelsidorna på fyra nummer där ny form eller annan större förändring introducerats. År 1991 utkom den första utgåvan. Både 1999 och 2004 fick tidskriften en ny ”kostym”. Sistnämnda år utsågs den också till årets tidskrift. Bergsten lyfter även fram ett nummer från 2005 års produktion för att visa på tidskriftens hundrade utgåva som sammanfaller med byte av chefredaktör. Betydelsen av tidskriftens estetiska faktorer

223 Redaktionens hemvist lyfts också fram i en intervju med Erik Osvalds i *Skånska Dagbladet* i samband med tidskriftens tioårsjubileum. Se Lena Breitner, 2001-06-16.

224 Se insändaranalyser i Marianne Sjöland 2011, s. 96–97, 123–126.

225 Marianne Sjöland 2011, s. 60.

226 Magnus Bergsten 2001, s. 64.

227 Magnus Bergsten 2006, s. 52–53.

228 Magnus Bergsten 2006, s. 52.

229 Artikeln är exempel på *storytelling* som ett led i kommersiellt historiebruk där företag bygger sin identitet på historiska bedrifter. Grundare, utmaningar och succéer är viktiga komponenter i berättelsen. Se Jan Bjarne Bøe 2006, s. 159.

såsom bildmaterial, typografi och layout ska inte underskattas.[230] De lockar, vilket även Bergsten betonar, fram ett intresse bland läsarna för innehållet och får därmed en kommersiell funktion. Fängslade bilder och rubriker kan även underlätta läsningen av artiklar med stora textmängder eller komplext innehåll.

Bergsten sätter återigen tidskriftens grundande och utveckling i relation till det stigande historieintresset under 1990-talet och konstaterar att ”[h]istoria har blivit trendigt”.[231] Tidigare var historiekonsumtion, menar han, begränsad till vissa grupper som lärare och reservofficerare. Idag kan en före detta punkrockare skriva biografier över kungar och kanske vill en rörmokare läsa böcker om slaget vid Stalingrad. Kopplingen mellan historieintresse och individ är mer oförutsägbart och friare nuförtiden. En annan förändring som Bergsten noterar är att allt fler forskare, som Peter Englund och Dick Harrison, vill skriva för en bredare publik.

Vilken är då denna bredare publik? Bergsten uppger i en intervju från 2009 att *Populär Historia* riktar sig till en historieintresserad allmänhet som konsumerar historia även i andra sammanhang.[232] Majoriteten av läsarna är, enligt honom, män som bor i större städer och som har någon form av eftergymnasial utbildning. Varje månad görs läsarundersökningar för att undersöka konsumenternas reaktioner på senaste utgåvan. Därefter dras slutsatser kring vilka ämnen som är gångbara. Läsarna är alltså i hög grad medskapare av tidskriften. Detta är ett tydligt exempel på att avsändar- och mottagarrollerna i den historiekulturella kommunikationsmodellen måste definieras i relation till en specifik artefakt eller situation.

I jubileumsartikeln från 2006 berör Bergsten också det stora, men enligt honom under många år politiskt inkorrekta, intresset för kungar och krig på ett sätt som påminner om Herman Lindqvists uttalande tio år tidigare.[233] Bergsten nämner Peter Englunds *Poltava* som exempel på att ämnena idag ter sig mer accepterade. Även Vilhelm Moberg, Per Anders Fogelström och Lars Widding uppmärksammas som Englunds, Harrisons och militärhistorikern Lars Ericson Wolkes föregångare.[234]

---

230 *Populär Historias* olika layouter under de senaste tjugofem åren åskådliggörs i en jubileumsartikel från 2016. Se John Crispinsson 2016, s. 17. De olika omslagen visar att redaktionen inte räds förnyelse och att tidskriften har utvecklats, i alla fall till det yttre.

231 Magnus Bergsten 2006, s. 52; John Crispinsson 2016, s. 18. Den senare menar att historia blir medialt i samband med de stora förändringarna i Europa under 1990-talet. Se även Jerome de Groot 2009, s. 17, 31, för konsumtionsökningen av populärhistoria i Storbritannien.

232 Magnus Bergsten, intervju 2009-03-26. År 2015 formuleras följande vision på LRF Medias webbsida: ”Att erbjuda nyheter, information, inspiration och underhållning åt historieintresserade läsare.”

233 Herman Lindqvist pläderar för att svensk stormaktstid ska få större utrymme i historieskrivningen och – undervisningen. Han anser också att svenska historiker varken kan eller vill skriva för en bredare publik. Se vidare i Ulf Zander 2001, s. 436–437.

234 Magnus Bergsten 2006, s. 53.

Mycket skiljer dessa åt, men de förenas av att vara etablerade författare som populariserat historia utifrån ambitionen att tilltala en bred läsekrets. Sällskapet kan skapa en acceptans och legitimitet både för tidskriftens historieskrivning och för fortsatta satsningar på populär historia. Detta tycks *Populär Historias* producenter ha i åtanke när de väljer artikelskribenter. Mycket sällan publiceras texter som spontant har skickats till redaktionen. Istället beställs artiklar om specifika ämnen av en relativt känd skribent som kan vara historiker, journalist eller annan författare.[235] *Populär Historias* redaktion betonar att författarna måste ha gedigna ämneskunskaper och god berättarförmåga. De längre fokusartiklarna skrivs nästan uteslutande av tidigare anlitade skribenter eftersom redaktionen känner till kvaliteten på deras texter.[236]

Jubileumstexten från 2006 är speciellt intressant med tanke på att *Populär Historia* sedan 2005 inte längre är Sveriges enda populärhistoriska tidskrift.[237] Bergsten nämner inte konkurrenssituationen, men den kan anas mellan raderna i partierna om *Populär Historias* långa historia och popularitet. De nya historiska magasinens inträde på marknaden har rimligen påverkat föregångaren, men frågan är hur. Majoriteten av de nya produkterna är mer lättsmälta än *Populär Historia*. De kännetecknas av ett ännu större bildmaterial, kortare texter och, som en följd därav, översikter snarare än fördjupningar. Läsarna finner också frågetävlingar, grafiker, fakta i tabellform och ett visst mått av sensationsjournalistik.[238] Det senare möter sällan *Populär Historias* läsare, men de andra inslagen syns allt oftare under 00-talet och framåt.[239] Konkurrensen från de nya tidskrifterna hade kunnat leda till en motsatt utveckling, det vill säga att det äldre magasinet återgick till 1990-talets mer akademiska framtoning för att skilja sig från mängden. Detta sker dock inte. Istället ser vi en viss anpassning till de yngre tidskrifternas profil. Detta gäller inte allt material i *Populär Historia*. Fokusartiklarna är omfattande och vanligen skrivna av historiker eller etablerade journalister. I flera av de andra populärhistoriska tidskrifterna är texterna kortare. De är oftast skrivna av redaktionen eller översatta från artiklar i utländska tidskrifter. Kanske är dessa skillnader så pass avgörande att *Populär Historia*, i alla fall ur ett svenskt perspektiv, är en produkt som sticker ut bland det

235 Magnus Bergsten 2009-03-26.

236 Anna Maria Erling 2009-11-12.

237 2005 och därefter har bland annat följande tidskrifter getts ut på den svenska marknaden: *Världens Historia*, *Allt om Historia*, *Militärhistoria*, *BBC Historia* och senast *Historiskan*. Konkurrensen är hård. Tidskrifterna *Krigens historia* och *Biografi* försvann från marknaden efter kort tid.

238 Se exempelvis *Allt om Historia* 2008:8 och 2008:11 för artiklar om berömda kärlekspar: Bonnie och Clyde samt Kleopatra och Antonius. Se även *Världens Historia* 2015 för artikelserie om ”Historiens värsta seriemördare”.

239 *Populär Historias* utveckling visar flera tecken på en sakta men stadig populariseringsprocess från början av 00-talet till idag. Se avsnittet ”*Populär Historia* 1991–2010” för empiriska belägg.

växande utbudet av populärhistoriska magasin. Kanske är det även så att behovet av att profilera produkterna är mindre idag, 2016, då de flesta svenska populärhistoriska tidskrifter är koncentrerade till en ägare. Likväl bör det råda en inbördes konkurrens mellan redaktionerna som motarbetar likriktning. För att förstå hur redaktionsmedlemmarna för de svenska magasinen tar intryck av varandra krävs emellertid en annan typ av undersökning än denna.

Populär Historias tjugoårsjubileum inföll 2011. Det firades med ett specialnummer, helt ägnat åt biografiska artiklar om personer ur den svenska historien. Texterna är skrivna av för läsarna kända författare som koncentrerar sig på ett levnadsöde. Utgåvan innehåller också en artikel om tidskriften och dess historia, skriven av chefredaktören. Här betonas, precis som i tidigare jubileumsartiklar, kommersiella framgångar, men nu ställs de i relation till konkurrensen från ”[m]er eller mindre seriösa magasin inom samma genrer”.[240] Bergsten skriver in tidskriften i ett, jämförelsevis, nytt redaktionellt sammanhang. Den nya ägaren, LRF Media, presenteras som ”[e]tt av Sveriges största och mest framgångsrika tidskriftsförlag”. Läsarna informeras också om redaktionsmedlemmarnas namn och yrkesbakgrund. Överlag beskrivs arbetet med *Populär Historia* som en kollektiv process, vilken i mångt och mycket styrs av teamets långa erfarenhet och känsla för det rätta ”PH-värdet” – ett slags värdemätare för hur väl olika ämnen, bilder och skribenter passar tidskriftens syfte. Fina bilder, dramatik, underhållning och bildning genererar en hög igenkänningsfaktor.[241] Kommersiella aspekter – läsarsiffror och konkurrensförhållanden – lyfts fram än tydligare än förut. Däremot finns färre reflektioner kring historia och dess betydelse för nutiden. Liknande förändringar syns i *Populär Historias* månatliga ledartexter.

I licentiatuppsatsen undersökte jag ett urval av ledartexter från 1991 till 2010.[242] Två tydliga tendenser gick att avläsa. Under det första decenniet ägnades större delen av ledartexterna åt att presentera artiklar, skribenter och att diskutera innehållets nutida relevans. I början av 00-talet präglas ledartexterna i allt högre grad av redaktörernas personliga intressen och erfarenheter av historia, och mindre av utgåvornas innehåll och historiens betydelse för samtiden. Förändringen kan ses som ett led i ett ökat kontaktskapande mellan redaktion och läsare och, i förlängningen, som en reaktion på den ökande konkurrensen som tidskriften utsätts för. De senare ledartexterna kan också tolkas som uttryck för en tilltagande individualisering i förhållande till det förflutna. Det märks inte bara i den här texttypen utan även i jubileumsutgåvan 2011 om biografier och i LRF Medias utgivning samma år av en ny historisk tidskrift, *Biografi,* som dock blev kortlivad.

240 Magnus Bergsten 2011, s. 6.
241 Magnus Bergsten 2011, s. 6.
242 Marianne Sjöland 2011, s. 88–91.

Historiens återkomst

Hittills har jag diskuterat tidskriftens popularitet utifrån faktorer som är direkt kopplade till produkten, redaktionen och förlaget. I det följande vidgas sammanhanget till mer övergripande historiekulturella kontexter som kan ha haft betydelse för *Populär Historias* grundande och därefter ökade popularitet.

Perioden efter andra världskriget och fram till 1980-talets slut brukar beskrivas som en tid då historien tog litet utrymme i det offentliga Sverige.[243] Journalisten John Crispinsson menar, i en jubileumsartikel i *Populär Historia*, att hans eget skrå har stor skuld i detta. Många journalister saknade både kunskaper om och intresse för historia. Ämnet sammankopplades med konservativa, och ibland även nationalistiska, ideal.[244] Förhållningssättet kom dock att ändras efter Berlinmurens fall 1989.

Tiden kring 1990, då *Populär Historia* var nykomling på marknaden, kan i flera avseenden räknas som en brytningstid. Det då tilltagande intresset för historia, ibland benämnt ”historiens återkomst”, kan tolkas som en direkt respons på de omvälvande förändringarna i forna Sovjetunionen och Östeuropa. I Sverige omprövades i offentliga debatter landets roll under andra världskriget. Likaså bidrog avslöjanden om tvångssteriliseringar till att väcka moralisk-historiska perspektiv.[245] Nya frågor behövde ställas i ett omtumlande nu – frågor som sökte svar i det förflutna. *Populär Historia* kan betraktas som en av de många historiekulturella produkter som kan tänkas svara mot det ökade behovet av historiekonsumtion.[246] Även Magnus Bergsten nämner i sin artikel östblockets upplösning som en avgörande faktor för ”historiens återkomst”. Olika staters och statssystems sönderfall ledde enligt honom till att människor ville veta hur dessa nationer en gång uppkommit.[247]

Samtidigt som stora delar av Europa under 1990-talet omdanas sker inga dramatiska förändringar i Sverige, undantaget landets inträde i EU 1995. Perioden präglas istället av flera, för Sverige, betydande historiekulturella debatter där landets moral ifrågasattes. Från att ha varit ett land där den politiska majoriteten hade orienterat sig mot nutiden och framtiden, skedde förändringar kring 1990 som ledde till ökade behov av att rikta blicken bakåt. Det förflutna kom att inta olika roller. Dels ställdes historien ”inför rätta” genom anklagelser om bristande moral hos svenska makthavare under andra världskriget och 1900-talets senare hälft. Dels användes historien som ett medel för att läka de sår av skam som uppstod efter dessa avslö-

243 Ulf Zander 2001, s. 318–319, 324, 327–328.

244 John Crispinsson 2016, s. 17–19.

245 Ulf Zander 2001, s. 417, 447, 459.

246 Se John Crispinsson 2016, s. 20.

247 Magnus Bergsten 2006, s. 52. Se även Klas-Göran Karlssons krönika om det förändrade Östeuropa i *Populär Historia* 1991:4, s. 3.

janden.[248]

Vad hade då föranlett perspektivskiftet? Anledningarna kan sökas i debatter om Sveriges nationella och internationella roller under 1900-talet. Maria-Pia Boëthius bok *Heder och samvete* från 1991 får ses som avgörande för debatten om Sveriges eftergivenhet mot Tyskland under andra världskriget samt oviljan att ta emot judiska flyktingar under 1930-talet. Då kom bilden av Sverige som en neutral stat att ifrågasättas och de styrandes agerande att skuldbeläggas. Parallellt med Boëthius bok förekommer andra historiekulturella fenomen av betydelse, såsom växande nynaziströrelser och debatter om ett mångkulturellt samhälle i samband med en ökad invandring.[249] Sammantaget gav diskussionerna näring till ifrågasättandet av ”det goda” folkhemmet och av neutraliteten.[250] Ytterligare bränsle till debatterna tillfördes 1997 via avslöjanden om tvångssterilisering av 60 000 människor i Sverige under perioden 1935–1975, vilka kopplades till landets rashygieniska projekt under 1920- och 30-talen. Därmed var steget inte långt till jämförelser med Nazitysklands rasism.[251]

Denna historiekulturella förändringsprocess som Sverige genomgick innefattade även landets relation till förintelsen. Tidigare hade i huvudsak Raoul Wallenbergs och Folke Bernadottes insatser stått i fokus.[252] I samband med avslöjanden om 1930-talets restriktiva hållning mot judiska flyktingar ökade behovet av nya förhållningssätt till en av modern tids största katastrofer. Samtidigt blev politiker uppmärksammade på ungas ringa kunskaper om förintelsen, något som föranledde regeringen att 1997 inrätta informationsprojektet Levande historia, sedermera Forum för levande historia, i syfte att sprida kunskap om folkmordet men också att diskutera demokrati- och toleransfrågor.[253]

Dessa historiska och historiekulturella processer kan svårligen ha undgått människors uppmärksamhet. Förändringarna ledde rimligen till ett ökat publikt historieintresse som också kan förklara *Populär Historias* stigande popularitet.

Populär Historia 1991–2010

Målsättningen med min licentiatuppsats var att definiera *Populär Historias* historieskrivning samt att utreda begreppet ”kommersiellt historiebruk”, en av sju katego-

248 Klas-Göran Karlsson 2011, s. 201.
249 Ulf Zander 2001, s. 445.
250 Jämför Ingmarie Danielsson Malmros 2012, s. 151, 156.
251 Ulf Zander 2001, s. 418.
252 Klas-Göran Karlsson 2011, s. 197.
253 Ulf Zander 2001, s. 454.

rier i Klas-Göran Karlssons historiebrukstypologi.[254] Genom att studera tidskriftens innehåll och form med stöd av historiekulturell teori blev det möjligt att undersöka en populärhistorisk produkts karaktär och funktion. Det gavs också förutsättningar att utveckla definitionen av begreppet kommersiellt historiebruk. Syftet konkretiserades genom frågor som: Vad karaktäriserar *Populär Historias* innehåll och form? Hur påverkas tidskriften av historiekulturella kontexter? Vad kan förklara tidskriftens popularitet? Hur kan kommersiellt historiebruk i tidskriftens skepnad karaktäriseras?[255]

Undersökningsperioden sträckte sig från 1991, då *Populär Historia* gavs ut första gången, till 2010. Jag valde ut ett nummer per år för analyser av fokusartiklar, redaktörstexter och insändare. Därmed synliggjordes olika aktörer i den historiekulturella kommunikationskedjan som *Populär Historia* omges av. I analysarbetet använde jag ett antal kategorier som togs fram i samverkan mellan historiekulturell teori och det empiriska materialet.[256] Exempelvis analyserades texternas syfte, innehållsurval, framställningsform och anpassning till aktuella frågor samt författarnas historiesyn och historiebruk. Textmaterialet kompletterades med intervjuer med redaktionell personal för att öka förståelsen för urvalsprinciper och förmedlingsstrategier. Jag var speciellt intresserad av deras tankar om föreningen av historia och journalistik.

Fördjupningsstudierna av texter och intervjuer kompletterades med en kvantitativ studie av innehållet i samtliga utgåvor från 1991 till 2010. Alla artiklar på fyra sidor eller mer kategoriserades utifrån ämne, geografisk ram samt författarnas profession och kön. Denna undersökning syftade till att identifiera dominerande, ovanliga och osynliga teman i tidskriften samt att skapa underlag till processuella analyser.

Analyserna av *Populär Historia* sammanfattas nedan under rubrikerna ”Innehåll” och ”Form och funktion”. Jag är medveten om att kategorierna inte kan separeras i det analytiska arbetet, men när syftet är att summera bärande resultat och tendenser fungerar uppdelningen väl.[257]

254 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 59.

255 Den utvidgade definitionen av begreppet kommersiellt historiebruk har presenterats i avhandlingens teorikapitel, avsnitt ”Typologier”.

256 Analysverktygen finns i bilagan och används även i analyserna av det empiriska materialet i föreliggande undersökning.

257 Se licentiatuppsatsens slutkapitel, ”Säljande historia”, s. 163–180.

Innehåll

Populär Historia karaktäriseras av en innehållsmässig mångfald som kännetecknar hela undersökningsperioden, men vissa ämnen och perspektiv dominerar över andra. Enligt licentiatuppsatsens kvantitativa undersökningar utgör andra världskriget, svensk stormaktstid och biografier av olika slag de vanligaste temana i tidskriften.[258] Det stämmer väl in med de ämnen som läsarna, i redaktionens egna undersökningar, anger som populärast.[259]

De biografiska artiklarna domineras av män, exempelvis kungar, politiker och vetenskapsmän, medan kvinnor porträtteras i betydligt mindre omfattning.[260] Den könsmässiga obalansen har vid några tillfällen vållat protester på insändarsidorna. Redaktionens svar vittnar om att bristen på kvinnor i artiklarna är ett problem som man ständigt brottas med.[261]

Majoriteten av de biograferade personerna tillhör samhällets övre skikt. ”Vanliga” människor och vardagsnära historia är nästintill helt osynliga under hela undersökningsperioden, vilket tyder på att denna typ av historia inte är kommersiellt gångbar i tidskrifter med en allmänhistorisk profil. Det kan ses som en paradox eftersom intresset för det existentiella historiebruket i form av ”den lilla historien” i många andra sammanhang är stort. Exempelvis ägnar många människor sig åt släktforskning eller bevaringsarbete av gamla föremål och hembygder, vilket tyder på att den personliga och nära historien fyller viktiga funktioner i människors liv. Sådana behov framkommer sällan i *Populär Historias* artiklar, men de kan skymta i läsarnas insändare. Där relateras ibland ”den stora historien” i artiklarna till personliga erfarenheter. Samspelet mellan läsare och redaktion visar på historiens kommunikativa karaktär, men den förklarar inte de biografiska artiklarnas popularitet. Majoriteten av dessa texter skildrar personer som har levt helt andra liv än de flesta av oss, varför möjligheten till identifikation borde vara begränsad. Frågan väcks då om artiklarnas egentliga funktioner. Ett svar kan sökas i tidskriftens underhållande syfte. De porträtterade individerna kan i mångt och mycket liknas vid fiktiva karaktärer som, likt

258 Marianne Sjöland 2011, s. 165–167. Samtidigt måste den innehållsmässiga bredden åter betonas; variationen av ämnen i *Populär Historia* är mycket stor.

259 Magnus Bergsten 2009-03-26.

260 Liknande resultat har presenterats i det internationella projektet EHISTO som undersöker populärhistoriska tidskrifter i ett antal länder. Fokus ligger på tidskrifternas potential som undervisningsmaterial, men det förekom även andra utgångspunkter (se ”Populärhistoria i olika genrer”). I samtliga magasin noterades en dominans av biografiska perspektiv, framförallt utifrån kända män i ledande ställning. Krig och konflikter tillhörde ett av de största temana. På ett övergripande plan finns alltså inga avgörande innehållsmässiga skillnader mellan *Populär Historia* och liknande tidskrifter i andra länder. Se Jutta Schumann, Susanne Popp & Miriam Hannig 2015, s. 16.

261 Se insändarsidan *Populär Historia* 2006:7–8, s. 9.

skurkar och hjältar, omges av dramatik och äventyr. För vissa läsare kan personerna utgöra ett slags exemplets makt, antingen som förebilder eller som avskräckande exempel. Flera av de biograferade kvinnorna hör hemma bland de förra: samhällsdebattören Amelie Posse som kämpade tillsammans med maken för ett självständigt Tjeckoslovakien; grevinna Christina Piper som skapade och förvaltade en ekonomisk verksamhet på Christienhofs slott; drottning Kristina som valde att abdikera och konvertera till katolicismen som hennes far hade bekämpat. Dessa starka och självständiga kvinnor görs i artiklarna till unika undantag för sin tid snarare än integrerade parter i vidare sammanhang. Särskiljandet, som historiekulturell strategi, skapar också en distans till det förflutna; historien blir något annorlunda – en plats eller person att besöka för en stund för att sedan återvända till vardagen och nutiden, vitt skilt från exempelvis Karl XII:s barndom eller Christina Pipers ”vardag”.

Att historien kan fungera som resmål framkommer i dubbel bemärkelse i det tredje största temat, geografiska områden och platser. Dessa artiklar kan liknas vid reseguider där både området och dess historia utgör destinationer. I detta sammanhang handlar det inte bara om eskapism utan även om exotifiering av det förflutna. Till skillnad från övriga teman, som i huvudsak utgår från västerländsk historia och västerländska perspektiv, finner vi här flest artiklar om utomeuropeisk historia, bland andra Mayariket, Indien och Söderhavet. I detta sammanhang har jag funnit flera exempel på hur både platsen och dess förflutna på olika sätt framställs som något främmande. Exempelvis jämförs den i många avseende högtstående mayakulturen teknologiskt sett med stenåldern. På så sätt blir inte bara platsen utan även historien, genom att den görs mycket avlägsen nutiden, förknippad med det främmande. Medievetaren Emilia Ljungberg har i sin avhandling om svenska och brittiska resetidskrifter gjort liknande iakttagelser. I artiklar om resmål i Mellanöstern är det vanligt med alluderingar till sagosamlingen *Tusen och en natt.*[262] Ljungberg noterar också att resmål i samma region, som inte anses bära på liknande traditionella eller exotiska drag, till exempel Dubai, värderas mindre positivt av tidskrifternas skribenter. Lokala traditioner och historisk förankring blir viktiga komponenter i sammanhang där resandet handlar om att fly en stressfylld vardag och de krav som den globaliserade världen ställer.[263] Resemagasinens och *Populär Historias* producenter använder, i dessa avseenden, alltså liknande strategier för att fånga läsarnas intresse.

Det näst största temat i tidskriften utgörs av krig som strukturellt fenomen. Om jag hade inkluderat alla biografiska artiklar som rör krig och erövringar skulle temat troligen varit det mest frekventa. Detta tema ökade dessutom mest över tid, från sex

262 Emilia Ljungberg 2012, s. 160.
263 Emilia Ljungberg 2012, s. 165–166.

procent av alla artiklar under åren 1991–1997 till tjugo procent under åren 2003–2010. Andra världskriget och krigen under svensk stormaktstid tillhör de absolut vanligaste ämnena medan första världskriget och kalla krigets ”heta” konflikter, som Korea- och Vietnamkriget, är mycket ovanliga.[264] Skälen till den numerära obalansen mellan dessa omfattande konflikter diskuteras mer ingående i avhandlingens sista empiriska kapitel, ”*Populär Historia* och *History Today* om krigens historia”, men det kan vara värt att i detta sammanhang kort uppehålla sig vid frågan. Möjligen är det krigens karaktär som avgör graden av ”popularitet”. Korea- och Vietnamkrigets dramaturgi ser annorlunda ut än de mönster som präglar andra världskriget. De förra konflikterna var utdragna och saknade distinkta avslut (Koreakriget har formellt sett inte upphört). Vietnamkriget innehöll flera olika faser i vilka konflikten eskalerade och tog riktningar som varken USA eller omvärlden hade förutsett. Amerikanernas moraliskt tvivelaktiga krigföring och oförmåga att kontrollera FNL-styrkorna förändrade bilden av supermakten som bara några decennier tidigare hade bekämpat nazismen.

Historia av detta slag kan vara svår att hantera i populariserad historieskrivning, som till stor del livnär sig på konkretion och igenkänning. Alltför komplexa och obekanta inslag riskerar att göra det kommersiella historiebruket dysfunktionellt. Detsamma gäller för traumatiska händelser, folkmord och terror, som inte heller hör till de vanligare ämnena i tidskriften. Jörn Rüsen har formulerat ett begrepp *borderline events* för sådana gränssättande händelser som i stort sett är omöjliga att infoga i människors förståelse av historien eller av nutiden.[265] Rimligen lämpar sig *borderline events* illa i produkter med någon form av underhållningssyfte. Medieproducenter använder ofta begreppet ”magazine moment” för att beskriva konsumenters upplevelse av att läsa tidskrifter. Lässtunden förknippas vanligen med avkoppling, avskildhet och engagemang, vilket skapar välkomna avbrott i vardagen.[266] Möjligen blir kontrasten mellan dessa funktioner och ett traumatiskt innehåll, såsom folkmord, alltför stor. Samtidigt måste påpekas att artiklar om förintelsen blev vanligare i *Populär Historia* i slutet av undersökningsperioden, även om det bara rör sig om ett par exempel under 2010. Andra folkmord, som det rwandiska 1994, är i stort sett helt frånvarande. Det armeniska folkmordet 1915 och den sovjetiska terrorn har endast behandlats vid ett par tillfällen. Både inom och utom akademin har dessa illdåd varit föremål för olika tolkningar som inte sällan har lett till diskussioner. Sådana debatter har bara i undantagsfall satt några avtryck i *Populär Historia*.[267] Det

264 Första världskriget är annars ett vanligt tema i populärhistoriska tidskrifter i andra europeiska länder. Se Jutta Schumann, Susanne Popp & Miriam Hannig 2015, s. 16.

265 Jörn Rüsen 2001, s. 253.

266 Guy Consterdine 2005, s. 22–23.

267 Se Klas-Göran Karlsson, ”Gulag – Stalins slavläger”, *Populär Historia* 2006:4, s. 22–26; Maria

leder över till det sista av de viktigaste resultaten kring tidskriftens innehåll, nämligen dess konsensusinriktning.

Ett av licentiatuppsatsens avsnitt fick rubriken ”En anpassad historia” på grund av några distinkta resultat av textanalyserna. Dessa rör framförallt artiklarnas och redaktörstexternas kopplingar till nutida frågor och konflikter. Under 1990-talet märktes en tydlig påverkan från östblockets fall. Flera artiklar behandlade Östeuropas historia, och forskare intervjuades med anledning av ”det nya Europa”. Det är också under tidskriftens första tio år som anknytningen generellt sett är starkare till frågor som belyses i annan media och i politiska sammanhang. Exempelvis behandlades ämnen som jämställdhet och alkoholpolitik ur ett historiskt perspektiv. Däremot gick Sveriges EU-inträde obemärkt förbi, likaså konflikterna i forna Jugoslavien. Jag tolkar frånvaron som att pågående debatter och konflikter samt frågor som är starkt ideologiskt laddade är svårhanterliga om historieförmedlaren vill vända sig till en så bred publik som möjligt. Antagligen behövs någon form av avslut på en händelse eller process för att den framgångsrikt ska kunna hanteras i tidskriften. Produkten får heller inte uppfattas som ideologiskt kontroversiell eftersom det kan väcka anstöt hos läsare med andra politiska preferenser. Strävan efter anpassning märktes än tydligare under 00-talet, då innehållet distanserades alltmer från nutiden och blev mer konsensusinriktat.

De innehållsmässiga aspekterna måste kompletteras med några kommentarer kring *Populär Historias* rika bildmaterial, även om det gavs litet utrymme i analyserna. Tillgången till bilder har stor betydelse för planeringen av tidskriftens innehåll. Om ett tema inte kan bildsättas på ett, för redaktionen, tillfredsställande sätt, väljs det bort. En generell iakttagelse är att illustrationerna och bildtexterna inte integreras med övrig text. Trots bildernas estetiska värde och stora betydelse för magasinets utformning utgör de egna ”avdelningar” i artiklarna. Förfarandet för tankarna till klassiska bildtidningar, som den epokgörande *Life Magazine* och svenska efterföljare såsom *Se* och *Vi*. Medievetaren Tobias Lindberg beskriver i sin avhandling om *Se:s* journalistik under 1930- och 1940-talen tidningens inlaga, det vill säga dess inre form. Typiskt för de längre artiklarna var en stor anslagsbild som ibland täckte två sidor medan övriga bilder varierade i storlek.[268] Även om *Populär Historia* är en mycket yngre produkt påminner artiklarnas bildstorlekar och -kompositioner om dem som Lindberg beskriver för *Se*. Likheterna visar på *Populär Historias* journalistiska släktskap och på svårigheten att genrebestämma tidskriften.

Generellt sett kan *Populär Historias* innehåll beskrivas som stabilt över tid. De tre

---

Småberg, ”I skuggan av det första världskriget: Det armeniska folkmordet”, *Populär Historia* 2015:4, s. 52–58.

268 Tobias Lindberg 2004, s. 103.

mest dominerande temana behöll sin ledande ställning under hela undersökningsperioden. Den innehållsmässiga bredden, som jag ser som en av de bidragande orsakerna till tidskriftens popularitet, utgör ytterligare en kontinuitet. *Populär Historia* har något för många – men inte för alla. Kartläggningen av innehållet visar även vilka som troligtvis inte lockas av produkten. Personer med intresse för genus-, social- eller globalhistoria finner lite om detta i tidskriften. Gemensamt för ämnena är deras koppling till nyare perspektiv inom historievetenskapen, varför *Populär Historia* skulle kunna klassificeras som en traditionell historiekulturell artefakt.

Även om undersökningen visade på få innehållsmässiga förändringar är några av dem värda speciell uppmärksamhet, eftersom de har haft betydelsefull inverkan på magasinets karaktär. 1990-talets *Populär Historia* skiljer sig i ett par viktiga avseenden från de senaste femton årens utgåvor.

Från 1991 till och med 1998 innehöll varje nummer av *Populär Historia* en längre intervjuartikel med forskare, samhällsdebattörer eller författare som ger sin syn på historievetenskapliga frågor, historieförmedling och aktuella samhällsfrågor.[269] De senare rör exempelvis nationalism, migration och politiska förändringar i Sydafrika, USA och Västeuropa.[270] Majoriteten av de intervjuade är namnkunniga forskare med internationellt renommé, såsom Jürgen Kocka, Wilhelm Agrell, Birgitta Odén och Henry Rousso. Vissa av dessa artiklar behandlar ämnen som är ovanliga i populärhistoriska sammanhang. Exempelvis intervjuade Folke Schimanski den tyskbaltiske historikern Gert von Pistholkors om vilken betydelse Baltikums mellankrigstidshistoria hade för Estland, Lettland och Litauen efter Sovjetunionens fall. Precis som svaren är frågorna akademiskt präglade, liksom i många andra intervjuartiklar. De flesta har en problematiserande och analytisk framställningsform.[271]

I slutet av 1990-talet sker en förändring. Intervjuartiklarna försvinner och ersätts med intervjuer i notisform under rubriken ”Hallå där…”.[272] Forskare och andra som arbetar med historia svarar på tre till fyra frågor om ett pågående projekt. Först 2011 kommer en ny artikelserie som bygger på längre intervjuer. I ”Månadens intervju”

269 En stor del av intervjuerna är utförda och, i vissa fall, översatta av redaktionsmedarbetaren Folke Schimanski.

270 Se exempelvis Erik Osvalds, ”Nationalism. Ingen gammal historia”, *Populär Historia* 1991:1, s. 48–51; Erik Magnusson, ”Neutralitet. ’En politik av eftergifter’”, *Populär Historia* 1991:2, s. 48–51; Björn Kumm, ”Roosevelt och Den nya given”, *Populär Historia* 1993:1, s. 42–45; Björn Kumm, ”Den långa vägen från boervälde till demokrati”, *Populär Historia* 1994:2, s. 52–55; Folke Schimanski, ”Hansan. Europas första gemensamma marknad?” *Populär Historia* 1996:1, s. 54–57; Folke Schimanski, ”Skymning för dagens stater?”, *Populär Historia* 1997:1, s. 54–57.

271 Se exempelvis Erik Magnussons intervju med historikern Wilhelm Agrell om den svenska neutralitetspolitiken i *Populär Historia* 1991:2, s. 48–51. Se även Folke Schimanski, 1997:1, s. 54–57. Artikeln bygger på en intervju med historikern Sven Tägil om samtida separatiströrelser i Västeuropa.

272 ”Hallå där…” är än idag ett stående inslag i *Populär Historia*.

redogör författare, historiker och journalister för en aktuell bok eller undersökning om historia.[273] I dessa artiklar är frågorna mindre komplexa än i 1990-talets intervjuartiklar.

Det har alltså funnits olika intervjuserier i *Populär Historia* från första till senaste utgåvan. Intervjuerna visar att redaktionerna på olika sätt vill tillföra nutida perspektiv på det förflutna, något som ofta saknas i framförallt nyare huvudartiklar. Tidskriftens olika texttyper kompletterar varandra – sådant som rör historia i nutiden placeras i egna avdelningar, medan ”den riktiga” historien har sin plats i kärninnehållet. Uppdelningen är dock mindre tydlig under 1990-talet.

Mellan åren 1991 och 1995 publicerades även krönikor skrivna av historiker, andra akademiker, författare och journalister. Flertalet av dessa texter behandlade historiens plats och betydelse i samhället. Det då pågående utställningsprojektet ”Den svenska historien” (1993) var ett återkommande ämne som antingen rosades eller kritiserades.[274] Andra populära teman var det förändrade Europa efter Berlinmurens fall, det svenska kulturarvet och historikers reaktioner på Herman Lindqvists historieskrivning.[275]

Dessa historiekulturella perspektiv är intressanta eftersom de lyftes fram i en alldeles ny populärhistorisk tidskrift som riktade sig till allmänheten. Med tanke på att historiekulturell forskning inte hade någon framskjuten position vid svenska universitet under 1990-talets början kan *Populär Historia* i detta avseende betraktas som ett nästintill progressivt magasin. Krönikorna visar, tillsammans med intervjuartiklarna, att tidskriften också var mer akademiserad än under 00-talet och fram till idag.[276] Historiker och andra akademiker synliggjordes i egenskap av forskare.

---

273 Se exempelvis Thorsten Sandberg, ”Efterklokheten förbjuden i Guillous nya romanbygge”, *Populär Historia* 2011:8, s. 10–11, intervju med författaren Jan Guillou; Thorsten Sandberg, ”Hur Sverige tolkas angår oss alla”, *Populär Historia* 2011:12, s. 12–13, intervju med författaren Maja Hagerman; Elisabeth Braw, ”Nazisternas kvinnor tas sällan på allvar”, *Populär Historia* 2012:3, s. 10–11, intervju med historikern Heike B Görtemaker; Thorsten Sandberg, ”Forskare med fokus på det moderna”, *Populär Historia* 2012:10, s. 12–13, intervju med historikern Yvonne Hirdman. ”Månadens intervju” är i skrivande stund fortfarande en stående avdelning i *Populär Historia*.

274 Se debatten mellan Eva Österberg i ”Bokslut efter Historiens år”, *Populär Historia* 1994:2, s. 62 och Gunnar Atmer, ”Slå vakt om de historiska baskunskaperna”, *Populär Historia* 1994:3, s. 62.

275 Se Klas-Göran Karlsson, ”I huvudet på en sovjethistoriker”, *Populär Historia* 1991:4, s. 3; Kersti Morger, ”Industriminnesvård en brännande fråga”, *Populär Historia* 1993:4, s. 3; Håkan Arvidsson, ”Ikaros och den svenska historieskrivningen”, *Populär Historia* 1993:2, s. 3.

276 Krönikor återkom 2007 till 2008 men i annan form. Se exempelvis Jenny Björkman, ”Forskare måste få lov att vara både teoretiska och svåra”, *Populär Historia* 2007:1, s. 20; Maja Hagerman, ”Politikerna måste förstå att det är hög tid för ett nytt standardverk i historia”, *Populär Historia* 2007:2, s. 20; Anders Björnsson, ”Faktagranskningen är sorgligt eftersatt inom den seriösa utgivningen”, *Populär Historia* 2008:12, s. 22.

Senare blir de mer synliggjorda i egenskap av populärhistoriker.[277] Under 1990-talet publicerades också flera artiklar med populärvetenskaplig framtoning, som påminner om texterna i *Illustrerad vetenskap* och *Forskning och Framsteg*. *Populär Historia* innehöll en mängd artiklar om arkeologiska utgrävningar, geografiska upptäckare och vetenskapsmän. Skribenterna var vanligen arkeologer, till exempel redaktionsmedarbetaren Sven Rosborn, och vetenskapsjournalister som Torgny Nordin.[278] Den här typen av artiklar blir färre i slutet av 1990-talet, men de försvinner inte. Exempelvis vigs nästan ett helt nummer 2001 åt historiska expeditioner på Sydpolen.[279]

Periodvis inför *Populär Historias* redaktion nya artikelserier. En av dem är ”Perspektiv” som publiceras mellan 2002 och 2006. De flesta av dessa tvåsidiga artiklar är skrivna av historiker eller journalister som antingen redogör för egen forskning eller debatterar en aktuell fråga om historia.[280] ”Perspektiv” påminner om de tidiga krönikorna i *Populär Historia*, men likt dessa försvinner avdelningen efter några år. Efter 2008, när en ny men kortvarig serie av krönikor tas bort, finns inte längre något specifikt forum för historiker eller andra akademiker att formulera längre analyser kring ett historiskt problem. Istället tillkommer andra, mer populariserade, inslag, såsom historiska frågetävlingar, korta artiklar om vardagsföremål i historien och ”Samtida”. Det senare är faktaredogörelser i tabellform om en historisk händelse eller företeelse. Texttypen är vanlig även i andra populärhistoriska tidskrifter, exempelvis *Allt om Historia* och *Världens Historia*. Även om *Populär Historia* skiljer sig i andra avseenden från dessa magasin, exempelvis genom mer omfattande och fördjupande artiklar, är likheterna intressanta inte minst ur ett konkurrensperspektiv.[281]

---

277 Historiker som Dick Harrison, Peter Englund och Lars Ericson Wolke omtalas som goda berättare i flera redaktionstexter från 00-talet. Se exempelvis Erik Osvalds, ”Gustafs dagar”, *Populär Historia* 2000:6, s. 2; Magnus Bergsten, ”När historien blev populär” *Populär Historia* 2006:6, s. 53; ”I detta nummer: Lars Ericson Wolke”, *Populär Historia*, 2007:1, s. 6.

278 Se Sven Rosborn, ”Ansgar kristnade Birka”, *Populär Historia* 1991:1, s. 24; Torgny Nordin, ”Otto Nordenskjöld och forskningen vid Världens ände”, *Populär Historia* 1993:2, s. 8–13; Torgny Nordin, ”Jakten på den försvunna ballongen”, *Populär Historia* 1997:2, s. 36–41.

279 Se *Populär Historia* 2001:2: Torgny Nordin, ”Shackletons krig”, s. 16–19; Sara Palmblad, ”Djupfrysta minnen”, s. 20–25; Annagreta Dyring & Eric Dyring, ”Terra Ingcognita”, s. 26–29.

280 Exempel på debattinlägg finns i David Ludvigsson, ”Vem styr historien på teve?”, *Populär Historia* 2002:6, s. 66–67. Författaren argumenterar för att historiker bör engagera sig i produktionen av tv-program om historia. Anders Björnsson, ”Kunskap behövs om relationerna i österled”, *Populär Historia* 2005:10, s. 70–71. Björnsson kritiserar svenska historiker för att inte skriva synteser om Sveriges historia. Det överlåts istället till ”amatörer och journalister”.

281 Se avsnittet ”Chefredaktörerna har ordet” för konkurrenssituationen efter 2005.

Form och funktion

Den kronologiska principen har genomsyrat den västerländska tidsuppfattningen sedan upplysningen. Till skillnad mot en cirkulär dito fästs uppmärksamheten på utveckling och förändring i relation till det förflutna. Framtiden blir alltså mer eller mindre annorlunda än de tider som har passerat. Ett par av de mest utmärkande dragen i *Populär Historia* är artiklarnas kronologiska disposition och det genetiska perspektivets dominans. Med få undantag förklaras historien i en framåtriktad rörelse, från då till senare (som sällan utgörs av nutiden), med fokus på orsak och verkan. Tematiskt organiserade texter eller texter med genealogiska perspektiv, det vill säga som betonar nutidens betydelse för tolkningar av det förflutna, är ovanliga. I den tidiga produktionen finns dock några exempel på interaktion mellan då och nu, men de två tidsdimensionerna fjärmas under 00-talet alltmer från varandra. Detta kan tolkas som en medveten markering om att det förflutna bör förstås utifrån dess egna villkor. Därigenom får historien ett slags bakgrundsfunktion till ett outtalat nu eller en annan del av det förflutna. Exempelvis skildras Vietnamkrigets långa och komplexa förlopp, från 1954 till krigsslutet 1975, i en artikel från 2004 utan att ämnets nutida relevans diskuteras. År 2003 invaderade USA Irak för att bekämpa internationell terrorism. Det vore inte otänkbart att *Populär Historia* ett år senare hade uppmärksammat skillnader och likheter i amerikanernas sätt att hantera de båda konflikterna, men det görs inte. Istället innehåller texten detaljerade beskrivningar av krigens orsaker och förlopp, utan alternativa tolkningar eller källkritiska resonemang. Framställningssätt likt dessa ger tidskriftens historieskrivning en rätlinjig prägel som fyller en viktig funktion i ett kommersiellt historiebruk. Läsaren invaggas i ett slags säkerhet kring hur historien är beskaffad och behöver inte hantera den osäkerhet som ofta medföljer den pluralism och kritiska hållning som den vetenskapliga historieskrivningen ofta står för.[282] Analyserna av insändarmaterialet visar att läsarna mycket sällan reagerar på rätlinjighet och ensidiga perspektiv. Däremot korrigerar de gärna sakfel som har smugit sig in artiklarna.

Analyserna av texternas form och framställningssätt vittnar på flera sätt om skribenternas tro på möjligheten att uttala sig om sanningar om det förflutna. Detta

282 Jämför Malcolm Smith 2000, s. 3–4; Sylvia Paletschek 2011, s. 5, Se även Claus Bryld 1991, s. 84. Bryld diskuterar här skillnader mellan vetenskapligt och ”folkelig intresse” för det förflutna och menar att den historia som produceras inom akademin präglas av tvivel och ifrågasättande, medan ”almindelig mennesker” är mer intresserade av konkreta och allmänbildande framställningar. Bland historiker visar tvivlet, som en inbyggd komponent i det vetenskapliga bruket, på en omöjlighet att egentligen förstå det förflutna. Tvivlet kan bli ett besvärligt inslag i till exempel kommersiellt historiebruk om konsumenterna vill ha klara besked om det förflutna i syfte att lära sig ”hur det egentligen var”.

leder över till historiens olika funktioner i tidskriften som här kommer att diskuteras på ett mer generellt plan.[283] Det går att identifiera fyra övergripande syften med *Populär Historias* historieskrivning: att bilda bakgrund till nutida händelser, att informera, att underhålla och att sälja tidskriften. Det första syftet märks framförallt i redaktionens uppmärksammande av jubileer och minnesår. Detta är intressanta historiekulturella företeelser eftersom de skapar en tydlig, om än ofta kortvarig kontinuitet mellan då och nu. När minnesåret är till ända mister historien ifråga sin relevans och nya aktualiserade minnen tar dess plats. Jubileer uppmärksammas nästan uteslutande i ledartexterna och artiklarnas ingresser för att sedan utelämnas i artikeltexterna. Jubileet skapar ett slags relevans för den historia som skildras i artikeln, men sedan försvinner åminnelsens betydelse när den bakomliggande historien hamnar i fokus. I dessa fall blir historiens bakgrundsfunktion i *Populär Historia* särskilt tydlig, men den går även att finna i alla de artiklar där nutiden, och även framtiden, inte integreras med historien.

Bildnings- och underhållningssyftena är mycket svåra att separera eftersom båda ligger i betraktarens öga, men det går att föra resonemang kring, för ändamålen, betydelsefulla faktorer. Att göra läsarna kunnigare och väcka deras tankar ser chefredaktören som tidskriftens främsta syfte, tillsammans med ”[u]nderhållande inslag”.[284] Det senare kan utgöras av estetiskt utformade utgåvor, både när det gäller språk och bild, och av innehåll som korsord, frågesport och ”historiska” nyheter. Bildningssyftet framkommer i ambitionen att informera om det förflutna utifrån vad man skulle kunna kalla vetenskapliga förtecken eller en äldre form av vetenskapligt historiebruk. Exempelvis finns en strävan mot att berätta sanningen om historien, ibland med hjälp av källmaterial som bekräftar författarens förklaringar. Detta skapar faktiska, snarare än analytiska, framställningssätt där litet utrymme ges till alternativa tolkningar. På så sätt påminner många artiklar om en traditionell form av dokumentärfilmer som också strävar efter att ge intryck av att förmedla en objektiv och sann bild av en företeelse. Tidskriften uppvisar, liksom några av årtiondets filmiska dokumentärer, även exempel på faktion, det vill säga att fiktiva blandas med icke-fiktiva element.[285] Peter Englunds kontrafaktiska artikel om första världskriget från 2008 skulle kunna falla inom denna kategori eftersom texten innehåller både

283 I avhandlingens sista empiriska kapitel görs mer ingående funktionella analyser, med hjälp av historiebrukstypologin, av både *Populär Historia* och *History Today*.

284 Magnus Bergsten, ”Att sprida kunskaper”, *Populär Historia* 2009:3, s. 6. Bilden av *Populär Historia* som ett botemedel mot människors kunskapstörst efter historia tecknas också av John Crispinsson i ”En ny vår för historien”, *Populär Historia* 2016:5, s. 16–21. Artikeln är skriven med anledning av tidskriftens 25-årsjubileum. Texten är ett tydligt uttryck för kommersiellt historiebruk men också en intressant beskrivning av hur historieintresset har förändrats över tid.

285 Se Bo G. Jansson 2006, s. 40–43 för en definition av faktion.

icke-fiktiva och fiktiva element.[286] Den uttrycker icke-fiktion genom fotografier från kriget, kausalt framställningssätt och källhänvisningar, men ”tänk om-berättelserna” signalerar också fiktion så till vida att de aldrig inträffade. Istället är de produkter av författarens föreställningsförmåga och fantasi.

Den kontrafaktiska strukturen får ses som atypisk för tidskriften, men i andra avseenden är artikeln typisk. Majoriteten av de undersökta artiklarna utmärks av en komplexitet när det gäller återgivandet av historiska förlopp och olika aktörers motiv och handlande. Däremot blir det inte tydligt att förklaringarna bygger på författarnas, eller någon annans, tolkningar av historien. Det är inte nödvändigtvis brist på kunskap om historisk metod och teori utan ett sätt att anpassa historieskrivningen till det kommersiella sammanhanget. Alltför diffusa skeenden eller sammansatta karaktärer riskerar att göra historien ogripbar och därmed mindre lockande för läsarna. Generellt sett styrs tidskriftskonsumenters förväntningar och läsupplevelse lika mycket av genren som av innehållet.[287]

Avslutningsvis vill jag lyfta fram två aspekter som rör både ett medialt och ett historievetenskapligt sammanhang. Den första kan benämnas som ett mer eller mindre oföränderligt fenomen i tidskriftens historia, nämligen relationen mellan producenter och konsumenter. Den manifesteras främst i de dialoger som blir synliga i ledartexter och insändare. Redaktörstexter har funnits sedan 1991, men en insändarsida infördes först 1995.[288] Möjligen var den tänkt att fungera som ett slags ersättning för krönikorna som försvann samma år. Oavsett skäl indikerar insändarsidorna en ökad mottagaranpassning, men de indikerar även en genreanpassning eftersom de flesta tidskrifter och veckotidningar publicerar läsarbrev. I redaktörstexterna uppmuntras läsarna till att ge synpunkter på tidskriftens innehåll och att delta i aktiviteter i redaktionens regi. Dessa texter innehåller också redaktörens personliga betraktelser som kan tolkas som en inbjudan till ett slags gemenskap. I både ledartexter och insändare framträder ”den lilla historien” i kontrast, eller som komplement, till ”den stora historien” i artiklarna. Ur ett funktionellt perspektiv är den förra många gånger liktydigt med ett existentiellt historiebruk, medan den senare i huvudsak uppvisar varianter av det vetenskapliga historiebruket. I detta avseende kan tidskriften ses som ett slags kompott bestående av olika sorters texter, skribenter och bruk av historia, där trovärdighet skapas via författare med akademisk bakgrund och gemenskap via personliga betraktelser.

Den andra aspekten kan beskrivas som både ett stabilt och ett föränderligt drag över tid. Mina analyser visar att modifierade former av det vetenskapliga historie-

286 Peter Englund 2008:10.

287 Guy Consterdine 2005, s. 22–23.

288 Insändarna tar med tiden mer plats och omfattar idag två helsidor.

bruket är klart dominerande i *Populär Historias* historieskrivning. Det betyder att producenterna – redaktion och författare – styrs av ett intresse av att rekonstruera det förflutna för att sedan kunna sälja resultaten till en historieintresserad allmänhet. De olika varianterna av vetenskapligt historiebruk blir alltså viktiga medel för att uppfylla målet med det kommersiella historiebruket, och så är det under hela undersökningsperioden. Det som däremot har förändrats är på vilka sätt och i vilken grad det vetenskapliga historiebruket har modifierats.[289] *Populär Historia* uppvisade under 1990-talet varianter som påminde om ett modernt vetenskapligt historiebruk. Källor redovisades i hög grad och utsattes för viss kritisk granskning, men framförallt gick det att identifiera en större pluralism i artiklarna avseende förklaringar och tolkningar. Detta kan sammanhänga med att andelen skribenter med akademisk bakgrund var som högst, 51 procent, under tidskriftens första sex år, för att sedan sjunka till 42 procent under perioden 2003 till 2010. Skälen till förändringen kan vara flera. Exempelvis kan magasinet under 1990-talet ha uppfattats som ett nytt och intressant forum för historiker som tidigare inte hade verkat i sammanhang utanför akademin. Därför valde, som vi har sett, många professionella historiker att skriva för *Populär Historia*. Samtidigt fördes offentliga debatter om journalisters, framförallt Herman Lindqvists, sätt att skriva historia. Kritiken rörde främst sakfel och brist på källkritik.[290] Möjligen avskräckte dessa diskussioner historiker från att befinna sig inom samma populärhistoriska fält som Lindqvist. Istället för att fortsätta att verka parallellt med journalisterna drog historikerna sig tillbaka och gav plats åt de förra. En annan förklaring kan vara att historikers analyser och åsikter efterfrågades mindre i medier och andra offentliga sammanhang.

Frågan är vad förändringen bland skribenterna resulterade i. Jag menar att det vetenskapliga historiebruket blev mer genreanpassat på så sätt att komplexiteten minskade. Det går att skönja likheter med exempelvis nyhetsjournalistik som utmärks av konkretion och fakta och mindre av tolkningar och abstraktioner. Utifrån detta perspektiv kan *Populär Historias* journalistiska profil sägas bli tydligare med tiden.

289 Resonemanget kommer att fördjupas i avhandlingens empiriska kapitel.
290 Se Ulf Zander 2001, s. 439–440.

Sammanfattning

Licentiatuppsatsen visade att *Populär Historias* historieskrivning utmärks av:

- ”Den stora historien” representerad i texter om personer i ledande ställning, krig, geografiska platser och kultur.
- Intresse för minnesår och jubileer.
- Vetenskapligt historiebruk i modifierade former.
- Kronologiska strukturer med genetiska perspektiv.
- Anpassning till ”allmänna uppfattningar” och undvikande av politiskt känsliga frågor.
- Läsarnas medskapande roll.
- Visualitet.

I slutsatserna använde jag dessa kännetecken dels till att beskriva *Populär Historias* historieskrivning och relation till historiekulturella kontexter, dels till att utveckla definitionen av begreppet kommersiellt historiebruk. Resultatet av det första syftet är sammanfattat i detta kapitel medan begreppsdiskussionen har redovisats i avhandlingens teorikapitel. Båda syftena formulerades utifrån en övergripande fråga om orsaken till *Populär Historias* växande popularitet. De viktigaste svaren rör:

- de omvälvande händelserna i Europa kring 1990
- den växande tidskriftsmarknaden
- *Populär Historias* mångfacetterade och, för många, bekanta innehåll
- relationen till det vetenskapliga historiebruket
- konsensusprägeln
- den estetiska formen

Skälen till *Populär Historias* popularitet kan tyckas ganska disparata, men vid närmare granskning står de på olika sätt i relation till varandra. Utbudet av tidskrifter i Sverige hade sedan 1980-talet ökat kraftigt, men fram till 1991 fanns ingen specialtidskrift för den historieintresserade allmänheten. Tidskrifternas grundare noterade att historien fick en alltmer framträdande roll i samhället och såg då ett ökat behov av populariserad historieförmedling. När magasinet gavs ut 1991 vilade det alltså både på ett historiekulturellt och ett medialt fundament, som antagligen förstärkte varandra. Det visas inte minst genom *Populär Historias* ökade popularitet och så småningom genom det växande utbudet av, och konkurrensen från, tidskrifter i samma genre.

Övriga skäl kan underordnas de nyss angivna. Det mångfacetterade, men många gånger traditionella, innehållet kan förklaras av att tidskriften dels är en produkt av pågående samhällsförändringar, dels ett resultat av etablerade föreställningar om vilken historia som anses vara viktig att belysa. Det vetenskapliga historiebrukets

speciella status i magasinet är avhängigt både det historiekulturella och mediala sammanhanget. Under lång tid har det vetenskapliga historiebruket betraktats som den enda, och rätta, användningen av historia. Det går dock att se flera likheter mellan det vetenskapliga historiebruket och journalistisk metod. Båda syftar till att identifiera och rekonstruera betydelsefulla händelser, förse dem med förklaring och mening och därefter kommunicera resultaten i olika fora. Likheterna talar för att historiekulturella och mediala strategier inte alltid kan isoleras till den ena eller den andra sfären utan att de ibland kan samverka.[291] Samtidigt får inte skillnaderna nonchaleras. *Populär Historias* estetiska utformning, framförallt det rika bildmaterialet, kan svårligen sammankopplas med det vetenskapliga historiebruket. Tidskriftens estetik och den med tiden ökade populariseringen av historia får istället tillskrivas det mediala och kommersiella sammanhanget. Med hjälp av välvalda bilder, lockande rubriker och fängslande berättelser medialiseras historien på sätt som inte återfinns i vetenskapliga produktioner. Mönstren känns istället igen från andra genrer som historia på film, i skönlitteratur och äldre former av vetenskaplig historieskrivning.

Avslutningsvis ställer jag mig frågan om dessa slutsatser endast gäller för *Populär Historia* och en svensk kontext eller om de även kan vara giltiga för populärhistoriska tidskrifter och sammanhang utanför Sverige. Resultaten i licentiatuppsatsen påbörjade en tankeprocess som genomsyrar avhandlingens syfte: att fördjupa förståelsen för urvalsprinciper och förmedlingsstrategier i två nationellt sett olika populärhistoriska tidskrifter.

History Today – ”What happened then matters now”

> History Today's motto is 'what happened then matters now', and the challenge remains the same: to investigate history and show what it contributes to the world we live in, politically, educationally, culturally, recreationally. We have never sought a particular editorial line, seeing history as an arena in which to challenge certainties rather than assert them.[292]

Peter Furtardo, chefredaktör för *History Today* 1997–2008, ringar på några rader in den grundidé och historiesyn som har gällt för tidskriftens verksamhet under mer än ett halvt sekel. Det går att identifiera tre tydliga syften: att klargöra historiens

291 Jämför Ulf Zander 2014a, s. 135.
292 Peter Furtardo, 2008.

betydelse i nutida samhällen, att utmana etablerade föreställningar om det förflutna samt att inte formulera och följa en specifik redaktionell idé. Målen med verksamheten är ambitiösa men något motsägelsefulla eftersom de två första faktiskt tycks spegla en redaktionell idé. Furtardos till synes tvetydiga formuleringar bör dock förstås i skenet av att tidskriften både är en historiekulturell och en journalistisk produkt. Redaktionen ansluter till det vetenskapliga historiebruket som syftar till att förmedla nya upptäckter om och perspektiv på det förflutna, det vill säga att utmana vedertagna uppfattningar och förklaringar. Samtidigt lyfter Furtardo fram historiens nutida betydelse, ett perspektiv som inte alltid är så framträdande i vetenskaplig historieskrivning. Möjligen kan detta, tillsammans med tidskriftens oberoende profil, sammankopplas med den mediala kontexten. För att göra historia relevant för läsarna krävs nutida anknytningar, och för att göra tidskriften så attraktiv som möjligt för så många som möjligt undviks specifika ideologiska eller vetenskapliga ställningstaganden.[293] Med det senare menas att redaktionens historiesyn inte görs explicit för läsarna. Dessa aspekter finns det anledning att återkomma till, både i föreliggande och kommande kapitel.

1951 – första utgivningsåret

History Today grundades 1951 av Brendan Bracken, informationsminister i den brittiska regeringen under andra världskriget och nära vän till Winston Churchill. Bracken var vid samma tid utgivare av *The Financial Times* som ingick i The Financial News Group, vilken också blev *History Todays* ägare under många år. Tidskriftens titel lär ha myntats under en konversation mellan Bracken och Churchill efter en debattseger i underhuset. ”We made history, today”, konstaterade Bracken. Churchill menade att ”History Today” borde vara titeln på den nya tidskrift som de planerat för.[294] I ett jubileumsnummer från 1979 berättas att idén om ett populärhistoriskt magasin föddes redan 1946, men projektet fick skjutas upp några år på grund av pappersransoneringen efter kriget.[295]

History Today var den första illustrerade historiska tidskriften i Storbritannien och har sedan starten främst anlitat ämnesexperter som skribenter, även om andra yr-

293 Paul Lay, som efterträdde Furtardo 2009, understryker också att man inte har en speciell redaktionell profil och menar då en politisk sådan. Intervju med Paul Lay 2013-10-23.

294 Peter Furtardo 2008. Det finns andra versioner av denna berättelse. Se Earl of Drogheda (troligtvis Charles Moore, elfte earlen av Drogheda), ”The history of History Today”, *History Today* 1979:11, s. 706–709. Artikeln ägnas åt tidskriftens historia med andledning av ett redaktörsbyte. Skribenten, som var en av initiativtagarna 1951, uppger att sir John Rogers, MP, föreslog titeln för Bracken vid en sittning i underhuset.

295 Earl of Drogheda 1979, s. 707.

keskategorier kan komma ifråga. Det primära syftet var, och är fortfarande, att förmedla seriös och välskriven historia till en bredare publik.[296] Illustrationerna lyfts ofta fram som specifika för den nyutgivna *History Today* (ett av titelförslagen var faktiskt ”History Illustrated”), likaså de välskrivna texterna.[297] Det akademiska språket var dock ingen förebild; det ansågs otillgängligt, rentutav oläsligt, med tanke på tidskriftens målgrupp. Än idag betonar redaktionen vikten av ett tillgängligt språk; i instruktionerna till presumtiva artikelförfattare anges att bidragen måste vara både engagerande och trovärdiga.[298]

History Today kan ansluta sig till en lång brittisk tradition av populariserad historieförmedling, som åtminstone går tillbaka till 1700-talet och Edward Gibbons omfattande verk om Romarrikets uppgång och fall.[299] Gibbon vinnlade sig om att skriva underhållande och lättillgängligt för en bredare publik. Flera studier av brittisk massmedia från 1800-talet visar att populariserad historia var ett återkommande tema även i vecko- och dagstidningar.[300] Under 1900-talet senare del har kända historiker som A. J. P. Taylor, Simon Schama och Ian Kershaw ägnat sig åt populariserad historieförmedling.[301]

Sextio år senare

> *History Today*'s mission is a simple one: to bring the best historical scholarship to the widest possible public. Our new look, inspired in part by the earliest editions of the magazine, reflects this simplicity, offering greater clarity and coherence to the reader while sacrificing none of the virtues that have served *History Today* well for almost 60 years: intellectual rigour, good writing and a belief that a knowledge and understanding of the past in all its diversity is a fundamental aspect of what it is to be human. All that, plus, for the first time, a crossword and some cartoons.[302]

Precis som sin föregångare betonar *History Todays* nuvarande chefredaktör, Pau Lay, kontinuitet snarare än förändring i en ledartext från 2009 i vilken tidskriftens ka-

296 Paul Lay 2013-10-23; http://test-history-today.gotpantheon.com/about-us, 2015-01-19.

297 Se Earl of Drogheda 1979, s. 707. För språkets betydelse, se exempelvis A. L Rowse, ”A Tribute to P.Q. and A.H.”, *History Today* 1979:11, s. 701; Gordon Marsden, ”Editorial”, *History Today* 1991:4, s. 4; Peter Furtardo 2008.

298 http://www.historytoday.com/submissions, 2015-01-19.

299 Paul Lay 2013-10-23.

300 Se exempelvis Leslie Howsam 2012.

301 Se exempelvis Taylor Downings, Simon Schamas och Ian Kershaws antologibidrag i David Cannadine 2006.

302 Paul Lay 2009:10, s. 2.

raktär står i fokus. Formuleringar som ”historical scholarship”, ”intellectual rigour” och ” knowledge and understanding of the past” används i meningar som rör tidskriftens stabilitet över tid. Det tyder på att den vetenskapliga historieskrivningen har en stark ställning i tidskriften. Lay avhåller sig dock, till skillnad från Furtardo, från att beskriva redaktionens uppdrag utifrån historiens nutidsrelevans. Istället beskrivs historia som ett tidlöst och existentiellt fenomen i formuleringen ”a fundamental aspect of what it is to be human”, vilket kompletterar den vetenskapliga dimensionen som Lay inledningsvis nämner. En ny överskådligare layout och förströelser, som korsord och serier, sammankopplas med förändring men också, när det gäller layouten, med stabilitet. Lay markerar alltså inga tydliga brott när han tecknar länken mellan *History Todays* äldre och nyare utgåvor.

Kontinuiteten mellan då och nu uttrycks också i en intervju med Lay som jag gjorde 2013. Vid detta tillfälle underströk han verksamhetens förankring i nationella berömdheter som Winston Churchill och Brendan Brackan. Som svar på frågan om titelns betydelse menade Lay att ”[i]t has never changed. Like all of the best ideas it’s like the back of a cigarette package. The point is to take serious history to a wider audience”.[303]

Citatet sammanfattar väl redaktionernas strävan efter att lansera *History Today* som en trovärdig och i viss mån exklusiv (”up-market”) tidskrift.[304] I intervjun och flera ledartexter betonas att seriositeten bäst upprätthålls genom att den ursprungliga idén, såsom den presenteras ovan, hålls levande och att redaktionen inte låter sig styras av kommersiella intressen.[305] Exempelvis är Lay kritisk till den moderna historiens dominans i ”public history”, vilken han ser som en eftergift till konsumenternas preferenser snarare än ett uttryck för producenternas genuina intresse för historia. Han menar att en sådan utveckling ”[w]ould be disasterous”.[306] Lays hållning står i skarp kontrast till Magnus Bergstens idé om hur *Populär Historia* ska utformas. Den bygger i hög grad på vilka önskemål och förväntningar läsarna har på tidskriften.

Det finns även andra exempel i tidskriftens historia som talar för att redaktionerna har undvikit medelvägen och istället slagit in på oväntade spår. Majnumret

303 Paul Lay 2013-10-23. Se även Daniel Snowman, ”Past Masters. The best of History Today”, *History Today* 2001:4, s. 44.

304 Liknande svar har Lay gett i andra intervjuer. Se Terry Haydn 2015, s. 284.

305 Jämför Gordon Marsden 1991:4, s. 4. Marsden, en av Lays föregångare, uppmärksammar de ekonomiska villkoren i denna ledartext, som är skriven med anledning av *History Todays* 40-årsjublieum. Han betonar att tidskriften är en kommersiell produkt och att den ekonomiska situationen är besvärlig för många publicister. I Marsdens redaktörstext finns en vädjan till läsarnas lojalitet, vilket inte är synligt i Lays redaktörstexter (2009 och framåt).

306 Paul Lay 2013-10-23. *History Today* innehåller ett stort mått av antik, medeltida och tidigmodern historia.

1995, som ägnades åt artiklar om femtioårsminnet av freden efter andra världskriget, var resultatet av ett internationellt samarbete med två andra historiska tidskrifter, ryska *Rodina* och tyska *Damals*. Utgåvan publicerades sålunda på tre språk och i tre länder. Samarbetet får ses som unikt med tanke på att Tyskland startade och förlorade andra världskriget, medan Storbritannien anfölls och senare kom att tillhöra segermakterna. Sovjetunionens roll är ännu komplexare. Landet undertecknade 1939 en icke-angreppspakt med Tyskland, men anslöt sig 1941, efter tyskarnas attack mot Sovjetunionen, till Storbritannien och övriga allierade. Därjämte kan kalla kriget läggas, vilket ytterligare komplicerade relationen mellan länderna. Kanske var det just denna sammansatta historia som föranledde redaktörerna att skapa en gemensam produkt. Tydligt är att de önskade bygga nya sundare relationer för framtiden. *Rodinas* redaktör uttrycker följande:

> The image of the Germans – the enemy living behind the Berlin Wall – also comes from the ideology for that period. Yes, we fought each other, yes, some soldiers killed other soldiers and compromise was impossible, but do we really not grasp that you cannot build a bright future on discord and that blood only gives birth to blood? This is why we should be reconciled.[307]

Denna utgåva av *History Today* kan ses som ett ställningstagande för ett internationellt samarbete för fred, men också som ett tillfälle att belysa perspektiv som sällan lyfts fram i populärhistoriska skildringar av andra världskriget. Artiklarna skildrar bland annat hur en brittisk krigsfånge flydde Dresden under terrorbombningarna 1945, hur andra världskriget påverkade den sovjetiska nationalismen och hur Tyskland under efterkrigstiden har hanterat naziregimens övergrepp.[308] Även om samarbetet mellan redaktionerna inte blev återkommande visar det på en strävan efter att utmana etablerade föreställningar och presentera något nytt om historien. Kommande två empiriska kapitel får visa om ambitionen framträder i annat artikelmaterial. Här får vi nöja oss med att konstatera att den utgör ett kontinuerligt inslag i redaktionella texter, intervjuer och artiklar som publiceras under rubriken ”From the archive”.[309]

En av de mest betydelsefulla förändringarna i *History Todays* historia skedde kring

307 Vladimir Dolmatov 1995:5, s. 4.

308 Se Dick Sheehy, ”Dresden plus 93 days”, *History Today* 1995:5, s. 5–12; Gennady Bordyugov, ”Stalin's regime and Russian nationalism”, *History Today* 1995:5, s. 27–33; Eberhard Jäckel, ”Downfall or liberation?”, *History Today* 1995:5, s. 62–66.

309 Se artiklarna under rubriken ”*History Today* om *History Today*” i detta kapitel. För redaktionella texter se Paul Lay, ”From the Editor”, i *History Today* 2009:1, s. 2; 2009:10, s. 2; 2009:12, s. 2; 2010:6, s. 2; 2011:1, s. 2; 2013:7, s. 2.

millennieskiftet då läsarna fick tillgång till digitaliserade utgåvor.[310] I samma veva skapades ett digitalt arkiv med äldre artiklar, och idag finns dessutom en omfattande twitterbas med 40–50 000 följare.[311] Andra väsentliga förändringar rör pappersutgåvornas layout och form. Vid några tillfällen har magasinets fått nytt utseende; 1980 ändrades formatet från A5 till A4 samtidigt som trycket övergick från svart-vitt till färgat. Därefter har redaktionen genomfört ytterligare ett par omarbetningar av omslagens och artiklarnas utseende.[312]

Paul Lay menar att den digitala anpassningen är nödvändig för att förnya produkten och locka unga läsare.[313] Hans uppfattning om tidskriften som en icke-marknadsanpassad vara behöver alltså problematiseras. Förändringar i den mediala processen ses som positiva, eller rentutav nödvändiga, medan de principer som styr själva historieskrivningen är väl förankrade i *History Todays* tidiga historia. I Lays *storytelling* om *History Today* hålls innehåll och form isär på sätt som tyder på en uppfattning om att historien är opåverkad av de former som den förmedlas genom. Synssättet rimmar illa med hans uttalande om att historien ständigt omtolkas och därför befinner sig i ständig rörelse.[314]

Producenter och konsumenter

History Today ägs sedan 1981 av en stiftelse och finansieras med intäkter från prenumerationer, lösöresnummer och annonsörer. Tidskriften har alltså inga bidrag från externa finansiärer.[315] Enligt Lay är styrelsen inte aktiv i redaktionsarbetet eller i tidskriftens utformning.[316] Redaktionen ges fria händer, men bistås av ett råd bestående av ett tiotal akademiker. Flera av dem är verksamma vid universitet utanför England, såsom de i Aberdeen, Bologna, Ohio och Singapore.[317]

Precis som i *Populär Historia* uppmärksammas *History Todays* olika jubileer i artiklar om tidskriftens historia. Det finns dock en viktig skillnad mellan de svenska och brittiska texterna. I de förra beskrivs det redaktionella arbetet som en kollektiv process, medan de senare uppmärksammar chefredaktörernas betydelse för tidskriftens profil och utformning.[318] Det märks inte minst i en redaktörstext från 1991 i

310 Peter Furtado 2008.
311 Paul Lay 2013-10-23.
312 Exempelvis 1980, 1991 och 2009.
313 Paul Lay 2013-10-23.
314 Paul Lay 2013-10-23.
315 Gordon Marsden 1991:4, s. 3.
316 Paul Lay 2013-10-23.
317 Se *History Today* 2010:12, s. 2.
318 Gordon Marsden 1991:4, s. 3; Daniel Snowman 2001:4, s. 43–44.

samband med *History Todays* fyrtioårsjubileum.[319] Gordon Marsden, som författat artikeln, hyllar tidskriftens första redaktörer, litteraturvetaren sir Peter Quenell och författaren Alan Hodge, för deras historiska kunnande, eleganta språk och engagemang för verksamheten.[320] Deras efterträdare, historikern Michael Crowder, uppmärksammas för att i slutet av 1970-talet ha lett förändringsarbetet av tidskriftens layout mot ett större format och färgtryck.[321] Redaktionsarbetet verkar till stor del vara avhängigt chefredaktörens kunskaper och engagemang. Det verkar dock som om redaktörerna har agerat i det tysta. Exempelvis dröjde det till 2009, när Lay tillträdde, innan redaktörstexter publicerades i varje utgåva av *History Today*. Dessförinnan förekom de bara ett par gånger per år, men redaktörerna kan ha satt sin prägel på verksamheten på andra sätt. *History Todays* redaktion är i flera avseenden en aktiv part i den brittiska historiekulturen. Exempelvis finns ett samarbete med The Royal Historical Society som rör årliga utnämningar av bästa avhandlings- och uppsatsprojekt i historia vid Storbritanniens universitet. Pristagarna publicerar sedan en artikel i *History Today* om sitt forskningsämne.[322] Andra aktiviteter är bokutgivningar under 1990-talet, *History Today Books,* som innehåller samlingar av tidigare publicerade tidskriftsartiklar samt bidrag till en dåvarande debatt om historieundervisningen.[323]

History Todays skribenter domineras av historiker som är verksamma inom och utanför akademin. Majoriteten av artikelförfattarna skickar in egna alster som förslag till redaktionen.[324] Förfarandet skiljer sig alltså från det sätt som *Populär Historias* skribenter väljs ut. Där tas initiativet mestadels av redaktionen, vilket kan betyda att de svenska skribenterna har ett svagare inflytande över sina texter än de brittiska artikelförfattarna. Kravet från den brittiska redaktionen är att artiklarna ska bygga på aktuell forskning och vara välskrivna, gärna i en argumenterande stil.[325] Paul Lay vill uppmärksamma läsarna på att historia handlar om tolkning och argumentation som förändras över tid när ny forskning får genomslag. Därför publiceras

319 Gordon Marsden 1991:4, s. 3.

320 Quenell och Hodge ägnas också en artikel i novemberutgåvan av *History Today* 1979. Se A. L Rowse 1979:11, s. 701–705.

321 1970-talet tycks ha varit en krisperiod för tidskriften. Flera av de mest namnkunniga historikerna skrev inte längre för *History Today*, och tidskriftens profil överensstämde inte riktigt med den tidens intresse för genus, etnicitet och globalisering. Detta ändras under 1980-talet då den nya redaktören Michael Crowder styrde innehållet i riktning mot bland annat icke-europeisk historia. Se Daniel Snowman 2001:4, s. 44.

322 http://royalhistsoc.org/prizes/history-today-prize, 2015-02-27.

323 Gordon Marsden 1991:4, s. 3.

324 Paul Lay 2013-10-23.

325 Paul Lay 2013-10-23.

periodvis texter om äldre *History Today*-artiklar.[326] Ett sådant metaperspektiv får ses som ovanligt i populärhistoriska tidskrifter, likaså ambitionen att artiklarna ska influeras av ny forskning. I detta avseende finns en viktig skillnad mellan *History Today* och *Populär Historia*. Innehållet i den senare motiveras sällan utifrån nya forskningsrön och så gott som aldrig utifrån pågående debatter. Istället formas tidskriften främst av idén att historia ska vara både underhållande och bildande.[327] Frågan är då vad som skiljer *History Today* från en akademisk tidskrift. Enligt Lay ligger skillnaden framförallt i skribenternas sätt att skriva; avsaknad av fotnoter, en narrativ stil och det rika bildmaterialet: ”Don’t be boring, be interesting. That’s it!”[328] I detta avseende har Lay och Bergsten samma policy, men deras syn på bildmaterialet skiljer sig åt. Det är inte är lika bestämmande för *History Todays* som för *Populär Historias* innehåll. De brittiska redaktionerna väljer bilder i samråd med skribenterna och utifrån graden av bildernas originalitet, vilket ligger i linje med redaktionens ambition att utmana läsarens syn på historien.

Historikern Terry Haydn har gjort en kvantitativ jämförelse mellan de procentuella mängderna text i brittiska historiska tidskrifter. *History Today* ligger med sina 60–70 procent närmare *BBC History Magazine* än vetenskapliga magasin som *History Review* och *Teaching History,* vars innehåll består av 80–90 procent text.[329] Haydns studie visar, tillsammans med föreliggande analys, att populärhistoriska tidskrifter kan vara både forskningsanknutna och populariserade, i alla fall i Storbritannien.

History Today säljs i cirka 20 000 exemplar per månad, varav två tredjedelar i Storbritannien och på Irland och en tredjedel i länder utanför de brittiska öarna.[330] De senare utgörs av framförallt USA och Kanada, men det finns även en del läsare i Australien.[331] I övrigt är det svårt att bilda sig en uppfattning om vilka tidskriftens läsare är. Enligt Lay görs inga läsarundersökningar, men i redaktionens informationsblad från 2013 till presumtiva annonsörer framkommer viss information om konsumenterna, till exempel att medelåldern i läsekretsen är 57 år.[332] Vidare anges att läsarna har en årsmedelinkomst på 33 450 pund och en relativt hög utbildningsnivå.[333] I 2011 års version av informationsbladet är även läsvanorna kartlagda, vilket

326 Se avdelningen ”From the Archive” i utgåvor från 2009–2011. Ett urval av dessa artiklar analyseras i föreliggande kapitel.

327 Magnus Bergsten 2011:5, s. 6. Redaktionens målsättning med *Populär Historia* uttrycks generellt sett mer svepande än Lays målsättning med *History Today*. Se även Magnus Bergsten 2005:11, s. 5.

328 Paul Lay 2013-10-23.

329 Terry Haydn 2015, s. 291.

330 http://www.abc.org.uk/Certificates/18774052.pdf, 2015-01-22.

331 Paul Lay 2013-10-23.

332 Enligt Paul Lay är 60 procent av läsarna män.

333 http://www.historytoday.com/sites/default/files/mediapack.pdf, 2015-01-20.

visar att redaktionen sammankopplar intresset för *History Today* med intresse för böcker och till och med var de inhandlas.[334]

Uppgifterna om konsumenterna är utvalda för att passa målgruppen, det vill säga annonsörerna, men informationen talar också om vad redaktionen anser vara viktigt att känna till om dem som tidskriften riktar sig till. Marknadsföringsmaterialet ger kunskap om läsarnas ålder och inkomst. Dessutom är vetskap om konsumtions- och fritidsvanor betydelsefull i planeringen av tidskriftens innehåll och form. Däremot finns inga uppgifter om läsarnas intresse för historia och bildning, vilket jag återkommer till nedan.

Informationen om läsarna är intressant även av andra skäl. I ett par avseenden skiljer sig läsekretsen från *Populär Historias* målgrupp som åldersmässigt är betydligt bredare.[335] I andra avseenden är läsekretsarna i det närmaste identiska. Båda tidskrifterna lockar mellan 60 och 80 procent manliga läsare, men ingen av chefredaktörerna uppfattar att tidskrifterna vänder sig specifikt till män. Redaktionerna strävar efter att publicera artiklar om flera olika ämnen i samma utgåva.[336] Paul Lay betonar också att *History Today* sällan innehåller militärhistoria eftersom det inte tillhör hans intresseområde. Underförstått borde detta locka fler kvinnor. Varken Lay eller Bergsten fördjupar resonemangen kring den könsmässiga obalansen bland läsarna, vilket kan tolkas som att den inte skapar några kommersiella problem för redaktionerna. Möjligen är det mer riskabelt att tydligare försöka anpassa tidskrifterna till kvinnliga läsare än att avstå från det samma.

Som visas ovan är informationen om *History Todays* konsumenter utförligare på hemsidan än de uppgifter som chefredaktören gav under intervjun. Lay är, till skillnad från Bergsten, negativ till läsarundersökningar eftersom han anser dem vara både dyra och omotiverade. En anledning till hans avvisande hållning är att det inte finns stereotypa läsare. En annan är att tidskriften riskerar att bli en alltför anpassad produkt om redaktionen får kännedom om läsarnas preferenser. ”We want to give people what they don’t know that they need”.[337] Ur ett historiekulturellt perspektiv har uttalandet flera bottnar. Ambitionen att utmana läsarens uppfattning om historia visar att tidskriften har ett långt drivet folkbildande syfte, men det utgår från idén att kunskap sipprar ned från forskare, och i det här fallet redaktionen, till passiva läsare. Historisk kunskap produceras av avsändarna som också avgör vilken

334 ”History Today MediaPack” 2011. Närmare 90 procent av bokinköpen görs hos etablerade bokhandlare där priserna generellt sett är högre än online-försäljning. I båda informationstexterna presenteras även läsarnas resvanor relativt utförligt. Se http://www.historytoday.com/sites/default/files/mediapack.pdf, 2015-01-20.

335 Se *ORVESTO® Konsument 2015: Helår*, s. 8 för åldersspannet bland *Populär Historias* läsare.

336 Paul Lay 2013-10-23. Liknande resonemang förs av Magnus Bergsten, intervju 2009-03-26.

337 Paul Lay 2013-10-23.

historia som är relevant för mottagarna.[338] Historia formas alltså inte i samspel mellan olika aktörer inom en historiekultur. Samtidigt menar Lay att historia inte bara handlar om att förklara det förflutna utan även om att argumentera kring detsamma, vilket förutsätter en kommunikation mellan avsändare och mottagare. För Lay handlar historia också om ”the otherness”, det som skiljer sig från nutiden och som därför utövar en speciell lockelse. Redaktionen utgår från antagandet att läsarna är intresserade av historia, inte för att den reflekterar något i läsarnas liv utan för att den handlar om ”det annorlunda”. Som vi ser är Lay ovillig att definiera sin målgrupp, men samtidigt har redaktörerna en ganska bestämd uppfattning om vilken slags historia som är gångbar i *History Today*.

Oavsett hur stor kännedom Lay har om läsarna sätter han en ära i att förse dem med det oväntade och annorlunda i historien.[339] Detta får ses som en för sammanhanget intressant och ovanlig inställning. *Populär Historia* verkar bygga på en annan idé – att utgå från det kända för sedan bygga vidare med ”det oväntade”.[340] Denna spännvidd visar på det kommersiella historiebrukets komplexitet. För den ena aktören är det viktigt att inte sammankopplas med kommers och popularitet eftersom det kan underminera en seriös och semi-akademisk profil. För den andra aktören är populariteten, tillsammans med strävan efter trovärdighet och seriositet, ett led i marknadsföringen.[341] Vilken strategi som är mest framgångsrik beror på det huvudsakliga målet med verksamheten – ökad ekonomisk vinst eller ökad kulturell status.

History Today om *History Today*

Den brittiske redaktören har vid flera tillfällen beskrivit historia som ett argumenterande ämne som ständigt omformas av nya tolkningar.[342] Detta synsätt kommer inte minst till uttryck i artiklar under rubriken ”From the archive”. Sedan 2009 har redaktionen med viss regelbundenhet publicerat texter om äldre artiklar, det vill säga ett slags historiografi över den egna produktionen. Metaperspektiven är värdefulla eftersom de ger en bild av hur redaktionerna ser och har sett på den egna verksamheten. Genom dessa artiklar går det också att bilda sig en uppfattning om och hur tidskriften har förändrats. Jag har därför valt att analysera sex artiklar från avdel-

338 Jämför Klas-Göran Karlsson 2009, s. 56.

339 I detta sammanhang spelar illustrationerna en viktig roll. Bildredaktören söker bilder från så okända källor som möjligt. Ambitionen kan spåras under hela undersökningsperioden, se exempelvis Gordon Marsden 1991:4, s. 4.

340 Bodil Axelsson 2011; Marianne Sjöland 2011, s. 129.

341 Se exempelvis omlaget till *Populär Historia* 2010:12 där antalet läsare anges: ”Rekord: 200 000 läsare!”

342 Paul Lay 2013:7, s. 2; Paul Lay 2013-10-23.

ningen ”From the archive” från varannan utgåva av 2010 års produktion.[343] I dessa söker jag framförallt efter värderande omdömen kring den tidigare och nuvarande verksamheten samt markeringar av kontinuitet och förändring i tidskriftens historieskrivning. På så sätt kan jag få information om huruvida producenternas intentioner lever kvar eller har förändrats över tid samt vilka historiekulturella processer som kan ha påverkat tidskriften. Resultaten stödjer de empiriska undersökningarna i de kommande två kapitlen.

Det är främst artiklar från 1950- och 1960-talen som är föremål för granskning i ”From the archive”.[344] Urvalsprinciperna framgår inte, men de kan spåras via recensenternas bakgrunder och specialiseringar. Till exempel granskar Paul Cartledge, antikhistoriker vid Cambridge, en artikel från 1957 om Herodotos. Hywell Williams, historiker och MP, diskuterar i en artikel från 1959 relationen mellan Karl den store och påve Leo III, ett ämne som ligger nära Williams bok om det karolingiska imperiet.[345] Modern historia är inte representerad bland urvalet av recensioner; tidsspannet sträcker sig från antiken fram till 1700-talet.[346] Det understryker Lays ambition att inte låta den moderna historien ta överhand i tidskriften. Så ser målsättningen ut idag och så tycks den även ha sett ut under tidskriftens tidiga produktion.

Hur ser då recensenterna på *History Todays* äldre produktion? En första iakttagelse är att ungefär hälften av författarna lägger stor vikt vid att antingen rekapitulera de händelser som är omskrivna i den äldre artikeln eller att diskutera historievetenskapliga ideal ur ett mer generellt perspektiv. I dessa texter kommer alltså värderingarna av innehållet i de äldre artiklarna i andra hand, men det är ändå möjligt att identifiera ett par tendenser som rör förändring och kontinuitet.

Förändringsaspekten märks tydligast i recensenternas kritik mot de tolkningar som 1950- och 1970-talets historievetenskap genererade. Majoriteten av recensenterna anser att denna historieskrivning är mer inomvetenskaplig än dagens historievetenskap, inom vilken ett mer tvärvetenskapligt förhållningssätt eftersträvas.[347] Leo Hollis har granskat en artikel från 1973 av författaren Harold F. Hutchison, vars text behandlar 1600-talsarkitekten och matematikern Chirstopher Wren. Hollis markerar tydligt skillnaden mellan äldre och nutida vetenskapssyn:

---

343 Artikelserien startade i oktober 2009 då layouten förändrades. Under 2010 publicerades artiklar under rubriken ”From the archive” i varje utgåva. Därefter förekommer de endast sporadiskt. De utvalda artiklarna är hämtade från *History Today* 2010:1, 2010:3, 2010:5, 2010:7, 2010:9, 2010:11.

344 En av de recenserade artiklarna är skriven 1973. Se Leo Hollis 2010:3, s. 72.

345 Hywell Williams 2010:9, s. 72.

346 I de sex artiklar från 2010 som jag inte har analyserat behandlar en tidig 1900-talshistoria.

347 Tvärvetenskapliga perspektiv uppmuntras redan under tidigt 1990-tal då avdelningen ”Points of Entry” introduceras. Artiklarna diskuterar konst och litteratur utifrån historiska kontexter. Se exempelvis *History Today* 1991:2–12.

> Today one is more likely to encounter Wren within the art history department of a university than in the mathematics faculty. Wren would not have understood the separation; he was as likely to discuss with his friends the properties of gravity as the shape of the Mausoleum at Halicarnassus.

> What this highlights is a more malign influence over historical studies. In May 1959 the novelist and physicist C.P. Snow gloomily observed that society was divided by two cultures, the scientific and the artistic, and never the twain shall meet. Thankfully today's more interdisciplinary approach is making this division a thing of the past. But Hutchison's article reminds us that for a number of decades the two faces of Wren-geometer and architect — were rarely found in the same portrait.[348]

Andra skribenters kritik rör bristen på nyansering. Helen Castor granskar en artikel från 1959 om en stor, privat brevsamling från medeltiden ur vilken skribenten drar generella slutsatser om hur folk i allmänhet reagerade på politiska beslut och förändringar.[349] Castor ser detta generiska perspektiv som en fallgrop och anser att breven måste förstås utifrån de enskilda brevskrivarnas tankar och erfarenheter. Det är alltså i det unika, snarare än i det generella, som brevsamlingens värde ligger. Kritiken antyder även att historien får sin betydelse när den tolkas utifrån en samtida, och inte sentida, kontext. Detta får ses som ett signum för både traditionella och moderna former av det vetenskapliga historiebruket.

I recensenternas granskningar förordas tvärvetenskapliga förhållningssätt samtidigt som det finns kritik mot generaliseringar och ensidiga förklaringar.[350] Det senare kan vara ett avståndstagande från de historievetenskapliga ideal som växte fram under 1960-talet och som var starkt influerade av samhällsvetenskaplig och sociologisk teoribildningar. Förespråkare för dessa ideal betonade snarare det lagbundna än det unika.

Även om recensenterna noterar en del brister i de äldre artiklarna beskrivs artikelförfattarna som kompetenta och nydanande för sin tid. Paul Cartledge ger följande omdöme både om tidskriften och om Russel Meiggs, som 1957 skrev en artikel om Herodotos:

> Right from the start the founders of *History Today* envisaged 'History' very broadly indeed: temporally and spatially, so as to encompass not only 'ancient history' as conventionally defined (Greek and Roman, together with the relevant European,

348 Leo Hollis 2010:3, s. 72.

349 Helen Castor 2010:7, s. 72.

350 Liknande tendens finns i Paul Cartledge 2010:1, s. 72; Anthony Pollard 2010:5, s. 72; Kevin Sharpe 2010:11, s. 72.

> Asiatic and North African); but also as unconventionally defined (pre-modern, non-Western). Happily, Herodotus, one of the founding fathers of all history, was soon given his place within this magazine's covers. Russell Meiggs (pronounced Meggs) happens also to be one of my heroes so there's a special pleasure in plucking him and his essay on my ultimate intellectual ancestor out of the archive.

> Meiggs (1902–1989) was not just the quintessential Oxford 'Greats' don. He was as interested in the trees and timber of the ancient Mediterranean as he was in the politics, economics and ideology of the fifth-century BC Athenian empire […]. He was also an expert epigraphist (a student of Athenian documentary inscriptions) and more than competent in his knowledge of prehistoric Greece. He was not only very clever but also very funny and tirelessly inquisitive, interested in everything and everybody, constantly practising his own idiosyncratic brand of historia (sic!) […].[351]

Betoningen av de äldre skribenternas kompetens skapar en kontinuitet mellan tidskriftens tidiga historia och dagens utgåvor; recensenterna är, precis som sina föregångare, ämnesspecialister.

Att författarnas vetenskapliga bakgrund är viktig visas indirekt i en annan artikel. Leo Hollis inleder med: "Hutchison does not seem the ideal candidate — he was the author of biographies of Edward II, Richard II and Henry V and had written tourist guides for London."[352] Hutchison var med andra ord ingen typisk *History Today*-skribent. Det var däremot historikern Alan Rogers, vars artikel från 1967 har granskats av Anthony Pollard. Texten behandlar relationen mellan adel och bönder under rosornas krig i England under 1400-talet. Pollard betonar Rogers betydelse för 1960-talets och nutida forskning:

> When he wrote this essay in 1967, Alan Rogers was a young researcher at Nottingham University and part of the new wave of historians setting out to rescue the 15th century from neglect. Because this period of perceived lawlessness and disorder seemed to interrupt the onward march of the English constitution, it had come to be dismissed as an age unworthy of serious study.

> Thus Alan Rogers' article was an early contribution to a still vibrant debate about the Wars of the Roses.[353]

351 Paul Cartledge 2010:1, s. 72.
352 Leo Hollis 2010:3, s. 72.
353 Anthony Pollard 2010:5, s. 72.

Rogers framställs som nydanande, rentutav modig, och fastän Pollard finner vissa brister i Rogers forskning uppmärksammas dess betydelse för dagens tolkningar av rosornas krig. Därmed skapas inte bara en kontinuitet mellan dåtida och nutida medeltidsforskning utan även mellan dåtidens och nutidens *History Today.* Tidskriften behandlar både då, i det här fallet på 1960-talet, och idag aktuella ämnen och perspektiv som inte alltid är anpassade efter allmänna uppfattningar.[354]

Den bild av *History Today* som tecknas i metaartiklarna, både explicit och implicit, utmärks av kontinuitet i beskrivningarna av tidskriften och dess skribenter och av förändring i kritiken mot äldre historieskrivning. Möjligen kan det senare också tolkas som ett uttryck för kontinuitet: beaktandet av ny forskning går som en röd tråd genom tidskriftens historia. Problemet med denna förklaring är att om skiftningar förstås som kontinuitet riskerar deras innebörd och genomslag i tidskriften att komma i skymundan. Vilken betydelse har recensenternas kritik på ett mer övergripande plan? Är tvärvetenskapliga perspektiv och tolkningspluralism synliga även i de längre artiklarna? Och är självreflektion något som görs separat i *History Today*, under egen rubrik, eller återfinns den i andra artiklar? Metaartiklarna får här en heuristisk funktion eftersom de väcker frågor om tidskriften i sin helhet. Dessa aspekter diskuteras vidare i nästkommande kapitel där längre artiklar analyseras.

Avslutningsvis riktas uppmärksamheten till den historiekulturella kommunikation som metaartiklarna är en del av. Avsändarna signalerar två budskap till mottagarna men också till sig själva. Det första är informativt: historia är föränderligt och därmed ingen absolut vetenskap. Det andra är vetenskapligt: för att förstå att historien är föränderlig krävs ett vetenskapligt förhållningssätt, vilket metaartiklarna visar att avsändarna har och alltid har haft.[355] Dessa metaartiklar visar också att *History Today* tål att granskas och att tidskriften ständigt förmedlar nya perspektiv med hjälp av kvalificerade skribenter. Detta visar på en stabil självbild som underhålls av välskrivna artiklar, kunniga författare och aktuella tolkningar. Artiklarna fyller därmed en viktig funktion i det kommersiella historiebruket.

”The new gardening”

Forskningsläget kring brittisk historiekultur är inte omfattande, och i de fall sådana perspektiv förekommer återfinns de oftast i texter om brittiskt kulturarv och histo-

354 Jämför Paul Lay 2013:7, s. 2. Lay menar att historia handlar om argumentation och ”the otherness”. Han är kritisk till att mediers historieförmedling mestadels rör samma typ av historia, exempelvis Tudorätten och Nazityskland.

355 Med identitetsskapande avser jag här att metaartiklarna förmedlar en självbild av redaktion och tidskrift.

riografi.[356] Historikern David Cannadines produktioner hör till båda fälten. Cannadine är inte historiekulturforskare i den bemärkelse att han använder begrepp som ”historical culture” eller ”history didactics”, men han har i flera monografier och antologier berört det publika intresset för historia och dess konsekvenser för historikerna och historieskrivningen.[357] I dessa sammanhang står mediala och historiografiska förutsättningar i centrum, medan samhälleliga kontexter och historiens meningsbärande funktioner uppmärksammas i mindre utsträckning.[358]

I Storbritannien har historia på senare tid associerats med ”the new gardening” eller ”the new cooking”. Tv-program med historiskt fokus har ökat i sådan omfattning att de närmar sig matlagnings- och trädgårdsprogrammen i antal och tittarsiffror.[359] Även inom akademin märks en positiv utveckling. Cannadine redogör för en femtioprocentig ökning bland Storbritanniens historiker från början av 1980-talet till början av 00-talet. Liknande ökning finns bland antalet historiestudenter och doktorander.[360] Han menar att den uppåtgående trenden egentligen kan spåras ända till den direkta efterkrigstiden men konstaterar samtidigt: ”[t]he 1990s: the best decade for history in Britain so far.”[361] Frågan är vad som har föranlett de senaste tjugo årens ”history boom”. Ambitionen är inte att ge en fullständig beskrivning av brittisk och europeisk historiekultur under 1900-talets slut, utan snarare att urskilja några signifikanta händelser och processer som kan ha lett till ökat publikt historieintresse och som, i förlängningen, kan förklara *History Todays* långa historia. För att belysa det senare avslutas avsnittet med några historiekulturella perspektiv på 1950-talet, det vill säga den period då tidskriften var ny på marknaden. Kronologin är alltså omvänd i kapitlets sista delar.

---

356 För kulturarvsforskning se exempelvis David Lowenthal & Marcus Binney (eds.), *Our past before us: why do we save it?*, London 1981; Patrick Wright, *On living in an old country: the national past in contemporary Britain*, London (1985) 2009; Raphael Samuel, *Theatres of memory: past and present in contemporary culture*, London 2012; Raphael Samuel, *Theatres of memory. Vol. 2, Island stories: unravelling Britain*, London 1998; Jeremy Black, *Using History*, London/New York 2005. Black är med sitt fokus på ”public history” mer historiekulturellt orienterad än ovan nämnda författare. För brittisk historiografi se exempelvis Michael Bentley, *Modern historiography: an introduction*, London 1999; Axel Schneider, Daniel Woolf & Ian Hesketh (eds.), *The Oxford history of historical writing. Vol. 5, Historical writing since 1945,* Oxford 2011.

357 Se David Cannadine 2008, s. 1–18; David Cannadine 2006, s. 1; David Cannadine, *In Churchill's shadow: confronting the past in modern Britain*, New York 2003. Se även Jeremy Black 2005, s. 122 om Cannadines kritik mot att dagens historiker värjer sig mot att förklara historien och istället fokuserar på mening och förståelse.

358 Se exempelvis bidragen i antologin *History and the Media*.

359 Sylvia Paletschek 2011, s. 1. Se även Taylor Downing 2006, s. 7; Jerome de Groot 2009, s. 17.

360 David Cannadine 2008, s. 3, 27.

361 David Cannadine 2008, s. 4.

Engelskt och brittiskt i 1980- och 1990-talens Storbritannien

Den brittiska historieboomen under 1990-talet är inte unik; liknande processer sker då i flera europeiska länder.[362] Det är sällan rättvisande att beskriva historiekulturer som strikt nationella fenomen. Vanligen är de formade av normer och värderingar med förankring i allt från regionala till internationella kontexter som det många gånger varken är möjligt eller önskvärt att hålla isär. Det är också värt att påpeka att tiden före 1990 alls inte ska ses som historielös. Då, precis som nu, fyllde historia viktiga funktioner både för enskilda individer och för samhällen i stort. Skillnaden är att historia har fått en mer markerad närvaro i offentligheten från slutet av 1980-talet och framåt.[363] Historiens plats i samhället är inte bara märkbar inom institutioner som skolor, universitet och museer utan även, eller snarare i synnerhet, inom olika populär- och minneskulturer. Medier och medialisering spelar här en särskild roll, dels för att de utgör centrala förutsättningar för ” the history boom”, dels för att de formar historien på sätt som tidigare inte ansågs vara önskvärda eller tekniskt möjliga.[364] Historien befinner sig följaktligen i ständig rörelse. Samtidigt fungerar det förflutna som ett slags stabiliserande kraft i tider av förändring. Innebörden hos strukturer och begrepp, som nation, kön, klass och etnicitet, sågs som mer självklara för några årtionden sedan i jämförelse med idag, då de regelbundet omförhandlas. Sådana processer kan orsaka ett ökat intresse för och behov av det förflutna hos människor som vill ha svar på de frågor som förändringarna väcker.[365] För att finna mer specifika förklaringar behöver man söka i 1980- och 1990-talens samhälleliga och kulturella kontexter. Även om det är svårt att värdera händelsers historiekulturella betydelse går det att identifiera några förändringar som kan ha varit mer avgörande än andra.

Som vi tidigare har sett är tiden kring 1990 att betrakta som gränssättande i flera avseenden. Berlinmurens fall 1989 och den efterföljande upplösningen av östblocket och Sovjetunionen ledde till förändring av inte bara Europa utan av de delar av världen som sedan 1945 hade kluvits av kalla kriget. Den amerikanske statsvetaren Francis Fukuyama hävdade i sin artikel ”The End of History?” från 1989 att dessa processer satte punkt för historien så till vida att kampen mellan de stora ideologierna, liberalism och socialism, var över. Därmed hade slutpunkten nåtts för människans ideologiska evolution – den västerländska liberalismen hade segrat.[366] I

362 Se Ulf Zander 2001, s. 402–459 för exempel från den svenska historiekulturen; Sylvia Paletschek 2011, s. 1 för exempel från den tyska historiekulturen.

363 Jämför Ulf Zander 2001, s. 405, 455. Se även Sylvia Paletschek 2011, s. 1–3.

364 Jämför Ulf Zander 2014a, s. 135.

365 Jörn Rüsen 2004a, s. 121–124.

366 Francis Fukuyama 1989, s. 3–18.

detta avseende hade historien för Fukuyama upphört. Hans tes provocerade av flera skäl och kan ironiskt nog ha varit en av flera bidragande orsaker till det som har kallats ”historiens återkomst” under 1990-talet.[367] Enligt Klas-Göran Karlsson var detta nyväckta intresse för historia framförallt grundat i behov av att lära sig av det förflutna efter ett helt sekel fyllt av katastrofer och kriser.[368] På så sätt kan man hävda att historien fick en tydligare didaktisk funktion under 1990-talet. Exempelvis föranledde Fukuyamas tes *History Todays* redaktion att ställa frågan om historiens slut till olika historiker. Deras svar publiceras i en rad artiklar i 1991 och 1992 års utgåvor.[369]

Under åren kring 1990 kretsar en del av *History Todays* innehåll kring andra världskriget, med anledning av femtioårsminnet av krigsutbrottet, och kring Sovjetunionen under kalla kriget. Flertalet utgåvor behandlade däremot helt andra händelser och tider, vilket kan tolkas som att de omvälvande processerna i Europa 1989 och 1990 inte satte djupare avtryck i tidskriften.[370] Minnesåret av andra världskrigets utbrott fick ett visst genomslag, men kanske inte i den omfattning som man skulle kunna förvänta sig med tanke på Storbritanniens deltagande och seger i kriget.[371] Att nutida händelser och minnesår inte kan spåras direkt i en historiekulturell artefakt behöver dock inte betyda att de är ovidkommande för produkten ifråga. Samtida förändringar kan föranleda människor att ställa frågor till det förflutna, men de uttrycks sällan explicit i populärhistoriska framställningar.[372] Där möter vi istället svaren, som söks i en mängd olika tider och platser i historien.

För att belysa *History Todays* nationella kontext snävar jag in perspektivet mot 1990-talets två sista decennier i Storbritannien och framförallt mot ett par brytpunkter. Den första är Thatcherregimens seger i valet 1979. Under 1980-talet kom delar av den nationella historien, framförallt den viktorianska eran, att användas i både idealiserande och nedsättande syften. Den andra brytpunkten utgörs av The New

367 Se exempelvis Michael Bentley 2011, s. 305; Sven Tägil (ed.), *Europe: The Return of History*, Lund 2001.

368 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 211.

369 För temat ”End of history?” se till exempel Christopher Hill, ”Premature Obsequies?”, *History Today* 1991:4, s. 44–47; Harvey Kaye, ”IV: Hard Times?”, *History Today* 1991:7, s. 36–39; Dipesh Chakrabarty, ”XVIII: Marxism and Modern India”, *History Today* 1992:3, s. 48–50; K. N. Chaudhuri, ”XX: Tides of History? The Indian Ocean Societies”, *History Today* 1992:7, s. 48–50. Majoriteten av artiklarna i serien diskuterar huruvida marxistiska perspektiv i historieskrivningen har levt ut sin roll eller inte.

370 I *Populär Historia* noteras emellertid, från 1991 och några år framöver, flertalet artiklar som kan relateras till östblockets fall. Se Marianne Sjöland 2011, s. 54, 72.

371 Det tycks som om första världskriget och imperietiden generellt sett har en starkare historiekulturell ställning i Storbritannien än andra världskriget. Se Anne Deighton 2002, s. 100–102.

372 Se Jeremy Black 2005, s. 2.

Labours seger 1997. Politikerna hade under slutet av 1990-talet ett annat förhållande till historien på så sätt att den blev mer internationellt orienterad. Förändringar utanför och inom landet, såsom det upplösta imperiet, ökad immigration och konflikten på Nordirland, ledde till att nationalstaten inte längre blev en självklar referens i de styrandes historiebruk. Spänningen mellan det nationella och det internationella kan sägas vara utmärkande för den brittiska historiekulturen under 1900-talets slut.[373] När det gäller Thatcherregimen går det att identifiera ytterligare två till synes motstridiga perspektiv, det traditionella och det moderna.

Thatchers vacklande hållning till imperiet gör det svårt att avgöra hur djupt rotade de viktorianska värdena var i hennes politik och i den brittiska historiekulturen under 1980-talet. En del historiker menar att premiärministerns intresse för historia inskränktes till dess retoriska användbarhet; i grunden var hon genuint ointresserad av det förflutna.[374] Andra menar att hon var starkt influerad av Winston Churchills konservativa politik som till stor del gick ut på att hindra sönderfallet av det brittiska imperiet.[375] I vilket fall kan man konstatera att Thatcherregimen pendlade mellan att hylla och trivialisera historien. Många gånger handlade det senare om att rättfärdiga en framstegsorienterad politik som innebar satsningar på modern teknik och rationaliseringar inom industrin. Det förra speglas i ”The National Heritage Act” som Thatcherregeringen antog 1983. Den syftade till att samla ansvaret för några av landets största museer och parker hos olika stiftelser istället för, som tidigare, hos miljödepartementet.[376] Detta var säkert ett billigare alternativ för staten, men det visade också att det fanns många privata intressen för det brittiska kulturarvet. *History Today* är inget undantag. I samband med hundraårsminnet 1995 av grundandet av *The National Trust* ägnades en hel utgåva åt stiftelsens historia.[377] I förordet beskrivs den som en institution där ”[h]istory from above and below” vävs samman. Byggnader av historiskt värde har inhyst både adel och ”vanliga” människor, och under senare tid ägnades en stor del av stiftelsens arbete åt att lyfta fram de senares historia. Redaktören skriver in *History Today* i samma tradition, det vill säga i en medveten strävan efter att belysa olika samhällsgruppers perspektiv. Han menar att identitetsfrågor är en del av tidsandan, vilken han vill ska speglas i *His-*

373 Jeremy Black 2005, s. 117–121.

374 Se exempelvis Raphael Samuel 1998, s. 330, 341.

375 Delar av denna diskussion redovisas i Patrick Wright 2009, s. xiii.

376 http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/47/pdfs/ukpga_19830047_en.pdf, 2015-04-15. ”Heritage” är ett mångtydigt begrepp. Det kan dels referera till fysiska historiska objekt som byggnader, föremål eller landskap, dels till själva praktiken att bevara och restaurera. Se Rodney Harrison 2010, s. 9. I den litteratur som detta avsnitt i huvudsak bygger på används ”heritage” i båda betydelserna och ibland i kombination.

377 Se *History Today* 1995:1.

tory Todays innehåll.[378] Möjligen reflekterar uttalandet de olika politiska vindar som blåste i Storbritannien under 1900-talets sista decennier: Thatchers engelska och provinsiella orientering och därefter Blairs mer brittiska och internationella inriktning.[379] Vi återkommer i nästa empiriska kapitel till det brittiska imperiet och på vilka sätt det hanteras i *History Today* och i mer övergripande historiekulturella sammanhang.

I parlamentsvalet 1997 segrade New Labour, med Tony Blair som ledare, vilket ledde till politisk kursändring. Förändringarna sammankopplas av en del historiker med en ny inriktning inom den brittiska historieskrivningen, ”New British History”.[380] Den innebar i korthet att engelsk historia blev till brittisk historia på så sätt att skotsk, walesisk, irländsk och kolonial historia i större utsträckning integrerades i den nationella historieskrivningen. Även om ”New British History” associeras med New Labour finns de som anser att Blair och hans parti uttryckte ett stort ointresse för historia.[381] Möjligen kan åsikten förklaras av att Blair inte kunde bygga sina framtidsvisioner på den historieskrivning som dominerat före 1990-talet, men det behöver inte betyda att hans förhållningssätt var ahistoriskt. Det visar inte minst de offentliga ursäkter för Storbritanniens räkning som Blair uttryckte under sin regeringstid. Exempelvis bad han 1997 om förlåtelse för den stora svält som drabbade irländarna under 1800-talet på grund av britternas repressiva politik. Knappt tio år senare kom en ny ursäkt; denna gång var ämnet Storbritanniens delaktighet i den transatlantiska slavhandeln.[382]

Generellt sett utkristalliserar sig två historiekulturella spår i Storbritannien under 1900-talets sista decennier. Det ena fokuserar på den nationella historien i vilken kulturarvet och vissa viktorianska värden har stor betydelse. Det andra omprövar, via ”New History”, den nationella identiteten och inkluderar internationella perspektiv. Gemensamt för båda inriktningarna tycks vara intresset av att hålla imperietiden levande i det kollektiva minnet. Givetvis rymmer de två spåren även en massa andra intressen och åsikter, som inte alls överensstämmer med de övergri-

378 Gordon Marsden 1995:1, s. 2.

379 Jämför Raphael Samuel 1998, s. 346.

380 David Cannadine 2008, s. 190–194. Se även Jeremy Black 2005, s. 117–118.

381 Exempelvis menar historikerna Patrick Wright och Raphael Samuel att Blair såg den nationella historien som förlegad och elitistiskt. Se Patrick Wright 2009, s. xvi. David Cannadine är kritisk till New Labours nedskärningar av historieämnet i skolan. Se David Cannadine 2006, s. 1. Historikern Terry Haydn visar att historieämnets status har sjunkit stadigt i den brittiska skolan: 70 procent av alla 13- och 14-åringar väljer idag bort ämnet från sina studieplaner. Samtidigt ägnar 50 procent i samma åldersgrupp sig åt fritidsaktiviteter som har med historia att göra. I Storbritannien förs debatter kring huruvida dessa, ofta medial aktiviteter och produkter, verkligen bidrar till kunskap om historia eller om de bidrar till fördummande. Se Terry Haydn 2015, s. 275–276.

382 David Smith 2006-11-26.

pande historiekulturella ramverk som tecknats här. Jag menar likväl att de har stor betydelse eftersom aktörerna, i det här fallet tidskrifternas producenter och konsumenter, både påverkas av och påverkar dessa offentliga sammanhang. Som ett konkret exempel kan nämnas *History Today*-redaktionens med tiden sviktande intresse för det brittiska kulturarvet. Mellan 1985 och 1996 behandlades *The National Trusts* verksamhet i 42 utgåvor. Efter 1996 fram till 2015 är motsvarande siffra fem.[383] Nedgången speglar troligen en mer övergripande historiekulturell förskjutning från engelsk till brittisk och internationell historia eller från en traditionell till en mer modern syn på historia. Exempelvis riktar historikern John Tosh kritik mot ”Heritage History”, som han menar uppmuntrar till ett nostalgiskt förhållningssätt till ett förflutet som domineras av traditionella värden. Historia handlar i dessa fall mindre om bildning och mer om eskapism och turism.[384] Kritik av detta slag verkar vara vanligare inom än utanför akademin. Specialtidskrifter om det brittiska kulturarvet, till exempel *Heritage,* har dubbelt så höga försäljningssiffror som *History Today.*[385]

Tradition och modernitet i 1950-talets Storbritannien

Flera brittiska forskare anger snarare mediala än samhälleliga förändringar som förklaringar till det ökade historieintresset.[386] Bland annat betonas televisionens betydelse under 1960- och 1970-talen; tv-serierna *The Great War* från 1964 och *A World at War* från 1974 sågs av mängder av människor, både inom och utanför Storbritannien.[387] Detta indikerar att det både fanns kanaler och ett stort publikt intresse för historia i Storbritannien före 1990-talets ”historieboom”. Det är också utifrån denna horisont man måste förstå *History Todays* tillblivelse.

Storbritannien präglades, precis som flera andra länder i efterkrigstidens Europa, av ett modernitetsideal som var speciellt framträdande inom populärkulturen. Amerikansk musik och film dominerade kulturutbudet, men det förmedlades till stor del via en nationell statlig institution, the British Broadcasting Corporation.[388] BBC blev även en betydelsefull aktör när det gällde spridning av nationell populärkultur. Efter andra världskrigets slut fanns behov av att upprätthålla britternas fosterlands-

383 Siffrorna grundas på en sökning 2015-04-26 på ”National trust” i *History Todays* digitala artikelarkiv. Se http://www.historytoday.com/archive.

384 John Tosh 2008, s. 11.

385 Terry Haydn 2015, s. 281.

386 Se exempelvis Arthur Marwick, ”Britain 1951”, *History Today* 1991:4, s. 5–6; David Cannadine 2006, s. 2; Taylor Downing 2006, s. 8.

387 Emma Hanna 2007, s. 91; Roger Smither 2006, s. 52–54.

388 Arthur Marwick 1991:4, s. 6.

känsla och bygga upp en framtidstro, gärna med moderna förtecken. För att uppnå detta arrangerades bland annat ”The Festival of Britain” i London 1951, där det senaste inom nationell arkitektur, konst och media visades upp.[389] Tack vare BBC:s sändningar kunde hela Storbritannien ta del av dessa evenemang som hyllade modern stil och teknik.

Parallellt med vurmen för det moderna går det att finna många exempel på att historien, speciellt den närliggande, spelade en viktig roll i efterkrigstidens Storbritannien.[390] Under 1950-talet producerades flera brittiska filmer med imperietiden som teman, men det gjordes även filmer om de mer närliggande världskrigen.[391]

Sammanfattning

Ur ett processuellt perspektiv framträder en bild av *History Today* som en stabil och tämligen oföränderlig produkt. Följande aspekter återkommer regelbundet i materialet:

- det ursprungliga syftet
- enskilda aktörers, i huvudsak chefredaktörers, betydelse för tidskriftens utveckling, identitet och framgång
- historia förmedlas av historiker
- historia populariseras med hjälp av bilder och språkanpassning
- ny forskning och kunskap har ett högt värde

Dessa iakttagelser leder inte till slutsatsen att producenterna har slagit sig till ro och låtit tidskriften sköta sig själv. Snarare är bevarandet av den ursprungliga idén och syftet ett ytterst medvetet val som kräver god kännedom om historia och om marknaden. Trots att producenterna inte anser sig behöva veta något om konsumenternas preferenser visar tidskriftens form- och förmedlingsmässiga förändringar, tillsammans med innehållet i metaartiklarna, att *History Today* inte kan frikopplas från sitt kommersiella sammanhang. Strävan efter ett oberoende förhållande till marknaden och populärhistoriska trender är tydligast i nyare texter. De äldre texterna från tiden

389 Arthur Marwick 1991:4, s. 8. Intressant att notera är utställningens historiska koppling till ”The Great Exhibition” 1851, som etthundra år tidigare syftade till att visa imperiet i all sin glans. Evenemangen 1951 präglades alltså av moderna ideal men förankrades i en historisk kontext som kunde frammana patriotism. Se även Raphael Samuel 1994, s. 220. Samuel understryker här festivalens syfte att visa ett progressivt Storbritannien som vilade på ett fundament av unik historia.

390 Intresset för den närliggande historien har benämnts ”the nostalgic of the present” för att beskriva viljan att hålla kvar vid flyende tider. Se Raphael Samuel 1994, s. 140.

391 Exempel på filmer med viktorianska teman är *The Magic Box* om biografpionjären William Friese-Greeen, *The Lady with the Lamp* om Florence Nightingale och *Captain Horatio Hornblower*. Se Arthur Marwick 1991:4, s. 7.

före 00-talet ger ringa information om hur redaktionerna såg på tidskriften i relation till andra historiekulturella produkter eller tendenser. En central förklaring är att ledartexterna var färre före 2000, men det kan också bero på att utbudet av populärhistoriska produkter generellt sett var mindre. Därmed blev historia som kommersiellt fenomen mindre uppmärksammat.

Utmärkande för de realhistoriska, mediala och historiekulturella kontexter som *History Today* har omgetts av är att förändring snarare än kontinuitet har stått i centrum: avgörande politiska förändringar som kalla kriget, imperiets upplösning och inrikespolitiska kursändringar, etermediernas inträde och den digitala utvecklingen. Historiekulturellt sett präglades 1950-talet både av modernitetsideal och av intresse för det förflutna. Det visas inte minst i det omfattande arbetet med det brittiska kulturarvet som med tiden fick en allt bredare ansats och kom att inkludera vardagens och olika samhällsklassers historia. Under 1900-talets sista decennier hade kulturavet fortsatt betydelse, men de nationella perspektiven blev mer ifrågasatta. Möjligen kan de stabila dragen i *History Todays* karaktär ses som en reaktion på dessa, ibland ganska snabbrörliga, processer.

Ett komparativt perspektiv

Många av de drag och produktionsvillkor som är utmärkande för *Populär Historia* gäller också för *History Today.* Magasinen uppvisar exempelvis fler likheter än skillnader när det gäller formmässiga och mediala aspekter. Det är också inom dessa områden som det uppträder flest förändringar över tid. Sedan början av 00-talet finns båda tidskrifterna i digitaliserade utgåvor och äldre material i digitaliserade arkiv. Redaktionerna är även anslutna till olika sociala medier. Innan digitaliseringen ägde rum genomgick tidskrifterna flera layoutmässiga förändringar. Dessa tillfällen uppmärksammades alltid på ledarsidorna, vilket talar för att formen är viktig ur ett marknadsföringsperspektiv. En ny layout signalerar en medvetenhet om de senaste förmedlingsteknikerna och -idealen och troligen också en önskan om att locka yngre målgrupper. Även om de brittiska redaktörerna hävdar ett visst oberoende gentemot trender och marknad, visar de mediala förändringarna av *History Today* på anpassningar till läsarnas preferenser och kommersiella omständigheter.

Magasinens innehåll och framställningssätt indikerar kanske tydligast vad popularisering och kommersialisering av historia kan innebära. I detta kapitel har sådana aspekter endast diskuterats på ett övergripande plan, men det går ändå att urskilja vissa tendenser. Exempelvis tycks producenterna tillämpa liknande urvalsstrategier. Båda tidskrifterna utmärks av en innehållsmässig bredd och ett rikt bildmaterial. Det talar för att dessa sätt att popularisera historia på har bedömts som framgångs-

rika under lång tid, men undersökningen visar också att den utbredda uppfattningen om populärhistoriska tidskrifter som homogena produkter bör ifrågasättas.[392] I det brittiska materialet, exempelvis i metaartiklarna, framkommer att avsändarna ser historia som ett argumenterande ämne i ständig rörelse. Förutom att underhålla och informera läsarna vill redaktionen även utmana deras syn på historien. Den senare ambitionen är svårare att finna tydliga belägg för i det svenska materialet.[393] Under *Populär Historias* tidiga utgivningsperiod finns dock flera fora för historiker och andra akademiker att debattera aktuella frågor och presentera ny forskning. Artiklarna är också mer komplexa till innehåll och form. *Populär Historias* akademiska framtoning kan vara resultatet av en lärprocess, i vilken den svenska redaktionen har tagit intryck av det äldre brittiska magasinet.[394] Om så är fallet kan tidskrifternas historieskrivning på 1990-talet ses som ett transnationellt fenomen; de svenska producenterna går bortom den nationella tidskriftsmarknaden för att forma sin nya produkt.[395] Denna process avstannar dock efter ett några år. I början av 00-talet är likheterna inte lika synliga då *Populär Historia* blir mer populariserad och mindre akademiserad. Denna profil upprätthålls trots konkurrensen från flera nya populärhistoriska magasin från 2005 och framåt.

Även om den svenska tidskriften genomgick ganska avgörande förändringar kring 2000 uttrycker redaktörerna i stort sett samma intentioner 1991 som 2015. Det understryker vikten av att jag som forskare förankrar produkterna i mer övergripande historiekulturella, samhälleliga och mediala sammanhang för att förstå varför förändringar sker eller uteblir. Kontextualiseringar är också nödvändiga för förstå tidskrifterna grundande.

1951, året då *History Today* gavs ut första gången, segrade de konservativa i parlamentsvalet, och Winston Churchill blev för en andra gång premiärminister i Storbritannien. Landet befann sig i flera avseenden i ett besvärligt läge; ekonomin var svag efter kriget, förhållandet till USA var under omprövning och imperiet höll på

392 Se exempelvis Michael Bentley 2011, s. 308; Susanne Popp 2015 s. 62–64.

393 Ett urval av äldre artiklar i *Populär Historia* har getts ut i tre specialnummer om stormaktstiden, kungar och drottningar och om Stockholms historia. Texterna har genomgått viss redigering, men några metaperspektiv går inte att finna. Dessa produkter utgörs istället av ett känt innehåll i en ny förpackning. Se temanummer *Stormaktstiden* 2013, *Kungar och drottningar* 2014 och *Stockholms historia* 2015.

394 *History Todays* utgåvor från 1990-talet innehåller flera avdelningar som den svenska redaktionen kan ha inspirerats av. ”Cross Current” informerar om historiska nyheter och bakgrunden till dagsaktuella händelser. En artikelserie benämns ”Europe & 1992”, vilket också är temat för många texter i tidiga nummer av *Populär Historia*. Tidskriftens krönikor kan liknas vid *History Todays* ”Views”, där historiker eller andra forskare debatterar historiska frågor eller redovisar ny forskning.

395 Se Gunlög Fur 2016, s. 280 för tolkningar av prefixet ”trans”. Fur menar att det uttrycker en rörelse som sträcker sig bortom invanda och etablerade perspektiv, exempelvis nationen.

att falla sönder. Det brittiska efterkrigssamhället präglades, liksom som många andra västeuropeiska länder, av modernitetideal och framstegstänkande, men mycket tyder på att britterna också vurmade för historia och tradition. Satsningarna på det nationella kulturarvet är exempel på detta, likaså grundandet av *History Today*, som Churchill indirekt var delaktig i. I den första utgåvans förord blir det tydligt att redaktionen sammankopplar den turbulenta samtiden med ett ökat behov av historia:

> January 1951 seems a particularly appropriate moment to launch a new historical magazine. Every adult alive today – more especially those of us whose memories reach back to the period before 1914 – can claim to have lived through one of the most astonishing phases of recorded history. During the last fifty years powerful states have risen and fallen, potent political doctrines have been shaped and thrown aside, Europe has been violent torn in to Eastern and Western spheres of influence. […]
>
> These changes (class-structures, empire, min anm.) have been bewilderingly swift: they have sharpened our sense of historical perspective and heightened our appreciation of the national heritage that we still preserve. Though an historian cannot foretell the future, he is probably better qualified than most men to understand his own time […][396]

I Sverige fanns vid samma tid ingen motsvarighet till varken *The National Trust* eller *History Today*. Statsminister Tage Erlander drev till exempel inte, i motsats till sin brittiske kollega, frågor som rörde allmänhetens behov av historisk bildning. Det är först under slutet av 1980- och början av 1990-talet som historien får en mer betydande offentlig roll i Sverige. I detta skede börjar utgivningen av *Populär Historia.*

Grundandet av tidskrifterna inträffar alltså i perioder där historien har en framskjuten position i både det brittiska och svenska samhället. Grundandet inträffar också i anslutning till omvälvande internationella händelser, såsom andra världskrigets slut och kalla krigets början respektive östblockets fall och formandet av ett ”nytt” Europa. Även om det inte går att visa någon tillförlitlig försäljningsstatistik över *History Todays* och *Populär Historias* utgivningsperioder, kan man konstatera att båda tidskrifterna har fortlevt i sextiofem respektive tjugofem år i en bransch där konkurrensen är mycket hård. Skälen till framgångarna är flera, men jämförelsen mellan tidskrifterna antyder att historiekulturella och samhälleliga brytpunkter har betydelse för grundandet och den fortsatta utvecklingen.

396 Peter Quenell & Alan Hodges *History Today* 1951:1 i Earl of Drogheda 1979:11, s. 708.

Populär Historia och *History Today* om imperialismens historia

Storbritanniens imperialistiska historia är temat för en mängd historievetenskapliga och populärhistoriska produktioner. Imperietiden har också satt sin prägel på museiutställningar och monument, både inom och utanför nationen. Historikern Anne Deighton har studerat minneskulturen kring det brittiska imperiet och noterat att den utmärks av en ihållande kraft och status och av ett okritiskt förhållningssätt till Storbritanniens imperialistiska förflutna. Deighton relaterar detta historiekulturella fenomen till politiska ambitioner hos Storbritanniens nutida ledare. Hon anser att de försöker återuppta landets stormaktsstatus genom att visa ett tydligt ledarskap i internationella sammanhang.[397] Resonemanget är intressant, men jag menar att orsakerna till imperietidens starka ställning även måste sökas i andra kontexter som rör bildning, populärkultur och kommers. Detta gäller inte bara Storbritanniens förflutna utan också till exempel USA:s, Frankrikes och Belgiens imperialistiska historia, som har inspirerat filmskapare och författare världen över. Den svenska stormaktstiden har, även om den sällan benämns som imperialism, också fångat många historikers, populärhistorikers och journalisters intresse. Man kan säga att en stor del av västvärldens imperialistiska historia vilar på en stabil och internationell historiekulturell grund med nationella variationer.

Det utbredda intresset gör ämnet till en lämplig utgångspunkt för studier av *Populär Historias* och *History Todays* historieskrivning. I detta kapitel undersöker jag skribenternas förmedlingsstrategier i artiklar om några västländers imperialistiska historia. Därigenom kan jag urskilja mönster som stödjer genrebeskrivningen, men jag uppmärksammar även företeelser som tänjer på genregränserna och det populärhistoriska sammanhanget. Analyserna utgår från de tre historiekulturella perspektiven process, struktur och funktion.

Frågeställningar är i stort desamma som i förra kapitlet, men större fokus ligger på skribenternas historieförmedling:

- Vad är utmärkande för *History Todays* och *Populär Historias* historieförmedling under undersökningsperioden 1990–2012?

397 Anne Deigthon 2002, s. 120.

- Hur och i vilken grad anknyter skribenterna till samtida historiekulturella och mediala kontexter?
- Vilka tongivande mönster framträder i tidskriftsartiklarnas innehåll och form?
- Vad förenar och skiljer tidskrifterna åt?

Det empiriska materialet består av åtta längre artiklar om imperialismens historia under olika tider och i olika geografiska områden. Artiklarna är skrivna mellan 1990 och 2007. De är ordnade i fyra underteman:

- svensk imperialism
- belgisk (leopoldsk) imperialism
- svensk imperialism i *Populär Historia*, i jämförelse med brittisk imperialism i *History Today*
- brittisk imperialism

För att förtydliga jämför jag inledningsvis artiklar om svensk imperialism i *Populär Historia* och *History Today*, därefter skildringar av belgisk imperialism i båda tidskrifterna. Sedan följer komparationer mellan artiklar som behandlar det ”egna” landets imperialism, där svensk stormaktstid ställs mot brittisk imperialism. Sista jämförelsen görs mellan två artiklar om brittisk imperialism i *Populär Historia* och *History Today*. I och med att svensk och brittisk imperialism omskrivs i båda magasinen skapar det möjligheter att belysa materialet utifrån nationella och transnationella perspektiv.

Det komplexa begreppet imperialism kräver en kommentar. Jag studerar imperialism utifrån ett historiekulturellt perspektiv, det vill säga på vilka sätt och av vilka skäl imperialismens historia framställs i tidskrifterna. Resultaten av analyserna används för att kartlägga mönster i artiklarna samt för att göra jämförelser mellan det svenska och brittiska materialet. Jag undersöker inte imperialism utifrån realhistoriska processer och strukturer, men jag använder dem emellanåt för att förstå skribenternas tolkningar av imperialism.

Begreppet imperialism är speciellt besvärligt att hantera i en svensk kontext eftersom den svenska expansionspolitiken under 1600- och 1700-talen sällan benämns som imperialistisk. Istället talas det mestadels om ”den svenska stormakten”. För att inte skapa förvirring använder jag detta begrepp, men jag tolkar det som ett imperialistiskt fenomen, det vill säga som en expansionspolitik vars syfte är att dominera områden utanför landets egentliga gränser. I en sådan politik samverkar flera strukturer i statens maktutövning, exempelvis ekonomi, kultur och religion.

I det engelska materialet används begreppet ”The Swedish Empire”, som är den gängse termen för ”den svenska stormaktstiden”. De svenska och engelska begreppen är, som syns, behäftade med olika konnotationer. Det kan generera olika tolkningar av den svenska statens agerande, vilket jag återkommer till i komparationen.

Svensk stormaktstid

Den svenska stormaktstiden är ett ständigt återkommande tema i *Populär Historia*. Epoken skildras vanligen utifrån militär- och personhistoriska perspektiv.[398] I *History Today* har det också publicerats en hel del artiklar om svensk stormaktstid; tretton, av totalt femton texter om svensk historia, behandlar perioden 1600–1800 utifrån just militära och biografiska perspektiv.[399] Därmed verkar epoken i både Sverige och Storbritannien förknippas med krig, erövring och en stark personcentrering. Detta är även betecknade för de två artiklar om svensk stormaktstid som inleder den komparativa analysen.

”Det gamla Sverige i det nya Tyskland”, skriven av journalisten Folke Schimanski, publicerades 1991 i *Populär Historia*. Hans syfte var att på plats undersöka om den knappt tvåhundraåriga perioden av svensk överhöghet har satt några bestående spår i dagens Vorpommern. Schimanski har sammanlagt skrivit över nittio texter med stor innehållsmässig spridning för *Populär Historia*. Han är även författare till många populärvetenskapliga böcker och artiklar, och ett par av dem rör samma geografiska område som artikeln från 1991.[400] Flera av hans böcker har getts ut av Historiska Media, tidigare ägare till *Populär Historia*. Han kan, med sin breda erfarenhet, sägas vara något av en idealförfattare för tidskriften.[401]

Historikern David Kirby har författat artikeln ”The imperial Sweden. Image and self-image” som publicerades i *History Today* 1990. Författarens mål är att beskriva hur Sverige under 1600- och 1700-talen försökte skapa och upprätthålla en identitet som stormakt. Temat i artikeln representerar en del av Kirbys forskningsområde, Östersjöländernas historia.[402] Två av hans böcker är utgivna på svenska, vilket gör honom till en av de författare i det brittiska materialet som troligen är mest känd för en svensk publik.[403] Sammantaget har han skrivit fyra artiklar i *History Today* om länderna kring Östersjön.

Kirbys och Schimanskis artiklar sammanfaller väl med varandra i tid. Ett par skillnader är dock viktiga att notera; Schimanskis text är tryckt i *Populär Historias*

398 Marianne Sjöland 2011, s. 166. År 2013 utkom dessutom en specialutgåva av *Populär Historia* om svensk stormaktstid.

399 http://www.historytoday.com/search/apachesolr_search/%22swedish%20empire%22, 2013-08-07.

400 Se bland annat titlar som *Dröm och verklighet i DDR*, 1993; *Historien om Weimar*, 1998; *Berlin. En stads historia*, 2010.

401 Magnus Bergsten 2009-03-26.

402 http://balticworlds.com/contributors/david-kirby, 2013-08-07.

403 David Kirby, *Östersjöländernas historia 1492–1772*, Stockholm 1994; *Östersjöländernas historia 1772–1993*, Stockholm 1996, recenserade av Håkan Arvidsson under rubrikerna ”Om Östersjöns historia” och ”I skuggan av sin föregångare” i *Populär Historia* 1995:1, s. 58; 1997:1, s. 60.

allra första nummer medan *History Today* har getts ut i nästan fyrtio år när Kirbys text publiceras. Det brittiska magasinet är alltså en etablerad produkt med en inarbetad form och läsekrets. *Populär Historias* redaktion beträder däremot okänd mark och måste därför välja skribenter och innehåll som kan tänkas tilltala en så bred publik som möjligt; Schimanski är välkänd författare, och stormaktstiden har en solid historiekulturell ställning.[404]

Kejsare utan kläder eller stormakt utan samvete?

Både Schimanski och Kirby anlägger en kritisk ton mot den svenska statsmakten under 1600- och 1700-talen, men av helt olika skäl. Den förre ser erövringspolitiken som problematisk, medan den senare ironiserar över de styrandes inkompetens, brist på bildning och försök att skapa en image som de inte kunde leva upp till. Kirbys ambition är att avslöja den bräckliga grund som stormaktsstatusen vilade på. Detta anas redan i rubriken, ”The imperial Sweden. Image and self-image”, och i ingressens första mening: ”A classic case of the Emperor's new clothes?”[405] Metaforen ger en fingervisning om hur författaren vill att läsaren ska uppfatta texten. Bilden av Sverige som ett enkelt land befolkat av obildade medborgare präglar också resten av texten:

> The full-blown entry of Sweden into European affairs in the early seventeenth century brought home to the Swedish nobility the rude inadequacies of their homeland. The court in Stockholm could offer little encouragement to the would-be courtier; life in the town itself, if we are to believe the Danish ambassador Peder Galt, was pretty dreadful. Galt complained that badly-cooked and inadequately salted food gave him a perpetual upset stomach: 'perpetuous ventris fluxus, salve reverentia, ex cibis male coctus et non satis salsis... intolerabiles meae sunt conditiones'. The visits of foreign emissaries, such as Bulstrode Whitelocke, caused the Swedes great embarrassment because it was impossible to house and feed their retinues. The secretary of the French ambassador d'Avaux believed that the governors of the provinces through which they passed in 1634 excused themselves for not receiving their guests because 'they were either ashamed of their impoverished circumstances or were reluctant to show how badly equipped their fortresses and troops were'.[406]

I citatet hörs flera utländska röster som alla vittnar om svenskarnas simpla kultur,

404 Även om redaktionen i detta fall verkade välja ett säkert alternativ, präglades *Populär Historias* tidiga produktion av en större innehålls- och formmässig spridning än den i 00-talets utgåvor. Se Marianne Sjöland 2011, s. 78.

405 David Kirby 1990, s. 34.

406 David Kirby 1990, s. 35.

matvanor och stil. Längre fram i artikeln visas teckningar av den samtida arkitekten Erik Dahlbergh. Imponerande byggnader och skepp ger en annan bild av den svenska stormakten, men de flesta av hans alster färdigställdes aldrig. Ritningarna syftade, enligt Kirby, främst till att göra intryck på en inhemsk och utländsk elit.[407] Illustrationerna och citatet ovan understryker tillsammans konflikten mellan den svenska självbilden och utomståendes uppfattningar om riket. Ett par sidor längre fram möter läsaren en teckning av slaget vid Narva. I bildtexten hyllas Karl XII först för sin genialitet, men i nästa mening betonas katastrofen vid Poltava och stormaktstidens slut.[408] Ett fotografi av riddarhuset i Stockholm utgör en emblematisk bild – det vill säga en bild som rymmer artikelns budskap – tillsammans med bildtexten: ”Noble Aspirations – Stockholm's 17th-century House of the Nobles, again the work of west European artists, in this case the architects Joost Vingboon and Jean de la Vallée.”[409] Precis som i brödtexten understryks att utländsk kultur och utländska aktörer var oumbärliga för landets utveckling, vilket knappast är avvikande från andra nationsbyggen under 1600- och 1700-talen. I Kirbys text blir Sverige däremot ett unikum, eftersom inga fördjupade jämförelser görs med andra nationsformerande processer varken i text eller i bild.

Hur underbygger då Kirby sina tolkningar, och vilken historiesyn ger de uttryck för? Som vi har sett använder Kirby ett stort och variationsrikt källmaterial. I förklaringarna får strukturella faktorer relativt stort utrymme, såsom införandet av protestantismen, den framväxande byråkratin, nationaliseringen av språket och den förändrade krigföringen.[410] Det senare är egentligen den enda förändring som författaren betecknar som lyckosam. I detta sammanhang märks också textens aktörsorientering då de militära framgångarna tillskrivs kungarnas duglighet.[411] Enskilda individer har också betydelse i avslutningen där Kirby nyanserar sin tes om den svenska stormaktens tillstånd:

> This is not to say that there were no cultured gentlemen; far from it. But they were desperately few in number, and acutely aware of the shortcomings of their surroundings, especially after a few months in the provinces. They were drawn to the civilised world by necessity and inclination, and they sought to bring their isolated land within its ambit; but their native pride would not permit them to deny their own culture and language. It is this collision of two worlds, the sophisticated and cosmopolitan with the rude and homely, which gives an added edge to Swedish patriotism during the Age of Greatness.[412]

407 David Kirby 1990, s. 36.
408 David Kirby 1990, s. 38.
409 David Kirby 1990, s. 38. Jämför Anders Nodin 2006, s. 86.
410 David Kirby 1990, s. 35–36.
411 David Kirby 1990, s. 38.
412 David Kirby 1990, s. 39.

Sammantaget är författaren emellertid kritisk när han tecknar sin bild av den svenska stormaktstiden. Därför är det svårt för läsaren att svara annat än ja på hans inledande fråga om kejsarens nya kläder.

Den svenska artikeln lyfter istället fram svenskarnas härjningar i provinserna, i det här fallet Pommern, under 1600- och 1700-talen:

> Den tyska befolkningen levde därför understundom under hårda krigsförhållanden. Värst var belägringen år 1715 av Stralsund, dit Karl XII hade tagit sin tillflykt. Staden besköts av fiendens artilleri…[413]

Artikelns uttalade syfte är dock att visa på fysiska spår från svensktiden i Pommern, men det leder till två motsägelsefulla slutsatser, dels att det svenska inflytande var obetydligt, dels att det var genomgripande. Det rika bildmaterialet indikerar det senare, vilket förstärks genom författarens bruk av nationella markeringar, såsom ”vår Thorild” och ”vi svenskar”.[414] Slutsatsen att stormakten hade en ringa betydelse blir tydligast i brödtexten: ”[d]en svenska tiden var för pomrarna varken bättre eller sämre än de andra. Ärligt talat gick den ganska spårlöst förbi” […] ”[m]innena från den svenska tiden är i och för sig lätt räknade men dyker upp på mycket synliga ställen”.[415] Värt att notera är att Schimanski varken problematiserar eller synliggör sina motstridiga tolkningar.

Hur underbygger Schimanski sina förklaringar i jämförelse med Kirby? Det finns flera likheter mellan artikelförfattarnas tillvägagångssätt och historiesyn. Kirbys förklaringar av den svenska stormaktens karaktär och förändring stöds av ett antal samtida källor bestående av personliga vittnesmål, bildmaterial och litteratur. Schimanski redovisar också källmaterial av olika slag – byggnader, monument och till och med ordspråk – för att stöda sina förklaringar.[416] Värt att påpeka är att källmaterialet i båda artiklarna endast representerar män från de övre samhällsskikten.[417] I den brittiska artikeln avbildas förvisso drottning Kristina, men hennes politiska betydelse eller gärningar får inte mycket utrymme i texten.[418] Att en stor del av bildmaterialet från 1600- och 1700-talen är begränsat till sådant som visar på just män, pompa och ståt framgår inte av kombinationen text och bild.

---

413 Folke Schimanski 1991, s. 9.

414 Folke Schimanski 1991, s. 8.

415 Folke Schimanski 1991, s. 8, 10.

416 Folke Schimanski 1991, s. 8.

417 I licentiatuppsatsen identifierade jag liknande perspektiv i majoriteten av artikelmaterialet. Däremot framträdde vardagen och ”den vanliga människan” tydligare i läsar- och redaktörstexter. Marianne Sjöland 2011, s. 66, 171.

418 David Kirby 1990, s. 35.

Författarna låter sig heller inte utmanas av material som avviker eller motsäger teserna. Kirby refererar exempelvis till en svensk litteraturforskare vars resultat han underkänner.[419] Liknande hänvisningar förekommer inte i Schimanskis text trots att epoken är en av de mest omskrivna i svensk historieforskning. Avsaknaden av forskningslägen eller andra typer av referenser utmärker *Populär Historias* texter.[420] Den brittiska artikeln visar dock att det inte behöver gälla för den populärhistoriska tidskriftsgenren i stort.

Artiklarna skiljer sig åt i flera avseenden, men de mest markanta skillnaderna finner jag i författarnas tolkningar av den svenska stormaktstiden. I Kirbys värld rör det sig om ett imperium med lånta fjädrar. Schimanski ser däremot en rationell krigarstat som födde hänsynslösa härskare men också många genier. Olikheterna mellan tolkningarna skulle kunna bero på skilda historiesyner, men båda författarna skriver en aktörsorienterad historia med kungar och ämbets- och vetenskapsmän som drivande i förändringsprocesser. Strukturella fenomen som krig och kultur kompletterar i båda texterna den idealistiska historiesynen. Kirby betonar däremot i högre grad faktorer som rör nationell identitet och kultur, där språk och litteratur intar en särskild ställning. Det är också utifrån dessa områden som Kirby stöder sin tes om statens oförmåga att fylla stormaktskostymen.

> Given that poets, who earned a precarious living writing verses for special occasions, were generally held in contempt by the aristocracy – one of the best of these versifiers was clapped in jail for importuning after writing verses to which Johan Gyllenstierna took exception – and given that two volumes of Messenius' Scondia illustrata, printed on the cheapest paper, cost eighteen copper dollars (almost three months' wages for a copyist in government service), it is hardly surprising that patronage of the arts was not widespread in seventeenth-century Sweden.[421]

Kirbys tonvikt vid det påvra kulturella klimatet i Sverige är en av orsakerna till att epoken får ett annat ansikte än i den svenska texten, som fokuserar mer på politisk och vetenskaplig historia.

Kronologiska texter och multifunktionella bilder

Schimanskis artikel har en dokumentaristisk ambition. I texten märks reportagegenrens krav på miljöbeskrivningar och närvarokänsla. Läsaren kan följa författaren gata

419 David Kirby 1990, s. 38.
420 Marianne Sjöland 2011, s. 171.
421 David Kirby 1990, s. 39.

upp och gata ned. Ibland stannar han upp vid ett minnesmärke:

> Vid en lång gata, som slingrar sig genom Stralsunds västra del, kan man med viss möda hitta en inskrift i en rest av en gammal kasernmur, som vittnar om att Karl XII skulle ha vilat här på en björnfäll under den hårda belägringen år 1715. Även denna är på svenska, fast med guldbokstäver.[422]

Sättet att skriva kan hänföras till reportagegenren men även till Schimanskis författarstil. I hans övriga produktioner, exempelvis *Historien om Weimar. En kultur i Europas mitt*, finns samma närvaro och intresse för historiens spår och detaljer:

> Hur såg Weimar ut då Goethe som 26-åring ankom till staden? Det var en småstad med få sevärdheter, och en lantlig odör omgav staden. Grisar och andra kreatur strövade omkring ganska obehindrat. […] Idag återstår bara ett fult torn av den ursprungliga borgen, och det står till vänster om huvudingången.[423]

Schimanski skriver på samma sätt i både bok och artikel. Båda texterna är skrivna för att på ett lättsmält och underhållande sätt öka läsarens kunskap om historia.

Den genre Kirby skriver i är en klassisk artikel med faktisk och berättande framställningsform. De inledande raderna påminner dock om sagogenren:

> In the seventeenth century it was commonly believed that those who ventured beyond the pale of civilization were liable to find themselves amongst uncultured and barbaric peoples, in a barren wasteland covered in snow for up to nine months of the year.[424]

Beskrivningen av ett kallt och ociviliserat Norden för säkert många läsares tankar till något exotiskt och avlägset, både i tid och rum. Schimanskis text länkar istället samman stormaktstiden med läsarens tid. I artikelns första mening talar han direkt till läsarens eventuella erfarenhet av båtresor till Tyskland: ”Den som rullar iland från färjan i det ännu solkiga Sassnitz möter en miljö som på ett radikalt sätt skiljer sig från den svenska.”[425] Vidare menar Schimanski att det finns ett engagemang för Sverige i dagens Vorpommern, något som bådar gott för framtida kontakter: ”[n]

422 Folke Schimanski 1991, s. 12.

423 Folke Schimanski 1998, s. 30.

424 David Kirby 1990, s. 35.

425 Folke Schimanski 1991, s. 8. Zahava Doering vid Smithsonian Institution (citerad i Dipesh Chakrabarty 2007, s. 82) menar att de mest lyckade museiutställningarna, utifrån besökarnas perspektiv, är de som talar till besökarnas erfarenheter och bekräftar deras uppfattning om omvärlden.

umera kan man märka ett intresse av kontakt norrut i samband med de nya möjligheterna (efter Berlinmurens fall, min anm.), men också som en motvikt mot den nya västtyska dominansen."[426] Läsaren uppmanas även att fundera över historiens betydelse för dagens internationella relationer. Författaren utgår från ett nutida perspektiv och frammanar ett slags skuldkänsla för den svenska stormaktens övergrepp i området:

> Men vad gör vi svenskar för att tillmötesgå den goodwill vi ganska oförtjänt fått i vad som nu heter Vorpommern? […] Det åligger oss svenskar att göra mycket mer, genom förnyade kontakter med Greifswalduniversietet…".[427]

Den här typen av läsartilltal illustrerar särskilt väl de historiekulturella sammanhang som magasinen ingår i. Schimanski riktar sig direkt till mottagarna i citatet ovan. Detta visar författarens föreställning om läsaren som i sin tur visar läsarnas inverkan på tidskriftens historieförmedling.[428]

Om vi övergår till att studera artiklarnas grundperspektiv och disposition står det klart att båda författarna skildrar historien ur ett genetiskt perspektiv och med en kronologisk struktur.[429] Även om det genetiska perspektivet förenar artiklarna framträder ett par särskiljande drag, såsom Schimanskis nutidsanknutna inledning och kopplingarna till 1990-talets turism och handelskontakter.[430] I Kirbys text saknas helt hänvisningar till modern tid; berättelsen tar slut 1792, och inget sägs om epokens nutida betydelse. Det är intressanta och viktiga skillnader som kan förklaras av nationella faktorer och olika idéer om läsarna. I Schimanskis artikel blir det tydligt att den tänkta läsaren är en historieintresserad person med möjlighet att besöka området. Här har alltså både den geografiska och historiska närheten betydelse för textens utformning. Kirby har en annan läsare i åtanke. Hans text kräver god allmänhistorisk kunskap, och kanske ett specialintresse, för att läsas med behållning. Tillika är resonemangen komplexa och språket akademiskt.

Kirbys kritik mot den svenska stormakten är mycket tydligare och skarpare formulerad än Schimanskis anmärkningar.[431] Analyserna av artiklarnas syfte antyder en viktig, och möjligen generell, skillnad mellan *Populär Historia* och *History Today*: de brittiska skribenternas vilja att ta ställning eller söka debatt. Frågan är om det ska

426 Folke Schimanski 1991, s. 14.

427 Folke Schimanski 1991, s. 14.

428 Jämför Anders Pettersson 2003, s. 35, 42. Petterson diskuterar här hur genrer formas i samspel mellan text och kontext.

429 Se vidare i Marianne Sjöland 2011, s. 74–75.

430 Folke Schimanski 1991, s. 8, 13, 14.

431 David Kirby 1990, s. 35, 38.

tillskrivas genren eller andra historiekulturella faktorer. I Kirbys översiktsverk om Östersjöländernas historia 1492–1772 ägnas nästan halva boken åt den svenska stormaktstiden. Vissa partier av boken återspeglas i författarens artikel i *History Today*.[432] Sätten att skriva skiljer sig däremot åt; artikelns stundtals ironiska ton finns inte i boken, som är betydligt mer nyanserad. Exempelvis skriver Kirby följande om adelns bildning:

> Statstjänst krävde utbildning. I Gustav II Adolfs adelsprivilegier uppmanades adelsmännen att låta utbilda sina barn, och 1625 inrättades ett *collegium illustre* för blivande adliga ämbetsmän. […] Även om boklig bildning började bli ett väsentligt inslag i adelsmannens fostran fanns det fortfarande en kvardröjande misstanke om att lärdom på något sätt var förnedrande. […] Den skandinaviska adelsmannen i slutet av 1600-talet var otvivelaktigt mer världsvan än sina förfäder, kunde konversera flytande med utlänningar och obehindrat övergå till franska och latin när han yttrade sig offentligt.[433]

Utdraget ger ett annorlunda intryck av bildningsnivån hos den svenska adeln under 1600-talet än i artikeln. Skillnaderna i tendens och språkbruk kan förklaras av att texterna riktar sig till olika läsarkategorier. Boken är främst anpassad till universitetsstudenter eller forskare, vilket ställer krav på balanserade och sakliga framställningar. Artikeln tillhör istället ett populärhistoriskt sammanhang och vänder sig till en historieintresserad allmänhet som både läser för att få kunskap och underhållning. I ett sådant sammanhang utgör Kirbys värderande och argumenterande stil passande inslag.

Slutligen vill jag diskutera ett par aspekter av bildmaterialets funktion och relation till texterna. En iakttagelse är diskrepansen mellan bildernas och texternas budskap, vilket är speciellt framträdande i den brittiska artikeln.[434] På första uppslaget möter läsaren en färgbild av en 1600-talsmålning föreställande drottning Kristina, Renée Descartes och flera andra lärda vid hovet i Stockholm. Jordglober och dokument symboliserar makt och bildning. På samma sida visas en infälld bild av en pärlpendang tillhörande Hedvig Eleonora, Karl XI:s mor.[435] Smycket signalerar smak och rikedom och kan ses som komplement till den andra målningens statusmarkörer. Andra sidan kröns av en mindre bild av Gustav II Adolf, en känd målning som

432 David Kirby (1990) 1994. Se exempelvis s. 285–316: kapitel 10, ”Samhälle och kultur under barocken”.

433 David Kirby (1990) 1994, s. 297–298.

434 Liknande förhållande gäller i ett par andra artiklar i materialet. Se exempelvis Angus Mitchell 1999; Bernard Porter 2004a.

435 David Kirby 1990, s. 34.

tydligt visar kungens pondus, något som också understryks i bild- och brödtexten.[436] Dessa tre bilder kan ses som en motvikt till Kirbys tolkning av Sverige som ett kulturellt underutvecklat land. I och med att de är placerade i början av artikeln och bär på ett annat budskap än brödtexten, kan illustrationerna utmana textberättelsen eller skapa en parallell förståelse enligt vilken den svenska stormaktens status framställs som solid. Om så är fallet inbjuder artikeln till flera olika tolkningsmöjligheter.

I Schimanskis artikel märks inte så stora skillnader mellan bildernas och textens innehåll. Exempelvis framkommer bildernas pedagogiska värde tydligt. Fotografierna av byggnader, konst och andra minnesmärken från svensktiden är medvetet placerade i förhållande till brödtextens innehåll.[437] Ett fotografi avbildar slottet Spyker, den svenske generalguvernören Carl Gustaf Wrangels residens. På motsatt sida kan man läsa:

> På Rügen finns inte mycket som vittnar om den svenska tiden, utom förstås Spyker på öns nordöstra del. Liksom det mesta i östra Tyskland befinner sig inte Wrangels gamla residens i bästa skick. Men det finns både restaurang och hotell…[438]

Närheten mellan bild och text gör explicita hänvisningar överflödiga och underlättar tillika för minnet.[439] Illustrationerna får en förtydligande och bekräftande funktion. Det stora antalet fotografier understryker textens karaktär av reportage och författarens ambition att visa på både historiska och nutida realiteter. Intrycket förstärks av att de fotograferade objektens symboliska värde inte diskuteras. Det är upp till läsaren att utföra den konnotativa tolkningen.

Bortsett från Erik Dahlberghs idealiserade illustration av Stockholms slott diskuterar inte Kirby bildernas symboliska värde eller funktion som historiskt källmaterial. Ur ett läsarperspektiv är detta problematiskt eftersom nästintill alla bilder i Kirbys artikel är samtida med den period som omskrivs. Närheten i tid gör att illustrationerna lättare kan uppfattas som direkta avbildningar av historiska skeenden, fastän vi vet att det rör sig om historiska representationer som inte behöver avspegla ”hur det egentligen var”.[440] I ”The imperial Sweden. Image and self-image”, liksom i andra bidrag i *History Today*, är bilderna godtyckligt placerade i förhållande

436 David Kirby 1990, s. 35.

437 I Anna Larsdotters artikel om svensk stormaktstid finns samma layoutmässiga korrelation mellan text och bild. Innehåll och budskap i samtliga bilder stämmer också överens med textens innehåll. Anna Larsdotter 2005, s. 16–21. Liknande förhållande gäller i Dick Harrisons artikel från 2006 om det brittiska imperiet.

438 Folke Schimanski 1991, s. 13.

439 Yvonne Wærn et al 2004, s. 187–188.

440 Anders Nodin 2006, s. 158.

till textens innehåll.[441]

Jag kan inte avgöra vad som orsakar bildernas placering, men det asymmetriska förhållandet mellan text och bild talar för att det inte är samma person som skriver texten och som bildsätter den. Ur ett vetenskapligt perspektiv är det viktigt att känna till att en och samma artikel kan ha flera avsändare, som i sin tur genererar motsvarande mängd berättelser. Ur ett redaktionellt perspektiv är bildsättningsarbetet en praktisk fråga förenad med stora utmaningar. Omständigheter, såsom brist på bildmaterial eller påver bildkvalitet, kan påverka artikelns layout och göra det svårt att upprätta länkar mellan text och bild.

Historia som dåtid och nutid

Flera iakttagelser tyder på att författarnas och tidskrifternas olika nationella tillhörigheter är av betydelse för att förstå skillnaderna mellan artiklarna. Kirby tycks värdera den svenska stormakten utifrån en brittisk mall för vad ett imperium är, i avseende på bildning, kultur och varaktighet. Genom att betona kontrasten mellan Sveriges militära framgångar och landets torftiga kultur ger Kirby indirekt en förklaring till vad som kännetecknar ett imperium.[442] Det definieras alltså inte enbart utifrån territoriell expansion och militära framgångar utan även utifrån kulturella faktorer. Kirby dissekerar olika svenska kulturområden för att visa på deras enkelhet men även på deras funktion i nationsformeringen.[443] Samma kulturella element används av Bernard Porter när han i en artikel från 2004 diskuterar det brittiska imperiets betydelse för medborgarna.[444] Möjligen bygger Kirbys tolkning av den svenska stormakten på en outtalad jämförelse med hur det brittiska imperiet definieras av brittiska historiker. Kirby konstruerar därmed ett nytt meningssammanhang, i alla fall för en svensk läsare som antagligen har mött den svenska stormakten på ett sätt som snarare påminner om Schimanskis berättelse. Detta exempel visar tydligt på en sammanflätning av brittiska och svenska perspektiv; den historia som skildras är svensk, men det sätt som den förstås på är präglat av brittisk historieskrivning.

Schimanskis artikel formas, precis som Kirbys, av nationella drag, men det går även att spåra en europeisk orientering som var högsta mode efter Berlinmurens fall. Exempelvis lyfter han fram Sveriges närvaro i ett område som det 1991 var viktigt att skapa nya goda kontakter med. Via förankringen bakåt i tid tecknas ett slags kontinuitet som kan berättiga fortsatta men, till skillnad från förr, jämlika kontakter.

441 Se även artiklar av Angus Mitchell 1999; Bernard Porter 2004a.

442 David Kirby 1990, s. 35.

443 Se exempelvis David Kirby 1990, s. 38.

444 Bernard Porter 2004a, s. 42, 44.

Pommern kom 1990 att tillhöra det nya enade Tyskland och därmed EG, vilket Sverige ännu inte var en del av men som författaren tycks se som eftersträvansvärt.[445]

Författarnas olika nationella tillhörigheter är således av betydelse för att förstå varför deras texter om den svenska stormakten skiljer sig åt.[446] Men det går även att tänka sig andra orsaker, som kan sökas i artiklarnas konkreta innehåll. Artiklarna behandlar en epok som ligger 300 till 400 år tillbaka i tiden. I den brittiska texten relateras inte den svenska stormaktstiden till senare perioder. Den tidsmässiga isoleringen skapar ett exotiskt och mytiskt skimmer över epoken. Historikern Cecilia Trenter menar att äldre historia har en annan historiekulturell status än den närliggande historien. Den förra uppfattas i hög grad som färdigberättad och definierad, vilket Kirbys artikel om svensk stormaktstid också ger uttryck för. Följaktligen blir äldre historia mindre riskabel att hantera än nutidshistoria, som på grund av sin öppenhet lättare laddas med politiska frågor och konflikter.[447]

Schimanski fokuserar i och för sig på samma period som Kirby, men drar regelbundet paralleller till en nutid som gör texten mer känslig för värderande inslag. Exempelvis råder det i Sverige 1991 ingen konsensus kring hur relationerna till det nya Tyskland eller till EG ska se ut. Författaren visar en diskret positiv attityd till båda, men eftersom *Populär Historia* är ny på marknaden vore det riskabelt att sätta ned foten alltför hårt i den politiska myllan. Konstvetaren Antonie R. Wiedemann visar på liknande fenomen i italienska populärhistoriska magasin under 1960-talet. Artiklar som rör nutidshistoria och politik är överlag deskriptiva och neutrala.[448] Denna tendens märks mycket tydligare i *Populär Historias* senare än tidiga produktion. Det talar för att redaktionsmedlemmarna var öppnare för olika sätt att gestalta historia i populär tappning i början av tidskriftens utgivningsperiod än tjugo år senare.[449]

Summering

I det här skedet av undersökningen går det inte att uttala sig om tongivande mönster i *Populär Historias* och *History Todays* artiklar. Analyserna har dock visat på

445 Folke Schimanski 1991, s. 14.

446 Jämför Silke Neunsinger 2010, s. 6. Neunsinger kritiserar här nationella utgångspunkter i komparativa analyser för att de låser fast både objekt och förklaringar och betonar skillnader istället för möten och likheter. Exemplen ovan visar dock att det inte går att bortse från nationella perspektiv i analyserna av artiklarnas tendenser och syften. Därmed inte sagt att transnationella utgångspunkter är omöjliga att hantera.

447 Cecilia Trenter 2002, 289–290.

448 Se Antonie R. Wiedemann 2012, s. 191.

449 Marianne Sjöland 2011, s. 72, 78.

några faktorer som är betydelsefulla för genrebeskrivningen:

- Väletablerade skribenter som skriver för att informera läsarna om den svenska stormaktstiden. Detta görs med stöd av historiskt källmaterial som bekräftar skribenternas tolkningar. I båda texterna tillskrivs enskilda aktörer stor betydelse, men i den brittiska texten kompletteras aktörerna av strukturella faktorer som kultur och nationell identitet. Båda skribenterna tillämpar alltså i vissa avseenden en historievetenskaplig praxis, exempelvis genom att använda källmaterial och förklara vad som har hänt i det förflutna. Historievetenskapen kan därför sägas vara en av de strukturer som artiklarna kan anknytas till. Inom detta område ryms även ett bildningssyfte.
- Skribenterna anlägger, om än på olika sätt, en kritisk ton gentemot den svenska stormaktstiden. I den brittiska artikeln är kritiken skarpare och stundtals ironiskt formulerad. Texten har en tydlig tes och därmed en argumenterande karaktär. Den svenska texten har stora likheter med ett reportage med en mer redogörande än argumenterande stil. Författarna nyttjar alltså olika texttyper för att förmedla historia om svensk stormaktstid, vilket leder till olika sensmoral. Kirbys budskap är att den svenska stormakten var en illusion, medan Schimanski menar att den stundtals var en brutal realitet.
- Det genetiska perspektivet är tydligast i den brittiska artikeln. Här verkar historien fritt från nutida inblandning. Den svenska artikeln styrs också av ett genetiskt perspektiv, men det finns även flera genealogiska inslag; skribenten tar avstamp i nutiden och återvänder dit med jämna mellanrum. Dessa drag får, precis som de tydliga läsartilltalen, ses som typiska för reportagegenren.
- Skribenternas olika syn på den svenska stormaktstiden kan förstås utifrån de skilda nationella historiekulturella kontexterna. Exempelvis får Kirbys tolkningar ses som ovanliga i en svensk kontext.
- Båda tidskrifterna uppvisar en likartad hantering av bildmaterialet. Även om illustrationerna är avgörande både för genren och för magasinens säljbarhet, spelar det stora antalet bilder en förvånansvärt undanskymd roll i texterna. Detta är mest framträdande i den brittiska tidskriften. Tendensen kan förstås i relation till uppfattningen om historia som ett textorienterat ämne. Bilder och andra mindre traditionella artefakter är fortfarande ovanliga i historievetenskapliga undersökningar.

Den leopoldska imperialismen

Stefan Berger, Billie Melman och Chriz Lorenz diskuterar i förordet till antologin *Popularizing National Pasts* dilemmat med att i populärhistoriska produktioner försöka förena historiens ibland förfärliga realiteter med det underhållningsvärde som

genren kräver. För att skapa en underhållande historisk berättelse krävs sublima och emotionella inslag. Sådana präglade historieskrivningen innan ämnet blev en akademisk disciplin på 1800-talet men vaskades därefter alltmer bort. Författarna menar att dagens populärhistoriska produktioner, precis som populärkulturen i stort, bär på en känslo- och upplevelseorientering som även utmärkte äldre tiders historieskrivning. Speciellt framhäver de att en förening av emotion och realism i det historiska berättandet ökar upplevelsen och inlevelseförmågan hos konsumenten.[450] Stämmer denna iakttagelse in på den leopoldska imperialismen så som den skildras i *Populär Historia* och *History Today*?

Journalisten och författaren Björn Kumm är upphovsman till artikeln ”Kongo – kung Leopolds privata slavstat” från 1998.[451] Hans totala bidrag till *Populär Historia* är fyra texter med stor innehållsmässig spridning.[452] Likt Schimanski har Kumm författat ett stort antal populärhistoriska böcker om exempelvis kalla kriget, Fidel Castro, Ernesto ”Che” Guevara och terrorismens historia, varav flera har getts ut av Historiska Media. I *Populär Historia* produktion återfinns endast en text om den leopoldska imperialismen, vilken är Kumms bidrag.

Joseph Conrads kolonialkritiska roman *Heart of Darkness* (1902) inspirerade historikern och författaren Angus Mitchell att skriva artikeln ”New light on the *Heart of Darkness*”, som publicerades 1999 i *History Today.*[453] Texten utgör ett av hans två bidrag till tidskriften. Mitchell har ägnat många år åt att studera den irländske imperiekritikern och rebellen Roger Casements liv. Exempelvis har han varit medförfattare till och redaktör för flera böcker och tidskrifter om irländaren.[454] Casement intar också huvudrollen i Mitchells artikel ”New Light on the *Heart of Darkness*”. Artikeln är en av fem i *History Todays* bestånd om den leopoldska imperialismen.

Historiska realiteter

Kumms artikel syftar till att informera om och ge bakgrund till de övergrepp som begicks i Kongo under Leopolds styre. Trots att texten behandlar folkmord och svåra övergrepp går det också att identifiera ett underhållande syfte. Exempelvis möts läsaren först av en karikatyr föreställande Leopold II placerad i en ring av

450 Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman 2012, s. 7–8.

451 Björn Kumm 1998, s. 16–19.

452 http://www.popularhistoria.se/skribenter/bjorn-kumm, 2013-07-09.

453 Angus Mitchell 1999, s. 20–27.

454 http://www.obrien.ie/angus-mitchell, 2013-08-23. Roger Casements dramatiska liv har även omskrivits av nobelpristagaren Mario Vargas Llosas i romanen, *El sueño del celta* (svenska: *Keltens dröm*), som utkom 2010. Vargas Llosa intervjuades av Angus Mitchell i samband med arbetet med romanen, se Angus Mitchell 2009-07-02.

kranier. På nästa sida finns ett porträtt av Henry Stanley och en stor bild av kongolesiska slavar i hårt arbete. Dessa tre bilder sätter ansikten på textens huvudaktörer: offer och förövare. Stanley intar ett slags mellanläge som en slarvig medhjälpare till Leopold men utan dennes rationalitet. Dramatiken i texten kommer till uttryck i beskrivningar av tortyr och våld:

> Ett vittne till ohyggligheterna i Kung Leopolds Kongo var den svenske missionären E V Sjöblom. Han bekräftade en tidigare rapport från den amerikanska kollegan John B Murphy och tillade att de avhuggna händerna brukade konserveras genom rökning i små ugnar tills de kunde visas upp för Kung Leopolds ombud. ”Jag har ofta sett soldaterna passera här med rökta händer, troligen räknade som civilisationens segertecken”, berättade Sjöblom i brev hem till Sverige.[455]

Citatet präglas främst av realism, men andra partier i texten visar tydligare på emotiva dimensioner.[456]

Mitchell har inte riktigt samma syfte som Kumm. Målet med den brittiska artikeln är, som titeln ”New Light on the *Heart of Darkness*” antyder, att placera Conrads roman i ett nytt sammanhang. Det nya ljuset riktas mot den historiska ”verklighet” som kan ligga bakom romanens handling och mot de personer som kan ha varit huvudkaraktärernas förebilder. Tid och plats är dock desamma i båda artiklarna. En annan likhet är det rika persongalleriet och de återkommande beskrivningarna av olika aktörers intentioner och drivkrafter. Imperialism är egentligen den enda strukturella faktorn av betydelse i Mitchells text.

Den brittiska artikeln innehåller flera problematiseringar: ”[b]ut what worth has Conrad’s imagining of *Heart of Darkness* for the historian? Was there an historical Heart of Darkness? Can it now be identified in history?”[457] Jämförelsen mellan fiktion och fakta visar att Mitchell söker sanningen bakom romanen och att en sådan är möjlig att finna. Även i Kumms text märks en ambition att rekonstruera historiska händelser. Det gör han genom flitig citering och källhänvisning. Exempelvis citeras kongolesiska skolbarn på deras eget språk när det uppdagas för dem att deras land har stulits av kolonisatörer: ”*Bequay!* Rövare!”.[458] Skribenten visar här på offrens tolkningar av övergreppen. Detta ger texten ett autentiskt intryck och möjligen ett högre underhållningsvärde. Kumms artikel innehåller inga motsvarigheter till Mitchells frågeställningar.

Generellt sett är den brittiska artikeln mer komplex än den svenska. Mitchell

455 Björn Kumm 1998, s. 19.
456 Exempelvis beskrivs den brutala jakten på slavar på s. 18.
457 Angus Mitchell 1999, s. 20.
458 Björn Kumm 1998, s. 19.

visar en tydlig vilja att påvisa samband mellan historiska händelser och Conrads verk, vilket ger artikeln ett argumenterande drag. Komplexiteten synliggörs även i författarens kontextualiseringar av romanen samt i de inledande frågorna som besvaras med stöd av en rad olika referenser och källor, där dåtidens utredningar och dagspress har stor betydelse.[459] Källorna bekräftar författarens förklaringar och utsätts inte för kritisk granskning. Mitchells vetenskapliga historiebruk kan klassificeras som modernt på grund av den argumenterande hållningen och strävan efter att klargöra nya samband.

Kumms vetenskapliga ambition är lägre; istället står, som vi har sett, dramatik och ondska i centrum. Detta blir tydligt när författaren berättar om vad som egentligen pågick i Kongo:

> Så småningom upptäckte Holt och redaktör Morel den hemska sanningen: det pågick ingen handel i Kongo! För de flesta invånare i kung Leopolds kongolesiska fristat Kongo var handel något straffbart. Afrikanerna i Kongo var i själva verket slavarbetare![460]

Utropstecknen och de korta meningarna för tankarna till ett slags sensationsjournalistik snarare än till vetenskaplig analys. Däremot citerar och hänvisar Kumm flitigt till olika källor såsom dagböcker, rapporter, tidningar och brev. Inga av dessa ifrågasätts eller diskuteras utan ger, precis som källmaterialet i Mitchells text, tyngd till författarens förklaringar.

Nationella mönster – goda mot onda

Typiskt för båda artiklarna är den nationella infärgningen, det vill säga att brittiska och svenska perspektiv vävs in i historien om den leopoldska imperialismen. Dessa nationaliseringsstrategier tar sig dock skilda uttryck. I den svenska texten hänvisas exempelvis till en samtida svensk tidning som berättar om Leopold II:s besök i Stockholm dit han hade kommit för att rekrytera arbetskraft till Kongostaten: ”[v]ilken hederlig människa vill ta anställning i kung Leopolds Kongo?”[461] Senare i texten citeras svenska missionärer som gjorde hjälpinsatser i Kongo under 1920-talet. I ett annat avsnitt beskrivs en belgisk socialdemokrat och kritiker av kung Leopold som ”Hjalmar Brantings vän och socialistkollega”.[462] Vad Branting hade med saken i övrigt att göra framkommer inte, men hans närvaro skapar en nationell anknytning

459 Se exempelvis Angus Mitchell 1999, s. 23–24.
460 Björn Kumm 1998, s. 18.
461 Björn Kumm 1998, s. 19.
462 Björn Kumm 1998, s. 19.

till en internationell händelse. För de läsare som känner till Brantings kamp mot oförrätter av detta slag får informationen förstås en djupare innebörd.[463] Tillsammans skapar dessa inslag en bild av Sverige som en humanitär stormakt, och svenskar som hederliga och hjälpsamma i kontrast till ”de andra”, det vill säga imperialisterna. Det gör artikeln delvis till en berättelse om svenska ideal och svensk idealism som snarare kan förklaras av Kumms samtid än den historiska period som artikeln behandlar. Sveriges internationella roll har efter 1945 ofta förknippats med fredsarbete, alliansfrihet och antiimperialism.[464] Dessa föreställningar och sammanhang kan vara en av förklaringarna till de nationella inslagen i Kumms text.

I Mitchells artikel är de nationella perspektiven subtilt invävda och därmed mer svårfångade. Det är dock tydligt att nationaliseringsstrategierna i detta fall är kopplade till huvudpersonens agerande och uttalanden. Textens hjälte, Roger Casement, var brittisk konsul och underrättelseagent i Afrika under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Under sina expeditioner i Afrikas inre bevittnade han bland annat folkmordet på kongoleserna. Rapporterna därifrån fick stort utrymme i den brittiska pressen och ledde till en heroisering av Casement och ökad uppmärksamhet på kolonialmakternas övergrepp. Mitchell listar följande brott mot mänskligheten:

> German atrocities against the Herreros in South West Africa (now Namibia); Japanese actions in Formosa (Taiwan); the hemp-kings of Yucatan and the slavery that had maintained Porfirio Diaz's long presidency in Mexico; reports about the US treatment of rebels in the Philippines – all built up a picture of global atrocities committed by the so-called civilisers.[465]

Som framkommer inkluderar uppräkningen inte Storbritanniens agerande i koloniala områden, men det är inget som författaren öppet reflekterar över.[466] Viss kritik riktas mot Storbritanniens agerande under boerkriget, men Mitchell följer inte upp med fler exempel.[467] Istället fokuserar han på Storbritanniens kamp mot slaveriet i Kongo och Brasilien genom berättelser om Casements och antislaveriorganisationers insatser.[468] I skribentens innehållsmässiga urval framhävs ”goda” brittiska aktörer och

463 Branting använde begreppet folkmord i ett tal 1917 för att beskriva det osamanska rikets massaker på armenierna. Se Vahagn Avedian 2010, s. 331.

464 Kristian Gerner 2013, s. 445–446.

465 Angus Mitchell 1999, s. 23.

466 Se även Tim Stanleys krönika i *History Today* 2012:10, s. 49. Stanley diskuterar samma ämne som Mitchell och placerar det i ett imperialistiskt sammanhang utan att nämna britternas inblandning i ”the scramble for Africa”. Hans huvudpoäng är att den leopoldska terrorn förebådade 1900-talets totalitära rörelser. Även i denna tes utelämnas den brittiska imperialismen.

467 Angus Mitchell 1999, s. 22.

468 Se exempelvis Angus Mitchell 1999, s. 23–24.

insatser på bekostnad av motsatserna. Liknande nationella inslag framträder, som vi har sett, i Kumms text. Jag tolkar dessa exempel som uttryck för politisk-pedagogiskt historiebruk. Förenklade jämförelser mellan då och nu utgör det vanligaste instrumentet i detta historiebruk, men Mitchell och Kumm använder sig istället av kontrastering, ett annat retoriskt grepp. Genom att ställa britters respektive svenskars goda gärningar mot andra nationaliteters övergrepp exkluderas de förra från en imperialistisk historisk kontext som idag kan vara svår att hantera. Detta politisk-pedagogiska historiebruk utgår inte från behov av att debattera utan istället från en önskan att sammankoppla ländernas demokratiska förflutna med dagens Sverige och Storbritannien. På så sätt skapas en kontinuitet av goda värden och handlingar.

Exemplen ovan visar även på ett moraliskt historiebruk. Kumms och Mitchells texter lyfter fram imperialistiska staters oförätter, offrens lidande och hjältarnas insatser. Kumms moraliska historiebruk bottnar inte i att få till stånd ett erkännande av det leopoldska förtrycket; ett sådant finns sedan länge. Istället underhåller Kumm minnet av en traumatisk del av historien samtidigt som han belyser en av dess verkningar, nämligen de rikedomar som Leopold II lämnade efter sig och som den belgiska regimen antogs nyttja.[469] Den senare frågan är troligen inte lika uppmärksammad som det leopoldska våldet. Mitchells moraliska historiebruk utgår från liknande drivkrafter. Han riktar uppmärksamheten mot något som är medvetet undanhållet och bortglömt. Fram till 1995 hölls Casements humanitära insatser hemliga av de brittiska regeringarna på grund av hans inblandning i det irländska upproret under 1910-talet. Genom att betona det moraliskt tveksamma i att undanhålla av information och uppmana historiker att intressera sig för Casements sak, restaurerar författaren minnet av textens hjälte.[470]

En intressant detalj i sammanhanget är att Casement även figurerar i Kumms text. Irländaren ses också här som hjälte. Kumm beskriver dock hans roller på ett ytterst komprimerat sätt; i ena stunden är Casement en iakttagare som rapporterar till den brittiska regeringen. I nästa stund har han förvandlats till den irländske rebell som britterna klassade som en förrädare och som slutligen avrättades.[471] De lakoniska beskrivningarna till trots tyder Casements närvaro i båda texterna på att hans historiekulturella betydelse sträcker sig utanför en brittisk kontext.

Kritiska perspektiv i text och bild

Kumm och Mitchell förenas i sin kritik mot imperialismen, men den formuleras utifrån olika perspektiv. Kumms kritik märks främst i beskrivningar av de kolonise-

469 Björn Kumm 1998, s. 19.
470 Angus Mitchell 1999, s. 26–27.
471 Björn Kumm 1998, s. 18, 19.

rades lidande.[472] Mitchells fördömande märks tydligast i beskrivningarna av Casements och britternas kamp mot andra länders erövringspolitik. Riktas blicken mot bilderna i den brittiska artikeln framträder däremot kongolesiska perspektiv.[473] Som vi tidigare har sett förmedlar texter och bilder i tidskriftsartiklarna olika meningssammanhang och därmed olika sensmoraler. Detta förhållande understryker komplexiteten i undersökningsmaterialet, men det visar också på det faktum att populärhistoriska tidskriftsartiklar förmedlas av flera aktörer: skribent, redaktör och bildsättare. Avsändarledet behöver, likväl som mottagarledet, alltså nyanseras för att artiklarnas utformning och innehåll ska kunna förstås.

Bilderna i den brittiska artikeln illustrerar kongolesernas lidande och deras hjälpares korståg mot imperialismen. Textberättelsen ser annorlunda ut; Conrads roman, Casement och olika hjälporganisationer intar huvudrollerna medan kongoleserna inte är företrädda. Ändå förenas berättelserna i samma typ av slut, nämligen att vår tids makthavare inte är helt olika historiens. I textens sista stycken finns en uttalad kritik mot att brittiska politiker har mörklagt Casements humanitära insatser i Afrika.[474] Bildernas berättelse avslutas i en filmsekvens från *Apocalypse now* och följande bildtext: "'The horror! The horror!': Conrad's book echoed down the century, inspiring the anti-Vietnam war movie *Apocalypse Now*."[475] Bildtexten länkar samman romanen från 1902 med filmen från 1979 om USA:s imperialistiskt motiverade krigsföring i Vietnam. Här finns en antydan om att dåtiden inte är så mycket annorlunda än nutiden.

Kumms artikel visar också på en diskrepans mellan textens och bildernas innehåll. I de senare framträder främst imperialister medan den förra lyfter fram kongolosernas perspektiv. Karikatyren av en arrogant Leopold II inleder bildberättelsen, följt av porträttet av Stanley, en teckning av hans expeditioner, ett foto av en stursk elefantjägare med kongolesiska bärare och till sist en karta över centrala Afrika. Här finns ingen nutida koppling. Förloppet avslutas 1914 med fotot av elefantjägaren. Imperialismen får alltså inget avslut i bildberättelsen, vilket påminner om budskapet i den brittiska artikeln.[476] Den svenska artikeln inrymmer endast en explicit koppling till nutiden: ryktet om att det belgiska kungahuset än idag lever gott på Leo-

472 Här finns vissa likheter med Schimanskis skildring av vad den svenska stormaktens härjningar i Vorpommern under 1600- och 1700-talen innebar för befolkningen.

473 Angus Mitchell 1999, s. 21. Liknande förhållande gäller i Bernard Porters artikel om den brittiska imperialismen. De koloniserades perspektiv framkommer endast i ett par bilder. Se exempelvis Bernard Porter 2004a, s. 45.

474 Angus Mitchell 1999, s. 27.

475 Angus Mitchell 1999, s. 27.

476 Liknande perspektiv framträder i bildmaterialet i Dick Harrisons artikel från 2006 om det brittiska imperiet. Se fotografiet på sidan 26 av drottning Elizabeth II:s statsbesök i Australien 2006.

polds rikedomar.[477] Genom att koppla samman effekterna av Leopolds brutalitet med dagens belgiska regent skapas en föreställning om att imperialism inte tillhör det förgångna; de som har skott sig på andras olycka klarar sig undan i generationer. Kumm utsätter däremot inte den raka linjen mellan då och nu för några problematiseringar. Han diskuterar heller inte hur det leopoldska arvet hanteras i Belgien idag eller hur imperialismen påverkade den fortsatta utvecklingen i Kongo.

Historia som politiskt verktyg

Kumms artikel rymmer en del implicita referenser till andra historiska händelser och läsarnas samtid. Även om författaren undviker begreppet folkmord ligger en jämförelse med förintelsen inte långt borta. Måhända var Kumm påverkad av den uppmärksamhet som det nazistiska folkmordet fått 1997, då Levande historia grundades.

Mitchells artikel anknyter till sin samtid på andra sätt. Skribenten räknar inledningsvis upp flera nutida referenser som har inspirerats av Conrads *Heart of Darkness*: romaner, filmer och forskare som till exempel Edward Said. I slutet av texten finns också ett direkt läsartilltal. Här uppmanas dagens historiker att synliggöra sambandet mellan Casements verk och nutida hjälporganisationer, eftersom deras rötter finns hos tidiga människorättskämpar som Casement.[478]

Om vi breddar det historiekulturella perspektivet hamnar ett par jubileumsår i blickfånget. När Kumms artikel publicerades 1998 hade nittio år förflutet sedan Kongostaten övertogs av den belgiska staten. År 2000 stundade fyrtioårsminnet av Kongos frigörelse. Inget av dessa minnesår nämns i någon av artiklarna trots att sådana historiekulturella uttryck brukar uppmärksammas i populärhistoriska tidskrifter. Det kan bero på att den belgiska imperialismen aldrig har haft en lika stark historiekulturell ställning som exempelvis den brittiska imperialismen. Ett liknande förhållande tycks ha gällt i Leopold II:s hemland, Belgien, men under de senaste tio åren har det skett en förändring. Landet genomgår en ”Congomania”, ett snabbt ökande intresse för sitt koloniala förflutna. Det utlöstes av två historiekulturella artefakter. Den första var Adam Hochschilds bok *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror and Heroism in Colonial Africa*, som fick stor uppmärksamhet, både nationellt och internationellt, när den gavs ut 1998.[479] Hochschild skildrar Leopold II:s vanstyre under perioden 1885 till 1908, då Kongostaten kontrollerades av den belgiske kungen. Författaren använder begreppet folkmord för att beskriva dödandet av tio miljoner kongoleser. Boken får ses som ett av senare tids viktigaste bidrag i

477 Björn Kumm 1998, s. 16, 19.

478 Angus Mitchell 1999, s. 27.

479 Hochschilds bok gavs ut på svenska år 2000 med titeln *Kung Leopolds vålnad. Om makt terror och hjältemod i det koloniala Afrika*.

ämnet. Den andra artefakten utgörs av Ludo De Wittes bok *The Assassination of Lumumba* som publicerades 1999. I detta verk sammankopplar författaren mordet på Kongos första premiärminister Patrice Lumumba 1961 med medlemmar i den då sittande belgiska regeringen. Anklagelsen ledde till utredningar som visade att De Wittes påståenden var korrekta. I kölvattnet följde en rad debatter, utställningar och böcker om landets imperialistiska historia. David van Reybroucks verk *Congo: The Epic History of a People,* som gavs ut 2010 i samband med femtioårsminnet av Kongos frigörelse, har av vissa forskare beskrivits som ett slags katharsis för Belgien och dess hantering av det förflutna.[480] Med tanke på den relativt korta tid som de belgiska debatterna har pågått är det mindre förvånande att Kumm och Mitchell i slutet av 1990-talet lämnar minnesår därhän. De ställningstaganden som författarna gör mot imperialism är framförallt kopplade till den historiska kontexten och mindre till nutida frågor om skuld och ansvar, även om Kumm avslutningsvis riktar en giftig pil mot dagens belgiska kungafamilj.

Sammanfattningsvis passar båda texterna väl in i en postkolonial historietradition, om än på olika sätt. Kumm behandlar främst det leopoldska styret och dess konsekvenser för de koloniserade. Mitchell fokuserar på dåtidens imperialismkritiker, med början i *Heart of Darkness* från vilken han sedan övergår till att beskriva imperialismen och dess motståndare. De senare utgörs av enskilda aktörer och av kollektiv som brittiska antislaverirörelser, hjälporganisationer och politiska fraktioner. Fokus ligger på handlingar och samtida konsekvenser, det vill säga övergrepp och lidande, samt på aktörer, det vill säga hjälpare och förövare. Detta ger författarna möjlighet att skapa berättelsemönster som känns igen av många läsare.[481] Ur ett förmedlarperspektiv har graden av igenkänning stor betydelse för ett kommersiellt historiebruk.[482] Redaktionernas anpassning av tidskrifternas innehåll och form till läsarnas preferenser synliggör i högsta grad historiekulturens kommunikativa karaktär. Processen problematiserar också kommunikationskedjans roller. Vilka är egentligen avsändare och mottagare? Är de kommunikativa förhållandena likadana i *Populär Historia* och som i *History Today*? Dessa frågor återkommer jag till i kommande kapitel och inte minst i avhandlingens avslutande del.

Summering

Artikelanalyserna i detta avsnitt visar på resultat liknande dem i förra avsnittet, såsom väletablerade skribenter, informativa syften, tydlig aktörsorientering och dis-

480 Idesbald Goddeeris & Sindani E. Kiangu 2011, s. 54–55.

481 Zahava Doering citerad i Dipesh Chakrabarty 2007, s. 82. Reybroucks bok gavs ut på svenska 2012 med titeln *Kongo – en historia*.

482 Marianne Sjöland 2011, s. 183.

krepans mellan text- och bildberättelser. Dessa utvecklas inte vidare här. Istället vill jag lyfta fram några nya iakttagelser som kan bidra till att identifiera de villkor som genren och det populärhistoriska sammanhanget sätter upp:

- Den brittiska artikeln är problematiserande och komplex till sin karaktär. Det går också att se argumenterande drag. Den svenska artikeln har en mer sensationsinriktad och narrativ stil med enklare formuleringar och rätlinjig framställning. Likt Schimanskis artikel har Kumms text fler likheter med en journalistisk än med en vetenskaplig framställning.
- Båda skribenternas väver in svenska respektive brittiska perspektiv i historien om den leopoldska imperialismen. Detta är ett led i författarnas moraliseringsstrategier.
- I den brittiska artikeln markeras i text och bild ett tydligare samband mellan dåtid och nutid än i den svenska artikeln.
- Inget tyder på att skribenterna har tagit intryck av kongolesisk eller belgisk historiekultur, det vill säga de geografiska områden som artiklarna berör. Artiklarna kan främst relateras till svenska och brittiska historiekulturella kontexter.

Brittisk och svensk imperialism

Detta undertema rör bilden av det egna landets erövringspolitik, det vill säga hur svensk imperialism skildras i *Populär Historia* och hur brittisk imperialism skildras i *History Today*. Vi kommer att se flera exempel på skillnader mellan tidskrifternas historieförmedling, bland annat i artiklarnas syfte och framställningsform. Samtidigt finns vissa likheter med de artiklar som analyserats i föregående avsnitt, såsom det nationella perspektivet och den argumenterande stilen i de brittiska texterna. Det förra framträder här tydligast i *Populär Historias* artikel om svensk stormaktstid.

Den svenska stormaktstiden har en speciell status i svensk historiekultur och historiografi, men de sätt perioden har angripits på har skiftat över tid. Länge fokuserade historiska avhandlingar på statens och kungarnas agerande, vilket innebar att expansionspolitiken sattes i centrum.[483] I slutet av förra århundradet tilltog intresset för det civila samhället och soldaternas tillvaro i de många krigen. En synbar effekt var framgångarna för Peter Englunds verk. *Poltava: berättelsen om en armés undergång* och *Den oövervinnerlige: om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt,* från 1993 respektive 2000, kan ses som ett genombrott för en historieskrivning om den vanliga människans villkor under stormaktstiden.[484]

483 Peter Thaler 2013, s. 38.

484 Se Ulf Zander 2001, s. 422–427 om mottagandet av Englunds *Poltava: berättelsen om en armés undergång*.

Journalisten Anna Larsdotter har skrivit artikeln ”När Sverige var som STÖRST”, som publicerades 2005 i *Populär Historia*. Denna utgåva innehåller sammanlagt nio texter om svensk stormaktstid, ett tema som ökar mest bland *Populär Historias* stora antal artiklar om krig.[485] Larsdotter, som är den enda kvinnan i detta temas författarmaterial, har under sin tid som medarbetare på *Populär Historia* skrivit och redigerat över etthundra texter. Historiska Media gav 2008 ut hennes bok om rid- och krigskonst under 1600-talet.[486] Detta ämne har Larsdotter även behandlat 2003 i en artikel i *Populär Historia*.[487]

Likt svensk stormaktstid har den brittiska imperialismen numera en solid historiekulturell ställning. En sökning på nyckelorden ”The British Empire” i *History Todays* arkiv gav 504 träffar. Intressant att notera är ökningen över tid; 1991 publicerades sex artiklar om ämnet medan 2011 års upplaga innehöll 31. Vändpunkten tycks ligga i slutet av 1990-talet.[488] Möjligen kan imperietidens betydelse i den brittiska historieskrivningen ha förstärkts i samband med överlämnandet av Hong Kong till Kina 1997.[489]

Historikern Piers Brendon har skrivit artikeln ”A moral audit of the British empire”, som publicerades i *History Today* 2007.[490] Han är även frilansande författare och journalist och har skrivit flera populärhistoriska böcker, bland annat biografier över Winston Churchill och Dwight D. Eisenhower.[491] Hans totala produktion i *History Today* består av tre artiklar om spridda ämnen.

”A moral audit of the British empire” publicerades tio år efter avträdandet av Hong Kong. Minnesåret nämns inte i texten men är av betydelse för författarens bok *The decline and fall of the British empire 1781–1997* som gavs ut 2007, samma år som artikeln publicerades i *History Today*. Det tidsmässiga sambandet mellan bokutgivningen och artikeln stämmer väl överens med chefredaktörens målsättning att förse allmänheten med aktuell historieskrivning.[492] Målsättningen visar på att redaktionen tillämpar ett kommersiellt historiebruk. Brendons bok annonserades i flera

485 Marianne Sjöland 2011, s. 166.

486 http://www.popularhistoria.se/skribenter/anna-larsdotter/, 2013-07-10

487 Anna Larsdotter, ”Adeln i sadeln”, *Populär Historia* 2003:3, s. 32–38.

488 http://www.historytoday.com/search/apachesolr_search/%22The%20British%20Empire%22, 2013-09-11.

489 Exempelvis publicerades en artikel 1997 om 100-årsminnet av drottning Victorias diamantjubileum 1897. Se Denis Judd, ”Diamonds are Forever? Kipling's Imperialism”, *History Today* 1997:6, s. 37–43. Brendons artikel kan alltså kontextualiseras utifrån två historiekulturellt viktiga händelser 1997: minnesåret och överlämnandet av kronkolonin.

490 Piers Brendon 2007, s. 44–47.

491 http://www.cpp.csap.cam.ac.uk/network/piers-brendon/ 2013-08-07 http://www.randomhouse.co.uk/authors/piers-brendon, 2013-08-23.

492 Paul Lay 2013-10-23.

olika medier, exempelvis i ett Youtube-klipp där författaren gör reklam för sitt verk.[493] Marknadsföringen sker även i *History Today* i vilken läsare erbjuds köpa Brendons bok till reducerat pris.[494]

Myt och moral

”När Sverige var som STÖRST” belyser svensk framgång och expansion under 1600-talet på ett sätt som var vanligt förekommande fram till åtminstone andra världskriget.[495] I centrum står den svenska stormaktens inrikes- och utrikespolitik sett från statens och kungarnas horisont, men författaren nämner också de djupa klyftorna mellan fattiga och rika samt krigsänkornas situation.[496] Trots civilbefolkningens och soldaternas stora umbäranden uttrycks en beundran och fascination för epoken i stort och för att ett litet land som Sverige kunde expandera i en sådan omfattning.[497] Chefredaktören visar liknande aktning för perioden i samma nummers ledartext:

> Sveriges period som en av Europas mest betydande nationer blev inte speciellt lång – men avtrycket i historien desto djupare, både inom och utom riket. Det här numret ägnas till största delen åt denna på samma gång fascinerande, skrämmande och mytomspunna tid.[498]

Det brittiska imperiet behandlas av bland andra i *History Today* av Piers Brendon. Hans artikel ”A moral audit of the British empire” är publicerad i avdelningen ”Cross Current”, som tar upp aktuella händelser med fokus på deras historiska bakgrund. I hans artikel rör det sig om politikers uttalanden om och medias bild av det brittiska imperiet. Skribenten inleder med frågan hur man idag kan göra en rättvis bedömning av det brittiska imperiet, både för dem som åtnjöt fördelar och för dem som var ockuperade. Texten är argumenterande och stundtals ironisk. Författaren listar inledningsvis både för- och nackdelar men slutar med ett starkt fördömande av den imperialistiska politiken och av dagens nyimperialistiska tendenser.

Båda skribenterna skriver en aktörsorienterad historia med stort fokus på enskilda personers tankar eller handlingar. I Brendons text märks personcentreringen även i de två bilderna: en affisch från 1928 med ett handelsfartyg som lastas av fär-

493 http://www.youtube.com/watch?v=KqNqHAOYmlo, 2013-10-03.
494 *History Today* 2007:10, s. 47.
495 Ulf Zander 2001, s. 94–95.
496 Anna Larsdotter 2005, s. 16–21.
497 Anna Larsdotter 2005, s. 16, 20.
498 Magnus Bergsten 2005:11, s. 5.

gade skeppsarbetare och ett svartvitt foto av drottning Elizabeth II:s besök på Nya Guinea 1974. Bilderna förstärker, tillsammans med bildtexterna, textens lätt syrliga ton. Detta blir speciellt tydligt i fotografiet av regentfamiljen i bil och de paraderande guineaner. Bilden kontrasterar modernt och primitivt samt härskare och undersåte, men den visar framförallt guineanernas passiva och ointresserade hållning i jämförelse med den ivrigt vinkande familjen. Bildtextens ironiska kommentar, sammanfattad i frågan ”Happy family?”, förstärker intrycket av statsbesöket som en brittisk angelägenhet.[499] Affischen syftar till att synliggöra Storbritanniens omfattande världshandel: ”Our trade with the East”. Bildtexten visar dock på dubbla perspektiv: arbetstillfälle och handel eller utnyttjande av arbetskraft och råvaror?[500] Bilder och bildtexter problematiserar i högre grad ämnet i jämförelse med den svenska artikeln. En målning av Karl XI på slagfältet får följande förklaring: ”Segern i slaget vid Lund i december 1676 innebar en vändpunkt för Sverige – nu var krigslyckan tillbaka.”[501] Bildtexten tillför inga nya perspektiv, såsom i Brendons text, utan upprepar istället brödtextens innehåll.

Korta och långa perspektiv

Larsdotters kronologiskt uppbyggda text kretsar kring geografiska expansioner, krig, aktörer och formeringen av statsapparaten. Artikeln utgör en komprimerad bakgrund till och beskrivning av stormaktstiden, som i flera avseenden kan liknas vid en lärobokstext om stormaktstidens uppgång och fall, undantaget en viktig skillnad: artikeln slutar i princip 1700 då det nordiska kriget börjar: ”Under åren som följde fram till kungens död 1718 avvecklades stormakten bit för bit.”[502] Passivformen ger intrycket av att nedgången skedde av sig självt och inte genom långa perioder av krig. Larsdotter har valt bort de svenska förlusterna vid exempelvis Poltava. Ett bestående intryck är en utveckling med övervägande svenska framgångar. I artikelns två kartor framkommer inte heller effekterna av förlusterna vid 1700-talets början; istället ger båda samma information – rikets utbredning efter freden i Roskilde 1658. Bristen på långa perspektiv i kombination med ambitionen att ändå ”berätta om allt som har hänt” skapar en tidsmässigt isolerad berättelse som har litet med nutiden att göra. Endast nationalstatens inre formering länkas till vår tids statsapparat.[503] Undantaget 1600-talets krig och den olycka de medförde för civilbefolkningen i Sverige innehåller texten inga problematiseringar av vad expansionspolitiken inne-

499 Piers Brandon 2007, s. 46.
500 Piers Brandon 2007, s. 45.
501 Anna Larsdotter 2005, s. 20.
502 Anna Larsdotter 2005, s. 21.
503 Anna Larsdotter 2005, s. 17.

bar för invånarna i de erövrade områdena. Istället betonas det unika och storslagna, såsom i artikelns inledning:

> Stormaktstiden intar en mycket speciell plats i den svenska historien. Det var en tid då Sveriges territorium var större än någonsin, då de svenska adelspalatsen växte upp som svampar ur jorden, då lyxen kom till Sverige och tyska barn sjöng visor om de fruktade soldaterna.
>
> Bilden av den framgångsrika nationen målades länge upp med denna expansiva epok som förebild och även om den har nyanserats har den fortfarande en speciell dragningskraft.[504]

Citatet ger först intryck av att Larsdotter ansluter sig till dem som numera nyanserar bilden av stormaktstiden, men resten av texten i vilken expansion och inrikespolitiskt nyskapande står i centrum talar för motsatsen. I Larsdotters artikel görs alltså den svenska stormaktstiden till en framgångssaga, vilket påminner mer om ett äldre nationalistiskt-ideologiskt historiebruk än ett modernt berättelsemönster.[505] Detta skapar en tydlig kontrast till Brendons text om det brittiska imperiet.

I den brittiska artikeln hanteras historien på ett annat sätt. Författaren lyfter fram svårigheten att utifrån ett nutida perspektiv värdera imperialismens effekter: ”The moral balance sheet of the British Empire is a chaotic mixture of black and red. So it is understandable that people today, trying to evaluate this momentous episode in our island story are confused.”[506] Förbindelsen mellan dåtid och nutid upprätthålls texten igenom och strukturen är tematisk, vilka är ovanliga angreppssätt i jämförelse med övriga artiklar i materialet. Det kan förklaras av att texten är skriven för en av *History Todays* underavdelningar, ”Cross Current”. Intressant att notera är hur redaktionen layoutmässigt skiljer ut texter som explicit rör vår tid från övriga artiklar. Det tyder på att relationen mellan olika tidsdimensioner inte ses som naturliga inslag i all historieskrivning, utan är förbehållna en viss del av tidskriften. I den fungerar historia främst som svar och bakgrund till nutida frågor och förändringar, vilket visar på ett traditionellt vetenskapligt historiebruk. Någon motsvarighet till ”Cross Current” finns inte i *Populär Historia,* men likt de flesta av *History Todays* längre artiklar intar nutiden, och framförallt framtiden, en undanskymd plats

504 Anna Larsdotter 2005, s. 17.

505 För äldre tiders berättelsemönster se exempelvis Bengt Liljegren 2002, s. 56–73. Liljegren diskuterar huruvida Frans G. Bengtssons biografi över Karl XII kan benämnas som ett historievetenskapligt arbete.

506 Piers Brendon 2007, s. 44.

även i den svenska tidskriftens texter.[507]

Brendon hävdar att dagens medier och politiker bidrar till förvirringen om hur imperialismens bokslut ska se ut. Den brittiske politikern Gordon Brown uttalade 2005, i samband med ett besök i Östafrika, att det var dags för britterna att sluta be om ursäkt och istället vara stolta över imperiet.[508] BBC följde i Browns spår och producerade serier med imperienostalgiska inslag. Denna ambivalens präglar Brendons artikel, men den speglar egentligen inte författarens hållning. Istället används den som ett stilgrepp. De ekonomiska och juridiska termerna, balance sheet, credit, debet, judgement och evidence, utgör ytterligare stilgrepp för att illustrera uppgörelsen med det förflutna. Metaforerna indikerar att man kan räkna ut följderna av imperialismen och fälla en dom över det förflutna, men bildspråket ger även texten ett stänk av ironi eftersom det hör hemma i andra sfärer än det ämne som Brendon behandlar.

I första delen av artikeln listar den brittiske skribenten en rad fördelar med imperiet, såsom viljan att ta hand om dem som inte förstod bättre (*the white man's burden*), nit och flit hos ämbetsmännen i kolonierna och strävan efter frihet åt alla imperiets undersåtar.[509] Storbritanniens goda vilja förstärks genom jämförelser med andra kolonialmakters repressivare styre, speciellt i samband med avkoloniseringarna. För att skapa trovärdighet och balans i argumentationen stöder författaren sig på uttalanden från personer med olika inställningar till imperiet. Alla ”goda” avsikter med och effekter av imperialismen ger först intrycket att författaren har intagit en positiv hållning, men när debetsidan redovisas blir bilden en annan. Här ställs den tidigare nämnda friheten mot imperialismens inbyggda förtryckarmekanismer. Storbritannien har mycket på sitt skuldkonto: svält, folkmord, koncentrationsläger, slavhandel och socialdarwinism. Inget av detta engagerade de samtida imperialisterna:

> They had the vices of the virtues. Pig-sticking, gin-swigging public-school men, who held aloof from their charges or treated them with studied arrogance, they were

507 Marianne Sjöland 2011, s. 81.

508 Piers Brendon 2007, s. 44. Se även Benedict Brogan, *Daily Mail* 2005-01-15. I konservativa Daily Mail betonas Browns positivare syn på imperiet och vikten av att gå vidare. Ett år senare uttryckte Tony Blair djup sorg över Storbritanniens överträdelser i den transatlantiska slavhandeln. Se även David Smith, *The Guardian* 2006-11-26. I labourorienterade *The Guardians* sätts Blairs uttalande i samband med förberedelserna för 200-årsminnet av upphävandet av slaveriet i brittiska områden 1807.

509 https://www.youtube.com/watch?v=QW3ZBGWi9vc, 2016-07-12. I denna intervju med europaparlamentarikern Daniel Hannan lyfts frihetsbegreppet och Common law fram som historiska fundament i Storbritanniens historia. Detta håller dock på att äventyras eftersom Storbritannien idag måste följa EU:s lagstiftning.

dedicated to maintaining the imperial status quo.[510]

Brendons slutgiltiga dom faller: ”All balance sheets require interpretation; but it seems clear that, even according to its own lights, the British Empire was in grave moral deficit.”[511] Författarens tes förstärks av en parallell mellan britternas imperialism i Afghanistan på 1800-talet och den pågående konflikten mellan länderna idag.

Mönstret och stilen i Brendons artikel kan hänföras till en känd skönlitterär text av äldre datum. Artikelförfattarens antiimperialistiska hållning, textens genre och bildspråk för tankarna till Jonathan Swifts 1700-talsnovell *A Modest Proposal.* Denna berättelse är formulerad som ett förslag på hur svält- och fattigdomsproblemen på Irland kan lösas. Swifts idé går ut på att fattiga familjer kan öka sin inkomst genom att sälja sina barn som matvaror till rika personer, underförstått engelsmän. Han driver bland annat med britternas fördomar om de katolska irländarna, men ytterst är kritiken riktad mot den brittiska statens hegemoni. Censuren omöjliggjorde för Swift att uttrycka sig i klarspråk, men hans kalla kalkyler över hur mycket kött som behövs för att mätta en finare engelsk familj och på vilka sätt råvaran kan tillagas bär på nog så tydliga budskap. Brendons artikel påminner om 1700-talstexten så till vida att den behandlar ett ämne som är moraliskt laddat och som det inte råder konsensus kring. Andra likheter är bildspråkets kliniska kontrast till verklighetens fasor samt sättet att debattera. Brendons inledande exempel på imperietidens positiva effekter framställs vid läsningens slut som absurda, precis som Swifts förslag till lösningen på den irländska svälten.

De strukturella skillnaderna mellan den svenska och brittiska artikeln beror till stor del på skribenternas olika syften. Brendon har skrivit en argumenterande text som tydligt kritiserar den brittiska imperialismen och dess aktörer. Artikeln är ett uttryck för ett moraliskt historiebruk som syftar till att synliggöra britternas förtyck i koloniserade områden, men även att få dagens britter att inse omfattningen och konsekvenserna av imperietiden. Larsdotter har skrivit en framgångsberättelse om den svenska stormaktstiden med fokus på kända aktörer och unika händelser. Artikelns nationella orientering för tankarna till ett ideologiskt historiebruk som syftar till att legitimera idén om en svensk storhetstid. Detta kan dock vara svårt att upptäcka, vilket hänger samman med hennes sätt att framhäva stormaktstidens glans. Larsdotters tolkningar av denna del av Sveriges historia är inte unik för tidskriften.[512]

510 Piers Brendon 2007, s. 47.

511 Piers Brendon 2007, s. 47.

512 Se exempelvis Hans Norman, ”Besittningarna blev kortlivade”, *Populär Historias* temanummer om stormaktstiden 2013, s. 94–99. Artikeln behandlar svenska kolonier i Nordamerika och Västafrika under 1600-talet.

Historia som färskvara

Larsdotters artikel är publicerad i en utgåva av *Populär Historia* som innehåller nio artiklar om temat svensk stormaktstid. En av dessa är ett reportage om dokuåpan *Riket* som visades 2005 på svensk television.[513] Programserien handlar om stormaktstiden och visar tillsammans med Larsdotters artikel att epoken är gångbar i flera olika förmedlingsformer och att den är väl förankrad i den svenska historiekulturen.

Brendon hänvisar explicit till nationella medieproduktioner om det brittiska imperiet, men de används på annat sätt än i *Populär Historia*. Han ställer olika tolkningar av imperietiden mot varandra; politiker uppmanar i ena stunden till stolthet över imperiet för att i nästa be om ursäkt för allt lidande, samtidigt som BBC:s visar imperienostalgiska tv-serier. Detta bidrar, enligt Brendon, enbart till förvirring.[514] Sådana motsägelser beskrivs inte i Larsdotters artikel. Istället får läsaren en entydig bild av vad den svenska stormaktstiden innebar. Den ambivalens som Brendon beskriver är ett tecken på att det finns en pågående debatt i Storbritannien om hur imperietiden ska tolkas. I Sverige tycks den svenska stormaktstiden istället omges av ett slags konsensus. Frågan är varför. Vi återvänder till Larsdotters text.

En historiedidaktisk grundhållning är att all historieförmedling måste förstås utifrån sin samtid. En rimlig tanke är då att imperialismens historia, när den omskrivs i början av 00-talet, blir färgad av 1900-talets katastrofer eller andra stora förändringsprocesser. Exempelvis har den svenska självbilden under efterkrigstiden till stor del formats av en antiimperialistisk hållning genom kritik mot Vietnamkriget och stöd till folk i avkoloniserade områden.[515] Möjligen skulle sådana ideal även kunna skymta i en populärhistorisk artikel om svensk stormaktstid, men inte i Larsdotters artikel. Vad beror det på? Historikern Wulf Kansteiner har undersökt offentlig minneskultur. Han menar att det generellt sett är svårare att utveckla ett självreflekterande kollektivt minne kring händelser som har inträffat bortom den nuvarande generationens livstid.[516] I ett antologibidrag om interaktionen mellan universella och nationella minnen av förintelsen diskuterar han filmens betydelse i sammanhanget. Förutom mediets förmåga att verka transnationellt betonar Kansteiner att filmer om förintelsen, såsom *Schindler's List* och *Sophie's Choise,* har tvingat både amerikanska politiska ledare och privatpersoner till självreflektion. Samtidigt har USA:s traumatiska historia, med slaveriet och behandlingen av ursprungsbefolkningen som de tydligaste exemplen, inte resulterat i samma eftertanke som förintel-

513 Anna Larsdotter 2005, s. 38–41.
514 Piers Brendon 2007, s. 44.
515 Kristian Gerner 2013, s. 446.
516 Wulf Kansteiner 2008, s. 174.

sen.[517] Kansteiners förklaring är bland annat att dessa händelser hör hemma i en äldre historia som få kan relatera till. Möjligen kan det vara en av orsakerna till att den svenska stormaktstiden inte manar till någon kollektiv självreflektion.

En annan aspekt av äldre och tidigmodern historia är att den vanligen uppfattas som ofarligare och harmlösare att hantera än modern historia. Den förra blir därmed lättare att romantisera, men också att konservera i historieskrivningen.[518] När tongivande berättelser, som den om stormaktstiden, upprepas på flera arenor skapar de till sist konsensus kring hur historien ska tolkas.[519]

Den historia som Brendon behandlar visar med all tydlighet att den inte är konserverad; det råder ingen enighet om den brittiska imperialismens beskaffenhet och hur den ska hanteras.[520] Majoriteten av den brittiska befolkningen har minnen från imperietiden. Överlämnandet av Hong Kong till Kina skedde så sent som 1997. Förlusten av kronkolonin markerade slutet för Storbritannien som imperiemakt. Detta har fått olika historiekulturella konsekvenser; för somliga britter rubbades bilden av nationen, medan andra såg det som ett bokslut och en möjlighet att diskutera den brittiska imperialismen i offentligheten.[521]

Summering

Larsdotters och Brendons artiklar är av olika karaktär. Den förra är ett slags syntetisk beskrivning av den svenska stormaktens uppgång och framgång, medan den senare är en argumenterande framställning om den brittiska imperialismens negativa inverkan på kolonierna. Den brittiske skribenten anknyter därmed till chefredaktörens motto att ”[h]istory is about argumentation”.[522] Brendons text påminner även om Kirbys och Mitchells, eftersom de också skriver en tesdriven historia. Historia kan populariseras både genom argumenterande och deskriptiva framställningar. Därtill är följande iakttagelser värda att notera:

- Ett okritiskt och oreflekterat förhållningssätt i den svenska artikeln till Sveriges imperialistiska historia.
- Ett kritiskt förhållningssätt i den brittiska artikeln till Storbritanniens imperialistiska historia.

517 Wulf Kansteiner 2008, s. 172. Se även Ulf Zander 2006a, s. 280. Han visar att *Schindler's List* inte bara inspirerade politiker utan även privatpersoner att agera. En säkerhetsvakt lyckades tillvarata judiska dokument från tiden för andra världskriget. Aktionen ledde till att schweiziska myndigheter tvingades offentliggöra bankkonton som tillhört judiska offer för förintelsen.

518 Cecilia Trenter 2002, s. 289.

519 Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman 2012, s. 3.

520 Bernard Porter 2012, s. 23. Porter menar ”[i]ts (imperialismens, min anm.) death is still too recent to be looked on dispassionately and its legacy too present to be ignored”.

521 Se exempelvis Lawrence James, *The Daily Mail* 2012-04-18; Martin Jacques, *The Guardian* 2002-10-05; George Monbiot, *The Guardian* 2012-04-24.

522 Paul Lay 2013-10-23.

Brittisk imperialism

Temats två sista artiklarna handlar om Storbritanniens imperialistiska identitet. Återigen ser vi ett exempel på en brittisk artikel med argumenterande ton och en svensk artikel som präglas av en narrativ stil. Kronologisk struktur och genetiskt perspektiv kännetecknar båda texterna.

”När britterna ville frälsa världen” är skriven 2006 av historikern Dick Harrison.[523] Han är en av *Populär Historias* mest efterfrågade skribenter och har författat ett stort antal texter för tidskriften.[524] Harrison är ursprungligen medeltidsforskare, men hans publikationer spänner över flera olika områden.[525] Författarens aktivitet i det mediala fältet visar på samma bredd; han har figurerat i olika TV-produktioner, skrivit flera prisbelönta populärhistoriska böcker och är huvudredaktör för det senaste standardverket om Sveriges historia.[526] Hans stora engagemang utanför akademin gör honom i svenska sammanhang ovanlig som historiker.

Artikeln ”What did they know of empire?” är skriven av historikern Bernard Porter.[527] Texten publicerades i *History Todays* oktoberutgåva 2004. Porter har författat flera böcker om brittisk imperialism. Några av dem tillhör den populärvetenskapliga genren, exempelvis *The Absent-Minded Imperialists: Empire, Society, and Culture in Britain* som artikeln i *History Today* baseras på. Porter har skrivit tjugo texter för tidskriften, vilket gör honom till det brittiska materialets mest anlitade författare.

Myter om imperiet – upprätthålla eller avfärda?

Harrisons artikel syftar till att förklara de brittiska framgångarna och att visa hur imperiekänslan genomsyrade Storbritannien. Stundtals liknar författaren det brittiska imperiet vid ett under. Trots alla övergrepp som har begåtts i kolonialväldets namn kan han inte låta bli att imponeras av imperiebygget.[528] Harrisons reflektioner och egna erfarenheter av brittisk kultur finns med i kulisserna och gör texten personlig:

523 Dick Harrison 2006, s. 23–27.
524 Dick Harrison har skrivit ett drygt fyrtiotal texter om vitt skilda ämnen i *Populär Historia.*
525 http://www.hist.lu.se/person/DickHarrison, 2013-08-23.
526 Se bland annat http://www.norstedts.se/forfattare/Alfabetiskt/H/Dick-Harrison/, 2013-08-07.
527 Bernard Porter 2004a, s. 42–48.
528 Dick Harrison 2006, s. 22–27.

> När jag tänker på det brittiska imperiet tänker jag emellertid först och främst på en tavla. Målningen föreställer generalmajor Charles George Gordon några sekunder innan han dör. Gordon står värdig och avslappnad högst upp på en trappa, med sänkt vapen, och blickar ned mot den ”vilde” som är i färd med att genomborra honom med spjut. Spjutkastaren är omgiven av en hord fanatiska, vilda muslimer som stormar fram med Muhammed, mord och slavhandel i sinnet. Gordon har tagit på sig vad Rudyard Kipling definierade som ”den vite mannens börda”, och han dör som martyr för den goda imperialismen.[529]

En stor bild av tavlan pryder artikelns inledande sida, vilken tillsammans med citatet ovan förstärker målningens betydelse i artikeln. Efter det inledande personliga tilltalet inleds en historieskrivning som utgår från det genetiska perspektivet. Den tar sin början i 1600-talets marina upprustning och avslutas med 1950-talets avkolonisering.

Det översiktliga berättandet har vi sett i flera av *Populär Historias* artiklar, medan *History Todays* artiklar är mer ämnesmässigt avgränsade i tid och rum. En sådan avgränsning finns i Porters artikel ”What did they know of empire?” som syftar till att informera läsarna om att den brittiska allmänheten visste väldigt lite om imperiet. Än mindre påverkade det britternas kollektiva identitet, hävdar författaren. Han intar en argumenterande hållning och utgår inledningsvis, likt Harrison, från olika kulturella exempel, såsom film och tv-produktioner.[530] Författarna använder dem dock olika; Harrison nyttjar dem som stöd till sina förklaringar, medan Porter kritiserar dem för att vara historiskt felaktiga:

> Modern film and TV adaptations of Victorian novels and documentaries about nineteenth and early twentieth-century subjects regularly interpolate imperial references, even when they do not appear in the original texts, on the ground, presumably, that the Victorians must have been thinking about their Empire even when they did not talk or write about it, rather like sex, and that this needs to be brought out for a modern audience. (An example is Sarah Curtis's 1999 film version of Jane Austen's Mansfield Park of 1814.) The impression given is that almost everyone was an imperialist of one kind or another. They must have been, seems to be the assumption behind this; the Empire was so vast and great and vital to them. It also must have needed their commitment; otherwise how could it have survived?[531]

529 Dick Harrison 2006, s. 23.
530 Se Dick Harrison 2006, s. 27. Han omnämner bland annat *Forsytesagan* och *Juvelen i kronan*.
531 Bernard Porter 2004a, s. 42.

Porters lätt ironiska stil påminner om både Kirbys och Brendons sätt att formulera sig. Harrison formulerar sig annorlunda: ”Gordon hade tagit på sig vad Rudyard Kipling definierade som ’den vite mannens börda’, och han dör som martyr för den goda imperialismen”.[532] Med några få undantag vidmaktshålls hans beundran för imperiet: ”Det är lätt”, skriver han avslutningsvis, ”att fördöma imperiet som en politiskt inkorrekt dumhet, men det hjälps inte – i Londons museer kan jag inte låta bli att i några korta ögonblick inbilla mig att Gud fortfarande är engelsman.”[533]

Britterna och imperiet

Porters huvudargument till tesen om imperiets marginella betydelse är att klass var en viktigare identitetsmarkör än ”Britishness” för majoriteten av befolkningen under 1800-talet och 1900-talets början.[534] Det visade sig exempelvis i undervisningen som främst gick ut på att lära barn och ungdomar vilka skyldigheter olika klasstillhörigheter medförde, det vill säga att styra eller styras. I detta sammanhang fyllde imperiet ingen funktion. Porter stöder argumenten på samtida källor:

> There was no possible use for imperialism, or indeed any kind of patriotism, in any of this. Even imperialists did not see any point in it. In 1893 a former Colonial Secretary, Lord Kimberley, speaking on the question of whether schoolchildren ought not to be given some education in imperial patriotism, opined that they would be better off ‘given practical lessons in the geography of their own localities’, rather than ‘being shown maps [of the empire] they are not well versed in, and which do not convey much to their minds’.[535]

Citatet är intressant av flera skäl, men framförallt för att det utgör en motsats till Harrisons beskrivning av hur brittiska skolbarn drillades i just imperiets geografi.[536] Porters artikel innehåller även en teckning från 1800-talet som understryker skribentens argument. Bilden visar en fullsatt skolsal där det råder total oordning: ”[T]

532 Dick Harrison 2006, s. 23.

533 Dick Harrison 2006, s. 27.

534 Bernard Porter 2004a, s. 45. Denna tes är också bärande i författarens bok *The Absent-Minded Imperialists* (2004b, s. 2–3) som *History Today*-artikeln tycks bygga. Författaren hänvisar dock inte till sin bok. Istället annonseras i en eftertext att den kan köpas till reducerat pris. I *The Absent-Minded Imperialists* framkommer att flera forskare ansluter sig till författarens tes, något som författaren utelämnar i artikeln. Där refereras istället till forskare och författare som har motsatt uppfattning till den Porter uttrycker (s. 42). Det talar för att tidskriftsredaktionen tillåter, eller rent utav uppmuntrar, skribenter att argumentera.

535 Bernard Porter 2004a, s. 45.

536 Dick Harrison 2006, s. 25.

he Ragged School, West St, by George Cruikshank, where little attempt would have been made to teach about the Empire."[537]

Porter ger fler exempel på områden inom vilka imperiet hade ringa betydelse; ett av dem är brittisk konst. Många konstnärer såg imperialism som en simpel företeelse, varför målningar med detta tema var ovanliga.[538] Geoff Quilleys och Holger Hoocks analyser av brittisk konst och arkitektur årtiondena runt 1800 talar ett annat språk. I ord och bild visar de hur nation och imperium förenades i motiv av brittiska hjältedåd på slagfält när och fjärran och i speglingar av forna imperiers prakt.[539] Intressant är att även bildsättningen till artikeln både speglar Porters text och brittiska konstnärers förkärlek för tiden då Storbritannien blev en världsmakt. Hälften av artikelns illustrationer visar konst med anknytningar till imperiet. Således motsägs Porters tes om att konsten och imperiet inte hade mycket gemensamt delvis av bildsättningen till den artikel han har skrivit.

I kontrast till Porter framställer Harrison den brittiska imperialismen som en angelägenhet för alla och en framgångssaga. Inledningen markerar det mytiska: "Det var en gång en tid då Gud var engelsman…"[540] Imperiet verkar alltså inte kunna förklaras på rationella grunder. Istället betraktas det som ett slags mirakel, vilket blir än tydligare när författaren åskådliggör hur snabbt erövringarna förlöpte: "Mellan 1793 och 1815 erövrade Storbritannien tjugo nya kolonier, däribland Malta, Mauritius och Kaplandet. År 1820 härskade regeringen och kompanidirektörerna i London över 200 miljoner människor, mer än en fjärdedel av jordens befolkning. Utvecklingen fortsatte på 1800-talet."[541] Citatets kvantitativa information förstärker det otroliga i att en så pass liten nation kunde dominera en så stor del av världen. Valet av begreppet "utveckling", med andra ord "framsteg", indikerar att Harrison betraktar imperialismen ur erövrarnas perspektiv. Det senare är inte unikt för texterna inom detta tema. Visserligen ger Björn Kumm kongoleserna en röst i sin artikel, men ett gemensamt drag är att de koloniserade folken intar en undanskymd plats. Det betyder inte att imperialismen värderas positivt, utan att författarna och redaktionerna ser företeelsen från en europeisk horisont. Det gör även Porter, men eftersom hans artikel tydligt orienterar sig mot britter "på hemmaplan" förklarar det frånvaron av de erövrades perspektiv. Det synliggörs förvisso i en bild av sårade indiska soldater som stred för Storbritannien under första världskriget,[542] men inte heller i detta fall vet vi om författaren har valt illustrationen.

537 Bernard Porter 2004a, s. 44.
538 Bernard Porter 2004a, s. 43.
539 Geoff Quilley 2011, passim; Holger Hoock 2010, passim.
540 Dick Harrison 2006, s. 23.
541 Dick Harrison 2006, s. 25.
542 Bernard Porter 2004a, s. 43.

Britternas militära överlägsenhet är Harrisons viktigaste förklaring till expansionen. Ord som ”framgång” och ”lyckosamma krig” är vanliga formuleringar, men i de avslutande styckena kopplas imperiet även ihop med ”girighet” och ”stöld”.[543] Denna ambivalens verkar bottna i en uppfattning om att historien inte ska dömas efter vår tids värderingar. Författarens uppmaning till läsaren tycks vara att det är tillåtet att imponeras av den brittiska hegemonin.[544] Som vi tidigare har sett går liknande kluvenhet att finna i brittiska debatter och historiekulturella artefakter om imperietiden.[545] Varken Harrison eller Porter anknyter till pågående diskussioner, men deras texter är exempel på att det inte råder någon samstämmighet kring hur den brittiska imperialismen ska förstås.

En av de viktigaste skillnaderna mellan den brittiska och den svenska texten rör synen på den brittiska nationens identitet som imperium. Harrison visar att det inte rådde någon enhetlig imperieidentitet inom kolonierna, men däremot i Storbritannien:

> Ty brittiska imperiet var inte bara ett kolonialt världsvälde över vilket solen aldrig gick ned, det var också ett kejsardöme i anden, något brittiska pojkar och flickor lärde sig att identifiera sig med och vara stolta över.”[546]

Porter ser, som sagt, annorlunda på saken:

> The Empire was hardly ever a subject for study in schools. Some scholars have been misled about this by a number of contemporary history […] school textbooks that did touch on it; but most of those are highly unrepresentative.”[…] Public schools rarely taught any modern history at all.”[547]

Förutom att författarna ger olika besked i frågan om imperiets betydelse för britterna, skiljer sig också deras förklaringssätt åt. Porter involverar andra forskares, exempelvis Edward Saids, uppfattningar och bemöter dem. Harrisons har däremot inga referenser till tidigare eller pågående forskning i ämnet. Avsaknaden kan förklaras av att textens stil och form, som emellanåt kan beskrivas som litterär, förväntas ha andra kvaliteter än de rent vetenskapliga. Det finns flera exempel på indirekt läsartilltal via sagogenrens och metaforernas igenkännande effekt.[548]

543 Dick Harrison 2006, s. 24, 27.
544 Dick Harrison 2006, s. 27
545 Marianne Sjöland 2011, s. 116–117. Se även analysen av Piers Brendons text i detta tema.
546 Dick Harrison 2006, s. 23.
547 Bernard Porter 2004a, s. 43–44.
548 Dick Harrison 2006, s. 23, 27.

Historia som nostalgi och argument

Hur ska då skillnaden mellan Porters och Harrisons tolkningar förstås? En förklaring är att författarnas historiesyner skiljer sig markant åt. Porters kollektivistiska och materialistiska förklaringar står mot Harrisons aktörsorienterade historieskrivning. Klasstrukturer, och i viss mån etnicitet, är i den brittiske historikerns tolkningar avgörande för britternas självsyn. Den svenska historikern tillskriver istället heroiska män som Gordon, Livingstone och Rhodes, och myterna kring dem, som avgörande för skapandet av en brittisk identitet som i allt väsentligt är färgad av imperialismen.

Andra förklaringar kan sökas i de skilda historiekulturella kontexterna. Porter skriver nationell historia utifrån en fråga som på senare tid har fått stort utrymme i den offentliga debatten i Storbritannien.[549] Som brittisk historiker har han att förhålla sig till den här sortens diskussioner, men även till de regler som professionen sätter upp och som *History Today* tycks vara starkt påverkad av. En nostalgisk berättelse skulle därför upplevas som malplacerad eller rentutav dysfunktionell i ett brittiskt sammanhang. Däremot kan en sådan framställning fungera väl i *Populär Historia*, eftersom varken avsändare eller mottagare i den historiekulturella kommunikationskedjan behöver förhålla sig till, eller kanske har kunskap om, de diskussioner som pågår i Storbritannien. Dessa hade kunnat vara av betydelse om tidskriften i högre grad hade orienterats mot historiens betydelse för nutida processer, men Harrisons artikel stämmer väl in på flera av de funktioner som det förflutna fyller i *Populär Historia:* historia som bakgrund, nostalgi och underhållning.[550] Hans text innehåller ett par inslag som hör hemma i ett postmodernt vetenskapligt historiebruk, exempelvis de historiedidaktiska reflektionerna om hur brittiska tv-serier, som *Juvelen i kronan* och *Stolthet och fördom*, har påverkat svenskarnas bild av imperiet.[551] Dock indikerar andra faktorer, som den litterära stilen, att artikeln är skriven för sammanhang utanför akademin.

Porters tydliga tes och underbyggda argument visar på en strävan efter att verifiera händelser i det förflutna och finna nya samband. Detta moderna vetenskapliga historiebruk understryks av att skribenten positionerar sig mot annan forskning och mot populärkulturella tolkningar av imperialismen. Porters text kan därmed vara riktad både till yrkeshistoriker och till en historieintresserad allmänhet, vilket ställer stora krav på hans förmåga att balansera mellan olika läsares intressen och förkunskaper. Textanalysen har dock visat på en för sammanhanget relativt hög

549 Se analysen ovan av Piers Brendons artikel.
550 Marianne Sjöland 2011, s. 175–178.
551 Dick Harrison 2006, s. 27.

vetenskaplighet. Den historia som Porter kommunicerar riktar sig rimligen till en läsekrets som är van att läsa texter av mer avancerat slag.[552] Huruvida det påverkar *History Todays* popularitet är svårt att säga eftersom jag har liten kännedom om läsarnas behov och intresse av historia.

I båda författarnas vetenskapliga historiebruk går det att se ideologiska inslag. I Harrisons artikel förses det brittiska imperiet med en för oss idag ny mening; han tillskriver det en betydelse som kan uppfattas som kontroversiell i jämförelse med hur imperialism behandlas i modern historieskrivning. Texten hör dock inte hemma i det akademiska utan i det populärhistoriska fältet där den i jämförelse med många tv-produktioner om imperietiden inte alls är avvikande.[553] Detta pekar på igenkänningens betydelse för ett kommersiellt historiebruk, vilket synliggörs på flera ställen i texten.[554] Porter tillskriver också imperiet en annan mening än den vedertagna; det var inget nationellt projekt utan en angelägenhet för överklassen. Artikeln avslutas med slutsatsen att ”Britain was an imperial nation but never a truly imperial society.”[555] Att han reducerar imperiets betydelse kan bidra till att brittiska läsare får lättare att undvika frågor om brittisk skuld och brittiskt ansvar för den brittiska imperialismens negativa konsekvenser i Afrika och Asien. Skuldfrågan är speciellt intressant eftersom den förenar artiklarna. Harrisons förundran över imperiebygget överskuggar frågor om skuld och ansvar. Likt Porter diskuterar han heller inte de koloniserades perspektiv, vilket ytterligare skymmer ansvarsfrågan.

Summering

Båda artiklarna om brittisk imperialism är författade av kända historiker med stor erfarenhet av populärhistorisk erfarenhet. Redaktörernas val av författare visar än en gång att de populariserar historia genom att anknyta både till historia som vetenskap och som underhållning. Tendensen är även synlig i skribenternas historiekulturella strategier, men analyserna visar på några tydliga skillnader:

- Harrisons artikel är mer anpassad efter det populärhistoriska och kommersiella sammanhanget. I texten skymtar sagogenren fram mellan partier som är mer vetenskapligt präglade. Mytologiseringen av det brittiska imperiet ger texten en underhållande prägel. Samtidigt upprätthåller denna strategi föreställningar om imperiet som något i grunden beundransvärt.[556]

552 Jämför Paul Lay 2013-10-23. I intervjun berättar han att tidskriftens syfte bland annat är att informera allmänheten om ny historisk forskning.

553 Se exempelvis filmatiseringarna av Jane Austins romaner.

554 Marianne Sjöland 2011, s. 115.

555 Bernard Porter 2004a, s. 48.

556 Se Klas-Göran Karlsson 1999, s. 40 för mytologiskt historiemedvetande.

- Porters artikel bidrar till att visa på argumentationens betydelse för *History Todays* profil. Det behöver inte betyda en svagare anpassning till det populärhistoriska sammanhanget. Istället visar texten kanske på en tydlig anpassning till med jämna mellanrum pågående debatter i brittiska historiekulturen om arvet efter imperiet.

Harrisons och Porters artiklar visar även på betydande likheter såsom:

- kopplingar till andra historiekulturella artefakter som behandlar samma tema.
- viss nedtoning av ansvarsfrågan.

Sammanfattande slutsatser

Skribenternas skildringar av imperialismens historia har stått i centrum för analyserna i detta kapitel. Slutsatserna lyfter fram komparationens viktigaste resultat och relaterar dem till frågeställningarna om historieskrivningens karaktär och genrens utformning.

Tolkningar av imperialism

Imperialismens historia behandlas på olika sätt mellan, men också inom, tidskrifterna. Det uppträder även flera drag som förenar *Populär Historia* och *History Today*. Att den svenska stormaktstiden intar helt olika skepnader i det brittiska och svenska magasinet råder det inget tvivel om. I den förra tycks en implicit jämförelse med det brittiska imperiet ligga till grund för uppfattningen om Sverige som en koloss på lerfötter. I *Populär Historias* artiklar om samma epok framträder en annan bild. Både Folke Schimanski och Anna Larsdotter markerar, om än på olika sätt, den svenska stormaktens betydelse för sin samtid och dagens historiekultur. Erövringspolitiken värderas däremot olika. Schimanski är kritisk, vilket märks i viljan att lyfta fram pommerska perspektiv. Detta ger texten en politisk dimension som skiljer den från Larsdotters mer idealiserade framställning.

Tolkningarna av det brittiska imperiet är långtifrån enhetliga i *History Today*. Piers Brendon och Bernard Porter är båda kritiska till imperialismen, men av helt olika skäl. Den senare argumenterar mot en etablerad uppfattning om att imperiet genomsyrade allt och alla i Storbritannien. Istället begränsar han det till en angelägenhet för överklassen och befriar därmed stora delar av den brittiska befolkningen från delaktighet i erövringspolitiken. Så ser inte Brendon på saken. I hans text frikopplas ingen explicit från skuld. Det vilar ett kollektivt ansvar på både dåtida och nutida aktörer för imperialismens följder i koloniserade områden. Harrisons bild av det brittiska imperiet påminner mindre om Porters och Brendons artiklar och mer

om Larsdotters i viss mån idealiserade skildring av den svenska stormaktstiden.

Dessa olika tolkningar av imperialismens historia antyder att det finns en viss bredd inom den populärhistoriska tidskriftsgenren. Samtidigt har analyserna visat att utrymmet inte är hur stort som helst. I det följande analyserar jag resultaten utifrån ett antal historiekulturella strategier för att synliggöra hur och med hjälp av vad skribenterna hanterar historia om imperialism. Ett viktigt påpekande är att jag inte ser artikelförfattarnas strategier enbart som en respons på genrens eller redaktionernas krav. Strategierna, och tidskriftsartiklarna, formas i ett samspel mellan individuella, historiekulturella och mediala faktorer.

Politisering och avpolitisering

Schimanskis artikel manar till goda relationer mellan Sverige och det nya, återförenade Tyskland. Författarens politisering av stormaktstidens historia kan förstås i relation till de omvälvande processer som Europa genomgick kring 1990 och som luckrade upp kalla krigets tudelade värld. Sådana genomgripande förändringar föranleder människor att blicka bakåt och fråga sig vem de är, har varit och kommer att bli.[557] För att den egna identiteten ska framträda behöver den relateras till något annat, vilket blir tydligt i Schimanskis betoningar av ”det nya Tyskland”. Genom att kontrastera stormaktstidens konfliktfyllda relationer med 1990-talets fredliga förbindelser förstärker han sitt budskap. Detta färgas också av en positiv attityd till den europeiska gemenskapen som det nya Tyskland 1991 är en del av men som Sverige ännu stod utanför.[558]

Larsdotters text är skriven 2005, fjorton år senare. Artikeln kan relateras till en populärhistorisk kontext. TV-serien *Riket* och flera andra populärhistoriska produktioner om stormaktstiden är samtida med hennes artikel, vilket kan förklara redaktionens stora satsning på ett temanummer om epoken.[559] Om sammanhanget vidgas kan Larsdotters tolkning även förstås i relation till den politiska process som startade under 1990-talet, i samband med Sveriges EU-inträde, och som fortsatte under 00-talet med ordförandeskapet i EU:s ministerråd. Den här utvecklingen kan ha satt den svenska kollektiva identiteten i rörelse och ökat behovet av traditionella berättelser om den svenska historien. På så sätt kan Larsdotters och Schimanskis artiklar tydligare kopplas till en europeisk kontext, i jämförelse med de brittiska artiklarna inom samma tema.[560]

557 Klas-Göran Karlsson 2009, s. 35–36.

558 Folke Schimanski 1991, s. 14.

559 Marianne Sjöland 2011, s. 73.

560 Se Stefan Berger 2008, s. 3 om en ökad nationalisering i brittisk historieskrivning på grund av ett upplevt hot från andra nationaliteters historia och från EU.

I Kirbys artikel från 1990 är det svårare att spåra ett politiskt syfte eller samtida påverkan från det förändrade Europa, vilket kan bero på den tydliga ämnesavgränsningen. Författarens målsättning – att visa hur stormakten egentligen ska förstås – leder till en samtidsbunden framställning som sträcker sig från 1600-talets början till 1700-talets slut.

Kirby betecknar, trots sin skeptiska inställning, den svenska stormakten som ett ”empire”, det vill säga ”stormaktsvälde” eller ”imperium”. Ett alternativ hade varit ”kingdom”, men troligen används ”empire” som en direkt översättning av det svenska begreppet ”stormakt”. I de svenska texterna om stormaktstiden förekommer inte begreppen ”imperium” eller ”imperialism”, trots att Sverige hade besittningar både i närområden och avlägsna delar av världen. Detta är inget unikt fenomen utan snarare typiskt för de sätt som stormaktstiden framställs i nationella kontexter.[561] Dessa tolkningar kan beskrivas som ett slags avpolitisering av den svenska expansionspolitiken på 1600- och 1700-talen.

Eftersom den svenska stormakten ”befrias” från imperialismens ok framträder heller inga direkta behov av att moralisera. Frågor om rätt och fel samt gott och ont får ett begränsat utrymme i de tre artiklarna om svenskt 1600- och 1700-tal.

Nationalisering

En av de tydligaste beröringspunkterna mellan magasinen är skribenternas sätt att inlemma nationella perspektiv i internationella kontexter. Exempelvis uttrycker Kumm och Mitchell kritik mot den leopoldska imperialismen samtidigt som de betonar den egna nationens demokratiska ideal och agerande. Som kontrast till Leopold II:s vanstyre står svenskars respektive britters kamp för det goda. Det skulle kunna ses som en strategi som ofta resulterar i ett ideologiskt historiebruk, vilket i detta fall syftar till att legitimera en bild av den egna nationen som demokratins förkämpe. Strategin kan även vara en del av ett kommersiellt historiebruk. När skribenten infogar för läsaren bekanta och närliggande inslag kan historien om den leopoldska imperialismen upplevas som mer angelägen och lockande att läsa.

Spåren av brittisk och svensk historiekultur i texter som rör internationell historia är intressanta. De väcker frågor om hur en historiekultur kan beskrivas; ska man ta fasta på nationella eller internationella strukturer, eller bådadera? Det sker rimligen en ständig och ömsesidig påverkan mellan vissa länders historiekulturer. Sådana processer är svårfångade, varför jag hittills bara kan föra hypotetiska resonemang om magasinens nationella och transnationella karaktärer. Stefan Berger är en av de historiker som hävdar att nationella perspektiv har fått en allt mindre framträdande

561 Per Widén 2012-10-29.

roll i modern populariserad historieskrivning.[562] Detta tycks inte vara fallet vad gäller tidskriftsgenren. Som vi har sett talar analyserna i föreliggande kapitel snarare för en nationell orientering, som även är betydelsefull för genrebestämningen. Möjligen ska Bergers slutsats ses i ljuset av en förhoppning om mindre tydliga nationella gränsdragningar, snarare än av empiriskt grundade iakttagelser.[563] År 2008 betonade han i förordet till en antologi, till skillnad mot 2012, att nationen fortfarande har ett starkt fäste i historieskrivningen. Bergers olika bud i frågan om det transnationellas respektive det nationellas dominans talar för att det förra nu är fastare förankrat inom historievetenskapen än för fyra-fem år sedan.

Professionalisering och popularisering

Historievetenskapen utgör, liksom nationen, en bärande struktur i flera artiklar i båda tidskrifterna. Samtliga skribenter anknyter på olika sätt till den akademiska historieskrivningen. I vissa avseenden är skillnaderna mellan artiklarna dock betydande. Generellt sett är artiklarna i *History Today* mer avgränsade, utredande och argumenterande till sin karaktär. Texterna i *Populär Historia* tenderar att återge långa händelseförlopp som leder fram till ett slut som i några enstaka fall är förlagt till nutiden. Orsakerna till skillnaderna kan dels sökas i de enskilda magasinen, dels i de nationella historiekulturerna. Exempelvis är kopplingen mellan artiklarnas ämnesinnehåll och författarnas specialisering mycket högre i det brittiska materialet. Detta gör också *History Todays* karaktär mer akademisk. Möjligheterna till profilering medför att författarna kan positionera sig på ett annat sätt än de svenska skribenterna. Rimligen innebär detta också att förbindelserna mellan redaktionen för *History Today* och brittiska historiker är frekventa. Det tyder i sin tur på ett nära förhållande mellan *History Todays* redaktion och de som skriver i tidskriften. Till yttermera visso ingår verksamma historiker i ett nätverk som företrädarna för den brittiska tidskriften har byggt upp under lång tid.[564]

Samtidigt verkar avståndet mellan *History Today* och dess läsare vara längre än i den kommunikationskedja som *Populär Historia* är en del av. Som vi tidigare har sett publicerade *History Today* fram till mitten av 00-talet betydligt färre insändare per år än *Populär Historia*. Likaså har textanalyserna av den svenska tidskriften visat på ett mer regelbundet och tydligare läsartilltal. Historiekulturellt sett är detta en avgörande skillnad mellan magasinen; det kan betyda att *History Today*, i jämförelse med *Populär Historia,* i mindre grad är formad av läsarnas preferenser.

562 Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman 2012, s. 2.
563 Ulf Zander 2006b, s. 368–374; Klas-Göran Karlsson 2008, s. 29.
564 Paul Lay 2013-10-23.

Jämförelsen mellan de brittiska och svenska skribenternas historieförmedling har lett till nya insikter om vad popularisering av historia kan innebära. I licentiatuppsatsen tolkade jag frånvaron av argumentation i *Populär Historia* som ett av det kommersiella historiebrukets kännetecken.[565] Det brittiska materialet visar däremot flera exempel på att populärhistoriska tidskrifter kan användas som debattfora.[566] *History Todays* karaktär genererar således nya frågor om det kommersiella historiebrukets innebörd och om vad som krävs för att det ska bli funktionellt. Det senare är särskilt viktigt att reflektera över eftersom *Populär Historia* har drygt 170 000 läsare per månad, vilket är 120 000 fler än *History Today.*[567] Beaktar man dessutom att Storbritannien har 56 miljoner fler invånare än Sverige blir den svenska tidskriftens numerära övertag än större. Betyder detta att den brittiska redaktionens kommersiella historiebruk är dysfunktionellt? Eller drivs den inte av något stort vinstintresse? Om ja, går det då att tala om ett kommersiellt historiebruk? Jürgen Kocka har betonat den komparativa metodens frågegenerande effekt i det han kallar för jämförelsens heuristiska mål. Forskaren uppmärksammas då på historiska fenomen som annars hade förbisetts.[568] Jämförelsen öppnar alltså upp för nya perspektiv och slutsatser, såsom en mer nyanserad syn på det kommersiella historiebrukets innebörd och funktion.

Min komparation har också visat på innehållsmässiga skillnader mellan de brittiska och svenska artiklarna. *Populär Historia* uppmärksammar i högre grad militära framgångar i relation till svensk och brittisk imperialism, medan *History Today* lägger större vikt vid kulturella perspektiv. Exempelvis värderar Kirby den svenska stormaktens ställning främst utifrån rikets låga kulturella status, och Porter diskuterar det brittiska imperiets inflytande utifrån dess ringa avtryck i konst, utbildning och människors medvetande.[569] Militära perspektiv nämns bara i förbigående. De brittiska författarna använder alltså samma kriterier för att diskutera imperiernas beskaffenhet och förmåga till maktutövning, medan de svenska författarnas ”mall” ser annorlunda ut. Skillnaderna kan bero att de svenska och brittiska avsändarna och mottagarna har olika preferenser. I min licentiatuppsats visade jag att krigshistoria var det tema i *Populär Historia* som ökade mest över tid och som i hög grad även figurerade i insändarmaterialet.[570] Vid *History Todays* redaktion finns, enligt chefre-

565 Marianne Sjöland 2011, s. 178.

566 Flera redaktörstexter visar på samma tendenser. Se bland annat Paul Lay 2012, s. 2 om hans kritik mot historiker som varken har förmåga eller vilja att skriva för en bredare publik.

567 *History Today* läses av cirka 50 000.

568 Jürgen Kocka 2003, s. 39.

569 Jämför Krishan Kumar 2003, s. 235, 238. Likt Kirby och Porter diskuterar Kumar imperiets inverkan på det brittiska samhället utifrån ett kulturellt perspektiv.

570 Marianne Sjöland 2011, s. 166.

daktören, inget större intresse för militärhistoria.[571] Det behöver dock inte betyda att det finns ett ointresse för historia om krig hos *History Todays* producenter och konsumenter. Möjligen kan Storbritanniens långa historia av krig och konflikter förklara chefredaktörens avståndstagande till militärhistoria. I Sverige, vars senaste större militära konflikt ligger tvåhundra år tillbaka i tiden, är situationen en annan.

Även om jämförelsen visar att *History Today* har en tydligare akademisk profil än *Populär Historia* förenas tidskrifterna av flera faktorer som kan relateras både till det traditionella och det moderna vetenskapliga historiebruket. Exempelvis dominerar kronologi och de genetiska perspektiven i både det svenska och brittiska materialet.[572] Andra typiska drag är ambitionen att förklara, informera och ibland avslöja, liksom att hänvisa till källmaterial. Däremot finns inte den pluralism av tolkningar som karaktäriserar det moderna vetenskapliga historiebruket. Trots att de brittiska skribenternas texter är mer komplexa och problematiserande ges inte mycket utrymme för andra historikers tolkningar. Vid analyser av bildmaterialet synliggörs perspektiv som är underrepresenterade i brödtexterna. Bildmaterialet har alltså en kompenserande funktion, men det kan även illustrera texternas innehåll. Däremot illustrerar texterna sällan bilderna. Bildernas källvärde diskuteras sällan, vilket betyder att skribenter och bildredaktörer inte verkar se något problematiskt i relationen mellan bilderna och den historia de anses representera. Det betyder också att bilderna inte omfattas av skribenternas vetenskapliga historiebruk.

Skribenternas popularisering av historia är svårare att beskriva eftersom denna strategi kan ses som överordnad andra strategier, som nationalisering och historievetenskaplig professionalisering. De senare blir därmed ett led i den förra. Relationen mellan strategierna diskuteras vidare i avhandlingens slutsatser. I detta sammanhang vill jag betona att skribenterna anknyter till olika historiekulturella artefakter och kontexter, såsom historia på film, i tv-produktioner och i konst.[573] De brittiska författarna använder produkterna främst för att visa på deras skevhet och tendens.[574] Harrison ser däremot konst som ett sätt att tolka historien på. Komparationen visar i detta avseende att de brittiska skribenterna har ett mer traditionellt förhållningssätt till historieförmedling, det vill säga att filmer och böcker bör skild-

571 Paul Lay 2013-10-23.

572 Liknande iakttagelser gjordes i licentiatuppsatsen. Se Marianne Sjöland 2011, s. 77.

573 Se även filmvetaren Michael Tappers artiklar i *Populär Historia* 1997:4; 1997:5 och 2004:2 samt Anna Larsdotter 2008:3.

574 I History Today Ltd:s utgivning finns däremot exempel på titlar som behandlar historiekulturella perspektiv såsom ett stort antal artiklar om filmer i historiska miljöer, först publicerade i *History Today* och senare utgivna i David Ellwoods antologi från 2000 samt motsvarande artiklar om musik och historia, samlade i *Past Notes: Music and History,* 2013.

ra hur det egentligen var.[575]

De historiekulturella kontexter som jag tydligast har kunnat urskilja är de offentliga diskussionerna i Storbritannien om hur landets imperialistiska förflutna ska hanteras. Både Porter och Brendon gav sig in i debatten, vilket visar att *History Todays* redaktion inte räds mångfald när det gäller tolkningar. Det visar också att tidskriften är mindre konsensuspräglad än *Populär Historia* och tillika ett medium för historiker som vill ventilera historievetenskapliga ståndpunkter och förmedla forskning.[576] Det senare är särskilt synligt eftersom de brittiska skribenterna har gett ut böcker i samma ämne som de sedan behandlar i *History Today*, medan exempelvis Harrison, det svenska materialets ende historiker, författade en text som mig veterligen ligger utanför hans egentliga forskningsområde. Samtidigt fick journalisten Anna Larsdotter uppdraget att skriva artiklar om stormaktstiden, ett område som många svenska historiker ägnar sig åt. Svenska och brittiska historikers vilja och möjlighet att skriva för en bredare publik, historikernas funktion i respektive tidskrift och redaktionernas urvalsprinciper väcker intressanta frågor. Svaren diskuterar jag i avhandlingens slutkapitel.

Så här långt i undersökningen går det att urskilja vissa mönster som kan stödja beskrivningen av genren. Vi har sett att historiekulturella strategier som avpolitisering, nationalisering och historievetenskaplig professionalisering tillämpas av både svenska och brittiska skribenter. Det finns en viss spännvidd inom strategierna som antyder att genren är svårbestämbar. Samtidigt är spännvidden intressant eftersom den visar viktiga skillnader mellan magasinen och de nationella historiekulturerna. Ett exempel på det senare är Sveriges och Storbritanniens skilda hantering av sitt imperialistiska förflutna. För att förstå olikheterna räcker det inte att studera spännvidden inom en och samma strategi. Andra typer måste synliggöras.

Att hantera imperialism

Strategin anonymisering märks framförallt i de svenska artiklarna. Formuleringar som imperialism, erövring eller förtryck undviks och istället används begreppen svensk stormaktstid eller den svenska stormakten. De kan tolkas som en omskrivning av imperialism, men *Populär Historia* är långt ifrån ensam om denna anonymiseringsstrategi. Med museiutställningar som exempel blir det uppenbart i frånvaron av perspektiv som förklarar Sveriges expansionspolitik från 1520 och

575 Liknande tendenser finns i *Populär Historias* artiklar och insändare. Se bland annat Marianne Sjöland 2011, s. 170.

576 Paul Lay definierar i en intervju historia som argumentation och som ”the otherness”, vilket även ska synas i tidskriften. Författarna uppmanas att inta en argumenterande hållning och presentera de senaste perspektiven inom historievetenskapen. Paul Lay 2013-10-23.

framåt. Istället för att belysa de politiska dimensionerna fokuserar man på socialhistoria med fokus på enskilda soldaters och civilbefolkningens utsatthet. Urvalet resulterar i att motiven till det svenska rikets utbredningar blir otydliga. Därmed kringgår också museerna de moraliska ställningstagande som analyser av imperialism skulle kunna leda till. Detta resulterar alltså i att museerna, och i nästa led besökarna, slipper hantera kopplingen mellan stormaktstiden och imperialism:

> Att utställningarna inte förmår hantera den svenska imperialismen minskar inte bara vår förståelse för vår egen historia utan gör också att föreställningen om vår nutida ställning i världen som neutral och fredlig småstat på ett anakronistiskt sätt förflyttas bakåt i tiden och överförs på dåtidens Sverige, som varken var litet eller neutralt.[577]

Per Widén påvisar ett växelspel mellan nutid och dåtid, som genererar en och samma bild av den svenska nationen – den om ett fredsprojekt.[578] Detta kan förstås som en teleologisering, då utställningar om den svenska stormaktstiden utformas på sådant sätt att de ska kunna förenas med bilden av ett nutida fredligt Sverige.

I hanteringen av den brittiska imperialismen i Storbritannien blir andra strategier synliga. Som vi har sett åskådliggör det empiriska materialet och de historiekulturella kontexterna två huvudspår: den brittiska imperialismens ringa respektive väsentliga betydelse dagens Storbritannien. Företrädare för den förra uppfattningen är bland annat Porter som menar att det brittiska imperiet hade och har en liten reell inverkan på det brittiska samhället.[579] I förlängningen betyder det att imperiet inte heller har satt några avgörande avtryck i det postkoloniala Storbritannien. Porter hävdar att avkoloniseringsprocessen präglades av ointresse och få dispyter, både bland den brittiska allmänheten och de flesta politiker.[580] Förminskningen av imperiets betydelse kan tolkas som en normalisering av fenomenet, bland annat för att dess destruktiva sidor tonas ned.[581] Porter anser att sammankopplingar mellan rasism och imperialism görs alltför lättvindigt.[582] Det förra existerade oberoende av den senare. Trots att Porter reducerar imperiet betydelse menar han ändå att det har lämnat ett väsentligt arv efter sig, nämligen de reaktioner som imperiet väcker idag,

577 Per Widén 2012-10-29.

578 Se även Ingmarie Danielsson Malmros 2012, s. 128; Kristian Gerner 2013, s. 446, 455. Gerner beskriver, i det avslutande bandet i Norstedts *Sveriges historia,* hur den svenska självbilden under efterkrigstiden till stor del formades av en antiimperialistisk hållning genom kritiken mot Vietnamkriget och stödet till folk i avkoloniserade områden. Detta resulterade i en bild av Sverige som en demokratisk välfärdsstat som kämpar för fred och mänskliga rättigheter.

579 Bernard Porter 2004b, s. 3.

580 Bernard Porter 2004b, s. 2.

581 Jämför Jörn Rüsen 2004b, s. 49.

582 Bernard Porter 2012, s. 28.

både inom och utanför Storbritannien. Han syftar på kritiker som sammankopplar väldet med allt från rasism och anti-europeism till neoimperialism och fotbollshuliganism. Imperiet görs till syndabock för allehanda fenomen och föranleder ständiga offentliga ursäkter samtidigt som skarp kritik riktas mot dem som inte är tillräckligt fördömande. Denna typ av moraliserande ställningstaganden bottnar i ett behov av att göra upp med det förflutna för att få till stånd erkännanden, men kritiken tyder även på en önskan om att distansera det moderna Storbritannien från ett imperialistiskt förflutet.[583] Historien står för det moraliskt tveksamma medan nutiden präglas av högre värden. En sådan historisering av den brittiska imperialismen inrymmer även en skyldighet för människor idag att dra lärdom av det förflutna och förhindra att det upprepas. Det uttrycks exempelvis i Brendons artikel.

En annan imperiekritiker är författaren och journalisten Martin Jacques som i en krönika i *The Guardian* 2002 reflekterade över Storbritanniens dåvarande självbild och roll på den internationella arenan. Han menar att britterna begår ett stort misstag om de tror att imperietiden tillhör det förflutna: ”Once an imperial nation, always an imperial nation, even when the substance of power has long since disappeared. It is a mentality, a way of being and thinking.”[584] Jacques tecknar, likt Brendon, en bild av imperialismen som ett kontinuerligt fenomen men även som ett mänskligt beteende och en mentalitet. På så sätt upplyser han indirekt läsaren om att alla är delaktiga i imperialismens fortlevnad. Jacques artikel ska ses i ljuset av Storbritanniens stöd till USA i kriget mot terrorismen, men liknande inlägg återkommer regelbundet i den liberala dagstidningen *The Guardian*.[585] I den mer konservativt präglade *The Daily Mail* är det svårare att finna imperiekritiska artiklar; istället dominerar uttalanden som visar på en positiv eller försonande inställning till imperiet.[586]

De olika tolkningarna av det brittiska imperiets betydelse, både för dess samtid och eftermäle, visar att imperiet i högsta grad är levande i dagens historiekultur. Kapitlets brittiska material och exemplen ovan ger uttryck för både moraliserings- och normaliseringsstrategier. De kan betraktas som varandras motpoler och belyser spännvidden i debatten. Det svenska materialet och dess historiekulturella kontext visar istället på en likriktning. Den svenska stormakten hanteras ungefär på samma

583 Se exempelvis Bernard Porter 2004b, s. 299 där han riktar kritik mot tendensen att distansera ett högre moraliskt nu mot ett ondskefullt då.

584 Martin Jacques 2002-10-05.

585 Se exempelvis George Monbiot 2012-04-24. Se även Nabeel Shaath 2012-10-31 i debattartikel i liberala *The Telegraph*.

586 Se exempelvis Lawrence James 2012-04-18; Tony Rennell 2013-02-20.

sätt.[587] Anonymisering, det vill säga att inte tala i klartext om den svenska erövringspolitiken, är den mest framträdande strategin, vilken även tycks dominera flertalet svenska populärhistoriska produkter.

587 I *Populär Historia* går det även att se likheter, genom det okritiska förhållningssättet, mellan artiklarna om den svenska stormakten och om det brittiska imperiet. Se exempelvis Anna Larsdotter 2005:11 och Dick Harrison 2006:6.

Populär Historia och *History Today* om krigens historia

Kriget tar aldrig slut.[588] Andrew Pulver påstående gäller filmatiseringar av andra världskriget, men i överförd bemärkelse skulle hans slutsats kunna vara en beskrivning av den brittiska krigserfarenheten. Under de senaste hundra åren har Storbritannien ofta befunnit sig i krigstillstånd. Som bekant är förhållandet radikalt annorlunda i Sverige. Efter en lång fredsperiod som går tillbaka till början av 1800-talet har begrepp som fred och neutralitet blivit kännetecknande för svensk nationell identitet.[589] Dessa olika historiska erfarenheter är speciellt framträdande i filmatiseringar om andra världskriget. Den besatthet som Pulver menar utmärker brittisk och amerikansk filmproduktion har ingen svensk motsvarighet.[590] I populärhistoriska tidskrifter som *Populär Historia* och *History Today* är skillnaderna inte lika framträdande. Krig är ett vanligt förekommande ämne i dessa magasin.

Detta kapitel utgår, precis som det föregående, från de tre historiekulturella perspektiven, men det funktionella perspektivet är speciellt framträdande. Framförallt står de olika kategorierna av vetenskapligt historiebruk i centrum. Följande frågeställningar behandlas:

- Vad är utmärkande för *History Todays* och *Populär Historias* historieförmedling under undersökningsperioden 1990–2012?
- Vilka historiebruk, med särskilt fokus på de vetenskapliga formerna, framträder i *History Today* och *Populär Historia*?
- Vad förenar och skiljer tidskrifterna åt?

Skälet till att jag har valt att studera tidskriftsartiklar om krig är tvåfaldigt. För det första tycks krig generera ett särskilt intresse bland konsumenter och producenter

588 Andrew Pulver 2014-07-17.

589 Alf W. Johansson 2001, s. 11–12.

590 Ulf Zander 2014b, s. 25–28. David Ludvigsson gör liknande iakttagelser i studier av svensk-producerade historiska dokumentärfilmer. Dessa lyfter snarare fram sociala, kulturella och politiska teman än krig och internationella konflikter. Se David Ludvigsson 2005, s. 257.

av populärhistoria.[591] Många medieaktörer, däribland *Populär Historia* och *History Today,* bidrar till krigens starka historiekulturella ställning. Temat har alltså en given plats i historiekulturen. För det andra inrymmer det övergripande frågor om tillvarons yttersta tillstånd, liv och död, om gränsen mellan ont och gott, rätt och fel. Sådana emotiva, moraliska och ideologiska dimensioner har speciella förutsättningar att aktivera människors historiemedvetande och därmed generera olika sorters frågor om och till det förflutna.[592] Krig kan även fylla andra funktioner. Kontrasten är ofta skarpskuren mellan krigens våldsamma och brutala realiteter och sätten som de representeras på. Som Rikke Schubart påminner oss om är krig inte bara en tragisk verklighet, utan också en utgångspunkt för bland annat underhållning, äventyr och propaganda.[593] I sådana sammanhang produceras berättelser om krig inte sällan med politiska och kommersiella syften. Spännvidden inom temat är mycket stor; krig kan skildras som ett krisartat tillstånd för enskilda individer och för hela mänskligheten, men krig kan även framställas som ett militärtekniskt eller ett ”underhållande” projekt som distanserar läsaren från slagfältens fasor. Vi kan mot denna bakgrund utgå från att tidskrifternas krigsskildringar kommer att visa prov på olika historiebruk.

Analyserna av historiebruken bidrar till att uppfylla avhandlingens övergripande syfte, nämligen att undersöka hur förmedlarna populariserar historia. Detta är ett uttalat funktionalistiskt perspektiv eftersom det i förlängningen handlar om att kartlägga vilken historieskrivning som redaktionerna anser vara ändamålsenlig. Därför är det lämpligt att undersöka ett material som är väl representerat i båda tidskrifterna och som har potential att visa på historiens olika funktioner, både inom genren och i vidare historiekulturella sammanhang. Ett generellt antagande är att historiebruken i tidskrifterna är förankrade i en mer övergripande syn i samhället på vad historia är och hur den ska förstås.[594] Detta tycks vara speciellt utmärkande för mediers och andra offentliga institutioners historieförmedling.[595]

Kapitlets undersökningsmaterial består av tio längre tidskriftsartiklar som är publicerade mellan 1992 och 2012. Hälften av artiklarna är hämtade från *Populär Historia* och hälften från *History Today*.[596] Texterna behandlar krig under olika tider och

591 Intresset för krig gäller förstås inte alla skribenter och läsare, men eftersom tjugo procent av *Populär Historias* innehåll under åren 2003–2010 behandlade krig tyder det på ett stort intresse för ämnet. Inom temat var trettioåriga kriget och andra världskriget mest frekvent representerat. *History Todays* chefredaktör har uttalat ett ointresse för militärhistoria, men det behöver inte innebära ett ointresse för krigens historia.

592 Jörn Rüsen 2004a, s. 121–122.

593 Rikke Schubart 2009, s. 4.

594 Jämför Niels Kayser Nielsen 2010, s. 34.

595 Jämför Claus Bryld 1993, s. 31.

596 Ungefär hälften av empirin i detta kapitel, det vill säga artiklarna ur *Populär Historia*, är hämtat

i olika delar av världen: de medeltida korstågen, Israels krig, första och andra världskriget samt kalla kriget. Valet av artiklar om dessa konflikter har ett flertal skäl. De fyra senare fallen är 1900-talskonflikter som fortfarande präglar synen på modern historia. Korstågen är exempel på en mycket äldre konflikt, men de har satt avtryck i modern tid. Exempelvis har de medeltida korstågen aktualiserats via konflikterna mellan USA, i allians med ett antal västländer, och Irak, Afghanistan respektive Iran. Historiekulturellt sett har spänningarna aktiverat de olika parternas historiebruk och gett korstågen en förnyad betydelse.[597] Utifrån dessa nutida perspektiv blir tidskrifternas historieskrivning om korstågen ett intressant undersökningsobjekt.

Jag har valt bort krig som har utkämpats under 1600-talet fram till början av 1900-talet, eftersom flera av dem direkt eller indirekt har behandlats i föregående kapitel.

Genren, temat och den populärhistoriska kontexten

På ett övergripande plan handlar detta kapitel om vilka funktioner krigens historia fyller för producenterna av två populärhistoriska tidskrifter. Svaret kan tyckas vara givet på förhand; redaktionerna förmedlar populariserad historieskrivning i tidskriftsformat för att generera ekonomisk vinst. Detta är dock ett snävt synsätt. Om man istället väljer att se tidskrifternas historieskrivning som konkreta uttryck för en övergripande historiekultur, blir svaren mer komplexa.[598] Den ökande produktionen och konsumtionen av populärhistoriska tidskrifter tyder på ett stort behov av historia bland allmänheten. För att nå djupare förståelse för detta fenomen måste historiens meningsskapande dimensioner beaktas, vilket i detta kapitel främst sker genom analyser av förmedlarnas historiekulturella strategier och historiebruk.

Tidskrifter som *Populär Historia* och *History Today* är tillsammans med flera andra populärhistoriska genrer, såsom dokumentärfilmer eller översiktsverk, betydelsefulla historiekulturella artefakter eftersom de når en stor publik. Yvonne Hirdman pekar på några drag som hon anser är typiska för mediers historieförmedling: stora berättelser med enkel struktur, dualistiska inslag och tydlig aktörsorientering med ”det maskulina perspektivets dominans”. Krig, speciellt andra världskriget, tycks lämpa sig särskilt väl för sådana mönster.[599] Detta betraktelsesätt är förenklat, efter-

från licentiatuppsatsen.

597 Dick Harrison 2009, s. 417–418.

598 Jämför Niels Kayser Nielsen 2010, s. 20. Han kallar detta en ”nøglehulsmetodik”. De spår och indicier som uppdagas i historiebruksanalyser kan tillsammans bilda mönster som säger något mer övergripande om historiekulturen.

599 Yvonne Hirdman 2003, s. 216.

som det förbiser den stora variationen mellan och inom genrerna. Till exempel är historia på film annorlunda än historia i populärhistoriska tidskrifter. Ulf Zander konstaterar i *Clio på bio. Om amerikansk film, historia och identitet* att en stor del av biopubliken inte ser historia på film för att lära sig mer om det förflutna, eftersom de ofta har facit till händelsen, utan för att underhållas av själva dramat och samspelet mellan karaktärerna.[600] Den historiska dimensionen är inte betydelselös men fungerar i dessa fall mer som kuliss än som ett huvudtema.

Riktas blicken mot en annan genre, populärhistoriska tidskrifter, styrs den av andra konsumentpreferenser, vilket genererar en annan typ av historieskrivning. Medieforskaren Bodil Axelsson har i en läsarorienterad studie visat att många konsumerar populärhistoriska tidskrifter och böcker just för att förkovra sig.[601] Det får bland annat till följd att olika former av det vetenskapliga historiebruket, så som vi tidigare har sett, intar en särställning i tidskrifterna, eftersom detta syftar till att förklara historiska händelser och problem.[602] Möjligen är de sätt som journalister och författare tillämpar vetenskaplighet på som Hirdman vänder sig mot. Den historia som skrivs av dem på sätt som bara ytligt hänvisar till eller vagt påminner om vetenskapliga historiebruk, blir i många historikers ögon ”oäkta” och felaktig.[603]

De medeltida korstågen

Å ena sidan är korstågen avlägsna i tid då de hör till medeltidens historia. Å andra sidan har de levt vidare och influerat både politik och historieskrivning fram till dags dato. Bidragande därtill är att korstågen har applicerats på en långvarig diskussion om huruvida religion leder till krig eller ej. Dessutom har korstågen under lång tid bidragit till att upprätthålla uppfattningar om skillnaderna mellan öst och väst. Föga förvånande har de medeltida korstågen ånyo aktualiserats i det tidiga 2000-talet genom krigen mellan USA, i allians med ett antal västländer, och Irak, Afghanistan samt den ansträngda relationen till Iran. Historiekulturellt sett har spänningarna aktiverat de olika parternas historiebruk och gett korstågen en förnyad betydelse.[604]

Den brittiske historikern Peter Frankopan tar sig an korstågstiden i artikeln ”The View from the East”, publicerad i *History Today* 2012. I den framträder en blandning mellan ett traditionellt och ett modernt vetenskapligt historiebruk. Hans syfte är att presentera en historieskrivning som sällan har gjort sig gällande i västerlandet, då

600 Ulf Zander 2006a, s. 14.

601 Bodil Axelsson 2009, s. 12–13.

602 Marianne Sjöland 2011, s. 169.

603 Se Yvonne Hirdman 2003, s. 216–217; John Gallagher 2012-07-12, se även Ami Lönnroth 2001-01-08 (intervju med Hirdman) i Ulf Zander 2001, s. 421.

604 Se till exempel Michael C. Horowitz 2009, s. 162–164.

han tar sin utgångspunkt i ett bysantinskt perspektiv på det första korståget. Den gängse uppfattningen i väst är att denna expedition var mycket framgångsrik för korsriddarna, men författaren menar att bilden är en annan i de östromerska källorna. I det bysantinska eposet *Alexiaden* betonas att initiativet till korstågen föddes i Konstantinopel och inte vid kyrkomötet i Clermont 1095. I förlängningen kan detta leda till en reviderad syn på bland annat påven Urban II:s betydelse och ett större intresse för den östromerske patriarken Alexios I Komnenos roll i sammanhanget.[605] Sättet att ifrågasätta schabloniserade föreställningar är typiskt både för *History Todays* historieskrivning och de former av vetenskapligt historiebruk som dominerar tidskriften. Hur ter sig då dessa varianter i artiklarna om de medeltida korstågen och vilka funktioner fyller de?

Som vi har sett utmärks det moderna vetenskapliga historiebruket av målsättningen att rekonstruera händelser i det förflutna utifrån nya upptäckter. Därmed kan man argumentera mot tidigare forskningsresultat och förklaringar och på så sätt bidra med ny kunskap. Frankopan använder historia på liknande sätt; han ifrågasätter och reviderar tidigare historieskrivning, vilket ger honom möjlighet att presentera en ny historia om de medeltida korstågen.

Låt oss fortsätta med några passager som kan beskrivas som en hybrid av olika vetenskapliga historiebruk. Frankopans text präglas av flera berättande inslag, likt dem som karaktäriserar skönlitteratur:

> On June 7th, 1099 the knights of the First Crusade reached the imposing walls of Jerusalem, the holiest city in Christendom. The journey had been long and painful. A vast force had set out for the east nearly three years earlier, roused by a passionate call to arms by Pope Urban II, who spent months criss-crossing France to galvanise support for a massive expedition to liberate the place where Jesus Christ had lived and was crucified.[606]

Liknande drag återfinns i *Populär Historias* artikel från 2007, ”Påvens elitsoldater”, som är mitt jämförelseobjekt med Frankopans artikel. Den svenska texten handlar om nordiska tempelriddare. Ämnet aktualiserades av filmen *Arn – tempelriddaren* som hade premiär samma år som texten publicerades, 2007. Sören Wibeck, journalist och författare, ville informera läsaren om den verkliga historien bakom filmen. Precis som Frankopan använder han ett klassiskt berättande för att skapa inlevelse och närhet till historien. Så här beskrivs den kristne härföraren när han tillfångatagits av muslimernas hjälte Saladin:

605 Peter Frankopan 2012, s. 41.
606 Peter Frankopan 2012, s. 38.

> Han drack men skakade av rädsla, övertygad om att han skulle mista huvudet. Saladin försäkrade honom: 'En kung dödar inte en kung.' Men han tänkte inte spara riddarna i de militära ordnarna.[607]

De emotiva inslagen i citaten är framträdande, och även om författarna är noggranna med att precisera fakta, såsom tidpunkt och aktörer, anslås främst en stämning. Här kan det vara värt att stanna upp och fundera över berättelsernas plats i vetenskapliga historiebruk.

Dessa partier kan vara uttryck för ett traditionellt vetenskapligt historiebruk. Innan historia blev vetenskap var berättelser, likt dem ovan, det sätt som historien framställdes på. Med källkritikens intåg diskvalificerades berättelsen som form till förmån för analysen. Det postmoderna och hermeneutiska inflytandet från framförallt narrationsteoretiker, såsom Hayden White, har däremot gjort att berättelsen återvunnit kraft och legitimitet inom historievetenskapen.[608] Det beror främst på att vetenskapliga produktioner betraktas som berättelser så till vida att de byggs upp enligt samma modell med tydlig inledning, peripeti och slut. Inom denna ram ryms specifika berättelsemönster där textens mening och budskap framträder.[609]

Jag sympatiserar med detta sätt att se på vetenskaplig historia, men i analysen ser jag istället berättelsen som ett medvetet stilgrepp och en strategi som syftar till att estetisera texten och väcka läsarens intresse. Detta är typiska inslag i populariserad historia och något som framförallt präglar historia på film.[610] Däremot har det dramatiska berättandet inte någon stark ställning i *Populär Historia* och *History Today,* varför ovanstående citat får ses som undantag. Kanske kan de förklaras av att artiklarna rör äldre tider som i högre grad än modern historia tenderar att exotifieras och mytologiseras.[611] Historia får ett annat värde än det rent vetenskapliga. Det förflutna blir en främmande plats att för en stund besöka och förundras över. Historia handlar i detta fall om eskapism. I båda artiklarna skapas en distans i tid och rum. Den medeltida historien får verka fritt från nutiden samtidigt som läsaren förflyttas hundratals mil, till platser som för många kan upplevas som exotiska. Men det går även att tänka sig motsatsen, det vill säga att det dramatiska berättandet skapar en närhet till nutiden. Känslor som äventyrslystnad och rädsla, vilka beskrivs i citaten ovan, bär på ett slags tidlöshet som kan överbrygga avståndet mellan tempelriddarnas och läsarens tid.

Berättelserna utgör sporadiska inslag i texter som annars kan benämnas som kon-

607 Sören Wibeck 2007, s. 30.
608 Se exempelvis Ingmarie Danielsson Malmros 2014, s. 181-191.
609 Callum G. Brown 2005, s. 103–107.
610 Ulf Zander 2006a, s. 34.
611 David Lowenthal 1998, s. xiv; Cecilia Trenter 2002, s. 291.

staterande framställningar om korstågens historia. Den svenska artikeln syftar till att berätta den verkliga historien om korstågens tempelriddare med anledning av den fiktiva historia som den då nyutkomna filmen *Arn – tempelriddaren* förmedlade. Historia får en verifierande funktion, vilket är utmärkande för det traditionella vetenskapliga historiebruket. Artikeln utgår också från ett genetiskt perspektiv, som är nära sammanbundet med alla former av vetenskapligt historiebruk. I föreliggande fall handlar det om att visa på en kort utvecklingslinje från de bakomliggande orsakerna till korstågen till hur konflikterna utspelade sig. Verkningarna av krigen faller däremot bort, om man inte ska inkludera den nutida Arn-filmen i det genetiska perspektivet. Detta låter sig svårligen göras eftersom filmen inte har till syfte att förmedla den verkliga historien om korstågen. Författaren och redaktionen motiverar ämnet för artikeln med hjälp av filmen, men sedan skrivs den ut ur sammanhanget.

I den brittiska artikeln markeras det genetiska perspektivet genom att författaren tar avstamp i ett nyväckt intresse för östromerska perspektiv på korstågen. De bysantinska källorna får, trots sin ålder, ett slags nyhetsvärde.[612] I texten finns en beröringspunkt mellan det moderna vetenskapliga historiebruket och journalisters sätt att förse en händelse med ett nyhetsvärde.[613] Båda styrs av krav på någon form av förnyelse. Frankopan återkommer vid flera tillfällen till hur missförstådda och negligerade de östromerska kvarlevorna är samt till de överbetonade västerländska framgångarna:

> Popular images of the Crusade – the brave knight, the devout soldier driven by his faith, the struggle against adversity – owe much to that first, extraordinary adventure that saw men from western (sic!) Europe break through the defences of the Holy City in July 1099. When politicians, social campaigners and demonstrators use the word 'crusade' to contextualise and explain their views, what they are talking about is not the Crusades as a whole, but specifically the successful and dramatic expedition unleashed at the end of the 11th century.[614]

Författaren har identifierat en förvrängd bild av en omskriven händelse i den europeiska historien, en händelse som dessutom brukas i nutida populärkulturella sammanhang. Hans behov av att korrigera och ge en sann bild av korstågens ursprung och förlopp är typiska uttryck för ett modernt vetenskapligt historiebruk. I enlighet

612 Exempelvis är allt bildmaterial samtida med den tid som omskrivs vilket hjälper till att underbygga författarens argumentation om materiella källors värde. Majoriteten av bildmaterialet har dessutom bysantinskt ursprung.

613 För nyhetsvärde och journalistik, se Fabio Crivellari 2015, s. 93.

614 Peter Frankopan 2012, s. 39.

med detta historiebruk är Frankopan inte lika kritisk till sina egna tolkningar som till andra forskares i de fall han diskuterar den bysantinske kejsarens förmåga att styra:

> This picture, however, is wrong and is based on erratic handling of the plentiful primary material. For example, although the *Alexiad* talks of chaos in the east at the start of Alexios' reign, reporting bands of Turks advancing to the Bosphorus itself and taking control of most of Asia Minor, the reality was very different. As coin finds and lead seals from this period attest, the civil and military administration of the empire's eastern provinces continued to function properly well after 1081.[615]

De faktiska förhållandenas betydelse är intressant av flera skäl, dels för att författaren anser det möjligt att rekonstruera historiska händelser ”som det verkligen var”, dels för att samma förhållningssätt finns i Wibecks artikel vars syfte – att berätta om tempelriddarnas verkliga historia – kan tolkas som en kritik mot filmens fiktiva karaktär. Andra intressanta exempel återfinns i ett par av den svenska artikelns bildtexter. I den ena blir en stillbild tagen från en scen ur *Arn – tempelriddaren* utgångspunkten för en slutsats som inte har med filmen, utan med den faktiska medeltidshistorien att göra: ”Det finns inga bevis för att det ska ha existerat någon svensk tempelriddare.”[616] I den andra bildtexten beskrivs en 1800-talsmålning: ”Kung Baiduin IV manar på sina styrkor under slaget mot muslimerna vid fortet Mont Gisard i november 1177.”[617] Fastän målningen är gjord cirka 650 år efter slaget förs inga resonemang om tidsskillnaden eller relationen mellan fiktion och fakta, likt de omdömen som Wibeck ger filmen.

Det finns intressanta skillnader mellan Frankopans och Wibecks sätt att förhålla sig till nationella kontexter. Den anglosaxiska inblandningen i de medeltida korstågen var, som bekant, mer betydande än de nordiska ländernas deltagande. Trots det omnämns inga brittiska aktörer i Frankopans artikel; korsriddarnas olika nationaliteter har ingen relevans. Istället betecknas soldaterna som ”the westerners”.[618] Artikeln uttrycker inga behov av att skriva in britterna i historien om det första korståget. I Wibecks artikel, som i huvudsak behandlar det tredje korståget, har nationalitet större betydelse. Författaren hävdar att det inte har funnits någon *svensk* tempelriddare, likt filmkaraktären Arn. Vidare framhävs *frankernas* insatser, precis som den *engelske* kungen Rikard Lejonhjärta och hans krigskonst. En av Arn-filmens funktioner i artikeln tycks vara att tillföra svenska perspektiv till en historia som

615 Peter Frankopan 2012, s. 42.
616 Sören Wibeck 2007, s. 27.
617 Sören Wibeck 2007, s. 28.
618 Peter Frankopan 2012, s. 43.

Sverige har stått utanför. Genom artikeln, och filmen, infogas korstågen i den svenska historien. I Frankopans artikel märks inga sådana strategier. Det kan bero på att engelsmännens roll i korstågens historia redan är given via Rikard Lejonhjärta, som under lång tid har haft en hjältestatus i den nationella historiekulturen.[619]

Riktas uppmärksamheten mot andra tendenser i artiklarna framkommer exempelvis Frankopans tydliga beundran för kejsaren Alexios I, Konstantinopel och det bysantinska riket, vilket beskrivs som både dynamiskt och kosmopolitiskt.[620] Genom att ställa denna positiva bild mot avslöjanden om de västeuropeiska korstågens misslyckande och Urban II:s överdrivna betydelse, framhäver författaren kontrasten mellan nya sanningar och inarbetade föreställningar.[621] Detta kan tolkas som ett moraliskt historiebruk så till vida att en förljugen bild avslöjas; historien om korstågen har under lång tid skrivits av västerländska historiker. Nu får läsaren äntligen veta vilken avgörande skada korstågen orsakade det bysantinska riket:

> What is perhaps harder to understand, however, is how it has taken so long to see that the western 'success' brought other costs. In the first instance those included the breakdown of the churches; but in the long run it sowed the seeds that led to the devastation of Constantinople in 1204 and, ultimately, the death of the eastern Roman Empire.[622]

Det moraliska historiebruket handlar i detta fall om att restaurera minnet av det östromerska riket och upplösa myten om påvens stora inflytande och korsriddarnas framgångar. Däremot nämns inget om de långtgående effekterna som korstågen har haft på relationen mellan väst och den muslimska världen.

I Wibecks artikel ges muslimerna rollen av förövare medan korsriddarna är offren. Syftet att berätta ”sanningen om” tempelriddarna blir liktydigt med att visa muslimernas oförrätter: ”En skara fanatiska sufier önskade inget hellre än att få döda tempelherrarna. De utförde avrättningarna med välbehag.”[623]

Vad kan då denna moralisering kring den muslimska krigföringen fylla för funktion? Vidgas det historiekulturella perspektivet kan Wibecks udd vara riktad mot dem som inte anses ha belyst de kristna tempelriddarnas lidande på ett rättvisande sätt. Jag syftar framförallt på Jan Guillou, Arn-filmens manusförfattare och upphovsman till romanerna om den nordiske tempelriddaren. Guillou har vid flera tillfällen

619 Helen Castor 2006-10-08.

620 Peter Frankopan 2012, s. 41.

621 Sören Wibecks artikel stämmer väl in på den bild av korstågen som Frankopan menar är felaktig.

622 Peter Frankopan 2012, s. 45.

623 Sören Wibeck 2007, s. 30.

uttryckt sitt ogillande över den ensidigt negativa bild av muslimer som visas i medier. Arn-böckerna var, enligt författaren, ett resultat av detta missnöje. Genom att berätta om de första korstågen ville han ge en bakgrund till nutida konflikter och stereotypa fiendebilder.[624]

Wibecks artikel kan i denna kontext uppfattas som ett argument mot Guillous uppfattning, eftersom Wibeck snarare markerar kontraster än nyanser mellan kristna och muslimer. Artikelns sista stycke understryker motsatsen mellan vi och de andra. Genom exempel från nutida historiepolitik i Mellanöstern och USA pekar författaren på skillnader mellan väst och öst:

> [K]orstågen är historia men de lever vidare i Mellanöstern. Arabvärlden väntar på en ny Saladin. […] Korstågen återkommer också i terrornätverket al-Qaidas retorik. Dess ledare Usama bin Ladin rättfärdigar terrorn genom att tala om jihad, heligt krig, mot judar och korsfarare. Tyvärr var president Bush omedveten om ordets laddning när han 2001 talade om ett korståg mot terrorismen.[625]

I *Populär Historia* har det över tid publicerats fyra andra artiklar om korstågen, varav ännu en är skriven av Sören Wibeck. Den handlar om minnet av korstågen i den nutida arabiska världen. Det historiekulturella sammanhanget utgörs främst av att det 1996, när artikeln skrevs, var 900 år sedan det första korståget inleddes, men artikeln går även att relatera till Kuwaitkriget i början av 1990-talet.[626] Trots att Wibecks text är nästan tjugo år gammal kan den tolkas som ett exempel på nytänkande, eftersom fokus ligger på minneskultur och ”de andras” perspektiv. 2009 uppmärksammar en artikel i *History Today* korstågsbegreppets användning över tid utifrån brukare, kontexter och effekter.[627] Den här typen av historiekulturella perspektiv är sällsynta i båda tidskrifterna.

Komparation

Redan i redaktionernas påannonsering av artiklarna står det klart att författarnas målsättningar är att berätta sanningen om korstågen. I artikarna positionerar sig skribenterna mot annan forskning eller populärhistoriska framställningar. Å ena sidan visar deras önskan att revidera en vedertagen syn på korstågen att historien tål att ifrågasättas – den är inte fastslagen en gång för alla. Å andra sidan visar verifieringen, i form av författarnas slutna svar och förklaringar, på motsatsen – att den

624 http://www.ur.se/Serie/Muslim-i-Europa/Intervjuer, 2011-05-29.
625 Sören Wibeck 2007, s. 30.
626 Sören Wibeck 1996:4, s. 15.
627 Se Jonathan Phillips 2009, s. 10–17.

historia som de presenterar, inte kan ifrågasättas. Strategierna står i kontrast mot varandra, vilket aktualiserar frågan om relationen mellan de vetenskapliga historiebruken i artiklarna och det populärhistoriska sammanhanget.

Revideringen är inte lika tydlig i den svenska som i den brittiska artikeln. Frankopan ställer andra forskares resultat mot sin egna, som han belägger med hjälp av ett flertal källor. Ur denna process uppstår nya sanningar om korstågens tillblivelse. Sedan historia blev en vetenskap på 1800-talet har strävan efter verifiering varit en central drivkraft.[628] Att placera den egna forskningen i ett vetenskapligt sammanhang och positionera sig inom fältet är ett annat karaktärsdrag i alla former av vetenskapligt historiebruk. Det senare återfinns inte i den svenska artikeln och är överlag ovanligt i *Populär Historia*. Istället fungerar en historiekulturell artefakt som motpol till den verkliga historien som författaren presenterar.[629] Jag ser därför det vetenskapliga historiebruket som mer modifierat i *Populär Historia* än i *History Today*, vilket betyder att den förra i det här fallet är tydligare anpassad till en populärhistorisk kontext. Den svenska artikeln innehåller sålunda drag av det traditionella vetenskapliga historiebruket, medan den brittiska artikeln, med sin argumenterande hållning, både är uttryck för ett traditionellt och ett modernt vetenskapligt historiebruk.

Strävan efter att skildra realiteter kan även hör samman med det kommersiella historiebrukets fokus på igenkänning. Sanningsanspråken känns igen från många andra genrer, såsom nyhetsförmedling och kriminalromaner. Genom att förse historiska framställningar med inslag som läsarna kan känna igen och uppleva som meningsfulla, ökar förutsättningarna för att göra det kommersiella historiebruket funktionellt. Samtidigt är detta ingen enkel operation att genomföra. Vetenskapliga historiebruk har, i sammanhang både inom och utanför akademin, en exklusiv ställning. Många, både författare och läsare, reagerar när historia förenklas eller ”solkas ned” av populariseringen.[630] Därför får tidskrifternas redaktion och skribenter gå varsamt fram när de tillämpar olika former av vetenskapliga historiebruk.

Korstågen blir till en tämligen distanserad historia på grund av de vetenskapliga historiebrukens dominans och frånvaron av nutida perspektiv. Däremot kan de

628 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 89.

629 Ett flertal äldre och nyare artiklar i *Populär Historia* syftar till att avslöja sanningen om en historisk eller fiktiv person. Se exempelvis Dick Harrison, ”Mannen bakom myten”, 1998:1 (om Robin Hood); Lars-Olof Larsson, ”Fursten framförallt”, 2000:6 (om Jöran Persson, Erik XIV:s rådgivare); Sören Wibeck, ”Myten om Betlehem: Jesus – vem var han?”, 2000:8; Allan Klynne, ”Kleopatra VII. Drottningen bakom myten”, 2015:8.

630 Se bland annat insändaranalyser i Marianne Sjöland 2011, s. 123–127; Alastair Harper 2008-08-26; Yvonne Hirdman 2003, s. 216. Se även Jenny Björkman 2007:1, s. 20. Hon riktar kritik mot en allt mer utbredd uppfattning om att historievetenskapen bör vara mindre ”tråkig och svår” och mer underhållande.

dramatiska inslagen om själva krigföringen ses som en brygga mellan dåtid och nutid. Krigen skildras inte från militärstrategiska perspektiv utan från slagfältens oreda och lidande. Även om konflikterna ligger långt tillbaka i tiden skapar emotiva dimensioner likt dessa en närhet till historien och människorna som befolkade den.

Israels krig

Israel–Palestina-konflikten tycks ständigt vara aktuell. Nathan Shachar har påpekat att den förstås på nya sätt över tid av aktörerna. Under flera årtionden hade både israeler och palestinier en aktivistisk utgångspunkt. Fienden skulle besegras oavsett var striden utkämpades. Under senare tid är det emellertid offerperspektivet som har kommit att stå i centrum. I den israeliska kontexten är förintelsen en ständigt återkommande referens. För palestiniernas del är det förlusten i kriget 1948, som ledde till al-Nakba, fördrivningen av palestinier från byar och städer där de tidigare hade levt.[631] Israel–Palestina-konflikten har stor sprängkraft även utanför Mellanöstern, vilket inte minst beror på en ständigt återkommande historiekulturell koppling till förintelsen. Härvidlag är Sverige och Storbritannien inga undantag. Som jag strax återkommer till är konflikten särskilt komplex för brittisk del.

Sveriges och Storbritanniens relation till Israels krig

Den svenska uppmärksamheten mot Mellanöstern tilltog markant i samband med att Folke Bernadotte av FN utsågs att medla i de konflikter som följde i samband med Israels tillblivelse 1948. Han mördades samma år av medlemmar ur den israeliska Sternligan, men mordet på honom ledde inte till några djupgående motsättningar mellan Israel och Sverige.[632] Fram till 1967 hade den svenska socialdemokratiska regeringen nära kontakter med det israeliska arbetarpartiet. När Israel under sexdagarskriget ockuperade palestinska områden vacklade dock det svenska stödet och fördes alltmer över till palestinierna. Det konkretiserades 1975 i FN:s säkerhetsråd där Sverige röstade ja till PLO:s rätt att företräda det palestinska folket.[633] År 2014 erkände den socialdemokratiskt dominerade regeringen Palestina som själv-

631 Nathan Shachar 2009, s. 287–299.

632 Mordet på Folke Bernadotte uppmärksammades i fler svenska medier i samband med 60-årsminnet av hans död. Oenighet råder kring i vilken grad svenska regeringar borde ha reagerat på terrordådet. I förlängningen speglar debatten i mångt och mycket hur Sveriges förhållande till Israel bör se ut idag. Se bland annat Stig Hadenius & Bengt Westerberg 2008-04-14; Björn Kumm 2008-05-15. Se även Mikael Shainkman 2015, s. 269–286.

633 Kjell Östberg 2013, s. 278.

ständig stat i syfte att underlätta fredsuppgörelser mellan israeler och palestinier.[634]

Storbritanniens relation till Israel och kringliggande stater kan bland annat förstås i ljuset av det brittiska Palestinamandatet under åren 1920 till 1948 samt av händelser under kalla kriget. Direkt efter första världskriget tydde mycket på en omfattande utvidgning av det brittiska imperiet i Mellanöstern, men det slutade med ett brittiskt mandat över nuvarande Irak, Israel och Egypten.[635] Dessförinnan, 1917, hade Palestina genom den brittiska Balfourdeklarationen erkänts som ett urhem för judar, vilket ledde till konflikter mellan inflyttade judar och den arabiska befolkningen i Palestina. Britternas övertag underminerades även av sionistisk terrorism, vilket var en bidragande orsak till att Palestinamandatet upplöstes och att ärendet efter andra världskriget övertogs av FN. En omröstning i FN resulterade slutligen i att staten Israel utropandes 1948. Därmed förändrades Storbritanniens inflytande i regionen, men det upphörde inte. Britterna var aktiva i kalla krigets strider, vilket blev speciellt tydligt under Suezkrisen 1956. I konfliktens inledande skede försökte Storbritannien tillsammans med Frankrike att hålla fast greppet om regionen men tvingades slutligen ge vika för USA:s och Sovjetunionens krav på tillbakadragande. Händelsen brukar rubriceras som det definitiva slutet för Storbritannien som politisk stormakt. Därefter har den brittiska debatten och historieskrivningen om Palestinamandatet i huvudsak handlat om orsakerna till britternas tillbakadragande och USA:s ökande engagemang i området.[636] Den artikel ur *History Today* som jag närläser behandlar främst den senare aspekten.

History Today om Yom Kippur-kriget

I oktober 2008 hade trettiofem år förflutit sedan Egypten anföll Israel i syfte att återta områden som förlorades till Israel i sexdagarskriget 1967.[637] Bakom Egyptens agerande låg även en diplomatisk kris mellan länderna som rörde förutsättningarna för förhandlingar: Israel krävde Egyptens erkännande av staten Israel medan Egypten istället fordrade en återgång till 1967 års gränser. Ingen av parterna tillmötesgick den andra, varför en väpnad konflikt utbröt. Om detta skriver historikern Elizabeth Stephens i *History Todays* augustinummer 2008. Två år tidigare hade hon utkommit med en bok om USA:s relation till Israel. Vad resulterar då Stephens historieskrivning om Yom Kippur-kriget i?

Artikeln ger förklaringar till krigets bakgrund, utveckling och verkningar. Den har med andra ord en klassiskt utredande struktur för en text med informativt syfte.

634 http://www.regeringen.se/sb/d/18915/a/249207, 2014-12-15.

635 A. J. P. Taylor 1965, s. 152.

636 Ritchie Ovendale 2003, s. 996.

637 Minnesåret markeras i artikelns ingress men får ingen uppmärksamhet i artikeln.

Det är även så vi känner igen hur historiska händelser brukar framställas i läroböcker och facklitteratur, genrer som *History Today* och *Populär Historia* har flera likheter med. Det systematiska och formaliserade tillvägagångssättet hör hemma i de vetenskapliga historiebruken, precis som förklaringarna till de olika parternas motiv, strategier och relationer till varandra. I artikeln läggs även stor vikt vid maktväxlingarna i konflikten, vilket ger ett balanserat intryck. Konstanten utgörs av att Israel framställs som helt beroende av USA samt att Yom Kippur-kriget var grunden till ett stabilt förhållande mellan USA och Israel.[638]

Som jag redan har konstaterat är vetenskapliga historiebruk ofta mångfacetterade i tidskrifterna. Det märks inte minst i Stephens artikel. Vad vi har sett ovan är ett uttryck för ett modernt vetenskapligt historiebruk, då hon driver en tes som syftar till att problematisera och omtolka betydelsen av Yom Kippur-kriget och dess efterspel. Stephens menar att detta krig utgjorde en av de mest kritiska konflikterna under kalla kriget och orsakade starka spänningar mellan supermakterna. Hon hävdar även att USA:s stöd till Israel var avgörande för den israeliska statens överlevnad.[639] I andra avseenden är hennes text emellertid ett uttryck för ett traditionellt vetenskapligt historiebruk. Den är tydligt aktörsorienterad och befolkas i huvudsak av män i ledande ställning. Denna homogena genus- och maktordning balanseras av en bredd avseende nationella perspektiv och därmed ett synliggörande av konfliktens olika parter. Beskrivningarna av dessa tål att granskas, först med utgångspunkt i hennes beskrivningar av Richard Nixon och Henry Kissinger:

> The key figures in the White House were President Richard Nixon and Henry Kissinger, National Security Advisor in Nixon's first term (1969–73) and Secretary of State in his second (1973–74). Kissinger had Nixon's ear, with some dubbing him "president of foreign affairs". A German émigré who fled Nazi persecution in 1938, Kissinger was an advocate of Realpolitik — ruthless pragmatism as the basis of national policy. Neither Nixon nor Kissinger was keen on staking American prestige on a Middle East peace settlement they were convinced was unattainable. Yet Nixon believed, as a Republican president, that he needed to find a solution to the conflict in his second term.[640]

Israels premiärminister Golda Meir är den enda kvinnliga aktören i artikeln. Meir beskrivs inte lika animerat som exempelvis Kissinger, men likt sina amerikanska kollegor framställs hon som en realpolitiker:

638 Elizabeth Stephens 2008, s. 50.
639 Elizabeth Stephens 2008, s. 44.
640 Elizabeth Stephens 2008, s. 45.

> This played into Israeli hands and when Golda Meir became Israel's first female prime minister in 1969 she obdurately refused to countenance withdrawal from the Occupied Territories. "The Muslims", she proclaimed, –'can fight and lose, then come back and fight again. But Israel can only lose once.' She was acutely aware that Israeli survival depended ultimately on American support.[641]

Även om Meir är beroende av amerikanskt stöd och verkar mindre beräknande än Nixon, ger hon ingalunda ett svagt intryck utan visar istället på obeveklighet och beslutsamhet. Annat gäller för Egyptens president Anwar Sadat:

> Into this equation came Anwar Sadat, who succeeded Gamal Nasser as Egyptian president when the latter died suddenly in September 1970. Sadat was not taken seriously by either Washington or Jerusalem, being regarded as a transient leader who made empty threats that were never acted upon. In 1972 Sadat's sabre-rattling saw him promise to "sacrifice one million Egyptian soldiers", which was palpably absurd.[642]

Bilden av Sadat tecknas alltså utifrån motståndarnas perspektiv, till skillnad från framställningarna av de amerikanska och israeliska ledarna. Trots att författaren försöker skapa en balans tidigt i texten, genom att introducera konfliktens huvudaktörer, uppstår en asymmetri i karaktäristiken av aktörerna – handlingskraftig och medveten står mot svag och irrationell. Förhållandet ändras dock längre fram när det står klart hur överraskade israelerna blev av det egyptiska anfallet i oktober 1973.[643] Anslaget är emellertid viktigt då det kan inverka på hur resten av berättelsen uppfattas. I detta fall riskerar intrycket av Sadat att hänga kvar, speciellt då Egypten slutligen går förlorande ur konflikten.

Varför är då denna balanseringsstrategi viktig att notera i samband med vetenskapliga historiebruk? Det vetenskapliga historiebruket sammanhör med den historiska professionen som för många är liktydlig med att forskaren når sanningar om det förflutna med hjälp av fakta, källkritisk metod och en objektiv och balanserad hållning. Dessa karaktäristika blir därmed ett slags trovärdighetsmarkörer eller kvitton för god historieskrivning. I Stephens artikel består det metodiska, och därmed trovärdighetsmarkörerna, bland annat i bredden av perspektiv, citat från huvudaktörerna och ett detaljerat återgivet händelseförlopp med kriget i fokus. I det senare visar författaren gedigna kunskaper som tillsammans med hennes bakgrund som

641 Elizabeth Stephens 2008, s. 44.
642 Elizabeth Stephens 2008, s. 45.
643 Elizabeth Stephens 2008, s. 46.

historiker underbygger trovärdigheten. Aspekterna känns igen i flertalet artiklar i *History Today* och *Populär Historia.* Måhända kan de olika trovärdighetsmarkörerna leda till att läsarna inte uppfattar den typ av asymmetri som beskrivs ovan.

Återigen finns det anledning att ställa frågan om de vetenskapliga historiebrukens påverkan på de genealogiskt inriktade historiebruken i tidskrifterna. Klas-Göran Karlsson menar att det ”ligger ett exklusivitetsanspråk” i det vetenskapliga historiebruket, och, kan vi tillägga, oavsett vilken variant av det som professionella historiker ansluter sig till. Därmed finns risken att historia som används utifrån andra behov och intressen betraktas som missbruk av det förflutna.[644] En analys av populärhistoriska tidskrifter ger honom rätt, i så måtto att varianter av det vetenskapliga historiebruket tycks ses som ett idealt sätt att hantera historia på. Det betyder dock inte att andra historiebruk kan förekomma. Textanalyserna visar att redaktion och författare styrs av flera olika intressen och behov av historia. Stephens artikel bidrar till denna mångfald.

Författaren skildrar aktörerna på olika sätt; det skapas en distans till de styrande i Egypten och Syrien, och indirekt till de sovjetiska makthavarna, och en närhet till dem som styrde USA och Israel. De förra utgör det främmande och nyckfulla medan de senare står för det bekanta och stabila. Dessa tendenser kan tolkas som uttryck för ett ideologiskt historiebruk vars funktion är att legitimera ett maktinnehav och bakomliggande ideologi. Medlet är att göra passande urval eller ”uppfinna” nya kontexter och samband med hjälp av historia för att vinna politisk framgång. Dessa omständigheter passar svårligen in på Stephens artikel, varför det inte går att tala om ett renodlat ideologiskt historiebruk. Snarare handlar det om ideologiska inslag som bidrar med bekanta beskrivningar och kontextualiseringar av konfliktens parter. Texten färgas av inarbetade föreställningar om västvärldens globala dominans, vilket bland annat blir synligt i tolkningarna av USA:s agerande. De görs trovärdiga med hjälp av källmaterial och förklaringar, det vill säga kända element i det traditionella och det moderna vetenskapliga historiebruket.

Slutligen vill jag kommentera en i undersökningsmaterialet återkommande strategi: igenkänning. I det här fallet handlar det om en journalistisk påverkan på det vetenskapliga historiebruket. Stephens inleder artikeln med en sammanfattning av krigets inverkan på samtiden och eftervärlden: den ökade spänningen mellan supermakterna, befästandet av den amerikansk-israeliska relationen, oljekrisen och vägen till Camp David-avtalet. I resten av artikeln fördjupas detta, även om störst utrymme ges till krigets bakgrund och förlopp. Att börja med den viktigaste informationen och sen fortsätta med fördjupningar är en typisk struktur för nyhetsjournalistik, där det gäller att snabbt fånga läsaren men även att skapa möjligheter för re-

644 Klas-Göran Karlsson 1999, s. 58.

videring under pågående rapportering. Mönstret skiljer sig från den vetenskapliga textens struktur som på grund av kravet på transparens vanligen presenterar slutsatserna sist när utgångspunkterna och resultaten är klarlagda. I artikeln vet läsaren genom ingressens utformning redan från början vad författaren vill komma fram till. Det är högst sannolikt att bekräftelse snarare än överraskning kännetecknar den populärhistoriska tidskriftsgenren.

Populär Historia om Israels krig

Under 2009 märks ett ökat intresse inom Historiska Media för den sedan länge pågående Israel–Palestina-konflikten. Förlaget gav ut boken *Ett land, två folk. Israel–Palestina-konfliktens historia*, författad av den för oss välbekante Sören Wibeck, och *Populär Historia* publicerade artikeln ”Israels krig”, skriven av statsvetaren Sune Persson.

Perssons text är huvudartikel i augustinumret av *Populär Historia* 2009. Den handlar om Israels många krig, från de arabiska staternas angrepp 1948 till Israels offensiver mot Libanon under 1980-talet. Detta komplexa ämne är sällsynt i tidskriften; från 1991 till 2014 har endast fyra artiklar om det moderna Israel publicerats. Temat har alltså ingen stark ställning i *Populär Historia*, vilket även chefredaktörens inledande text i samma nummer indikerar; trots ämnets aktualitet och artikelns status som fokustext nämns ingetdera i hans ledartext. Förfarandet stämmer väl överens med de tendenser som jag tidigare har noterat. Tidskriften är konsensusinriktad på så sätt att redaktionen undviker att ta ställning i politiskt känsliga frågor eller att publicera artiklar om pågående konflikter och debatter. Man fjärmar sig även generellt sett från *borderline events* såsom förintelsen och andra folkmord. Innehållet i *Populär Historia* präglas i mångt och mycket av ett slags ”färdigbehandlad” historia, det vill säga att det råder någorlunda samförstånd kring hur den ska tolkas.[645] Därför är föreliggande artikel särskilt angelägen att analysera då den, utifrån ämnesvalet, faller utanför dessa ramar.

Sune Persson var docent och Mellanösternexpert. Hans ethos skapar den trovärdighet som är central för redaktionens mål med verksamheten – att förmedla välskriven och seriös historia av etablerade skribenter.[646] Utifrån detta perspektiv kan författarens bakgrund ses som en viktig komponent i ett kommersiellt historiebruk vars främsta funktion är att öka historiens värde, i det här fallet via den trovärdighet som akademikern kan tillhandahålla. Man kan säga att det kommersiella historiebruket blir funktionellt med hjälp av olika former av vetenskapligt historiebruk.

645 Marianne Sjöland 2011, s. 174.
646 Magnus Bergsten 2009-03-26.

Perssons artikel om Israels krig är inget undantag.

”Staten Israel utropades klockan 16.00 den 14 maj 1948 i Tel Avivs stadsmuseum av David Ben-Gurion, ledaren för det Israeliska arbetarpartiet Mapai.”[647] Inledningens exakta angivelse för tid och rum visar på textens informativa syfte och på en närhet till historien genom *in media res*-anslaget. Författaren lämnar alltså vår tid därhän. Läsaren förflyttas, som sagt, omedelbart till en avgörande händelse när det begav sig. Det berättartekniska greppet blottlägger artikelns genetiska perspektiv. Centralt för detta är bland annat växlingen mellan kontinuitet och förändring. I artikeln står krigen för kontinuitet och Israels inrikespolitiska utveckling för förändring. Händelseförloppet rör sig från 1800-talets slut och sionismens grundande till dagens säkerhetsorienterade Israel. Det senare får mest utrymme i artikelns avslutning, men nutida perspektiv flätas in när exempelvis palestiniernas flyktingsituation efter kriget 1948 berörs.[648] Vanligtvis hålls nutida och dåtida dimensioner isär i traditionellt och modernt vetenskapligt historiebruk, men i detta fall går det trots allt att identifiera ett par hänvisningar till aktuella problem i rekonstruktionen av Israels moderna historia. Författaren tar inte explicit ställning för eller mot Israels politik, men vissa ordval och språkliga markeringar ger texten en moralisk underton:

> Men det som för Palestinas judar var ”frihetskriget” var för landets invånare sedan århundraden, de palestinska araberna, den stora katastrofen, *al-Nakba*. Palestinaaraberna hade 1948 av de arabiska grannstaterna förhindrats att utropa sin palestinska stat. […] Palestinas araber reducerades till ett ”flyktingproblem”. Av en befolkning på kanske 1,2 miljoner blev, enligt FN:s beräkning 1949, 726 000, eller ungefär två tredjedelar av de palestinska araberna, flyktingar på Gazaremsan, Västbanken, eller i angränsande arabstater. Där lever de, och deras barn och barnbarn och barnbarns barn, kvar – många fortfarande i flyktingläger. I den ännu olösta Israel-Palestinakonflikten är flyktingarnas öde sannolikt den allra viktigaste men också den mest svårlösta frågan.

Citattecknen och formuleringar som ”reducerades” och ”sin palestinska stat” visar på tendenser som sällan får något utrymme i *Populär Historia*. Dessutom har Persson lagt till en passus kallad ”Skribentens fotnot” efter artikelns slut i vilken han klargör att han har bortsett från hur Israel agerar i ockuperade områden. Han benämner resultatet av bosättningspolitiken som ”katastrofalt” och menar att det har lett till ett sjunkande internationellt stöd för Israel.[649] Mig veterligen har inga sådana tillägg gjorts i andra artiklar i tidskriften. Möjligen kan fotnoten tolkas som en kompromiss

647 Sune Persson 2009, s 22.
648 Sune Persson 2009, s. 24.
649 Sune Persson 2009, s. 32.

mellan författarens önskan att belysa moraliska frågor och redaktionens strävan efter en neutral hållning. Det senare kan vara av särskild betydelse när Israels historia står i fokus.

Fotnoten och citaten ovan kan också tolkas som en ambition att balansera framställningen, med andra ord ett led i ett modernt vetenskapligt historiebruk med metodiska krav på att belysa en fråga ur olika perspektiv. Balansering märks även i den brittiska artikeln om Yom Kippur-kriget. Denna historiekulturella strategi är återkommande och kan även syfta till att göra det kommersiella historiebruket funktionellt. Sören Wibeck framhävde i inledningen till *Ett land, två folk* inte bara de faktiska motsättningarna i Mellanöstern. Israel–Palestina-konflikten väcker heta känslor även i svensk debatt, underströk han. I ett försök att inte välja sida förordade han historisering och en vilja att teckna motsättningarna ”så sakligt, balanserat och opartiskt som möjligt”.[650] Flera kritiker menade att han överlag lyckats i sitt uppsåt, men recensenten i *Populär Historia* var av en annan mening. Daniel Braw hävdade under den i sammanhanget inte helt rättvisande rubriken ”Föredömligt om Israel – Palestina” att historiseringen skymde viktiga förklaringar till motsättningarna. Dessutom var Wibecks försök att finna balans fåfäng, då konflikten till sin natur var ”assymmetrisk”.[651]

Som vi har sett i Perssons text finns flera exempel på en strävan efter att uppnå balans i texten, även om föresatsen inte alltid lyckas. Israels krig är en politiskt laddad historia. Det blir tydligt när han, till skillnad från Wibeck, faktiskt tar ställning i konflikten. I den avslutande fotnoten drar han fram linjerna till vår tid och visar att historien fortfarande är i rörelse.[652] Det är ett vanskligt och därför ovanligt grepp i kommersiella sammanhang.

I detta sammanhang är det värt att uppehålla sig vid de vetenskapliga historiebrukens förmåga att samverka med, eller kamouflera, andra historiebruk. Ett av de mest framträdande dragen i vetenskapliga historiebruk är det genetiska perspektivet som vanligen innebär en distansering från nutida behov och intressen.[653] I mångt och mycket stämmer det med *Populär Historias* och *History Todays* historieskrivning, men eftersom all historieskrivning bör förstås i ljuset av sin samtid framträder oundvikligen även andra behov i vetenskapligt präglade texter än de rent akademiska. För trots att Persson redovisar konflikten ur flera perspektiv vacklar han ibland till, rent ideologiskt. Exempelvis beröms Israel för sin interna demokrati, eftersom israeliska araber ges fullständiga medborgerliga rättigheter, undantaget ett förbud mot militär

650 Sören Wibeck 2009, s. 18.

651 Daniel Braw 2010:2, s. 62–63. Carl-Johan Gardell 2009-11-24 och Sven Larsson 2011, s. 170–171, hörde till dem som skrev uppskattande om Wibecks bok.

652 Jämför Cecilia Trenter 2002, s. 290.

653 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 394.

värnplikt.[654] Kommentaren grundar sig förstås på den långvariga oenigheten mellan Israel och flertalet arabiska stater, men det är ändå kontroversiellt. Hade det gällt förhållanden i ett annat land, vilket som helst, hade något sådant inte kunnat uttalas, men artikelns fokus på Israels ofred och utsatta läge skapar en bild av ett land som för säkerhetens skull måste diktera sina egna villkor. Vidare anges siffror för antalet döda israeler i krig och mängden invandrade efter andra världskrigets slut och förintelsen, men antalet arabiska människoförluster omtalas inte. I slutet av artikeln berättas om ett internt motstånd mot Israels krig via de fredsrörelser som växte fram under 1980-talet, vilket nyanserar bilden av Israel som offer för yttre omständigheter. Även dessa exempel visar att artikeln behandlar en historisk process som inte har avstannat.

Vi har tidigare sett en diskrepans mellan text och bildsättning i *History Today*. En motsvarande obalans märks i den svenska artikeln om Israels krig. Bildmaterial domineras av israeliska motiv, trots att texten lyfter fram både palestinska och israeliska perspektiv. Två av artikelns tolv bilder synliggör Israels motståndare: ett svartvitt fotografi från 1957 av fyra av arabvärldens mäktigaste ledare och ett fotografi från 1983 i färg av stridande libanesiska soldater. Övriga bilder visar israeler i strid och kända makthavare som David Ben-Gurion och Moshe Dayan. Endast en bild lyfter fram de civilas situation: ett svartvitt fotografi från 1948 avbildar boende i Jerusalem efter ett eldupphör. Sammantaget signalerar bildmaterialet att krigen är Israels och inte dess motståndares, vilket måhända tyder på att redaktionen ser bilderna som mindre politiskt känsliga än texterna. Det visar också att bilderna inte, på samma sätt som texterna, omfattas av det moderna vetenskapliga historiebrukets krav på balanserade framställningar.

Bildernas och bildtexternas historiekulturella funktioner är dock flera. Dels har de en dokumentaristisk uppgift då de visar vad som ”verkligen har hänt”, dels kan krigsscenerna med unga soldater och sönderskjutna byggnader bidra till empati och inlevelse och därmed föra läsaren närmare historien. Häri ser jag ett av de viktigaste inslagen i ett funktionellt kommersiellt historiebruk, nämligen konsten att skapa balans mellan närhet och distans till historien. Redaktionerna värderar trovärdighet och därmed vetenskapliga historiebruk högt, men detta är inte tillräckligt. För att texterna ska locka till läsning behövs även emotiva och estetiska inslag som överbryggar distansen mellan dåtid och nutid. Bilder, speciellt fotografier, har goda förutsättningar för detta eftersom de placerar läsaren direkt i ett skeende, men en dramatisk berättelse i brödtexten kan fylla samma funktion. Magasinens estetiska utformning kan inte enbart kopplas till bildmaterialet.

Artikelns fokus ligger på internationell historia, men det utesluter inte svenska

654 Sune Persson 2009, s. 32.

perspektiv. Utmärkande är att de nämns i förbifarten utan vidare förklaringar eller kontextualiseringar. Det överensstämmer inte med textens annars tämligen komplexa karaktär. Sverige omtalas på följande sätt i samband med Suezkrisen 1956:

> Hela den antikolonialistiska världen, inbegripande Sverige, motsatte sig angreppet på Egypten. Den största missräkningen var att USA, britternas och fransmännens viktigaste allierade i det kalla kriget, också anslöt sig till motståndarna. Inom några få veckor hade britter och fransmän tvingats utrymma Egypten. De ersattes där av en nyuppsatt FN-styrka, UNEF. I denna kom en svensk bataljon att spela en framträdande roll. Israel tvingades lämna alla ockuperade områden i mars 1957. Den politiske vinnaren av hela kriget var Nasser, som nu framstod som arabvärldens obestridde hjälte och ledare.[655]

Läsaren får inte veta varför den svenska bataljonen var betydelsefull, utan Persson övergår direkt till de stridande parterna Israel och Egypten. Han återkommer till de svenska insatserna i samband med Yom Kippur-krigets slut 1974: ”På den egyptiska fronten placerades – återigen – också en sådan styrka, UNEF II, med svenskt deltagande. Här lyckades Kissinger också få till stånd direkta förhandlingar mellan Israel och Egypten.”[656] Även i detta fall rör det sig om ett omnämnande som inte tillför något betydelsefullt för förståelsen av konflikten.

Frågan är vilken funktion de svenska inslagen fyller. På LRF Medias webbsida finns information om förlagets olika tidskrifter, inklusive följande varudeklaration: ”Utmärkande för Populär Historia är en stor andel svensk historia”. Ett infällt citat av chefredaktören lyder: ”Populär Historia är sedan mer än 20 år det självklara valet för dig som vill få kvalitetssäkrad kunskap om vår historia.” [657] Båda formuleringarna pekar på en nationellt orienterad produkt, även om ordet ”vår” inte behöver avse just Sveriges historia. Andra analyser har visat att nationella perspektiv gärna inbegrips i internationella sammanhang i både *History Today* och *Populär Historia.*[658] I Perssons artikel sammankopplas Sveriges roll med FN och fredsmedling. Sveriges handlande blir alltså det motsatta till Israels och arabstaternas agerande, vilket underhåller den allmänt utbredda uppfattningen om det moderna Sverige som ett fredsprojekt, både inom och utanför landets gränser.[659] Detta är ett sätt att nationalisera den internationella historien om Israels konflikter, det vill säga att göra dem till svenska erfarenheter. I denna process skapas, eller förvaltas, en idé om den svenska nationen.

655 Sune Persson 2009, s. 27.
656 Sune Persson 2009, s. 29.
657 http://www.lrfmedia.se/sv/titles/popular-historia, 2014-04-23.
658 Se kapitlet ”*Populär Historia* & *History Today* om imperialismens historia”.
659 Kristian Gerner 2013, s. 445–446.

Tydligt är att nationell historia eller nationella inslag i internationella kontexter bedöms vara kommersiellt gångbara när det gäller tidskriftsgenren, men den påverkas inte bara av ekonomiska intressen utan av strömningar inom den akademiska historiografin. Historikern Michael Bentley menar att en stor del av det sena 1900-talets historiografi, likt den tidiga 1800-talshistoriografin, präglas av nationell infärgning. Historia används ”[a]s a vehicle for locating groups and peoples and giving them a past that suits their present or encourages their sense of a future”.[660]

Citatet leder över till nationaliseringens funktion och till mottagarpartens betydelse i den historiekulturella kommunikationskedjan. En rimlig tanke är att många läsare kan anknyta till det övergripande historiekulturella sammanhang som tidskrifterna är producerade i. I det aktuella fallet påminns den svenskspråkige läsaren om svenska fredsinsatser i ett konfliktfyllt internationellt sammanhang. En bekräftelse av den nationella identitet som bland annat utgår från att Sverige är synonymt med fred och konsensus ligger nära till hands. Mycket talar för att de nationella inslagen är ett redaktionsönskemål som är tänkt att göra innehållet mer attraktivt för läsarna.

Komparation

I jämförelse med Yom Kippur-krigets betydelse i egyptiska, israeliska eller amerikanska sammanhang torde konflikten vara mer undanskymd i den brittiska historiekulturen.[661] För att väcka intresse för kriget i den aktuella artikeln i *History Today* lyfts trettiofemårsdagen av Yom Kippur-krigets utbrott fram i ingressen. Hur ska då åberopandet av årsdagen förstås? Jag tolkar det som en instrumentalisering av historien. Att uppmärksamma minnes- och märkesår är ett utbrett fenomen i västerländsk historiekultur.[662] Åminnelser kan liknas vid ett slags riter eller mönster som regelbundet upprepas i olika offentliga sammanhang.[663] Carsten Tage Nielsen menar att jubileumskulturer har en social funktion. De uttrycker en föreställd gemenskap som formats av händelser i den nationella historien. Minnes- och jubileumsdagar fyller också en legitimerande funktion genom att framhäva normer och värden som gemenskapen anses vara uppbyggd av.[664] Uppmärksammandet av året för Yom Kipp-

660 Michael Bentley 1999, s. 148. Se även Markku Jokisipilä 2012, s. 326–327 om Wikipedia och nationell historiografi.

661 Israel–Palestina-konflikten röner dock stort intresse bland brittiska forskare. Utgivingen av vetenskapliga böcker om konflikten ökar stadigt. Se Baruch Kimmerling 2006, s. 447.

662 Se Mikael Tossavainen 2005, s. 70–71 om hur minnesdagar av förintelsen har förlagts till olika datum i olika länder beroende på vad i förintelsens historia man vill lyfta fram. Valet av datum hör ofta samman med en händelse som har nationell anknytning till förintelsen.

663 Se Eviatar Zerubavel 2003, s. 316–321.

664 Carsten Tage Nielsen 1999, s. 161.

ur-krigets utbrott, menar jag, har en annan funktion: igenkänning, som är ett utmärkande drag för kommersiellt och politisk-pedagogiskt historiebruk. Markeringen av 35-årsdagen kan fånga läsarens intresse, eftersom den anknyter till välinarbetade historiekulturella och mediala mönster för minneskulturer. Man kan säga att redaktionen anknyter till praktiken att minnas historiska händelser med hjälp av kalendern, men i det här fallet handlar det inte om ett välkänt minnesår. Istället har användarna behövt ”uppfinna” ett minnesår i syfte att aktualisera Yom Kippurkriget 2008. Instrumentaliseringen av historien blir särskilt tydligt om man jämför innehållet i ingressen och brödtexten. Den förra innehåller en länk mellan 1973 och 2008 som inte följs upp. Artikeln avslutas med Camp David-avtalet 1978. Läsarna, som kan förstås som ett led i den historiekulturella kommunikationskedjan, kan däremot dra paralleller mellan denna händelse och senare försök till fredssamtal om konflikter i Mellanöstern.[665]

Mellanösterns betydelse som plats är också värd att uppmärksamma. Flitig och långvarig nyhetsrapportering om konflikter i området har lett till att det har blivit bärare av otaliga, ofta problemorienterade, konnotationer. Av dessa skäl kan ämnet både ses som självklart och vanskligt att hantera i en populärhistorisk tidskrift.[666] I föreliggande artikel tycks detta dilemma ha lösts med markeringen av minnesåret och frånvaron av nutida kopplingar och problematiseringar. Strategin kan benämnas som en avpolitisering av historien. Motsatsen, en politisering, kunde ha varit att visa hur Israels krig inte bara tillhör 1970-talets historia utan fortfarande pågår, om än med andra aktörer. Det hade gjort ämnet mer svårhanterligt, men genom att infoga ett arketypiskt fenomen som minnesåret riktas uppmärksamheten bort från dessa utsträckta komplexa sammanhang.

I den svenska artikeln görs nutiden explicit genom att skribenten visar på Israels inrikespolitiska situation idag. Innehållet i fotnoten politiserar temat på ett sätt som är mycket sällsynt i *Populär Historia*. Persson bedömer effekterna av israelernas bosättningar på palestinskt område som katastrofala. Detta tillägg skapar en intressant motpol till textens fokus på Israels krig som ett sätt att nå säkerhet för medborgarna.[667] Hur ska då denna nyansering förstås? Under samma period som artikeln skrevs trappades konflikterna upp mellan Israel och Gazaområdet. Eventuellt kan dessa välkända och aktuella händelser försvåra för artikelförfattaren att avhålla sig från någon form av ställningstagande. I ett sådant sammanhang kan författarens yrkesbakgrund ha betydelse; som forskare antas han uttala sig på goda och genomtänkta grunder och inte utifrån personliga åsikter.

---

665 Jämför exempelvis de USA-initierade fredssamtalen 2000 om den pågående Israel–Palestinakonflikten.

666 Exempelvis publicerar *Populär Historia* mycket sällan innehåller artiklar om Israels krig. Ämnet är däremot vanligare i *History Today*.

667 Sune Persson 2009, s. 21, 26.

Första världskriget

Uppmärksamheten var stor i anslutning till hundraårsminnet av första världskrigets utbrott. Det krig som presenterades 2014 var inte nödvändigtvis detsamma som i tidigare perioder. Dess stora verkningar lämnade avtryck redan under mellankrigstiden, men den numera dominerande föreställningen om första världskriget som en urkatastrof har inte alltid varit gällande. Vad som däremot är en entydig slutsats är att första världskriget under stora delar av efterkrigstiden har stått i skuggan av det andra.[668]

Sveriges och Storbritanniens relation till första världskriget

Det har nyligen konstaterats att första världskriget under en lång period inte hade något betydande utrymme i svensk historiekultur.[669] En viktig anledning är att Sverige inte deltog som stridande part. Icke desto mindre påverkades landet indirekt av världsomspännande konflikten. Djupgående kriser av både inrikes- och utrikespolitisk art, såsom bondetåget 1914 och den omstridda neutralitetspolitiken, präglade åren mellan 1914 och 1920. Liksom i många andra länder var chocken stor när kriget bröt ut. Sverige var dåligt materiellt rustat för ett modernt försvar, och mobiliseringen av unga soldater till gränser och kustområden tog tid. Det visade sig också att neutralitetspolitiken var svår att följa, speciellt eftersom handelsfartyg från neutrala länder sköts i sank. Under 1917 seglade ett annat hot upp. Den revolutionära händelseutvecklingen i Ryssland inspirerade svenska arbetare till omfattande protester mot matbrist och låga löner, vilket ledde till våldsamma sammandrabbningar med ordningsmakten.[670] Att tiden kring första världskriget betraktades som orolig och dyster sammanhänger även med pandemin spanska sjukan som skördade betydligt fler offer än själva kriget. I Sverige orsakade sjukdomen närmare 40 000 dödsfall.

Under första världskriget skilde sig i vissa avseenden de brittiska förhållandena från dem som rådde på kontinenten, exempelvis i Tyskland och Frankrike. Storbritannien undslapp markinvasioner och massiva flyganfall, och den brittiska regimen hotades inte, som det tyska kejsardömet, av inre revolutionära krafter. Ett viktigt undantag utgjorde dock det irländska frigörelsekriget 1916–1923. Medan det pågick var framförallt irländarnas situation lik den som präglade många tyskars och fransmäns tillvaro.[671] Resten av det brittiska imperiet hölls dock ”intakt”, och efter krigs-

668 Klas-Göran Karlsson 2014b, s. 67.
669 Klas-Göran Karlsson 2014b, s. 11.
670 Bo Stråth 2012, s. 197–203.
671 David Reynolds 2013, s. xvi.

slutet utökades det med besittningar i Mellanöstern.

Så såg situationen ut på ett strukturellt plan, bortom skyttegravarna på Flanderns fält. Helt annorlunda var förstås upplevelsen för de britter, från alla delar av imperiet, som befann sig i strid. Det är framförallt deras öden och de enorma mänskliga förlusterna som har kommit att väga tyngst i det brittiska kollektiva minnet av första världskriget.[672]

History Today om första världskriget

Krig och andra nationella trauman i historien är speciellt betydelsefulla i skapandet av en gemensam nationell identitet.[673] I Storbritannien utgör freden efter första världskriget och minnet av de nära en miljon dödade brittiska soldaterna ett väl förankrat och identitetsformerande inslag i den brittiska historiekulturen. Av särskild betydelse är enskilda individers erfarenheter och berättelser, vilket blir tydligt i artikeln ”Between the lines” i novemberutgåvan av *History Today* 2009. Texten är generellt sett ett uttryck för ett existentiellt historiebruk, det vill säga för människors behov av att minnas och förankra sig i ett större tidsmässigt sammanhang. I det aktuella fallet rör det sig om minnet av första världskriget som aktualiseras av Remembrance Day, som infaller 11 november. Detta föranledde redaktionen att publicera artikeln om fyra män vid västfronten och deras brevväxling med anhöriga hemma i Storbritannien. Skribent är författaren Anthony Fletcher, som vid tidpunkten för artikeln arbetade med en bok om samma ämne. Stoffet hämtades från soldaternas och deras närståendes brev.

I *The Long Shadow*, som behandlar första världskrigets effekter på 1900-talet, förhåller sig historikern David Reynolds lätt kritisk till att kriget i nutida historieskrivning reduceras till soldaters och anhörigas lidande. På liknande sätt skildrades kriget av kända 1900-talspoeter, såsom Wilfred Owen och Siegfrid Sassoon. Reynolds invändningar mot en mytologisering av detta slag kommer till uttryck i en avsaknad av ”the big picture”. Utan kännedom om krigets orsaker, följder och aktörer förloras insikten om konfliktens komplexitet.[674] Reynolds efterlyser kvaliteteter som hör samman med ett modernt vetenskapligt historiebruk, enligt vilket analytiska frågor och komplexa förklaringar står i centrum. Det postmoderna vetenskapliga historiebruket, som är kulturellt orienterat och inriktat mot förståelse snarare än förklaring, distanserar han sig från. I förlängningen av Reynolds resonemang står det klart att det finns en spännvidd i den brittiska historiekulturen mellan ett dis-

672 David Reynolds 2013, s. xv.
673 Ulf Zander 1997, s. 99.
674 David Reynolds 2013, s. xv, 430–431.

tanserat och ett mer emotivt förhållningssätt till första världskriget. Frågan är om, och i så fall hur, dessa ståndpunkter kommer till uttryck i Fletchers artikel.

Brevmaterialet tycks vara utvalt för att visa på olika sorters reaktioner på kriget. En medelålders man berättar uppriktigt och detaljerat om krigets fasor för sina anhöriga, medan en yngre man väljer att bespara hustrun obehagliga sanningar.[675] Eftersom breven, med männens känslor och tankar, tillsammans med det privata svart-vita fotomaterialet spelar huvudrollen i artikeln skapas ett slags närhet till historien som i övrigt är ovanlig i tidskrifterna.[676] I Fletchers tappning rör det sig om en annan sorts berättelse än den traditionellt fakta- och förklaringsorienterade historia som läsarna brukar möta i magasinen. Sådana inslag finns även i hans artikel, exempelvis vid de tillfällen författaren problematiserar och kommenterar innehållet i breven.[677] Det existentiella, emotiva och konkreta är emellertid tongivande, vilket betonas i de många citat som författaren har valt ut. Reggie Trench, brittisk kapten som stred vid Somme, beskriver i ett brev till hustrun förlusten av en brittisk soldat:

> 'He was seen to fall with his hand to his head in the midst of the enemy. It is awfully tragic. I cannot write more now.' He explained his admiration for Alliban's pluck and courage to Isabel: 'He was my right hand in everything and any good times we have had (and as a matter of fact most of the time has not been too bad) have always been made jollier by his cheerfulness.' A pathetic letter from the boy's mother exacerbated his grief. 'What can I do?', he asked Isabel, urging her to write, as Clare had already done: 'She is heartbroken, you know what I thought of him.' Reggie himself was killed in the German offensive of March 21st, 1918.[678]

På ytan visar citatet på specifika förhållanden i krig, men mellan raderna skymtar frågor om liv, död, vänskap och ansvar. I sin helhet kan artikeln sägas handla om vad det innebär att vara människa, oavsett tid och rum. Många, både med och utan erfarenhet av krig, kan relatera till sådana frågor. Artikeln kan därmed fylla en identitetsskapande funktion som utgår från behov hos författaren och redaktionen av att skapa och upprätthålla kollektiva minnen.[679] Ingen av dem som genomled första världskriget är längre vid liv, vilket gör det speciellt viktigt att utveckla strategier som bevarar det kollektiva minnet av första världskriget. Ritualisering kan vara en sådan

675 Anthony Fletcher 2009, s. 46, 48.
676 Jämför Marianne Sjöland 2011, s. 165.
677 Anthony Fletcher 2009, s. 46, 48, 51.
678 Anthony Fletcher 2009, s. 49.
679 Jämför Ulf Zander 1997, s. 99.

strategi.[680] Historiekulturella handlingar, som att bära en vallmo inför Remembrance Day eller publicera artiklar om första världskriget, vidmakthåller minnet av kriget och skapar en närhet till historien. De behov som styr detta existentiella historiebruk ska dock inte ses som statiska, även om ritualerna tycks vara desamma. Storbritannien har varit krigförande vid många tillfällen efter 1918, senast tillsammans med andra västländer i kampen mot internationell terrorism. Under 2009, samma år som artikeln skrevs, stupade nära etthundra brittiska soldater i kriget i Afghanistan.[681] Rimligen kopplar författaren och redaktionen, och även många läsare, samman minnet av första världskriget med kollektiva och personliga förluster i samtiden. Fletchers artikel kan därför inte enbart förstås utifrån minnet av ”the Great War”, utan även utifrån aktuella konflikter. Texten kan ses som ett uttryck för ett kollektivt minne av ett nationellt förflutet som förmedlas till generationer som inte har upplevt kriget. På så sätt skapas en gemensam erfarenhet för nutida och framtida generationer.[682]

Gemenskaper är även ett genomgående tema i Fletchers referat och citat från männens brev:

> The Tommies were ’quite wonderful, always cheerful under the most trying conditions: sometimes there boots are so bad that their toes stick out, but they just laugh and patch them up with newspaper or cardboard and carry on.’[683]
>
> […]
>
> Crossing the Somme battlefield as captain of D Company in the 2/5th Sherwood Foresters, Reggie once allowed himself a grouse to his wife Clare: ’Somehow last night I got very depressed’, he wrote, after being kept awake by messages and cold. He hastened to add that he was far from miserable: ’having 250 men to watch over prevents one thinking too much of oneself; we are really happy – we grumble at the discomforts and we all share alike in every officers’ mess and don’t do at all badly’. They even had bacon each day for breakfast, ’which is more than you do in England’.[684]

Artikelförfattarens val av källmaterial frammanar en bild av kriget som ett gemensamt brittiskt projekt där lojaliteten mellan officerare och soldater är stark. Första

680 Jämför Aleida Assmann 2011, s. 129. Assmann beskriver här särskiljandet som en av det kulturella minnets funktioner. Häri spelar olika gruppers riter och traditioner en central roll, inte minst som identitetsskapare och särskiljare från andra gruppers traditioner.

681 http://www.theguardian.com/news/datablog/2009/sep/17/afghanistan-casualties-dead-wounded-british-data, 2014-03-27.

682 Jämför Ulf Zander 2001, s. 54.

683 Anthony Fletcher 2009, s. 46.

684 Anthony Fletcher 2009, s. 48.

världskriget blir en historia om utsatthet, mod och pålitlighet – faktorer som kan ha format den brittiska kollektiva identiteten. Många läsare kan säkert, via anhörigas berättelser, känna igen sig eller sympatisera med brevskrivarna. Breven är i sig en del av det brittiska kulturarvet. Några av dem ingår i the Imperial War Museums utställningar. Även Fletchers bok i ämnet bidrar, tillsammans med Remembrance Day, till att upprätthålla minnet av de brittiska krigshjältarna. Det brittiska kollektiva minnet av första världskriget tycks vara uppbyggt av en stabil samverkan mellan ett existentiellt och ett kommersiellt historiebruk; med hjälp av historiekulturella strategier som memoralisering och mytologisering görs historien om första världskriget lockande att läsa.

I Fletchers artikel finns även tydliga exempel på att historia används på sätt som inte stämmer överens med det som David Reynolds dömer ut som en mytologisering av kriget. Ett vetenskapligt historiebruk synliggörs genom det genetiska perspektivet. Berättelsen pendlar mellan 1915 och 1917 men når inte fram till nutiden annat än i författarens korta redogörelse för sitt pågående bokprojekt. En annan vetenskaplig aspekt är behandlingen av källmaterialet. Breven får till stor del får tala för sig själva; flödet i soldaternas berättelser bryts sällan av kontextualiseringar och tolkningar. På så vis präglas texten av ett källnära synsätt, eller annorlunda uttryckt ett traditionellt vetenskapligt historiebruk, enligt vilket forskarens uppgift bland annat är att strängt bedöma sanningshalten i det historiska källmaterialet. Det senare diskuteras inte explicit av Fletcher, men i slutet av texten för han ett källkritiskt resonemang. Han värderar högt närheten i tid mellan att händelserna ägde rum och att breven nedtecknades jämfört med de vittnesmål som har insamlats långt senare: ”Letters like these help us to recapture the war as it was fought and felt.”[685] Denna verifieringsstrategi är återkommande både bland *History Todays* och *Populär Historias* skribenter.

Fletcher kritiserar även i det traditionella och moderna vetenskapliga historiebrukets anda, film- och tv-produktioner för att konstruera och upprätthålla myter om första världskriget. Drag som främst hör samman med det moderna vetenskapliga historiebruket är de inledande frågorna som visar på textens syfte och de allmänna referenserna till hur historiker tidigare har hanterat brevmaterial från första världskriget.[686] Fletcher är också noga med att presentera siffror över antalet brev som skickades mellan krigs- och hemmafronten samt antalet döda britter vid olika slag. De höga dödstalen har en informativ funktion, men de ökar också läsarens engagemang och empati för de stridande. Inget sägs om andra ententemedlemmars situation och litet om fiendens belägenhet.[687] Perspektivet är övervägande brittiskt:

685 Anthony Fletcher 2009, s. 51.

686 Anthony Fletcher 2009, s. 46.

687 Återigen kompenserar bildmaterialet för bristen på andras perspektiv. Exempelvis visar ett foto-

> Reggie was twice in battle as the Sherwood Foresters and other regiments struggled to dislodge the Germans from new positions taken up on the Hindenburg Line. In the abortive attack on Le Verguier on April 4th, 1917, 20 men in his battalion were killed, but his accounts, concealing this, stressed the spirit of his men and the confidence it had given him to find that he could give them strong leadership.[688]

Trots att författaren håller sig nära källmaterialet är hans tolkningar bärare av ett existentiellt historiebruk; brevskrivarna blir hjältar i Fletchers berättelse genom en individualisering av historien. Strategin utgör ett led i det existentiella historiebruket.

Populär Historia om första världskriget

Artiklar med fokus på första världskriget är sällsynta i *Populär Historia*, men det finns några exempel. Peter Englunds kontrafaktiska artikel från 2008, nittio år efter freden, är en av dem. Författaren rullar, bit för bit, upp första världskrigets förlopp, samtidigt som han med jämna mellanrum ifrågasätter händelseutvecklingen och presenterar alternativa vägar. Kontrafaktisk historieskrivning har visat sig ha en stor bredd. Den rymmer såväl fria fantasier, om hur det kunde ha gått om inte om hade varit, som historievetenskapliga kärnfrågor. På ett sätt kan kontrafaktiska element alltid sägas vara närvarande när vi skriver historia. Fiktiv eller kontrafaktisk historia värderas normalt sett inte högt av *Populär Historias* redaktion.[689] Skälet till publiceringen av Englunds artikel får därför sökas i författarens offentliga roll som ledamot i Svenska Akademien, etablerad historiker och populärhistorisk författare.[690]

Artikeln kompletteras av sex dagboksanteckningar från personer som på olika sätt levde med eller i kriget. Dessa ögonvittnesskildringar är hämtade från Englunds då nyutkomna bok *Stridens skönhet och sorg: första världskriget i 212 korta kapitel*. Det kommersiella historiebruket befinner sig alltså relativt nära det som framträder i artikeln ”Between the lines”. *Populär Historia* går ett steg längre och publicerar direkta utdrag ur Englunds bok.[691]

I jämförelse med Fletchers artikel är vetenskapliga historiebruk mer påtagliga i Englunds historieskrivning. Analysen inleds med en reflektion över första världskri-

---

grafi en brittisk soldat som täcker över en omkommen tysk soldat i en skyttegrav.

688 Anthony Fletcher 2009, s. 48.

689 Se Magnus Bergsten 2009, s. 6.

690 Se Ulf Zander 2001, s. 422–427 för historiekulturell analys av Peter Englunds tidiga författarskap.

691 Jämför Peter Englund 2016:7, s. 54–59. Även denna artikel bygger på en av Englunds nyutgivna böcker om första världskriget, *1916. Stridens skönhet och sorg*.

gets betydelse för tiden efter 1920 och en beskrivning av hur förhållandena såg ut i Europa åren före 1914.[692] Därefter påbörjas det kontrafaktiska förloppet som leder läsaren från skotten i Sarajevo till kalla krigets början, eller möjligen till ett uteblivet kallt krig, beroende på vilket av Englunds många spår man vill följa. Denna kronologiska mångfald styrs av ett genetiskt perspektiv med flertaliga analyser av aktörers motiv och strukturers inverkan på kriget.

Komplexiteten i artikeln utgörs även av en samverkan mellan flera olika vetenskapliga historiebruk. Visserligen finns det exempel på kontrafaktisk historieskrivning av äldre datum, men tanken på att ändra ett historiskt förlopp med utgångspunkt i faktiska valsituationer har blivit allt vanligare och fått större acceptans efter den kulturella vändningen.[693] Valet av en kontrafaktisk utgångspunkt kan i så måtto ses som ett uttryck för ett postmodernt vetenskapligt historiebruk. Det gör sig även påmint när han konstruerar ett annat möjligt förlopp och understryker faran med ett deterministiskt tänkande: ”Historien är ett mänskoverk.”[694] Det fanns möjligheter att göra andra val 1914 och det finns möjligheter att påverka både nutiden och framtiden: vi både skapar och är skapade av historien.

Därutöver märks det moderna vetenskapliga historiebruket. Det kommer till uttryck i de omfattande faktiska förklaringarna till krigets utbrott, i det genetiska perspektivet och i referenser till andra forskare. Ord som ”förvisso” och ”anta” visar att författaren reserverar sig mot fastlagda sanningar.[695] Den traditionella bilden av krigets oundvikliga karaktär blir i Englunds text enbart en tankekonstruktion som i sig riskerar att resultera i krig. I kritiken mot det självgående militära maskineriets förödande effekter uttrycks ett behov av att belysa krigets fasor och visa på hur slumpartade och oreflekterade handlingar kan leda till katastrofer:

> Utan Storbritannien skulle kriget inte ha blivit ett världskrig. Och utan Storbritannien skulle Frankrike och Ryssland med all sannolikhet ha förlorat kraftmätningen med Tyskland. Ett sådant krig torde ha blivit tämligen kort, och förödelsen och förlusterna skulle ha varit mindre än de i verkligenheten blev.[696]

I citatet riktar Englund ljuset mot Storbritanniens avgörande roll för krigets utbredning, men britterna bär inte ensamt ansvaret för konfliktens eskalering. Dessförinnan nämns Tysklands kränkning av den belgiska neutraliteten som ett avgörande

692 Peter Englund 2008, s. 26.

693 Jämför Lars M Andersson & Ulf Zander 1999, s. 7–28; Kristian Gerner 2015, s. 7–12.

694 Peter Englund 2008, s. 31.

695 Peter Englund 2008, s. 27. Se även Peter Englund 1992:6, om hans kritik mot att i populärhistoriska framställningar inte skilja mellan fakta och fiktion. Englunds kritik riktas här mot Simon Schamans bok *En Harvarddoktors död*.

696 Peter Englund 2008, s. 29–30.

skäl till Storbritanniens krigsförklaring mot Tyskland.[697] Genom att redogöra för många verkliga och alternativa händelseförlopp blir det tydligt för läsaren att alla krigförande parter på ett eller annat sätt var ansvariga för krigets upptrappning. Englund fördömer enskilda politikers och staters agerande, liksom determinismen som företeelse. Kriget hade kunnat begränsas om man inte hade uppfattat det som något oundvikligt.

Utdragen från Englunds nyutgivna bok bygger på källmaterial från personer som levde under första världskriget. I dessa berättelser får det moderna och postmoderna vetenskapliga historiebruket stå tillbaka för det existentiella historiebruket. Ögonvittnesskildringarna kommer främst från unga män och kvinnor med ursprung i olika delar av västvärlden: brittiska och italienska soldater, en australisk sjukvårdare, en fransk restaurangbesökare och en tysk barnsjuksköterska. I hans text finns alltså inte som i Fletchers artikel den nationella kopplingen mellan textens aktörer och läsare. Förmedlingen av olika individers tankar och känslor, som alla kan relatera till oavsett nationalitet, förenar däremot artiklarna. Så här tillbringar exempelvis en ung australisk sjukvårdare sin sällsynta fritid under en tjänstgöring i Saloniki:

> Hon läser och skriver brev. Ibland samlar hon och några vänner ihop sköldpaddor och arrangerar ultrarapidiska kapplöpningstävlingar. Det är ofta tomt. De brukar dricka *lemon sqaush* och dansa, i timmar, till de raspiga tonerna från en vevgrammofon.[698]

Lugnet och de vardagliga aktiviteterna står i skarp kontrast till andras vittnesmål om sjukdom, rädsla och ovisshet likt de som omskrivs av Fletcher. Samtidigt kan kriget tolkas som än mer absurt i de samtida textutdrag som återfinns hos Englund, eftersom läsaren påminns om att det mitt i allt kaos fanns utrymme för en vardag. I jämförelse med huvudartikelns fokus på politisk och militär historia blir första världskriget genom vittnesmålen en gränssättande och avgörande händelse. Det blir tydligt att kriget kom att påverka framtiden för dem som överlevde. Som läsare är det inte lika lätt att förnimma denna insikt i en kontrafaktisk framställning som utifrån makthavarnas strategier skildrar kriget mer distanserat.

697 Peter Englund 2008, s. 29.
698 Peter Englund 2008, s. 32.

Komparation

Första världskriget har i efterhand beskrivits som ursprunget till flera andra traumatiska händelser under 1900-talet.[699] Storbritannien och Sverige drabbades av denna katastrof på olika sätt. Som krigförande nation decimerades Storbritanniens befolkning med miljoner människor, samtidigt som imperiet storleksmässigt utökades efter freden 1918. Inget av detta erfor Sverige och dess befolkning, men nationen präglades av andra problem som var en följd av kriget och tidens revolutionära stämningar. Resultatet var ekonomisk och inrikespolitisk instabilitet som drabbade gemene man i form av matransoneringar och fattigdom.

Hur påverkar då de nationella historiska kontexterna Fletchers och Englunds artiklar? På vilka sätt märks olikheterna mellan ländernas historia i materialet? Den tydligaste skillnaden är att nationella perspektiv är helt utelämnade hos Englund, som behandlar kriget ur ett internationellt perspektiv. Detta gäller även för dagboksutdragen. Fletchers text bygger däremot på ett renodlat brittiskt källmaterial, och i kontextualiseringarna framkommer få andra nationella perspektiv. Fokus ligger på soldaternas och anhörigas upplevelser och känslor. Intresset för enskilda individers öden kan ses som länken mellan de två artiklarna, eftersom andra delen av Englunds text ägnas åt ögonvittnesskildringar från kriget. Ur ett historiekulturellt perspektiv kan individualisering sägas vara den strategi som författarna använder för att nå ett av sina syften, att informera om krigets fasor på sätt som är anpassade efter genren och det historiekulturella sammanhanget. Båda texterna publiceras i samband med offentliga åminnelser av kriget.

Det kollektiva minnet av första världskriget märks framförallt av alla de vallmor som under november månad syns i offentliga och privata sammanhang i Storbritannien. Som symbol är blomman hämtad från dikten ”In Flanders Fields”, skriven av den kanadensiske militärläkaren John McCraen som deltog i kriget. Den stora mängd vallmor som prydde Flanderns krigskyrkogårdar blev för McCraen en symbol för både livskraft och evig sömn. Dikten spreds snabbt över den anglosaxiska världen och fyller än idag en viktig funktion. Trots att Storbritannien tjugo år efter fredsslutet drogs in i ytterligare ett världskrig av än större magnitud tycks ”the Great War” ha en mer framträdande plats i den brittiska minneskulturen.[700]

Den svenska artikeln publicerades i oktobernumret av *Populär Historia* 2008. Då

699 Se bland annat Peter Englund 2008, s. 26; Klas-Göran Karlsson 2014b, s. 65–74.

700 Emma Hanna 2007, s. 89. Se även artikeln, ”The 20 greatest battles in British history” i *The Telegraph* 2013-01-23. Där annonseras en tävling utlyst av The National Army Museum. Syftet var att utse det viktigaste slaget i Storbritanniens historia. Av tjugo slag är fyra hämtade från första världskriget, vilket visar konfliktens historiekulturellt sett starka ställning.

hade nittio år förflutit sedan freden 1918, vilket markeras i ingressen.[701] Minnet av kriget kan förklara publiceringen av den svenska artikeln, men i jämförelse med första världskrigets påtagliga närvaro i den brittiska historiekulturen har det fram till 2014 varit nästintill försumbar i svenska sammanhang. Hur kan detta förklaras? Det räcker inte att som svar ställa Sveriges utanförskap mot Storbritanniens deltagande. Samma förhållande gällde under andra världskriget, och det är mer än väl representerat i den svenska historiekulturen. Möjligen har första världskriget inte uppfattats som ett totalt krig i jämförelse med andra världskriget, och Sveriges neutralitet prövades i mindre utsträckning 1914–1918 än exempelvis under midsommarkrisen 1941. Ur ett brittiskt perspektiv kan Fletchers artikel förstås i ljuset av att enskilda individers eller gruppers intresse för första världskriget har bidragit till att det har fått en stark ställning i den brittiska historiekulturen.[702] Därmed blir existentiella, snarare än vetenskapliga, värden framträdande.

I artiklarna om första världskriget ser vi exempel på relationer mellan olika former av vetenskapliga historiebruk och det existentiella historiebruket. De vetenskapliga historiebruken är antingen mindre framträdande eller av annan, kontrafaktisk karaktär än i övriga artiklar. Närheten till historiens aktörer är ett annat förenande drag, men sätten att belysa upplevelserna på skiljer sig dock åt. I den svenska artikeln återges i högre grad än de brittiska vittnesmålen som sammanhängande berättelser. Brevcitaten i Fletchers text skapar förvisso en närhet till de brittiska soldaterna, men på bekostnad av det större sammanhanget.

Jämförelsen mellan texterna visar även att mitt antagande om vetenskapliga historiebruk som förstärkare av andra historiebruk inte är generellt tillämpbar, men det är inte den viktigaste insikten i sammanhanget. Snarare framträder den komparativa metodens betydelse för mina tolkningar. Analyserna av artiklarna klarlägger att skribenter som ansluter sig till kännetecknen för ett modernt vetenskapligt historiebruk distanserar läsaren från historiens aktörer. Källkritiska och andra historievetenskapliga kommentarer bidrar till att fokus flyttas från närhet och individualisering, det vill säga kännetecken som är besläktade med det existentiella historiebruket. Iakttagelsen leder vidare till frågor som: Hur och vilka historiebruk samverkar i tidskrifterna? Kan historiebruk motverka varandra? Kan vissa historiebruk eller kombinationer av historiebruk kopplas samman med en viss historisk händelse?

701 *Populär Historia* 2008:10, s. 24.
702 Se David Reynolds 2013, s. xv.

Andra världskriget

Sveriges och Storbritanniens relation till andra världskriget

I eftervärldens ögon förde Sverige en ambivalent neutralitetspolitik under andra världskriget. Denna utmärkande del av landets 1900-talshistoria var sällan föremål för artiklar i *Populär Historia* förrän en bit in på 00-talet.[703] Andra världskriget är annars ett av de mest frekvent förekommande temana med fokus på internationella militärhistoriska perspektiv och på Adolf Hitler och andra nazistiska ledare. Under den senaste dryga femårsperioden går det dock att se en förändring. Då har artiklar publicerats om till exempel Sverige och nazismen samt livet vid hemmafronten under krigsåren.[704]

Storbritanniens relation till andra världskriget är av naturliga skäl annorlunda än den svenska, eftersom britterna kämpade i det från dess första till dess sista dag. En viktig symbolgestalt både medan kriget pågick och därefter var Winston Churchill som retoriskt gav uttryck för den motståndsanda som kom till uttryck efter evakueringen av soldater från Dunkerque och under blitzen, det vill säga de tyska bombningarna av brittiska städer. I Sverige förekom under 1990-talet en uppgörelsediskussion kring neutralitetspolitiken under andra världskriget. Under senare år har även kritiska diskussioner förts i Storbritannien om insatserna under åren 1939 till 1945, om än inte lika omfattande. En av dessa rör de brittiska bombningarna av tyska städer under krigets sista år. Händelserna står också i fokus för de artiklar som jag behandlar nedan.

History Today om andra världskrigets bombkrig

En av de frågor som under de senaste årtiondena har debatterats flitigt i offentligheten och som har resulterat i en diger bokskörd är de allierade bombkriget 1940–1945. Bidragande till att det har uppmärksammats är ett historiekulturellt perspektivskifte enligt vilket det inte längre är lika givet vem som är offer och vem som är förövare. Bombkriget anknyter implicit till frågor om såväl bomkrigets ursprung vid tiden för första världskriget och dess fortsättning i kolonialmakternas tjänst under mellankrigstiden, som till jämförelsen mellan förintelsens offer och de många tyska civila som dödades i de allierade bombräderna. Flertalet av de som har berört bomb-

703 Marianne Sjöland 2011, s. 174.

704 Se Paul Levine, ”Judeförföljelserna i Sverige”, *Populär Historia* 2009:2, s. 34–38; Heléne Lööw, ”Sverige 1920–90. Nazisterna på marsch”, *Populär Historia* 2010:9, s. 20–29; Karl-Olof Andersson, ”Beredskapstiden 1939–45. I skuggan av kriget”, *Populär Historia* 2013:6, s. 16–26.

kriget under senare år ställer frågan om det var en förutsättning för att besegra den nazistiska regimen eller, och då framförallt med fokus på krigets sista månader, en krigsförbrytelse. Svaren har varierat. Ett argument utgår från att de brittiska och amerikanska bombplansbesättningarna led stora förluster och stod för avgörande insatser. Ett annat var att de allierade bombningarna var en nödvändighet som följde på de tyska terrorbombningarna av bland andra Rotterdam, Coventry och London 1940 och 1941. Slutligen har bland andra filosofen A. C. Grayling fällt ett entydigt domslut enligt vilket bombningarna inte kan ses som något annat än förbrytelser.[705]

Hur hanterar *History Today* detta laddade ämne som inkluderar moraliska tveksamheter i modern brittisk historia? Denna fråga ställs jag inför i mötet med artikeln ”Sowing the wind”, skriven av medieforskaren och tv-producenten James Barker. Texten publicerades i *History Today* nästan exakt sextio år efter RAF:s bombningar 1945 av den tyska barockstaden Dresden; det som då benämndes som ”area bombing” men som senare har kommit att kallas terrorbombningar. Oavsett terminologi var ett viktigt mål att förgöra civila områden för att på så sätt sänka stridsmoralen på hemmafronten. Händelserna i Dresden 1945 är inte artikelns huvudämne, men kanske den historiekulturella referenspunkt som flest läsare relaterar till avseende bombkrigets historia under andra världskriget. Artikeln sträcker sig från 1942 och britternas första bombräd över Köln, via Dresdenbombningarna 1945 och dess eftermäle och till huvudaktören Arthur Harris död 1984. Det kan fastslås att författarens intresse dels bottnar i en vilja att rekonstruera historien om ”Bomber Harris”, RAF:s bombräder över Tyskland och den brittiska krigspropagandan, dels i att uppmärksamma de oförrätter som begicks mot civila samt av och mot enskilda aktörer i den brittiska ledningen. Det rör sig alltså främst om vetenskapliga och moraliska historiebruk.

Bombningarna av Dresden 1945 får i Barkers artikel litet utrymme i relation till hur välkända de är för eftervärlden. Författaren har istället valt att skildra ett tema som sträcks över en längre tid. Detta är atypiskt för *History Todays* historieskrivning då den vanligen berör delar i större helheter, exempelvis Yom Kippur-kriget som en illustration av Israels långvariga konflikt med sina grannländer, eller den brittiska imperialismen speglad ur allmänhetens perspektiv.[706] Ett genomgående drag för *History Todays* artiklar är att de sällan tar fasta på det allmänt kända utan istället framhäver mindre traditionella ämnen och perspektiv. I det här fallet utgörs de senare av citat ur Joseph Goebbels dagbok och krigspropaganda samt av de sprickor som fanns

705 A. C. Grayling 2006, s. 271–281. Den övergripande diskussionen om de olika ståndpunkterna återfinns bland annat i A. C. Grayling 2006, s. 209–270; Jörg Friedrich (2002) 2008, s. 481–526; Lars Ericson Wolke 2009, s. 175–189; Richard Overy 2013, s. 609–642.

706 Se Peter Frankopan 2012; Bernard Porter 2004a.

i relationen mellan Winston Churchill och Arthur Harris, befälhavaren för det brittiska bombflyget. Balansen mellan brittiska och tyska perspektiv leder bland annat till att gränsen mellan offer och förövare stundtals blir otydlig. Angreppssättet känns nytt för en populärhistorisk framställning om andra världskriget.

Barkers historieskrivning påminner till stor del om andra *History Today*-skribenters tillämpning av vetenskapliga historiebruk. Liksom dem står ett genetiskt perspektiv i fokus. Andra återkommande drag är vikten av siffror, platser och en skattning av källor. Fortsättningsvis kommer jag att fokusera på det som är specifikt för denna text: sätten att skapa balans i texten och de metahistoriska perspektiven. Det förra sker främst genom skildringar av olika aktörers motiv och karaktärsdrag, medan det senare framkommer i analyser av aktörernas betydelse över tid. Artikelns huvudperson introduceras på följande sätt:

> Arthur Travers Harris, one-time Rhodesian settler-farmer, soldier, Royal Flying Corps pilot in the First World War and Bomber Command chief in the second, is a controversial figure. In 1943, when he was guest of honour at the opening of 'Wings for Victory' week in High Wycombe, the mayor introduced him to the public as 'Bomber' Harris. His aircrews had another name for him – 'Butch' or 'Butcher' Harris. Both nicknames were meant as compliments. Nowadays, his detractors prefer to see them as proof of his callousness.
>
> But Harris was always the servant, never the master. He took his orders from the Air Ministry and, above them, from Churchill.[707]

Till karaktären är alltså Harris både kallhamrad och underdånig, men detta får olika betydelse vid olika tider; 1943 var Harris en hjälte, men under efterkrigstiden förvandlas han av många kritiker till en förövare. Barker återkommer till hur bilden av Harris skiftar, men låter aldrig de större sammanhangen förklara förändringarna. Istället sker det genom att nya fakta avslöjas; exempelvis framkom under 1960-talet att samtiden inte kände till Churchills dubbelspel kring terrorbombningarna. Utifrån detta rekonstruerar Barker en ny bild av Harris som offer för Churchills agerande. Revidering och rekonstruering är, precis som balansering, centrala strategier för brukare av det moderna vetenskapliga historiebruket. Det resulterar i verifiering eller falsifiering av andras och egna tolkningar av det förflutna.

Barker tycks dock inte vara intresserad av att inkludera aktuella forskningsrön om verkningarna av Dresdenbombningarna. Under senare år har såväl arkeologiska som historiska undersökningar bidragit till att fastslå det egentliga antalet omkomna. I

707 James Barker 2005, s. 51.

direkt anslutning till bombningarna av Dresden manipulerade Joseph Goebbels propagandaministerium de tyska förlustsiffrorna om drygt 20 000 döda. I Berlin hävdade man att det i själva verket var över 200 000 som hade omkommit. Än idag torgförs falska uppgifter, framför allt av högerextremister som vill göra gällande att de hundratusentals tyskar som dog i Dresden är krigets verkliga offer, till skillnad från de som gick under i koncentrations- och förintelseläger.[708]

Förlustsiffrorna är betydelsefulla även i Barkers text, men han uppehåller sig främst vid diskussionerna i det brittiska toppskiktet under krigets sista månader och den första efterkrigstiden. Under större delen av kriget stödde premiärministern i det tysta Harris handlande. Efter bombningarna av Dresden och de chockerande siffrorna på antalet omkomna uttryckte dock Churchill följande i ett PM som offentliggjordes först 1961:

> It seems to me that the moment has come when the question of bombing of German cities simply for the sake of increasing the terror, though under other pretexts, should be reviewed. Otherwise we shall come into control of an utterly ruined land ... The destruction of Dresden remains a serious query, against the conduct of Allied bombing...[709]

Barker understryker vidare promemorians betydelse för den brittiska historieskrivningen om andra världskriget under 1960-talet. Den resulterade i ett starkt fördömande av de allierades terrorbombningar och, i större utsträckning än i tidigare forskning, ett skuldbeläggande av Harris.[710]

Barker förklarar således förändringen med hjälp av nya källor och inte med utgångspunkt i historiekulturella förändringar. Vad han inte tar hänsyn till är den förändringsprocess som tar sin början 1945. Tiden direkt efter andra världskriget präglades av en betydande tystnad kring skuld- och ansvarsfrågor, vilka var alltför traumatiska att uttala för dem som genomlevt kriget. I början av 1960-talet bröt dock en ny generation tystnaden genom att på bred front diskutera hur landets nazistiska förflutna skulle förklaras och hanteras av eftervärlden.[711] Framför allt på grund av skuldfrågan i Tyskland skrevs det under lång tid lite om både offren för de allierades terrorbombningar och om tvångsförflyttningar av tyskar efter krigsslutet. De senaste femton till tjugo åren har däremot visat prov på minnesmärken, skönlitteratur och historiekulturella debatter som ifrågasätter cementeringen av den tyska förövarrollen. Det finns flera olika skäl till förändringen: generationsskiften, tyskar-

708 Frederick Taylor 2004, s. 347–442.
709 Citat från Winston Churchill i James Barker 2005, s. 57.
710 James Barker 2005, s. 57.
711 Daniel Levy & Natan Sznaider 2006, s. 68–70; David Reynolds 2013, s. 288.

nas genomgripande bearbetning av skuldfrågan samt en utbredd tendens till viktimisering. En rimlig tanke är att skuldtemat och den tyska bearbetningen påverkade andra europeiska länder till självrannsakan och reflektion över förhållandet till Nazityskland.[712]

Barker betonar i enlighet med det moderna vetenskapliga historiebruket att varje tid producerar sina tolkningar av kontroversiella personer och händelser. Verkningshistoriska perspektiv får inget utrymme; han inbegriper således inte historiekulturella faktorer som betydelsefulla för förändringar. Eftersom hans tolkningar överensstämmer väl med ett modernt vetenskapligt historiebruk lägger han stor vikt läggs vid att rekonstruera en händelse utifrån nytt källmaterial samt att förklara dess betydelse med hänsyn till den historiska samtiden, i det här fallet andra världskriget. Tydligt är att historien omskapas på grund av nya fynd som förstås utifrån historiens villkor, och inte utifrån själva tolkningssituationen. Det brittiska källmaterialet, som citeras i artikeln, kommer från flera olika instanser: militära och politiska aktörer, tidningar och journalfilmer. Tillika illustreras texten av bilder föreställande Arthur Harris, RAF-piloter samt propagandaaffischer. Bland de tyska ”rösterna” finns inte samma bredd; de representeras av propagandatexter och tidning *Das Reich*, men trots denna ensidighet får materialet nästan lika stort utrymme som de brittiska källorna.[713] Han använder även utdrag från Joseph Goebbels dagböcker, vars sanningshalt har ifrågasatts av flera av propagandaministerns levnadstecknare.[714] Även bildmaterialet lider av en obalans: fem av totalt elva bilder lyfter fram tyska motiv, men endast genom fotografier av sönderbombade städer. Däremot finns inte effekterna av tyskarnas blitzkrig över London representerat i bildmaterialet, trots att de berörs i brödtexten.[715] Återigen står det klart att bildberättelserna är bärare av andra budskap än textberättelserna.

Barker arbetar med både brittiska och tyska reaktioner på bombningar av Berlin 1943. Hans första exempel är hämtat ur Goebbels dagbok:

> The picture that greeted my eye in the Wilhelmplatz is one of utter destruction. Burning fires everywhere ... Meanwhile I learn that my mother and mother-in-law were bombed out completely in Moabit. Their home has simply vanished. ... What the enemy press is writing about the raids on Berlin simply can't be beaten for impudence. Their triumphant tone is enough to make one go mad.

712 Klas-Göran Karlsson 2010, s. 115–116, 231.

713 Möjligen är denna reservation onödig då censuren var så gott som total Nazityskland.

714 Peter Longerich 2013, s. 14–16; Karl Christian Lammers 2010, s. 16.

715 James Barker 2005, s. 52.

Därefter drar Barker slutsatser med utgångspunkt i en brittisk journalfilm:

> In Britain, cinema audiences were told, Bomber Command has, of course, always had Berlin on the list but now the technique of heavy saturation attacks on such a distant and well-protected target is a reality... The fires started in London, Plymouth, Coventry, Hull and all the rest are burning ever more fiercely in Berlin -- not as a mere reprisal but as part of a definite strategical offensive.[716]

Goebbels har gått till historien som en hänsynslös politiker. Citatet från en av hans dagböcker i Barkers artikel kan dock inbjuda till viss medkänsla. Kontrasten är tydlig i jämförelse med de citat som han hämtar från det brittiska officiella källmaterialet. Frågan är var läsarnas sympatier hamnar – hos den personligt drabbade tyske propagandaministern eller hos det brittiska folket? Vi vet inte svaret, men faktum är att Goebbels genom Barkers citatteknik framstår som ett offer, allt medan brittiska journalister kyligt konstaterar att ”vi” äntligen har fått ett övertag. Författarens tydliga strävan efter att balansera perspektiven gör gränsen mellan vem som är förövare och offer oklar.

Balanseringsstrategin är i det här fallet inte bara förknippad med det moderna vetenskapliga historiebrukets karaktär, utan även med ämnet. Det finns anledning att påminna om ingressen till detta avsnitt: De allierades bombningar har å ena sidan försvarats eftersom anfallen riktades mot en stat som startade kriget, bombade sönder brittiska städer och genomförde ett folkmord. Berättigar inte detta en vedergällning? Å andra sidan har bombningarna bedömts som både ineffektiva och, framförallt under krigets slutskede, som moraliskt ytterst tveksamma. Varför anfalla civilbefolkningen när krigets utgång var given?[717] Frågorna är ytterst komplexa och därför svåra att besvara, varför författaren i huvudsak stöder sig på ett modernt vetenskapligt historiebruk. Därmed skapas en distans till historien som gör ämnet lättare att hantera. Så ser det ut på ytan, men skrapas nästa historiekulturella lager fram synliggörs andra intressen, som har tydligare koppling till historiens meningsbärande funktioner.

Som helhet kan artikeln sägas bygga på en spänning mellan olika nationella berättelser i vilka det skriftliga källmaterialet och bilderna spelar en avgörande roll. Bilderna rubbar den jämvikt skribenten försöker upprätthålla i hanteringen av det skriftliga källmaterialet. Fotografierna framhäver istället britternas framgångar och tyskarnas nederlag. Möjligen vinner bildernas budskap större gehör hos läsarna, eftersom det speglar andra världskrigets utgång och de allierades seger över Nazi-

716 James Barker 2005, s. 54.
717 Se bland annat David Reynolds 2013, s. 259, 305.

tyskland. En sådan tolkning utgår från antagandet att det finns ett slags övergripande och gemensam förståelse i ett samhälle för hur vissa avgörande historiska händelser ska tolkas; de godas seger över de onda i andra världskrigets tillhör dem.[718]

I Storbritannien skapades berättelser som redan under kriget permanentade dessa roller. Bombpiloterna hade en given hjälteroll, men den försvagades vid krigets slut. David Reynolds har noterat att flygbesättningarna som bombade Dresden kring 1945 försvann från den stora berättelsen om Storbritanniens krigföring. Churchill ville inte att den heroiska bilden av RAF:s jaktpiloter (”the few”), som skyddade civilbefolkningen mot nazisterna under blitzen, skulle grumlas av de allierades terrorbombningar av tyska städer.[719]

Bildmaterialet i Barkers artikel avslöjar att premiärministerns ändrade inställning till bombplansbesättningarna inte har dröjt kvar i den nutida historieförmedlingen. Bombplanspiloterna har återvänt, men *History Today*-artikeln visar på en ambivalens i frågan om hur de ska hanteras. I textens beskrivningar av terrorbombningarnas effekter på det tyska civilsamhället kan piloternas och befälhavarnas handlingar tolkas som moraliskt tveksamma. Bilderna av piloterna och deras flygräder är däremot bärare av andra budskap; bombplanspiloterna framställs som nationens befriare. Därmed synliggörs två olika historiebruk i artikeln. Båda utgår från behov av att belysa en tidigare undangömd aspekt av britternas roll i andra världskriget, men utifrån olika syften. Det ena historiebruket är nationalistisk-ideologiskt och utgår från ett behov av att konstruera en historia som legitimerar britterna som hjältar och segrare i andra världskriget. De insatser som besättningarna på bombplanen utförde idealiseras i effektfulla bilder av flygräder över Hamburg och av besättningsmedlemmarna i ”the Dumbusters Squadron”, som belönades med Victoriakorset.

Det moraliska historiebruket yttrar sig i ”avslöjandet” att Churchill spelade dubbelt: han var med och initierade bombningarna, men lät andra ta ansvar för de negativa konsekvenserna. Detta bruk kan sammanfattas med hjälp av artikelns avslutande mening:

> They (the historians, min anm.) may also care to reflect upon the way men like Arthur Harris who saw themselves like Shakespeare’s Julius Caesar – ’as constant as the Northern Star’ – are laid low by the very people whom they had loyally served without reservation in difficult and troubled times.[720]

718 Jämför Claus Bryld 1993, s. 31.
719 David Reynolds 2013, s. 259. Se även Richard J. Overy 2010, s. 254.
720 James Barker 2005, s. 57.

Artikelns sensmoral tycks vara att lojalitet inte alltid lönar sig, och när räkenskapens dag är kommen riskerar du att stå helt ensam. Författaren lägger stor vikt vid den process som förvandlade Arthur Harris från nationalhjälte till odjur, men detta individperspektiv flätas samman med berättelser om terrorbombningarna och det politiska spelet bakom räderna. Historien om Harris är ingen bisak. Det finns flera indikatorer på att den före detta krigspilotens öde engagerar författaren. Läsaren möter Harris redan på första sidan, då som en hjälte efter de ”lyckosamma” bombningarna av Köln 1942, vilka belönades med en adelstitel.[721] Det dröjer dock inte länge förrän bilden av honom förändras, då det blir klart att han endast var en marionett med uppgift att verkställa Churchills obskyra beslut:

> On his (Harris', min anm.) desk was an Air Ministry directive, endorsed by the Chiefs of Staff and Churchill in July 1941. In its original form, the directive called for an end to attacks on specific shipyards, railway sidings and factories and, instead, a concentration by Bomber Command on the German transportation system and 'area targets'. In plain English, this meant dropping bombs on German towns and cities in which targets of military and economic importance were normally concentrated. […] A week before Harris became C-in-C, the directive was updated; now the primary objective of RAF bombing was solely German civilian morale.[722]

Även om Harris stödde dessa direktiv och aktivt bidrog till att genomföra dem, visar Barker regelmässigt på Churchills ovilja att offentliggöra sin politik kring flyganfallen. Harris får istället klä skott för de enorma civila förlusterna i Tyskland. Särskilt tydligt blir detta efter bombningarna av Dresden 1945, då Churchill öppet kritiserade RAF:s agerande trots att han själv fattade beslut därom.[723] Barkers indignation riktar sig alltså mot Churchills maktfullkomliga agerande och hans bristande respekt för Harris lojalitet. Premiärministerns hållning har fläckat minnet och historieskrivningen av Harris, vilket författaren ger flera exempel på. Syftar då artikeln till att restaurera minnet av Harris? Svaret är nej. Snarare är det kritiken mot Churchill som är mest intressant för skribenten. Premiärministern är en nationalhjälte som har klarat sig betydligt bättre än Harris i eftervärldens historieskrivning. Att avslöja Churchills intentioner och bristande respekt för sin underordnade blir ett ändamål i sig.

Jag är medveten om att det politiska spelet bakom kulisserna kanske inte uppfattas som ett nytt rön för alla läsare. Historiker har känt till Churchills och Harris

721 James Barker 2005, s. 50.
722 James Barker 2005, s. 52.
723 James Barker 2005, s. 57.

komplexa förhållande, men som David Reynolds konstaterat gjorde Winston Churchill stora insatser för att kontrollera historieskrivningen om andra världskriget och hans insatser däri. Det gäller inte minst bombningarna av Dresden. De berörs bara kortfattat i hans välkända flerbandsverk om andra världskriget och han var även i andra sammanhang ovillig att kommentera dem.[724] Mot bakgrund av Churchills knapphändiga kommentarer om sin roll i samband med bombkriget är det inte förvånande om det uppfattas som en nyhet för många av *History Todays* läsare.

Som fenomen är ”avslöjandet” intressant, eftersom det inte bara tillhör den historievetenskapliga, utan även den journalistiska metoden. Barkers berättelse innehåller flera komponenter som förser händelserna kring Churchill med ett nyhetsvärde: en konflikt som involverar kända personer och som görs både unik och betydelsefull i ett större sammanhang.[725] Man kan säga att Barker på detta sätt medialiserar historien om Harris och Churchill. En sådan strategi kan fylla en viktig funktion i det kommersiella historiebruket, som präglas av igenkänning och individcentrering.[726]

Det är förstås inte problemfritt att uppmärksamma en enskild individs utsatthet, speciellt inte i en kontext som innehåller död och lidande, indirekt orsakat av personen ifråga. Hur löser författaren och redaktionen detta dilemma? Svaret är: genom att inte försumma sammanhanget och de civilas perspektiv. Detta sker främst genom bildmaterialet; exempelvis visar ett fotografi på planlöst vandrande människor i det sönderbombade Dresden. Bilden har något filmiskt över sig då dammoln från de fallna byggnaderna skapar dramatik och rörelse. Som läsare undrar man vad personerna söker och vad de kommer att finna. Frågorna aktiveras av bildernas existentiella och emotiva dimensioner som upplöser tidsskillnaden mellan dåtid och nutid. Exempelvis kan tankarna föras till sentida krigszoner. Ett annat fotografi visar katedralen i Berlin som, i samma sekund som fotot tas, träffas av allierade bomber. I bilderna restaureras minnet av offren: människorna och städerna. Särskilt verkningsfullt blir detta då de ställs mot bilder med brittiska motiv där olika typer av segeruttryck dominerar. Fotografierna berättar en historia som har med repetitivitet att göra. Med facit i hand vet läsaren att händelser av denna karaktär inte är isolerade till andra världskriget, utan har motsvarigheter i vår egen tid.

Sammanfattningsvis utgår författarens moraliska historiebruk från ett behov av att i första hand uppmärksamma läsaren på Harris utsatta position, Churchills räv-

724 David Reynolds 2005, särskilt s. 484–485. Boken recenserades av Robert Pearce i *History Today* 2005:4, s. 56–57. Han framhävde att Reynolds lyckats finna nya rön om Churchills historieskrivning. Liknande omdömen gavs av andra recensenter såsom Max Hastings 2004-11-02; Max Boot 2005-11-13; Raymond Callahan 2006, s. 551–552.

725 Jämför Fabio Crivellari 2015, s. 93.

726 Marianne Sjöland 2011, s. 176.

spel och verkningar därav. Det andra historiebruket är av nationalistisk-ideologisk art, då det tjänar till att upprätthålla bilden av en segrare och stormakt.[727] De motsägelsefulla budskapen antyder att det inte råder någon konsensus i den brittiska historiekulturen kring hur terrorbombningarna av tyska städer under andra världskriget ska tolkas.

Populär Historia om andra världskrigets bombkrig

Kring 2010 uppmärksammades bombkriget återkommande i *Populär Historia*. Nyutgivna böcker i ämnet recenserades vid ett flertal tillfällen.[728] Dessutom skrev historikern Ulf Zander artikeln ”Dresden – en stad i ruiner”. Texten publicerades i *Populär Historia* 2010. I fokus står civilbefolkningens lidande och förstörelsen av den tyska barockstaden. I den finns inte samma nationella orientering som i den brittiska artikeln.[729]

Redan på utgåvans omslag kan man dock, i en kort ingress, skönja vissa likheter med Barkers artikel:

> [T]iotusentals människor dog och debatten om hur nödvändigt angreppet var har pågått in i vår tid. En sak är säker: Churchill ångrade sig.[730]

Texten antyder att det här rör sig om ett slags historiska nyheter om Dresdenbornas grymma öde och den annars så resolute Churchill. I artikeln blir det förra särskilt tydligt när skribenten ställer de civilas aningslöshet mot de allierades strategier:

> [F]lertalet Dresdenbor tog därefter inte alarmsignalerna på allvar förrän i oktober 1944. Då började amerikanska bombplan fälla sina dödsbringande laster över industrier i förstäderna, varvid 300 civila omkom.[731]

> [A]v erfarenhet var man [de allierade, min anm.] på det klara med att tre timmar efter en bombräd var räddnings- och släckningsarbetet inne i ett intensivt skede, och det kom ofta till ett brutalt avslut genom det uppföljande anfallet.[732]

---

727 Jämför Anne Deigthon 2002, s. 100.

728 Se Folke Schimanski 2009:5, s. 62–63 (recension av Jörg Friedrich, *Branden – Tyskland under bombkriget 1940–1945*) och Ola Wihlke 2010:4, s. 63 (recension av Lars Ericson Wolke, *”Bomba och bränn dom”. Taktik och terror under 100 år av flygkrig*).

729 Ulf Zander 2010, s. 27

730 *Populär Historia* 2010:11, omslaget.

731 Ulf Zander 2010, s. 22.

732 Ulf Zander 2010, s. 25.

Kontrasten mellan förövare och offer blir ett viktigt redskap för att visa civilbefolkningens utsatthet. Läsaren påminns om att offer alltid finns på båda sidor i en konflikt, i detta fall även på den tyska sidan. De allierades attacker mot tyska städer förklaras som en reaktion på tyskarnas flyganfall mot brittiska städer 1940, men, som påtalas i ingressen, Winston Churchill ångrade vedergällningen: ”Att bomba tyska städer enbart för att terrorisera civilbefolkningen var en politik som borde omprövas, skrev han (Churchill, min anm.) i mars 1945.”[733]

Zanders artikel inleds med ett referat från en brittisk rapport om flygräden över Dresden. Läsaren förs, via en samtida källa, direkt till krigsskådeplatsen: ”Bränderna var så omfattande och röken så tät att det snart blev omöjligt för de brittiska bombfällarna att identifiera några konkreta anfallsmål.”[734] Efter inledningen följer utförlig information om bombningarnas syfte, varaktighet samt om antal flygplan och offer. Skribenten använder ett antal olika källor, inklusive ögonvittnesskildringar, för att skapa bredd bland perspektiven.[735] Tyngdpunkten ligger på det enorma lidande som bombningarna orsakade:

> Många kremerades av hettan – temperaturer på över 1 500 grader Celsius uppnåddes – och vuxna krympte ihop till storleken av små barns kroppar. Dagarna efteråt staplades närmare 7 000 lik ovanpå varandra på Altmarkttorget, varefter kropparna eldades upp för att undvika spridandet av sjukdomar.[736]

Sammantaget skapar de detaljerade beskrivningarna av förödelse och död en bild av Dresden som ett skadeskjutet villebråd, oförmöget att försvara sig mot en beräknande jägare. Författarens moraliska historiebruk är alltså tydligt och dominerar i vissa avseende över det vetenskapliga historiebruket. Hur yttrar sig då förhållandet mellan detta moraliska och vetenskapliga historiebruk?

Det moraliska historiebruket är inriktat mot att uppmärksamma människors lidande. Historiebruket blir funktionellt genom att de som genomled bombningarna viktimiseras. Som vi redan har konstaterat omfattade denna historiekulturella strategi fram till för ett par decennier sedan andra grupper än tyskar i historieskrivningen om andra världskriget.

Att artikeln har ett slags nyhetsvärde visar sig i den utförliga annonseringen på utgåvans omslag, men ”nyheten” behöver förankras i bekanta sammanhang för att locka till läsning. Bilderna på omslaget och i artikeln fyller en viktig funktion. De förra domineras av en känd vy över ett Dresden i ruiner. Artikeln innehåller femton

733 Ulf Zander 2010, s. 32.
734 Ulf Zander 2010, s. 22.
735 Ulf Zander 2010, s. 22, 25, 30.
736 Ulf Zander 2010, s. 27.

bilder. Hälften av dem visar på olika sätt förstörelsen av barockstaden. Ett par fotografier tillhör de mest kända som tagits under andra världskriget: vyn från stadshustaket med en allegorisk staty över godheten i förgrunden samt människor som söker efter anhöriga på stadens gator. En helsida täcks av en för *Populär Historia* typisk bildgenre, en grafik med pilar och kartor över de allierades luftattacker och mål. Bilder av denna sort understödjer det vetenskapliga historiebruket. Pilarna, målområdena och de infällda faktarutorna fungerar som ett slags bevis för att händelserna har inträffat. Illustrationerna avslöjar producenternas strategier, i det här fallet verifiering och igenkänning. Verifiering kan sammankopplas med det traditionella och moderna vetenskapliga historiebruket, medan igenkänning utmärker det kommersiella historiebruket. Producenterna förser alltså artikeln med ett nyhetsvärde genom att komplettera bekanta inslag med ”nyheten” om tyskarnas lidande och Churchills ånger.

Skildringarna av tyskarnas utsatthet och de allierades kallsinnighet bidrar tillsammans med det dramatiska berättandet till att klassificera Zanders historiebruk som främst moraliskt, men det vetenskapliga historiebruket spelar en viktig roll i sammanhanget. De utförliga beskrivningarna av händelseförloppen, källmaterialet och kontextualiseringarna verifierar ”upptäckten” av det tyska lidandet. Det moderna vetenskapliga historiebruket med dess metodiska krav kan sägas ha en nödvändig biroll vars uppgift är att ge kraft åt ”huvudrollsinnehavaren”, det moraliska historiebruket. Ett konkret exempel på denna rollfördelning är att information om forskning i ämnet är förlagd i en sidoartikel för att inte bryta berättarflödet och försvaga budskapet.

Ett för genren ovanligt vetenskapligt perspektiv är Zanders belysning av historiekulturella faktorer. I avslutningen berättas om en omdebatterad staty av Harris som restes under 1990-talet i London. Författaren visar att minnet av terrorbombningarna hölls levande långt efter krigets slut. Han tolkar uppförandet av statyn som en kompensation för det mångåriga skuldbeläggandet av Harris.[737] Läsaren blir uppmärksammad på att historien förändras för att människor gör bruk av den vid olika tider och i olika sammanhang.

Komparation

Det historiografiska översiktsverket *Reader's Guide to British History* innehåller en engelskspråkig bibliografi om brittisk historia från forntid fram till 1990-talet. I kapitlet om andra världskriget redovisas nästan uteslutande brittisk forskning. Be-

737 Ulf Zander 2010, s. 32.

ståndet delas in i hela sju underavdelningar, varav en är ”Air Operations”.[738] Detta tema anknyter James Barkers artikel om bombflyget till. Det finns alltså en tydlig koppling mellan den nationella historiografin om andra världskriget och *History Todays* historieskrivning. Ulf Zanders artikel är svårare att relatera till ett nationellt forskningsläge om andra världskriget. Den svenska historiografin fokuserade länge på Sveriges förhållande till Finland och Sovjetunionen under kriget och på den militära beredskapen.[739] Sedan slutet av 1990-talet har forskningsinriktningen ändrats till att omfatta Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och förintelsen.[740] Det har lett till en omprövning av Sveriges roll under andra världskriget med resultat att landet betraktas som en deltagande snarare än en passiv part.[741] I en bredare historiekulturell kontext kan man konstatera att intresset för andra världskriget som en dramatisk och omvälvande period har varit så gott som konstant i Sverige. Det märks främst av en rik utgivning av böcker och artiklar om olika aspekter av andra världskriget och förintelsen.

Sverige och Storbritannien förenas i ett komplext förhållande till andra världskriget. För Sveriges del bottnar det i den samtida regeringens undfallenhet mot Nazityskland, men även i efterföljande regeringars tendens att ignorera de moraliska implikationerna som följde på ett sådant beslut. Som vi har sett hanterades dessa frågor offentligt först femtio år efter krigsslutet.[742] Storbritannien tillhörde förvisso krigets segermakter, men de gigantiska förlusterna av liv och material har gjort historien svårhanterlig. Komplexiteten förstärks av britternas delaktighet i terrorbombningar av tyska städer i krigets slutskede. Artiklarna i *Populär Historia* och *History Today* speglar krigets gråzoner och moralens betydelse för historieskrivningen om andra världskriget. En jämförelse mellan författarnas historiebruk får illustrera detta.

Första iakttagelsen rör en grundläggande likhet mellan artiklarna som utmanar det kollektiva minnet av andra världskriget. Ingen av författarna faller in i den kör som kategoriskt gör tyskar till förövare och allierade till offer. Barker undviker detta genom att skapa balans mellan tyska och brittiska perspektiv. Zander fokuserar på konsekvenserna för den tyska befolkningen:

738 Michael J. F. Bowyer 2003, s. 1395–1394.

739 Se forskningsprojektet ”Sverige under andra världskriget” som drevs från 1960-talets mitt till slutet av 1970-talet.

740 Klas Åmark 2011, s. 17–22.

741 Se Klas-Göran Karlsson 2008, s. 15.

742 Klas-Göran Karlsson 2008, s.13–15.

> Många som försökte fly från eldhärjade hus kastades tillbaka in av kraften i eldstormarna. En del tog sin tillflykt till den öppna vattenreservoar som var belägen i gamla stan med förhoppningen att vattnet skulle skydda dem. Allteftersom bränderna tilltog blev det dock svårare att andas samtidigt som vattnet blev allt varmare.[743]

Det mänskliga lidandet får stort utrymme i den svenska artikeln och skapar en närhet till historien som inte är lika framträdande i Barkers text. Trots att den brittiske skribenten använder privat källmaterial uppehåller han sig mindre vid det personliga och mer vid de politiska motiven bakom citaten. Det skapar en distans till historien som skymmer individers upplevelser, undantaget Arthur Harris. Det leder över till andra iakttagelsen: det finns en skillnad mellan vilken aspekt av historien om terrorbombningarna som ska återupptäckas. Barker belyser Harris marionettroll och Churchills dubbelspel, medan Zander framhäver Dresdenbornas lidande, makthavarnas efterklokhet och förintandet av de stora kulturhistoriska värdena i staden. I den brittiska artikeln riktas ljuset alltså mot det politiska spelet och i den svenska artikeln mot dess konsekvenser för civila och kulturen.

Ett moraliskt historiebruk utgår vanligen från återupptäckter av dolda fakta om det förflutna.[744] Visserligen har informationen i artiklarna varit känd länge i vetenskapliga sammanhang, men i en populärhistorisk kontext kan de betraktas som nya avslöjanden.[745] Uppdagandet syftar till att restaurera minnet av aktörer och grupper som har tillhört förövarkategorin i tidigare historieskrivning. Artiklarna ger, ur ett vidgat historiekulturellt perspektiv, exempel på det moraliska historiebrukets funktion – att förse missaktade grupper eller individer med rätten till ett minne som inte är format av deras samtida motståndare.

I detta sammanhang bör även artiklarnas nationella kontexter uppmärksammas. Barkers uppmärksammande av Harris är delvis nationellt betingat och bör förstås i ljuset av de debatter som hans handlingar har orsakat i Storbritannien. Barker beaktar dock inte sådana historiekulturella förändringar utan låter istället nytt källmaterial förklara varför bilden av Harris skiftar.[746] Zanders artikel kan inte relateras till en specifikt svensk historiekulturell kontext utan snarare till ett europeiskt sammanhang. För det första röner andra världskriget ett stort intresse bland allmänheten, både i Sverige och andra europeiska länder. För det andra ökade uppmärksamheten på områden som tidigare tillhörde Östtyskland efter murens fall då de blev en del av det nya Europa.

Bilden av tyskarna under andra världskriget skiljer sig åt i Barkers och Zanders

743 Ulf Zander 2010, s. 27.
744 Klas-Göran Karlsson 1999, s. 59.
745 Se exempelvis Barkers information om upptäckten av Churchills hemliga dokument 1961.
746 James Barker 2005, s. 57.

artiklar. I den senare är tyskar i huvudsak offer, medan den förra framställer dem som förlorare. Skillnaden kan förklaras av att den svenska i högre grad än den brittiska texten lyfter fram civila perspektiv, men olikheterna kan även förstås utifrån de nationella kontexterna. Storbritannien segrade över Tyskland i kriget. Därför blir Tysklands förlorarroll kanske mer given i en brittisk kontext. Värt att notera är att Barker inte främst framställer tyskarna som förövare eller offer utan just som förlorare. För svensk del ser historien annorlunda ut. Landet stod utanför kriget, men under de senast tjugo åren har relationen till Nazityskland nagelfarits i en mängd sammanhang. I diskussionerna har Sveriges roll som ”offer” för tyska påtryckningar ifrågasatts och istället har ord som ”eftergivenhet” och ”bredvidstående” använts i diskussioner om den svenska hållningen.[747] Det kan ha påverkat synen på andra historiska processer och tunnat ut gränsen mellan vilka som var krigets offer och förövare. Av betydelse är troligen även en europeisk diskussion efter kalla krigets slut i vilken erkännanden av tyska offer och trauman både under och efter andra världskriget blivit allt större. Intressant nog tycks dessa processer ha haft mindre betydelse för utformandet av den brittiska artikeln. Sammantaget blir historien om strategiska bombningar under andra världskriget gränssättande händelser av traumatisk karaktär i Zanders artikel, medan Barkers text skildrar en mer distanserad historia som bygger på politiska och militära strategier snarare än de civilas utsatthet.

Kalla kriget

Sveriges och Storbritanniens relation till kalla kriget

Under den omedelbara efterkrigstiden prövades ånyo den svenska neutraliteten, då stora delar av världen drogs in kalla kriget. Lösningen på problemet blev för svenskt vidkommande den så kallade Undénlinjen, formulerad av utrikesminister Östen Undén. Den gick i korthet ut på att Sverige skulle föra en neutral politik gentemot stormakterna. Detta visade sig vara svårt att leva upp till när kalla krigets kriser avlöste varandra, vilket ledde till ett starkt ifrågasättande från samtida debattörer av Undénlinjen. Fördömandet återupptogs i historiekulturella debatter efter Östblockets fall 1990 och fördes då samman med andra moraliska frågor, som Sveriges agerande under andra världskriget. Huvudspåret rörde hur neutralt landet egentligen hade varit under de båda konflikterna.[748] Sveriges officiellt formulerade neutralitet behandlas inte i *Populär Historias* artikel om kalla kriget, utan stormakternas upp-

747 Se Klas-Göran Karlsson 2010, s. 264–269.
748 Urban Lundberg 2012, s. 475–476.

rustning står i centrum.

Några av de viktigaste vetenskapliga verken om Storbritanniens roll under kalla kriget betonar två centrala aspekter: att landets betydelse var mest påtaglig under perioden 1945 till 1955, och att brittiska politiker pressade amerikanska ledare till att inta en ledande roll på västsidan och ett närmare samarbete mellan Storbritannien och USA. Drivkraften bakom denna politik var att bevara Storbritanniens stormaktsställning, som var starkt hotad av inhemska ekonomiska svårigheter.[749] Artikeln i *History Today* behandlar Storbritanniens militärpolitiska agerande i förhållande till andra staters strategier under kalla krigets första tio år samt åren efter Berlinmurens fall. Därmed speglar texten en del av den dominerande historiografin om Storbritannien och kalla kriget.

History Today om kalla kriget

Artikeln ”Britain and the European Army” publicerades i *History Todays* aprilnummer 1992. Texten är skriven av historikerna Martin Dedman och Clive Fleay. De tar sin utgångspunkt i en återupplivandet av en fyrtio år gammal plan på en europeisk armé. Skribenterna söker sig bakåt i historien för att visa på processens ursprung. De pekar på det paradoxala i att planen ursprungligen syftade till att avvärja hot från Sovjetunionen men väcks till liv nu (1991) när Sovjetunionen är på väg att kollapsa. Två historiekulturella strategier är synliga: historisering och problematisering. Den första syftar till att placera in det nutida förslaget om ett gemensamt europeiskt försvar i ett historiskt sammanhang. Historiseringen kan förstås i relation till de stora förändringar som Europa genomgick under 1900-talets sista decennier. I många länder ledde detta till att nationella identiteter omprövades liksom relationerna till andra europeiska stater. Den andra strategin, problematisering, lyfter fram motsägelsefulla sammanhang mellan dåtid och nutid. Därmed anlägger skribenterna ett undersökande perspektiv på historien om Europas försvarspolitik under kalla kriget. Exempelvis ställs frågan: ”Was the European Army to be conceived within an Atlanticist or a European federal framework?”[750] Spörsmålet kan sägas ha två syften. Ett är att initiera själva analysen av skeendet. Ett annat är att visa läsaren hur historia kan problematiseras. Båda intentionerna ryms, tillsammans med artikelns utredande framställning och genetiska perspektiv, inom det moderna vetenskapliga historiebruket.

Samtidigt finns andra syften än att problematisera historien och klargöra länken mellan 1950 och 1991. Exempelvis är Storbritanniens roll i sammanhanget både

749 Ian F. W. Beckett 2003, s. 287.
750 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 12.

central och motsägelsefull. Winston Churchill lanserade idén om ett europeiskt försvar 1950 med förbehållet att USA och Canada skulle ingå i samarbetet. Planen togs, som vi vet, aldrig i bruk. År 1991 lade tyskar och fransmän fram ett liknande förslag som britterna då vände sig mot. Det komplicerade förloppet hanteras inte enbart genom ett vetenskapligt historiebruk, utan även via en legitimering av britternas betydande roll i sammanhanget.

En ursprunglig tanke med den europeiska armén var att den skulle styras av ett supranationellt organ. Detta hade de brittiska regeringarna stundtals svårt att acceptera.[751] Skribenterna beskriver händelseutvecklingen från ett absolut nej från det styrande Labour-partiet 1950 till en positivare inställning hos den efterföljande konservativa regeringen. Processen resulterade, trots den konservative premiärministern Churchills bejakande, i ett avståndstagande. Betydelsefullt för detta beslut var att president Eisenhower starkt avrådde britterna från att bli en del av European Defence Community (EDC).

Enskilda politikers motiv och agerande får stort utrymme i texten. Aktörsorienteringen leder bland annat till att olika intressekonflikter står i centrum, vilket illustreras av Storbritanniens vacklande hållning till EDC och ständiga hänsynstagande till USA. I slutet av 1951 ställde sig Storbritannien åter positiv till en europeisk armé:

> Britain joined the USA in pressurising the six Western European states to set up the EDC. However the prospects for this occurring looked increasingly bleak as international tensions and super-power rivalry lessened after Stalin's death in March 1953 and the issue of German unity and neutrality came onto the agenda. […]
>
> John Foster Dulles, the US Secretary of State, lost patience and said privately to the Marquess of Salisbury (acting foreign secretary) in July 1953 at the end of a tripartite meeting with France that: '... it was a 100 per cent certainty, as clear a political fact that could be, that if the European Defence Community did not come into force, and the old history of Franco-German mistrust and rivalry was repeated, the Americans would clear out of Europe.' The Pentagon started drawing up plans for 'peripheral defense'. This was an alarming prospect for the UK as there would be virtually no effective forces left between Britain and the Iron Curtain.[752]

Trots Dulles hot ändrade sig den brittiske försvarsministern Anthony Eden ännu än gång och vägrade skicka brittiska trupper till en europeisk armé. Denna gång var

751 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 12.
752 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 13.

skälet en oro för om den franska regeringen, med dess ökade problem i Sydostasien, verkligen skulle ansluta sig till försvarssamarbetet. Edens farhågor besannades. Genom att propagera för ett västtyskt NATO-medlemskap satte han punkt för diskussionen om ett gemensamt europeiskt försvar:

> The issue of West Germany's re-armament and the avoidance of the American threat of 'reappraisal' was resolved through Eden's whirlwind diplomacy around the capitals of Western Europe resulting in the London Agreement of October 1954, bringing West Germany into NATO. This had been Eden's, though not Dulles', preferred solution for some time.[753]

Enligt artikelförfattarna var det tack vare Eden, och inte amerikanerna, som konflikten löstes. I detta avseende kan Dedman och Fleay sägas nationalisera historien om EDC, det vill säga gör den till en brittisk snarare än en europeisk fråga.

Textens avslutas med den franska devisen "La plus ça change…", det vill säga ju mer saker och ting förändras, desto mer förblir de som de alltid har varit. Trots att det europeiska samarbetet under efterkrigstiden präglas av stora förändringsprocesser, bland annat avseende försvarspolitiken, kvarstår britternas ambivalenta förhållande till ett fransk-tyskt initierat samarbete och en stark lojalitet till NATO.[754] I artikeln står Storbritannien för en kontinuitet i en annars föränderlig värld orsakad av östblockets upplösning. "La plus ça change" skulle även kunna tolkas som ett slags uppgivenhet över att inget har förändrats, som en kritik mot britternas motsträviga inställning till europeiska samarbeten. Om man utgår från denna tolkning ligger det nära till hands att klassificera skribenternas historiebruk som moraliskt, men det saknas tydliga tecken på direkta fördömanden av, eller avslöjanden av, de brittiska makthavarnas motiv. Ett moraliskt historiebruk grundas i en upprördhet över att vissa delar av historien medvetet har dolts av eftervärlden. När sådant upptäcks drivs de indignerade grupperna eller individerna av en önskan att synliggöra förtrycket och restaurera minnet av händelserna. Artikeln ger inte uttryck för någotdera. Istället är det mer fruktbart att utgå från textens nationella orientering och kontinuerliga inslag för att kartlägga vilka behov och intressen som driver författarna.

Historien förändras nästan uteslutande på initiativ av brittiska aktörer som Churchill, Eden och andra politiker samt av amerikanska makthavare. Strukturella faktorer får inte mycket utrymme och litet sägs om Sovjetunionen, den dåvarande fienden. En sådan ämnesmässig avgränsning är typisk för *History Today.* Vidare

753 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 14.
754 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 14.

dominerar brittiska, och i viss mån amerikanska, perspektiv. När franska eller tyska politiker figurerar i texten nämns de inte vid namn; exempelvis talas det om ”the Franco-German plan” men inte om dess initiativtagare.[755] Vidare finns en ständig skepsis mot franska politikers pålitlighet i frågan om hur ett gemensamt europeiskt försvar ska organiseras.[756] Britternas handlingskraftighet ställs mot fransmännens osäkerhet. Jag tolkar dessa uttryck som ett ideologiskt historiebruk med nationalistiska, eller i alla fall anglosaxiska, undertoner. De är lätta att förbise eftersom författarna lyfter fram både misslyckanden och framgångar i britternas agerande. Dedman och Fleay anlägger dock inget kritiskt perspektiv på Storbritanniens motvilja att stödja en europeisk sak, utan betonar istället nationens fasta övertygelse och ledande roll i förhandlingarna, något som gällde även 1991. Skribenterna tillskriver britterna en betydande roll i både 1950- och 1990-talets försvarspolitiska överläggningar, medan tyskar och fransmän antingen anonymiseras eller framställs som irrationella i förhandlingsarbetet. På så vis blir historien om EDC framförallt en brittisk historia. Detta sätt att rationalisera både historien och nutiden understryker författarnas nationalistisk-ideologiska historiebruk.

Artikelns bilder visar, likt i många andra av tidskriftens artiklar, på andra perspektiv än dem som texten presenterar. En skämtteckning illustrerar den amerikanske utrikesministers ovilja att förhandla med kollegorna i Storbritannien och Frankrike. De senare avbildas som mindre handlingskraftiga än den cowboy-klädde Dulles. Bilden förenklar textens mer komplexa beskrivningar av relationen mellan USA och dess allierade i Västeuropa. Däremot understryker de svart-vita fotografierna brödtextens berättelse om britternas ambivalens och dominans: Ett fotografi har bildtexten: ”On the wrong side of the road? British Army of the Rhine troops on manoeuvres in Germany, 1951.” Ett annat foto visar västtyska politiker som, tillsammans med en brittisk officer, inspekterar en brittisk stridsvagn. Bildtexten är ganska tendentiös: ”Learning curve? West German Defence ministry officials examine a British Centurian tank, 1952.” Tyskarna behöver alltså lära av britterna, eller är det tvärtom? När jag läser bilderna i kombination med brödtexten blir slutsatsen att britterna agerar lärare och tyskarna elever, vilket än en gång understryker det nationalistisk-ideologiska historiebruket.

Populär Historia om kalla kriget

I *Populär Historias* tidiga produktion går det att identifiera en tydligare anknytning till frågor i tiden, i jämförelse med 00-talets utgåvor. Föranlett av östblockets fall

755 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 14.
756 Martin Dedman & Clive Fleay 1992, s. 13.

behandlar flera artiklar östeuropeiska staters historia, medan andra har en mer indirekt koppling till kalla krigets slut.[757] Journalisten Lotten Petersons artikel från 1992 rör utvecklingen och användningen av kärnvapen.

Författaren driver tesen att upptrappningen av kärnvapenutvecklingen under efterkrigstiden var oetisk och skedde per automatik. För en gång skull märks en genealogisk utgångspunkt då det inledningsvis betonas att dagens ledare västvärldens måste dra lärdom av historien och ta ansvar för att kunskaper i kärnfysik inte används på fel sätt av ”hugade statschefer i Tredje världen”.[758] Artikeln har därmed en argumenterande prägel. Det dröjer dock inte länge i artikeln innan det genetiska perspektivet tar över. Historien om kärnvapnen tar sin början 1945 och avslutas 1992. Centralt i de historiska förloppen är de faktorer som ledde till att kärnvapen utvecklades.

Peterson tar utgångspunkt i atombomberna som USA fällde över Hiroshima och Nagasaki, händelser som förändrade världen för all framtid. Läsaren möter efter ingressen ett ögonvittne som ger sin syn på saken. Bredvid citatet har bildredaktören placerat den kända bilden av ett demolerat armbandsur som har stannat på 08.15 – det klockslag då den första bomben träffade japansk mark. Vittnesskildringen och bilden skapar förutsättningar för inlevelse och empati, men därefter rullas historien om kärnvapenutvecklingen och den efterföljande terrorbalansen under kalla kriget upp. Att kärnvapenutveckling är en komplicerad historia görs klart av författarens detaljerade framställning. Peterson beskriver ingående tekniska processer och visar med hjälp av fotografier på förödelse efter bombningarna av Hiroshima. Källmaterialet består, förutom bilderna, av en berättelse från ett ögonvittne i Hiroshima.[759] I övrigt refereras inte till forskning eller andra källor. De många och detaljerat återgivna förloppen har få likheter med ett modernt vetenskapligt historiebruk och påminner mer om formuleringar i uppslagsverk eller frågesporter:

> [H]ur skulle man uppnå den kritiska massa som behövdes för att utlösa explosionen? Små mängder uran 235 eller plutonium 239 skulle skjutas eller pressas samman för att blir kritiska och en kedjereaktion kunna starta. Enrico Fermi påpekade för Robert Oppenheimer de intressanta bivapen man redan fått.[760]

Faktaredogörelserna visar, tillsammans med frågeställningen, på en förklarande ambition som ligger nära vetenskapens, men de raka och oproblematiserade svaren gör att författarens historiebruk är svårt att relatera till någon av de tre formerna av

757 Se Marianne Sjöland 2011, s. 80.
758 Lotten Peterson 1992, s. 32, 34.
759 Lotten Peterson 1992, s. 30.
760 Lotten Peterson 1992 s. 32.

vetenskapligt historiebruk. Däremot kan detaljrikedomen och citaten från flera olika källmaterial ändå göra att innehållet uppfattas som komplext. Detta sätt att hantera historia på för tankarna till historisk kunskap som ett kvantitativt fenomen; ju mer fakta som kan rymmas i en artikel, desto bättre eller effektivare blir historieskrivningen.

Artikeln uppvisar också ideologiska och moraliserande inslag. Petersons moraliseringsstrategi är lätt att identifiera men svårare att beskriva. Författaren tillskriver västvärlden en dubbel roll. Först kritiseras västmakterna och Sovjetunionen för kärnvapenupptrappningen, men i slutet av artikeln byts västvärldens förövarroll mot en storebrorsroll, vars uppgift är att förhindra spridning och användning av atomvapen. I detta nya sammanhang ryms inte Ryssland. Peterson uttalar, som vi har sett, farhågor om att länder utanför västvärlden inte förstår allvaret av att nedrusta och därför behöver hjälp att ledas in på fredliga vägar.[761] På så vis görs historien om kärnvapenutvecklingen även till en historia om kunskap och okunskap. Som en följd därav övertar länder i ”tredje världen” förövarrollen av väst. I denna vändning brukas historien ideologiskt för att konstruera ett nytt meningssammanhang. Västvärldens ursprungliga ansvar för kärnvapenutvecklingen tonas ned och ersätts med ett ansvar som är mer positivt laddat, nämligen att förmedla kunskap och fred. Detta skulle även kunna benämnas som ett icke-bruk av historia. Det centrala blir då utelämnandet av något som tidigare har dominerat i artikeln, västvärldens och Sovjetunionens ohämmade kärnvapenutveckling.[762]

Komparation

Lotten Petersons artikel tar fasta på det skräckscenario som präglade kalla kriget. Med facit i hand var det en katastrof som förhindrades och det stod klart först efter Berlinmurens fall. I likhet med Petersons artikel är Dedmans och Fleays text skriven i början av 1990-talet då det var uppenbart att terrorbalansen var ett minne blott. Ur ett historiekulturellt perspektiv är brytningstider såsom åren kring 1990 intressanta, eftersom de ofta banar väg för nya sätt att närma sig det förflutna. Detta märks främst i artiklarnas ämnesinnehåll och skribenternas historiebruk.

Dedman och Fleay närmar sig kalla kriget utifrån en enskild händelse NATO-toppmötet 1991. Det har en annan historiekulturell funktion. Sammankomsten är ingen gränssättande händelse, utan fungerar snarare som en nyhet och orsak till ämnesvalet. Artikeln är placerad i avdelningen ”Cross Current”, som uppmärksammar nutida händelser och belyser dem ur ett historiskt perspektiv. Toppmötet i Rom

761 Lotten Peterson 1992, s. 34.
762 Lotten Persson 1992, s. 34.

annonseras inledningsvis och återkommer sedan i textens sista stycke. Däremellan finns inga kopplingar mellan 1950- och 1990-talets brittiska försvarspolitik. Det betyder att de historiska perspektiven dominerar, samtidigt som de utgör bakgrund till nutida händelser. Den räta linjen mellan dåtid och nutid bygger upp en legitimitet för ett nutida brittiskt nej till ett gemensamt europeiskt försvar.

Författarnas tendens att betona britternas ovilja att infoga sig i en europeisk kontext kan även relateras till 1970-talets nationella oenigheter kring EG-frågan. Storbritannien gavs inträde 1973 efter att Frankrike flera gånger hade stoppat ansökningarna. Redan 1975 hölls en folkomröstning om fortsatt medlemskap, vilket visar att det inte rådde konsensus i frågan. Storbritannien behöll sitt medlemskap, men det ledde inte till enighet, varken bland politiker eller allmänheten. Fram till idag har debatterna till stor del rört en eventuell anslutning till EMU, som Storbritannien hittills har valt att ställa sig utanför.[763] I skrivande stund har britterna just röstat ja till utträde ur EU. Storbritannien har alltså länge haft en komplicerad relation till den europeiska gemenskapen.[764] Utifrån detta perspektiv får *History Today*-artikeln en legitimerande funktion. Den blir ett uttryck för ett ideologiskt historiebruk som utgår från ett behov av förankra Storbritannien i en historisk kontext som stärker den nationella identiteten. I det här fallet formas den av självständighet och handlingskraft, vilket blir speciellt tydligt när dessa ”egenskaper” ställs mot fransmännens som är av motsatt karaktär.

Petersons historiebruk är komplext så till vida att hon å enda sidan förhåller sig kritisk till Sovjetunionens och USA:s ohämmade kärnvapenupprustning under kalla kriget, å andra sidan låter förstå att det bara är USA och västvärlden som kan förhindra upprustning i ”Tredje världen”.[765] Den senare aspekten har redan relaterats till ett ideologiskt historiebruk som får till följd att länder utanför västvärlden framställs som passiva och oerfarna. Den förra, som har berörts i mindre utsträckning, kan ses som ett exempel på en historieskrivning med moraliserande förtecken. Vid tiden för östblockets upplösning började bland annat Sveriges roll under andra världskriget att på allvar ifrågasättas. Maria Pia Boëthius bok *Heder och samvete* från 1991 får ses som avgörande för debatten om Sveriges eftergivenhet mot Nazityskland och oviljan att ta emot judiska flyktingar under 1930-talet.[766] Hennes bok fick stort genomslag. Den kritiska hållningen till svenska makthavare under och efter andra världskriget kan rimligen ha påverkat andra journalisters sätt att skriva historia. Moraliserandet över det förflutna, med början under 1990-talet, kan ses som ett nytt

763 http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/26/newsid_2503000/2503155.stm, 2014-02-12.

764 Se även Krishan Kumar 2003, s. 270–271.

765 Lotten Peterson 1992, s. 32–34.

766 Ulf Zander 2001, s. 450.

sätt att hantera historia på både bland historiker och journalister.[767] Petersons sätt att närma sig historien på kan inte bara förstås utifrån supermakternas agerande under kalla kriget, utan även utifrån en nationell historiekulturell kontext, präglad av en kritisk syn på svensk politik från 1930-talet och framåt.[768] Möjligen kan detta retrospektiva moraliserande handla om att skapa distans till det förflutna; numer lever vi i en moraliskt mer högtstående värld, lyder det underförstådda budskapet.

Den svenska artikeln är, som sagt, svår att klassificera som någon form av vetenskapligt historiebruk, men det finns vissa markeringar som för tankarna till vetenskapliga texter såsom frågor och citat från historiska källmaterial. I den brittiska texten blir det tydligare att det rör sig om det moderna vetenskapliga historiebruket. Båda artiklarna förenas dock i allt väsentligt i det genetiska perspektivet. Historien får, med ett enstaka undantag i Petersons artikel, en bakgrundsfunktion till nutiden. Till skillnad från flertalet artiklar i det empiriska materialet synliggörs författarnas samtid både i början och i slutet av artiklarna. Däremellan är nutiden helt frånvarande. Detta sätt att distansera historien från nutiden är nära förknippat med det traditionella och det moderna vetenskapliga historiebruket. Den brittiska texten uppvisar dock en högre grad av problematisering och komplexitet genom att författarna uppmärksammar läsaren på paradoxer och skiftningar i händelseförloppet. Petersons text är faktatät och analytiskt sluten; händelseförloppet fastslås utan reservationer för alternativa tolkningar. Det senare blir speciellt framträdande i jämförelse med Dedmans och Fleays artikel, som innehåller formuleringar, som ”not entirely clear…” och ”perhaps because…”, för att visa texten bygger på tolkningar av ett historiskt skeende.

Kalla kriget tolkas som ett mer krisartat fenomen i den svenska artikeln. Det beror på den inledande ögonvittnesskildringen och skribentens moraliseringsstrategi. Inget av detta finns i den brittiska artikeln. Författarna ställer det politiska spelet i förgrunden och kalla krigets heta konflikter i bakgrunden.

Sammanfattande slutsatser

Oavsett när och var krig utkämpas innebär det lidande och umbäranden för alla inblandade parter. Det har flera artiklar i det empiriska materialet också gett uttryck för. När kriser drabbar ett kollektiv eller en hel nation blir effekterna på samhället genomgripande. En central aspekt är förändringar av historiekulturen, det vill säga de sammanhang som människor kollektivt minns och skapar historia i.

767 Yvonne Hirdman, Urban Lundberg & Jenny Björkman 2012, s. 16. Se även Martin Wiklund 2012, s. 13.

768 Se exempelvis Kjell Östberg & Jenny Andersson 2013, s. 20.

Vad kännetecknar en kris ur ett historiekulturellt perspektiv? Jörn Rüsen definierar kris som en specifik och oväntad förändring som utmanar och förändrar människors historiemedvetande. Förändringen blir av krisartat slag då den är svår att passa in i existerande mönster för hur vi uppfattar omvärlden.[769] Kriser kan upplevas på olika sätt och vara av olika art. Rüsen skiljer på ”normala kriser” och ”katastrofer”, *borderline events*. En normal kris hanteras genom att den infogas i ett temporalt sammanhang, det vill säga ett narrativt mönster, som förser krisen med en form av mening.[770] *Borderline events* förstör däremot historiemedvetandets förmåga att infoga oförutsedda händelser i ett temporalt sammanhang; språket räcker helt enkelt inte till för dem som har erfarit händelsen. Traumat är av sådan obegriplig art att det inte går att hantera på samma sätt som en normal kris. Rüsen hänvisar här till bearbetningen av förintelsen och menar att det tog flera generationer innan ett språk hittades för att artikulera och hantera en händelse av denna art.[771]

Rüsen applicerar sina historiekulturella perspektiv på förintelsen och dess betydelse för formandet av den tyska kollektiva identiteten efter andra världskriget. Detta sammanhang skiljer sig i högsta grad från de historiekulturella kontexter som tidskrifterna omges av. Rüsen uppmärksammar en genomgripande kris och dess effekter på kollektiva identiteter. Jag uppmärksammar istället hur krig, det vill säga krisartade tillstånd, skildras i populärhistoriska texter. Även om undersökningsobjekten skiljer sig åt ser jag Rüsens teori som användbar, eftersom den kan relatera tidskrifternas historieskrivning till mer övergripande sammanhang.

För att sätta in krigen i dess populärhistoriska sammanhang är inte bara Rüsens resonemang om *borderline events* relevant. En annan inspirationskälla är Peter Englund, som i en essä med titeln ”Myten om fältherren” gör läsaren uppmärksam på att många av historiens stora fältslag såg ytterst välordnade ut på pappret, men i praktiken var mycket kaotiska. Fältherrarna hade sällan eller aldrig kontroll över vad som hände när striderna väl hade inletts. Generalerna betraktade sina soldater och fiender på avstånd och såg följaktligen bara en begränsad del av drabbningen. Många gånger visste fältherrarna inte ens varför deras egen armé hade segrat. Dessa förutsättningar, menar Englund, försummas ofta i historieskrivningen om krig. Striderna framställs som välordnade och strategierna som rationella.[772] I denna sammanfattning tar jag fasta på Englunds iakttagelser, eftersom en del av artikelmaterialet uppvisar liknande drag. Det rör sig om en tidsmässig distans där dåtid och nutid inte möts och en emotionell distans som lämnar litet utrymme över för beskrivningar av kaos och mänskligt lidande.

769 Jörn Rüsen 2001, s. 253.

770 Rüsen ger inga exempel på hur hanteringen kan se ut, men jag tolkar det som att det rör sig om olika historiseringsstrategier som normalisering, anonymisering, etcetera.

771 Jörn Rüsen 2001, s. 254.

772 Peter Englund 1991, s. 15–16.

Krig på distans

En bidragande orsak till distansering i tid är det genetiska perspektivet som styr framställningsformen i samtliga artiklar. Historien förklaras med hjälp av en framåtriktad rörelse, från en dåtid till en senare tid, utan tydliga kopplingar mellan det förflutna och nutiden. Det genetiska perspektivet uppvisar dock en del variationer. I den brittiska artikeln, ”Britain and the European army”, fungerar nutiden både som ett sätt att introducera ämnet för artikeln och som ett bevis på att historien kan upprepa sig. I det svenska materialet ser det annorlunda ut eftersom anknytningar till nutida händelser är något vanligare. Vi ser detta i artiklarna om korstågen och om Israels krig.[773] Signifikant för dessa texter är att nutiden utgör någon form av kontrast till det förflutna. Exempelvis är dagens inrikespolitiska situation i Israel olik den som rådde under 1970-talet, och dagens populärhistoriska skildringar av korstågen är mycket olika de medeltida konflikterna mellan kristna och muslimer. Kontrasteringen mellan då och nu visar, tillsammans med det genetiska perspektivet, att det traditionella, och i vissa fall det moderna, vetenskapliga historiebruket har en stark ställning i tidskrifterna. Syftet är att begripliggöra historiska fakta genom att ordna dem i kontexter som är knutna till samtiden, och inte explicit till nutidens intresse och frågor.[774] Historiekulturella aspekter som vår tids förhållande till historien får litet utrymme. Jag har endast hittat ett tydligt exempel, och det återfinns i den svenska texten om terrorbombningarna över Dresden.[775]

Signifikant för de brittiska artiklarna om Yom Kippur-kriget, bombkriget under andra världskriget och det europeiska försvarssamarbetet är att en stor del av innehållet ägnas åt politiska och militära ledares strategier. Striderna på slagfälten lämnas därhän. Krigens historia blir främst en politisk historia, som likt Englunds exempel, inte rymmer ”blod” eller ”rädsla”. I det svenska materialet blir den här typen av distans tydligast i texterna om Israels krig och i delar av den kontrafaktiska artikeln om första världskriget. Däremot visar bilder och ögonvittnesskildringar hur traumatiserande krigen var för soldater och civila. Denna blandning mellan krig som distanserad historia och krig som krisartad företeelse är vanligare i *Populär Historia* än i *History Today*.

Artiklarna kan relateras till flera olika historiekulturella produkter och aktiviteter – minnesår, filmer, böcker och debatter. Betydelsefulla kontexter är politiska händelser och processer som Berlinmurens fall och det förändrade Europa under 1990-talet. Det är svårt att avgöra i vilken utsträckning detta påverkar tidskrifternas

773 Den svenska artikeln om terrorbombningarna av Dresden anknyter också till nutiden men mer ur ett genealogiskt perspektiv.

774 Klas-Göran Karlsson 1999, s. 37.

775 Ulf Zander 2010, s. 32.

historieförmedling, men det går att skönja vissa mönster. Exempelvis verkar levande minneskulturer som Remembrance Day i Storbritannien och 90-årsminnet av första världskrigets slut generera en mer individorienterad historieskrivning. Intressant nog markeras inte 60-årsminnet av freden efter andra världskriget alls i den brittiska artikeln om de allierades flygbombningar över Tyskland. Författaren lyfter heller inte fram civilas eller soldaters lidande utan låter ledande aktörers strategier och beslut styra framställningen.[776] Det placerar även denna artikel i ett mer traditionellt militärhistoriskt fack. Omvälvande processer, som östblockets fall, märks föga förvånande mest i artiklarna om kalla kriget. Tidskrifternas ”svar” på dessa händelser blir distanserade skildringar utifrån politiska och militära perspektiv. Detta är speciellt framträdande i den brittiska artikeln om ett europeiskt försvar. Resultaten är intressanta eftersom de inte överensstämmer med Paul Lays ambition. Han menar att redaktionen helst undviker att publicera artiklar om traditionell krigs- och militärhistoria. Man kan så klart inte förvänta sig att producenternas intentioner direkt ska avspeglas i tidskrifternas innehåll och form. Diskrepanser av detta slag är ändå värda att uppmärksamma eftersom de framhäver skillnaden mellan redaktionens och forskarens horisonter – att beskriva sin egen historieproduktion och att analysera andras historieförmedling.

Sammanfattningsvis tolkar jag de distanserade skildringarna som ett resultat av det traditionella vetenskapliga historiebruket. *History Today* uppvisar även flera exempel på det moderna vetenskapliga historiebruket. De brittiska skribenterna positionerar sig tydligare genom att ställa egna förklaringar mot andras tolkningar. Det framkommer att både de brittiska och svenska artiklarna syftar till att, genom rekonstruktioner av krigens och konflikternas förlopp, förse läsarna med historiska kunskaper. De får ta del av ”vad som verkligen har hänt”, hur krig har uppkommit, förlöpt och, i vissa fall, avslutats. Krigen har, med några få undantag, litet med nutidens frågor och konflikter att göra. Förmedlingssätten tyder på att avsändarna utgår från ett slags föreställd vetenskap när de formar magasinen; innehållet uppvisar typiska vetenskapliga drag, exempelvis trovärdighet och korrekthet, som värderas högt även av mottagarna. Däremot ser vi litet av historievetenskapens ständiga arbete med att utveckla kunskap om det förflutna. Undantaget en del artiklar i *History Today* arbetar redaktionerna främst med att popularisera en etablerad historieskrivning.

Slutligen – hur kan de distanserade förhållningssätten förklaras? Vissa händelser är besvärliga att hantera i populärhistoriska sammanhang, exempelvis handlingar som uppvisar bristande moral. Den brittiska artikeln om de allierades terrorbomb-

776 Undantaget är bildmaterialet som lyfter fram krigets konsekvenser för civila och därmed kompenserar textens distanserade hållning till kriget.

ningar under andra världskriget faller under denna kategori. Författaren går inte riktigt i närkamp med skuldfrågan. Möjligen är de allierades bombanfall mot Tyskland i krigets slutskede inte tillräckligt bearbetade i den brittiska historiekulturen. Därför publicerar *History Todays* redaktion en distanserad och balanserad artikel om andra världskrigets bombkrig och några av de tongivande aktörerna. Det är ett intressant val, eftersom flera andra brittiska artiklar i det empiriska materialet diskuterar skuldfrågor och ansvar i den nationella historien. Som vi har konstaterat råder det ingen konsensus i Storbritannien kring hur den brittiska imperialismen ska hanteras, men det hindrar inte *History Todays* redaktion från att publicera flera artiklar i ämnet.

Populär Historia uppvisar en stabilare konsensusprofil. Artikeln om Israels krig i modern tid rör vid ett i dagsläget politiskt känsligt ämne. Att anlägga ett *borderline event*-perspektiv på Israel–Palestina-konflikten skulle politisera tidskriften allt för mycket och göra historien otydlig och ”ofärdig”. Ingetdera stämmer in på magasinets självbild och historieförmedling.

Krig som kris

Det kan vara på sin plats att påminna läsaren om de kommersiella sammanhang som tidskrifterna omges av. Somliga skulle hävda att dessa kontexter är mest avgörande för tidskrifternas utformning; redaktionsmedarbetarna måste helt enkelt producerar en historieskrivning som vinner gehör hos så många läsare som möjligt.[777] Men vad vill då läsarna ha? Tydligt är att det traditionella, och i det brittiska fallet det moderna, vetenskapligt historiebruket är ett av framgångskoncepten. Det tyder på att den historia som förmedlas i populärhistoriska tidskrifter har med bildning att göra. Många läser populärhistoriska tidskrifter för att bli kunnigare om historien.[778] Tidskrifternas chefredaktörer påpekar dessutom att artiklarna måste vara underhållande och välskrivna.[779] Den förra kvaliteten är mycket svår att definiera och värdera, men generellt sett tycks historiska skildringar med emotiva och nostalgiska inslag vara utmärkande för ett kommersiellt historiebruk.[780] Samtidigt kan sådana aspekter vara svåra att hantera om redaktionerna vill nå så många läsare som möjligt. Texterna får inte utmana genren för mycket eller riskera att väcka anstöt. Den brittiska artikeln om andra världskrigets bombkrig kan i detta avseende tolkas som ett gränsfall. Citaten ur Josef Goebbels privata dagböcker berättar om propagandaministerns rädsla för att förlora sina anhöriga. Arthur Harris marionettroll är i denna artikel mer

777 Jämför med historia på film i Ulf Zander 2006a, s. 25

778 Bodil Axelsson 2009, s. 12–13.

779 Magnus Bergsten 2009-03-26; Paul Lay 2013-10-23.

780 Jämför Klas-Göran Karlsson 2009, s. 67.

framträdande än den mer (ö)kända rollen som ”the Butcher”. Goebbels och Harris framställs i artikeln som både offer och förövare. Otydligheten kan väcka negativa reaktioner eftersom båda männen historiekulturellt sett har status som förövare. Författaren hanterar detta dilemma genom ett modernt vetenskapligt historiebruk som tonar ned källmaterialets emotiva dimensioner och framhäver de balanserade perspektiven. Genom att redovisa både brittiska och tyska källor indikerar författaren ett slags objektivitet som är utmärkande för både ett traditionellt och ett modernt vetenskapligt historiebruk. Exemplet visar på det kommersiella historiebrukets komplexa karaktär; de vetenskapliga historiebruken har en stor, men inte ensam, betydelse. Tidskrifterna uppvisar fler historiebruk än så.

Vi har sett att skribenterna använder sig av olika historiekulturella strategier, såsom memoralisering, nationalisering och viktimisering, för att belysa krigens effekter på samhällen och individer. I *Populär Historias* artiklar om korståg, första världskrigets ögonvittnen och terrorbombningar av Dresden ägnas uppmärksamhet åt soldaters och civilas lidande. Genom realistiska beskrivningar av stridernas effekter framträder krigens krisartade karaktär, vilket ökar möjligheten för inlevelse och engagemang hos läsarna. Därmed ökar också möjligheten till ett framgångsrikt kommersiellt historiebruk.

Nationaliseringsstrategin tillämpas i de svenska artiklarna om korstågen och Israels krig, men även i den brittiska artikeln om ett europeiskt försvar. Detta kan ses som ett sätt att föra in värden och perspektiv som läsaren känner igen från andra sammanhang. I artikeln om Israels krig i *Populär Historia* infogas exempelvis svenska FN-soldater och diplomater i kontexter som rör internationellt fredsarbete. Dessa sporadiska inslag fyller en legitimerande funktion. Den brittiska texten om ett gemensamt europeiskt försvar har liknande funktioner. I början av 1990-talet väcktes ett behov av att legitimera britternas oberoende ställning gentemot den europeiska gemenskapen, men artikeln visar också vilken riktning Storbritannien bör ta fortsättningsvis. Buskapet är ”intet nytt under solen”: framtiden blir densamma som nutiden och historien. Nationaliseringen skapar inte en direkt närhet till dem som involverades i konflikterna. Snarare markerar strategin ett slags närhet till läsaren, eftersom uppmärksamheten riktas bort från konflikten och mot nationella värden. I den svenska artikeln utgörs de av samförstånd och i den brittiska artikeln av oberoende.

Texterna om första världskriget är det material som, ur ett historiekulturellt perspektiv, tydligast skildrar krig som *borderline event*. Möjligen kan detta ses som ett transnationellt fenomen. Både den svenska och brittiska artikeln berättar om första världskriget på sätt som har få likheter med resten av det empiriska materialet. I Peter Englunds kontrafaktiska framställning blir kriget en urkatastrof som sår frön

till resten av 1900-talets stora konflikter. Krigets katastrofala karaktär blir särskilt tydlig när läsaren inser att makthavarnas oreflekterade handlingar ledde till miljontals människors död. Englund rör vid ett fenomen som kan översättas till många andra situationer i livet. Om ”historien är ett mänskoverk”, vad är då inte nutiden och framtiden? En sådan historiesyn, som påkallar de riktigt stora, existentiella frågorna, påverkar människors historiemedvetande. Samma förutsättningar finns i den brittiska artikeln om brevväxling under första världskriget. Författarens strategi är här att individualisera kriget genom att visa på soldaternas och anhörigas svåra tillvaro och ständiga oro. Även i detta sammanhang lyfts eviga frågor, såsom vad det innebär att vara människa under på samma gång krisartade och vardagliga omständigheter.

I *Populär Historia* och *History Today* skildras krig både som ett distanserat och ett krisartat fenomen. Det senare sker när författarna lämnar ”fältherrens utsiktsplats” och närmar sig historien med hjälp av strategier som individualisering, memoralisering och viktimisering. Jag värderar inte dessa strategier som bättre eller sämre än distansering eller verifiering, utan konstaterar att flera förhållningssätt tycks behövas för att göra historia om krig tillgängligt för en bredare publik. Det har hävdats att en skillnad mellan historievetenskapliga och populärhistoriska skildringar är att i de förra kan skribenterna kommentera känsloyttringar i källmaterialet, medan populärhistoriker gärna inkluderar de känslomässiga reaktioner som källorna väcker hos dem.[781] Analysen av tidskriftsartiklarna antyder dock att en alltför emotiv historia inte fungerar i en genre som är formad av producenternas och konsumenternas krav på trovärdighet, saklighet och ett visst mått av vetenskaplighet. Motsatsen, det vill säga en genomgående distanserad och neutral historia, skulle emellertid heller inte fungera i genre som förknippas med underhållning.

781 David Ludvigsson 2012, s. 233.

Historia från tidskriftsredaktionen

Sammanfattning

Jag har i denna avhandling undersökt historieförmedlingen i två etablerade populärhistoriska tidskrifter – *Populär Historia* och *History Today*. Det övergripande syftet har varit att granska hur tidskrifternas skribenter och redaktörer anpassar historieskrivningen efter det populärhistoriska och mediala sammanhanget. Den vetenskapliga historiens betydelse i populariseringsprocessen har varit av speciellt intresse, likaså frågan om genrens utformning. För att uppfylla syftet har jag använt mig av en komparativ metod som betonar jämförelsen mellan den svenska och brittiska tidskriften redan i frågeställningarna. Det innebär att komparativa perspektiv har genomsyrat hela undersökningen och inte, som i många andra jämförande studier, enbart slutsatserna.

Materialet – artiklar, redaktörstexter och intervjuer – har analyserats utifrån en historiekulturell teori med särskilt fokus på skribenternas och redaktörernas strategier och historiebruk. Hur gör avsändarna, i de historiekulturella kommunikationskedjor som tidskrifterna ingår i, för att popularisera historia? Vad kan beskrivas som typiska, och även atypiska, strategier? En annan fråga behandlar kontextuella perspektiv: Vilka villkor styrs avsändarna av? Hur kan tidskrifterna relateras till samtida, mer övergripande, sammanhang? Här avses framförallt mediala faktorer och andra populärhistoriska produktioner och trender som tidskrifterna kan påverkas av. Dessa kontexter är dock inte tillräckliga för att förklara tidskrifternas karaktär. De analyser av *Populär Historia* som jag gjorde i licentiatuppsatsen visade att vetenskaplig historieskrivning, i modifierade former, har en betydande inverkan på tidskriftens karaktär. Eftersom avhandlingen bland annat syftar till att beskriva den populärhistoriska tidskriftsgenren ställde jag även frågan om förhållandet är detsamma i *History Today*. Ett jakande svar föranledde ytterligare en fråga: Hur kan den vetenskapliga historieskrivningen förstås i relation till tidskriftsgenren och det populärhistoriska sammanhanget?

Avhandlingens resultat sammanfattas nedan i tre avsnitt som är rubricerade efter

aktörerna i avsändarledet och de övergripande kontexterna. Perspektivet är komparativt med fokus på de mest framträdande likheterna och skillnaderna mellan *Populär Historia* och *History Today*.

Redaktörernas popularisering av historia

De svenska och brittiska redaktörernas förmedlingsstrategier kännetecknas av:

- Kontinuitet. Uppdraget har tolkats på samma sätt över tid – att förmedla välskriven historia till en bredare allmänhet. *History Todays* redaktörer gör fler explicita kopplingar mellan tidskriften och historievetenskapen.
- Medial anpassning. Förändringar av layout och förmedlingssätt ses som både positiva och nödvändiga.
- Språklig anpassning och visualitet. Popularisering av historia sker framförallt genom ett rikt bildmaterial och fängslande språk.
- Ambivalent historiesyn. Historia är liktydigt med vetenskapligt ”producerad” historia, men historia är också något annorlunda, spännande och dramatiskt.
- Nedsippringsidé. Historia förmedlas av historiker eller journalister till en historieintresserad allmänhet.

Populär Historias och *History Todays* producenter uttrycker ungefär samma intentioner: att förmedla kunskap om historia på ett seriöst och underhållande sätt till en bredare publik. Det finns en kontinuitet i syfte och självbild i redaktörernas beskrivningar; tidskrifterna står, och har alltid stått, för seriositet och bildning. De brittiska redaktörerna vill dessutom utmana läsarna med argumenterande texter och ovanliga teman, vilket är ett av flera exempel på att *History Today,* i högre grad än *Populär Historia,* är orienterad mot en vetenskaplig historieskrivning. De svenska redaktörerna talar istället om historia som en kombination av bildning och underhållning. Med åren har detta artikulerats allt tydligare. Om komparationen hade begränsats till 1990-talet hade likheterna mellan magasinen i detta avseende varit större. Det tyder på att *History Today* var inspirationskälla till tidiga utgåvor av *Populär Historia* och att den svenska tidskriften har genomgått större förändringar jämfört med den brittiska tidskriften.

Redaktionerna ändrar tidskrifternas layout och förmedlingssätt i takt med att nya medietekniker och kommunikationsfora introduceras. Dessa förändringar bildar kontrast till tidskrifternas historieskrivning som är av mer oföränderlig karaktär.

Både den brittiska och svenska redaktionens förmedlingsstrategier visar på ett komplext förhållande till vetenskaplig historieskrivning. I vissa avseenden kännetecknas det av ett avståndstagande. Det finns exempelvis en kritisk inställning till ett vetenskapligt språkbruk, som inte anses gagna historieintresset hos allmänheten.

Vidare gör redaktionerna stora ansträngningar för att förse tidskrifterna med ett rikt och intresseväckande bildmaterial, vilket sällan utmärker historievetenskapliga produktioner. Estetikens betydelse märks exempelvis i den svenska redaktionens målsättning: ”Att i all anspråkslöshet sprida kunskaper. Helst i lockande förpackning och med rejäla doser underhållning, visst. Men ändå: att göra läsarna lite klokare, lite kunnigare.”[782] *History Todays* redaktör lägger förvisso mindre vikt vid ”förpackningens” betydelse, men precis som sin svenske kollega framhäver han att läsarna både ska roas och utbildas: ”As *History Today's* new editor, it is my aim to maintain the magazine's best traditions and ambitions, to inform, educate and entertain its readers.”[783]

Redaktörernas kritik mot det vetenskapliga språkets oförmåga att fånga läsarna är intressant med tanke på att det vetenskapliga historiebruket i andra avseenden utgör ett slags ideal. Historia är synonymt med vetenskapligt producerad historia, som förmedlas av historiker eller journalister till historieintresserade läsare. Samtidigt lyfter både de svenska och brittiska redaktörerna fram att historia handlar om dramatiska och spännande berättelser. För dem tycks det inte finnas någon motsättning mellan vetenskapliga och underhållande perspektiv. Fiktiv historia betraktas däremot med misstänksamhet. Dessa till synes motstridiga perspektiv visar att popularisering av historia är komplexa processer som formas av flera olika historiekulturella strategier. Mångfalden blir än mer framträdande i analyserna av tidskrifternas artiklar.

Artikelförfattarnas popularisering av historia

Artikelförfattarnas förmedlingsstrategier kännetecknas av:

- Ämnesmässig avgränsning och specialisering i *History Today* och syntetiska framställningar i *Populär Historia*.
- Nutida perspektiv som ingångar eller motiveringar till ämnesvalet. *Populär Historia* uppvisar fler, om än fragmentariska, exempel på nutidsanknytning.
- Västerländska perspektiv i båda tidskrifternas historieskrivning om imperialism och krig.
- Kronologiska dispositioner och genetiska perspektiv.
- Tydlig aktörsorientering. Individers och gruppers agerande kontextualiseras i högre grad i *History Today* än i *Populär Historia*.
- Verifiering, balansering, nationalisering och moralisering.
- Olika former av vetenskapliga historiebruk. Anpassningen till genren sker på olika sätt i *Populär Historia* och *History Today*.

782 Magnus Bergsten 2009:3, s. 6.
783 Paul Lay 2009:1, s. 2.

Undersökningen av tidskriftsartiklarna har genomförts med hjälp av ett antal analyskategorier som jag har tagit fram för att belysa hur historia förmedlas i tidskrifterna. De mest betydelsefulla kategorierna är: syfte, grundperspektiv, framställningsform, läsartilltal, skribenternas historiebruk och historiekulturella kontexter. Sammanfattningen av artikelförfattarnas historieskrivning bygger på resultaten av dessa analyser.

Komparationerna har utförts på ett urval av artiklar i *Populär Historia* och *History Today* som behandlar imperialism och krig vid olika tider och på olika platser. Samtliga av de svenska och brittiska artiklarna syftar till att förse läsarna med historisk kunskap. Texterna utmärks av ett genetiskt grundperspektiv. Ytterst få skribenter för in genealogiska perspektiv. Historia ses alltså inte som ett existentiellt ämne utan som ett resultat av historievetenskapliga undersökningar. I detta fall betyder det att kopplingar till nutiden är sällsynta. När sådana förekommer fungerar de som en introduktion till en artikel eller som en motivering till ämnesvalet. Minnesår och jubileer utgör de vanligaste referenserna. Textanalyserna har dock visat att *Populär Historia* uppvisar fler exempel på nutidsanknytning. *History Todays* artiklar är i jämförelse med de svenska texterna mer bundna till en historisk samtid. Artiklar, som behandlar nutida händelser utifrån historiska perspektiv, placeras i en särskild avdelning i tidskriften. Det visar på en redaktionell idé om att historien och nutiden bör hållas isär.

Populär Historias och *History Todays* historieskrivning har liknande syften och grundperspektiv. Studerar man framställningsform, läsartilltal, historiebruk och historiekulturella strategier framkommer dock fler skillnader än likheter. *History Todays* artiklar är generellt sett mer specialiserade och ämnesmässigt avgränsade än *Populär Historias.* De brittiska författarna utgår från en person, händelse eller tes som sedan kontextualiseras. Det finns tydliga exempel på argumenterande framställningar i *History Todays* artiklar om brittisk imperialism och recensioner av äldre artiklar. En iakttagelse är att artikelförfattarna gärna problematiserar andras argument och tolkningar, men inte sina egna förklaringar. Även om *History Todays* historieskrivning i många fall är komplex och tesdriven, uppvisar den alltså i detta avseende en rätlinjighet. *Populär Historias* skribenter refererar sällan till andra författare eller forskare varför rätlinjigheten är än mer uttalad i det svenska magasinet. I båda tidskrifterna bidrar det rika bildmaterialet med perspektiv som inte framkommer i texterna.

I *Populär Historia* är syntetiska framställningar vanliga. Strävan efter att berätta allt om exempelvis stormaktstiden är tydlig. Det gäller framförallt artiklar som är skrivna under de senaste tio till femton åren. Artiklar från 1990-talet är mer analytiska och ämnesmässigt avgränsade. Äldre utgåvor av *Populär Historia* påminner alltså mer om *History Today* än om nyare utgåvor av *Populär Historia*. I licentiatuppsatsen kunde jag visa att komplexiteten i *Populär Historias* historieskrivning mins-

kade med tiden. Resultatet förstärks i komparationen med *History Todays* historieskrivning.

Dessa skillnader mellan det svenska och brittiska magasinet har i huvudsak med skribenternas vetenskapliga historiebruk att göra. Det moderna vetenskapliga historiebruket, som kännetecknas av problematiseringar och komplexa förklaringar, är vanligare i *History Today* än i *Populär Historia.* Det svenska magasinet uppvisar istället fler exempel på det traditionella vetenskapliga historiebruket som utmärks av sammanfattande och deskriptiva framställningar. En slutsats, som kan dras av dessa olikheter, är att det ställs högre krav på *History Todays* läsare, vilket inte bara märks i ämnesbehandlingen. De brittiska läsarna får inte samma vägledning i läsningen som de svenska läsarna. *Populär Historias* artiklar kännetecknas av olika former av läsartilltal och layoutmässiga kopplingar mellan text och bild. Den här typen av pedagogisk bearbetning är mindre vanligt förekommande i *History Today*. Det svenska magasinet tycks, med andra ord, vara mer anpassat till ett populärhistoriskt sammanhang.

Den empiriska undersökningen av artiklar om imperialism och krig har visat att de brittiska och svenska skribenterna i många fall bearbetar det förflutna på liknande sätt, genom att de använder likartade historiekulturella strategier. Nationalisering, verifiering, balansering och moralisering framträder tydligast i materialet. Det finns även andra strategier som är sällsynt förekommande och som främst kan förstås utifrån nationella perspektiv. Ett sådant exempel är anonymisering. I *Populär Historia* undviks formuleringar som imperialism, förtryck eller erövring i artiklar om svensk stormaktstid. *History Todays* artiklar om den brittiska imperietiden visar istället på strategier som normalisering och moralisering. Det råder inga tvivel om att Storbritannien har varit en imperialistisk nation. Tvistemålet rör snarare hur denna del av landets förflutna ska värderas. *History Todays* artiklar speglar ett pågående offentligt samtal i Storbritannien om hur den brittiska imperialismen ska tolkas och hanteras. *Populär Historias* skribenter är inte ensamma om att anonymisera den svenska 1600- och 1700-talsimperialismen. Ur ett historiedidaktiskt perspektiv är en sådan tillämpning problematisk eftersom man bortser från att historien ständigt omtolkas. 1600-talets erövringar betyder något annat för oss idag än vad de gjorde för samtidens människor. I ljuset av 1900-talets katastrofer vore det inte alltför osannolikt att vi idag ser stormaktstidens maktuttryck som imperialistiska handlingar. Sådana tolkningar verkar inte ha fått gehör i populärhistoriska sammanhang.

Nationalisering, det vill säga att nationella perspektiv vävs in i internationella kontexter, tillhör de historiekulturella strategier som både brittiska och svenska skribenter använder. I dessa fall kontrasteras Sverige eller Storbritannien på olika sätt till andra nationer. Exempelvis ställs brittiskt oberoende mot andra europeiska län-

ders behov av samarbete, medan svenska fredsinsatser omtalas i internationella konflikter. Historikern Alf W. Johansson menar att Sverige under efterkrigstiden styrdes av modernitets- och skötsamhetsideal. Det ledde bland annat till stora satsningar på teknik, social planering, jämställdhetsprojekt och u-landstöd:

> I det socialdemokratiska programmet från 1990-talet sades att svenskarna (läs socialdemokratin) 'byggt ett humanare samhälle än kanske någon annanstans'.[784]

Med detta som bakgrund är det kanske inte så underligt att svenskar framställs som både hjälpare och fredsmäklare i *Populär Historias* artiklar om imperialism och krig. Johansson menar dock att de "puritanska värdena" med tiden har försvagats. Under de senaste årtiondena har de fått konkurrens av en mer uppluckrad moral.[785] Förändringen går inte att spåra i det urval av *Populär Historia* som jag har undersökt.

Ett av avhandlingens mest signifikanta resultat är att både svenska och brittiska skribenter förmedlar historia med hjälp av olika vetenskapliga markörer. En av dem är verifiering, det vill säga strävan efter att ge en sann och ofta oproblematiserad bild av historien. Det kan ske på olika sätt. Det är vanligt att artikelförfattarna korrigerar "felaktigheter" i andra populärhistoriska framställningar och istället presenterar "sanningen om". Verifieringsstrategin kan sammankopplas med skribenternas olika former av vetenskapligt historiebruk som genomsyrar i stort sett alla artiklar. De populärhistoriska skribenterna anknyter inte bara till historievetenskapliga ideal för att fastslå vad som verkligen har hänt. Deras tillämpningar av vetenskapliga historiebruk kan neutralisera artiklar om politiskt känsliga eller traumatiska händelser. Detta slags historia är komplicerad att hantera i kommersiella sammanhang. Frågor som rör skuld och ansvar tonas i flera fall ner av deras vetenskapliga historiebruk. Det leder bland annat till att offer- och förövarrollerna blir otydliga i skribenternas strävan efter att balansera perspektiven. Balanseringsstrategin är påtaglig i artiklar om krig, framförallt andra världskriget, men inte lika framträdande i texter om imperialism.

Sammanfattningsvis har komparationen mellan de svenska och brittiska skribenternas historieskrivning visat på en del likheter men framförallt på flera skillnader, exempelvis gällande framställningsformerna och de vetenskapliga historiebrukens karaktär.

784 Alf W. Johansson 2001, s. 8.
785 Alf W. Johansson 2001, s. 16–17.

Kontexter

Populär Historia och *History Today* kan relateras till:

- Genomgripande samhällsförändringar; tidskrifterna började ges ut i samband med kalla krigets början respektive slut.
- Ett ökat historieintresse och en växande tidskriftsmarknad.
- Ägarförhållanden och kommersiella faktorer. I dessa avseenden skiljer sig tidskrifterna åt i flera avseenden.
- Andra populärhistoriska produktioner.
- Historievetenskapliga kontexter; detta gäller framförallt *History Today*.

History Today etablerades 1951 efter andra världskrigets slut och under kalla krigets första fas. *Populär Historia* grundades 1991 i anslutning till östblockets fall och kalla krigets slut. Även om det skiljer fyrtio år mellan magasinens första utgåvor tillkom båda i ett slags brytningstid. I många fall leder sådana omvälvande händelser till omprövningar av den nationella historien. För svenskt vidkommande handlade det om att Sveriges roll i Europas moderna historia tolkades på nya sätt. Den svenska neutraliteten under andra världskriget ifrågasattes från flera håll under 1990-talet, vilket orsakade offentliga debatter av olika slag. Förflyttar vi oss till Storbritannien 1951 finner vi ett land som gick segrande men traumatiserat ur andra världskriget. Kort därefter försvagades landets stormaktsstatus av kalla krigets konflikter och avkoloniseringen. Britterna hanterade förlusterna genom stora satsningar på det nationella kulturarvet och genom offentliga manifestationer till minne av imperiet och världskrigen.

Utifrån dessa perspektiv kan båda tidskrifterna tolkas som existentiella projekt som svarar mot människors ökade behov av och intresse för historia i omvälvande tider. Samtidigt måste en sådan tolkning problematiseras. Vad som uppfattas som en betydande förändring eller kris är beroende av mycket: förändringens art och omfattning, människors olika erfarenheter och tolkningar av omställningen.[786] Listan över reservationer kan göras lång, vilket gör resonemanget kring tidskrifternas grundande hypotetiskt, men för den skull inte mindre sannolikt. En grundläggande tanke inom historiedidaktisk forskning är att all historieförmedling måste förstås i ljuset av sin samtid.

Magasinens utveckling är inte minst beroende av mediala processer. Båda tidskrifterna grundades samtidigt som modernare förmedlingstekniker slog igenom; televisionen under 1950-talet och digitaliseringen under 1990-talet. Detta fick stora konsekvenser för all förmedling och konsumtion av historia. Sedan 1990-talet har vi också bevittnat en växande tidskriftsmarknad. *Populär Historia,* som började ges ut 1991, har troligtvis gynnats mest av denna utveckling, även om det stora utbudet

786 Jämför Niels Kayser Nielsen 2010, s. 39.

också innebär en tilltagande konkurrens. *History Todays* utgivningsperiod är mycket längre och har därför varit mer utsatt för konjunktursvängningar. Exempelvis sjönk försäljningssiffrorna under 1970-talet. Tidskriften befann sig då i ett krisartat läge och överläts som en följd därav till en stiftelse.

De svenska och brittiska redaktörerna hanterar de kommersiella omständigheterna på olika sätt. Hos den brittiske redaktören finns en uttalad ambition att inte låta sig styras av kommersiella villkor och populärhistoriska trender. Detta oberoende kan dock problematiseras om man riktar uppmärksamheten mot skribenterna. Flertalet har skrivit populärhistoriska böcker om samma ämnen som behandlas i tidskriftsartiklarna. Detta gynnar inte bara skribenterna, utan även redaktionen och tidskriften. Genom att anlita kända och välrenommerade författare visar redaktionen att magasinet håller en hög profil. Därmed blir det också tydligt att *History Today* är en mer marknadsanpassad produkt än vad redaktören uttrycker.

Populär Historias redaktörer uttrycker en större samhörighet med förlaget, läsarna och den populariserade historien. Exempelvis annonserar undertiteln, ”Sveriges ledande historiska magasin”, att tidskriften är en del av ett större sammanhang där det råder viss konkurrens.[787] *History Todays* undertitel har ett annat budskap: ”What happened then matters now”. Den kommersiella antydningen är inte lika tydlig, utan här handlar det snarare om att signalera en explicit historiesyn.

Flera svenska och brittiska artiklar kan kontextualiseras med hjälp av andra populärhistoriska produktioner som behandlar samma ämnen. I flera fall refererar artikelförfattarna och redaktörerna explicit till olika tv-produktioner, skönlitteratur och filmer om historia. Generellt sett märks en kritisk hållning till den här typen av historiekulturella artefakter. Trots detta har historiekulturella produkter och företeelser troligtvis stor inverkan på redaktionernas ämnesval. Jubileer är exempelvis ett historiekulturellt fenomen som båda tidskrifterna ansluter sig till och därmed också håller levande. *History Today* måste också förstås utifrån en historievetenskaplig kontext. Exempelvis har tidskriften sedan 1951 ett nära samarbete med Royal Historical Society. Kontakten mellan institutionerna kan vara en av förklaringarna till att den brittiska i högre grad än den svenska tidskriften är ett forum för historiker. Detta kan också förklara varför de brittiska artiklarna ämnesmässigt är mer avgränsade, då de många gånger speglar skribenternas forskningsområden. I *Populär Historia* är denna tendens inte lika tydlig. Exempelvis skriver historiker som Dick Harrison och Peter Englund emellanåt om ämnen som ligger långt ifrån deras huvudsakliga forskningsområden, medeltidshistoria och tidigmodern historia. Dessa skillnader mellan magasinen visar att historiker kan inta olika roller i populärhistoriska tidskrifter. I

787 Undertiteln lades till 2004 i samband med förändringar av tidskriftens layout och innehållsmässiga struktur. Samma år utsågs *Populär Historia* till ”Årets tidskrift”.

Populär Historia fungerar de mer som generalister; de behärskar det historievetenskapliga ”hantverket” men har även förmåga att använda ett fängslande språk. Historikerna kan även ha kommersiell betydelse. Genom att anlita skribenter med akademisk bakgrund visar redaktionen på en hög profil som kan locka många läsare. I *History Today* är historikerna snarare specialister av skäl som framgår ovan. Samtidigt måste de, liksom de svenska skribenterna, anpassa språket efter genren och mottagarna. Likaså har de brittiska historikerna en kommersiell funktion. Den är möjligen tydligare i det brittiska magasinet beroende på dess semiakademiska profil.

Sammanfattningsvis har tidskrifterna omgetts och influerats av liknande historiekulturella och mediala strukturer från första utgivningen fram till idag, men det finns även avgörande skillnader som kan förklara tidskrifternas, i vissa avseenden, olika karaktärer. *History Todays* nära förhållande till akademin och distanserade förhållande till marknaden skiljer sig från de strukturer som närmast omger *Populär Historia*. Skälen till dessa strukturella olikheter kan inte redogöras för här. Det kräver en undersökning som fokuserar på bredare historiekulturella sammanhang och inte på enskilda historiekulturella produkter.

Slutsatser – historiekulturella strategier och historiebruk

Jag har närmat mig *Populär Historia* och *History Today* utifrån ett avsändarperspektiv och visat hur tidskrifternas historieskrivning kan ses som resultat av redaktörernas och skribenternas historiekulturella strategier och historiebruk. Det har med andra ord handlat om att synliggöra relationen mellan professionen (populärhistorikern), populariseringen av historia (hantverket) och tidskrifterna (resultaten). Processen inrymmer anpassningar till genren och de historiekulturella sammanhangen, men även nyskapande inslag som urskiljer dessa magasin från andra produkter inom samma fält. Komparationen har lett till tre viktiga resultat:

- De svenska och brittiska redaktörerna använder liknande strategier för att nå målen med verksamheterna. Det tyder på att intentionerna med och villkoren för populariserad historia i tidskriftsformat inte är nationellt bestämda. Trots dessa likheter uppvisar tidskrifterna relativt olika karaktärer.
- De svenska och brittiska skribenterna använder i flera fall olika förmedlingsstrategier när de skriver om likartade historiska teman eller händelser. Likheterna i avsändarledet minskar alltså när skribenternas historieförmedling jämförs. Det tyder på att detta led i kommunikationskedjan har stor betydelse för tidskrifternas utformning.

- Tidskrifterna omgärdas i flera avseenden av likartade mediala och historiekulturella kontexter, men flera skillnader i magasinens karaktärer kan mer specifikt härröras till svensk respektive brittisk historiekultur.

De gemensamma dragen mellan *Populär Historia* och *History Today* återfinns framförallt på redaktionell och kontextuell nivå men mindre på textuell nivå. I det följande kommer redaktörernas och avsändarnas olika strategier att relateras till varandra i syfte att synliggöra hur historia populariseras i magasinen och, slutligen, vad som karaktäriserar genren.

Redaktörernas mest framträdande historiekulturella strategier är popularisering och kommersialisering. Popularisering av historia är svår att skilja från kommersialisering av densamma. Möjligen kan den förra ses som ett medel för den senare; om historia görs lockande och tillgänglig för många ökar möjligheten för ekonomisk vinst. En sådan beskrivning stämmer bäst in på den strategi som *Populär Historias* redaktörer använder. *History Todays* producenter tänker annorlunda; en alltför marknadsanpassad produkt riskerar att stöta bort läsare (läs: redaktionens tänkta läsare). Även om detta får ses som en avgörande skillnad mellan tidskrifterna, finns flera likheter i redaktörernas populariseringsstrategier. Estetiseringen i form av språklig anpassning och det rika bildmaterialet, är inslag som både svenska och brittiska redaktörer ser som betydande för tidskrifternas utformning.

Vinstintresset uttrycks inte explicit utan framträder på andra sätt. Vi har exempelvis sett hur magasinen historiseras genom att de förankras i ett stabilt förflutet med hängivna redaktörer, seriösa skribenter, angelägna artiklar och nöjda läsare. Tidskrifterna förses helt enkelt med rötter och därmed med viss legitimitet. Denna typ av *storytelling* är en väl beprövad och många gånger framgångsrik marknadsföringsstrategi; historia används för att bygga upp och stabilisera ett varumärke.[788]

Popularisering av historia innebär också ett närmande till historievetenskapen. Brittiska och svenska redaktörer anknyter under hela undersökningsperioden på olika sätt till vetenskaplig historieskrivning. Det är en mer eller mindre medveten strategi som syftar till att göra historia angelägen för läsarna. Strategin kan förstås i relation till övergripande normer kring hur historia bör förmedlas och tolkas. Historievetenskapen intar en särställning, eftersom den sedan länge är historiekulturellt grundad. Populariseringen är ett led i den professionaliseringsprocess som kännetecknar de historiska magasinen. Vissa aspekter av den vetenskapliga historieskrivningen är alltså också kännetecknande för populariserad historia. En sådan tolkning stöds av Sylvia Paletscheks beskrivning av ”popular historiography”. Hon menar att det finns vissa likheter mellan populariserad och vetenskaplig historieförmedling,

788 Alexander Schug 2010, s. 18–19.

exempelvis reducering och narrativitet.[789] Vetenskaplig och populariserad historieskrivning förenas även av ett kunskapsförmedlande syfte. Inom historievetenskapen produceras ny kunskap och nya insikter om det förflutna. Resultaten förmedlas främst inom akademin. Tidskrifterna förmedlar historisk kunskap, om än inte alltid ny, till en historieintresserad allmänhet. Redaktörerna värderar denna kunskap som ”seriös” eller ”aktuell”, vilket signalerar vetenskaplighet. En annan aspekt på samröret mellan den vetenskapliga och populariserade historien är att den förra måste ses som en förutsättning för den senare. Utan den kunskap som har frambringats genom vetenskapliga historiebruk hade det inte funnits något stoff till exempelvis historia på film, i tidskrifter eller andra historiekulturella artefakter. Möjligen är denna aspekt mindre betydelsefull för undersökningen. Mer angeläget är att urskilja hur historia hanteras av de olika aktörerna.

De svenska och brittiska redaktörernas förmedlingsstrategier bär sammantaget på fler likheter än skillnader, men studerar man tidskrifternas artiklar dominerar olikheterna. Nästa part i avsändarledet, skribenterna, tillämpar andra och inte alltid samma historiekulturella strategier. Frågan är hur, och om, skribenternas strategier kan relateras till de mer övergripande strategierna, popularisering och kommersialisering.

Skribenternas skildringar av det förflutna framställs nästan undantagslöst som sanningar. Verifieringarna tar sig olika uttryck. Exempelvis problematiseras inte relationen mellan det förflutna och författarens tolkning. Värt att notera är att falsifiering, det vill säga att förklaringar prövas och vederläggs, sällan förekommer i de båda tidskrifterna. I de fall falsifieringsstrategin används kan det handla om att korrigera ”felaktigheter” i fiktiva framställningar. Det vanligaste undantaget från regeln är förknippat med att skribenterna uppmärksammar andra, vanligen fiktiva, historiekulturella artefakter. Syftet är att avslöja sanningen om en historisk händelse i kontrast till romanens eller filmens skildringar. Det är tydligt att tvivlet eller den självreflekterande hållning som kännetecknar akademisk historia utgör ett problem i populärhistoriska sammanhang. Den vetenskapliga historieskrivningen är i flera andra avseenden ett slags förebild för avsändarna, men när historien populariseras skalas mycket av den akademiska ”osäkerheten” bort. Tvivel av detta slag riskerar att underminera skribenternas och tidskrifternas auktoritet.

Verifieringsstrategin ser jag därför som ett viktigt led i producenternas popularisering av historia. Det skapar också en tydlighet som kan vara betydelsefull ur ett läsarperspektiv. De flesta konsumerar populärhistoriska tidskrifter för att lära sig mer, men det bör ske under lättsamma och underhållande former. De vetenskapliga historiebruken villkoras av det kommersiella sammanhanget och av genren. Proces-

789 Sylvia Paletschek 2011, s. 4.

sen är dock inte riktigt densamma i *History Today* som i *Populär Historia*. Även om de brittiska artiklarna är fyllda av historiska ”sanningar” underbyggs de av komplexare förklaringar och kontexter. Min slutsats är dock att vetenskapliga fundament, såsom tvivlet och självreflexionen, rycks bort när historien populariseras.

Balansering är en annan strategi som i hög grad anknyter till vetenskaplig historieskrivning. Både svenska och brittiska skribenter tillämpar, om än i olika grad, denna strategi som innebär att olika perspektiv i exempelvis konflikter uppmärksammas. Det resulterar i till synes nyanserade framställningar, men vid närmare granskning är flera av dem snarare obalanserade. Exempelvis framträder tydliga indelningar mellan segrare och förlorare eller mellan västerlänningar och ”andra”. Balanseringsstrategin kan tolkas som ett sätt att signalera, snarare än att tillämpa, vetenskap. Återigen ser vi exempel på hur vetenskapliga historiebruk anpassas efter genren och det populärhistoriska sammanhanget. Frågan är hur balanseringstrategin kan kopplas till popularisering. På ett generellt plan rör det sig om ännu ett sätt för båda tidskrifterna att anknyta till vetenskaplig historieskrivning. På ett specifikt plan kan balanseringsstrategin kopplas till *Populär Historias* konsensusprofil och *History Todays* argumenterande hållning. De svenska redaktörerna och skribenterna positionerar sig sällan explicit. En viktig målsättning tycks vara att inte stöta sig med läsarna. Så ser inte de brittiska avsändarna på sitt uppdrag. I flera fall resulterar deras balanseringsstrategier i stereotypa beskrivningar av konflikternas aktörer, men det innebär inte nödvändigtvis att redaktörer och skribenter ser detta som ett problem. Snarare överensstämmer det med den brittiske redaktörens syn på historia som ett argumenterande ämne. Trots att svenska och brittiska skribenter använder samma historiekulturella strategi resulterar den alltså i olika typer av historieskrivning.

Vetenskaplig historieskrivning handlar i hög grad om att revidera bilden av det förflutna utifrån nya upptäckter eller angreppssätt. Revidering används i huvudsak av *History Todays* artikelförfattare. De presenterar nya rön utifrån brister och vad de ser som feltolkningar i tidigare forskning eller utifrån pågående debatter i andra medier. I *Populär Historia* är revideringsstrategin tydligast i artiklar som behandlar andra populärhistoriska artefakter. Skribenternas mer ”vetenskapliga” förklaringar ställs mot författares eller filmproducenters tolkningar. Det förekommer även i *History Today,* men skribenternas förklaringar är mer komplexa och grundas ofta på egen forskning.

Även om det finns flera historiker bland de svenska artikelförfattarna lyfter de mycket sällan fram egna eller andras forskningsresultat som stöd för sina förklaringar. Detta är ett sätt att anpassa texterna efter genre och mottagare. Ur ett skribentperspektiv kan det dock ses som ett slags avprofessionalisering; historikern gör avkall på vissa fundamentala principer som annars styr yrkesutövningen. Finns det

då inga skillnader mellan historikers och journalisters historieskrivning i *Populär Historia*? Historiebruksanalyserna visar att det traditionella vetenskapliga historiebruket är vanligast bland skribenter med journalistisk bakgrund. De förmedlar en rätlinjig historia, med stöd av källor, i syfte att fastslå ”vad som egentligen har hänt”. Detta är inte helt olikt de journalistiska metoder som används i nyhetskonstruktioner och -rapporteringar. I *History Today* är det moderna vetenskapliga historiebruket vanligast, oavsett skribenternas yrkesbakgrund. Vi ser mindre av denna variant i *Populär Historia*, men det finns ett par exempel. I artiklarna om första och andra världskriget presenteras flera olika tolkningsmöjligheter och perspektiv då läsarna görs uppmärksamma på krigens konsekvenser för civilbefolkningen och enskilda soldater. Likaså visar författarna, som båda är historiker, hur historiska tolkningar formas i samspel mellan det förflutna och uttolkarens samtid.

Sammanfattningsvis populariserar skribenterna historien med stöd av flera historievetenskapliga strategier, men även med hjälp av journalistiska metoder. Att det krävs strategier från olika professioner visar dels på populariseringsprocessens komplexitet, dels på nödvändigheten för både historiker- och journalistskribenten att anpassa sig efter varandras metoder. Dessa förhållanden ger forskaren en uppfattning om hur avsändarna föreställer sig, inte bara populariserad historia, utan även vetenskaplig historia. Studier av populärhistoriska tidskrifter skulle därför kunna bidra till ökade insikter om hur vetenskaplighet uppfattas och konstrueras i medier.

Skribenterna tillämpar i många fall helt andra strategier än sådana som anknyter till historievetenskapen. Ibland träder de senare tillbaka till förmån för genealogiskt styrda strategier, såsom moralisering, viktimisering och nationalisering. Dessa processer har med historiekulturens politiska och estetiska dimensioner att göra. Ur ett kommersiellt perspektiv innebär de både en tillgång och en risk. Å ena sidan skapas en närhet till historien som kan väcka läsarnas intresse och engagemang. Å andra sidan kan dessa strategier ge upphov till negativa reaktioner hos läsare som föredrar sakliga och neutrala framställningar.

I *Populär Historia* är moraliserings- och viktimiseringsstrategierna mest framträdande i artiklar om världskrigen, kalla kriget, den leopoldska imperialismen och korstågen. Dessa konflikter är relativt väl förankrade i historiekulturella sammanhang, det vill säga – händelserna är kända för de flesta läsare. Det betyder att det, undantaget kalla kriget, råder någorlunda konsensus kring varför stridigheter utbröt och vilka som är att betrakta som offer och förövare. Det rör sig dessutom om konflikter som Sverige inte har varit direkt delaktig i. Moralisering och viktimisering utgör viktiga led i avsändarnas popularisering av historia. I dessa processer skapas en närhet till händelser och individer i det förflutna som inte kan frammanas genom de vetenskapliga strategierna. Moralisering och viktimisering handlar mindre

om att rekonstruera det förflutna och mer om att legitimera vissa handlingar, såsom att fördöma övergrepp eller ta ställning för det som anses vara historiens goda krafter. Artiklarna om svensk stormaktstid och brittisk imperialism utgör viktiga men svårförklarade undantag. Denna konfliktfyllda historia omgärdas av något som kan liknas vid ett mytiskt skimmer. Förklaringen till mytologiseringen måste sökas i ett vidare historiekulturellt sammanhang. *Populär Historias* skildringar av brittisk och svensk imperialism tycks vara influerad av andra historiekulturella artefakter på samma tema.

I *History Todays* historieskrivning framträder andra mönster. Moralisering och viktimisering är tydligast i artiklar om brittisk imperialism och första världskriget. Flera skribenter uttrycker kritik mot den brittiska statens agerande i dessa sammanhang. Det kan tyda på att den brittiska tidskriften utmanar övergripande historiekulturella normer, men det kan också tyda på motsatsen. Mycket talar för att den brittiska historiekulturen präglas av offentliga debatter och motstridiga uppfattningar om den nationella historien. Om detta stämmer blir moraliserings- och viktimiseringsstrategierna i *History Today* ett led i avsändarnas popularisering av historia. Historien görs publik genom att redaktionen anknyter till pågående diskussioner och andra historiekulturella yttringar i det brittiska samhället.

Nationalisering används av historiker och journalister i båda tidskrifterna och i liknande sammanhang, vilket tyder på att nationalisering kan ses som ett genretypiskt fenomen. Andra historiekulturella strategier, såsom europeisering och globalisering, är mindre framträdande i magasinen. Skribenterna anknyter följaktligen till historiekulturella processer som var dominerade under 1900-talets första hälft. De styrdes i hög grad av tankesystem som legitimerade nationen och nationella värden, vilket inte minst var synligt i skolans historieundervisning. Nationalisering av historia visar tillsammans med andra strategier, exempelvis verifiering, att tidskrifternas historieskrivning i mångt och mycket formas av äldre historiekulturella ideal. Följaktligen hör magasinen till de historieförmedlande produkter som speglar långlivade och trögrörliga, snarare än nyare och flyktigare, drag i en historiekultur. Detta ser jag som ett av komparationens intressantaste resultat, framförallt för att det väcker nya frågor: Hur länge kommer dessa strategier att vara gångbara? I vilken omfattning formar de andra populärhistoriska produkter? Hur förhåller sig producenter av populariserad historia generellt sett till historiekulturella förändringar?

History Todays skribenter använder i några fall en kombination av strategier som knappast leder till popularisering av historien. Verifierings- och revideringsstrategier används i metaartiklarna för att recensera äldre artiklar. Det rör sig om renodlade vetenskapliga historiebruk. Konkretion eller närhet till det förflutna, som är utmärkande för populariserad historia, saknas helt. Samtidigt utgör metaartiklarna

intressanta exempel på att kommersialisering av historia kan ske utan popularisering. Recensionerna av tidskriftens egna artiklar visar på en stabil självbild och seriös framtoning, vilket är viktiga komponenter i kommersiella sammanhang.

Slutligen vill jag poängtera att avsändarnas strategier måste kontextualiseras eftersom de är integrerade delar i en övergripande historiekultur. Strategierna synliggör alltså vilka delar av historiekulturen som tidskrifterna anknyter till. Som vi har sett finns det tydliga kopplingar till historievetenskapen. Magasinen kan givetvis även relateras till vidare populärhistoriska kontexter, men de inrymmer mycket som tidskrifterna inte kan kopplas samman med. Exempelvis uppmärksammar avsändarna sällan vardaglig, i betydelsen ”folklig” (”popular”), historia. Tidskrifterna innehåller istället ”den stora historien” om kända händelser och personer.[790] Denna typ av historia finner vi också i många museiutställningar, dokumentärfilmer och populärvetenskapliga böcker. Generellt sett har *Populär Historia* och *History Today* fler likheter med sådana historiekulturella artefakter än exempelvis släkt- och hembygdshistoria. Andra historiekulturella strategier, som moralisering och viktimisering, visar att tidskrifterna tar del i och upprätthåller offentliga minneskulturer. Detta är speciellt framträdande i artiklar om 1800-talets imperialism och de båda världskrigen. Minneskulturerna ter sig dock olika beroende på vilka kollektiva erfarenheter som de har formats av. Skillnaderna leder till ett par slutsatser som rör avhandlingens metodiska och teoretiska utgångspunkter.

Metodiska och teoretiska reflektioner

Undersökningen har visat att hänsyn måste tas till tidskrifternas nationella ursprung. I annat fall blir inte skillnaderna mellan produkterna begripliga. Textanalyserna lyfter fram flera olikheter mellan de brittiska och svenska skribenternas strategier, vilka kan härledas till brittisk och svensk historiekultur.

Samtidigt finns flera beröringspunkter mellan magasinen som kan hänföras till gränsskridande strukturer såsom genre och historievetenskap. När det gäller *History Today* måste även språket räknas hit. Engelskan skapar, till skillnad från svenskan, förutsättningar för en internationell läsekrets. En sådan bred mottagargrupp påverkar rimligen den brittiska redaktionens urvalsprinciper. Vidare antyder de processuella analyserna att *History Today* har varit inspirationskälla till den på 1990-talet nya *Populär Historia*. Om undersökningen hade begränsats till dessa resultat kunde tidskrifterna ha beskrivits som ett slags transnationella produkter.

Föreliggande avhandling har visat att en sådan slutsats behöver problematiseras. Även om komparationen har lyft fram en del likheter mellan *Populär Historia* och

790 Jämför Malcolm Smith 2000, s. 5–6.

History Today har jag svårt att se dessa som resultat av en interaktion mellan tidskrifterna, undantaget en möjlig lärprocess under *Populär Historias* tidiga utgivningsperiod. De analogier som finns kan likväl bero på interaktioner mellan tidskrifterna och nationsövergripande historiekulturella och mediala strukturer.

En annan slutsats rör den historiekulturella kommunikationssituation som tidskrifterna ingår i. Likväl som mottagarna kan avsändarna inte betraktas som en homogen grupp. Tidskrifterna formas av redaktionernas målsättningar, skribenternas yrkesbakgrunder och historiesyn samt läsarnas reaktioner. I vissa fall sammanfaller inte parternas intressen. Det gör populärhistoriska magasin till mycket sammansatta historiekulturella produkter, och därmed till viktiga undersökningsobjekt för forskare som vill studera hur olika gruppers behov och intresse av historia samverkar i en och samma artefakt.

Nästa slutsats rör historiekultur som analytiskt begrepp. I likhet med många andra historiedidaktiker har jag tolkat historiekultur som ett kommunikativt fenomen som inbegriper både produktion och konsumtion av historia. Framförallt har jag uppmärksammat den förra aspekten i analyser av redaktörers och skribenters historiekulturella strategier och historiebruk. Det betyder att tidskrifterna i huvudsak har förståtts som produkter av avsändarnas intentioner och behov och mindre som resultat av övergripande historiekulturella normer. Denna insnävning har metodologiska orsaker. Jag har kunnat spåra avsändarnas strategier och historiebruk i texterna med hjälp av analysverktygen. Däremot har jag mestadels bara kunnat föra hypotetiska resonemang kring vilka historiekulturella mönster som tidskrifterna ingår i och formas av. Detta är ett vetenskapligt dilemma eftersom historiekulturella produkter bör förstås i relation till övergripande kontexter. Den begränsade kontextualiseringen beror främst på att de strukturella analyserna har inriktats mot genren och de redaktionella villkoren för historieförmedlingen. Ännu ett skäl är att det saknas ett större forskningsläge om aktuell brittisk historiekultur. Ett tredje skäl är att min forskningsuppgift inte har varit att utföra en systematisk undersökning av brittisk och svensk historiekultur, även om en sådan säkert hade berikat förklaringarna till avsändarnas ämnesval och tolkningar. Möjligen är det en extra stor utmaning att kontextualisera populariserad historia, eftersom den kan relateras till så många olika sammanhang – kommersiella, mediala och populärkulturella.

Ytterligare en utmaning har varit att operationalisera historiekulturbegreppet i den empiriska undersökningen. Jag valde att utgå från tre perspektiv: process, struktur och funktion. På en analytisk nivå är de relativt enkla att hålla isär. De beskriver hur historiekulturella produkter och företeelser kan förstås diakront, synkront och funktionellt. Undersökningen visar dock flertal prov på att perspektiven glider in i varandra när forskaren möter det empiriska materialet. I de processuella analyserna

behöver exempelvis avsändarnas intentioner kompletteras med strukturella faktorer, såsom villkoren för historieförmedlingen. I annat fall är det svårt att förstå förmedlarnas strategier. Det empiriska kapitel som behandlar historiens funktioner i tidskrifterna innehåller ett stort mått av processuella inslag, eftersom skribenternas strategier är ett led i deras historiebruk. Detta har gjort att jag har gjort upprepade reservationer i den empiriska undersökningen. Samtidigt bjuder perspektivens sammanflätningar på många analysmöjligheter och infallsvinklar. Somliga kan säkert se detta som ett tecken på bristande stringens. Andra kan se det som ett försök att skapa en större förståelse för en komplex företeelse.

En studie som denna är alltså förenad med olika typer av gränsdragningsproblem som måste synliggöras och hanteras av forskaren. En av mina slutsatser är att det krävs fler övergripande begrepp än historiekultur för att knyta samman mångfalden av resultat. I föreliggande avhandling utgörs det av genren.

Genren – en förening av populärt och impopulärt

Tidskriftsgenren är ett traditionellt medium med rötter i 1800-talet. I ljuset av detta har historikern Susanne Popp ställt den berättigade frågan varför populärhistoriska tidskrifter inte med tiden har blivit utkonkurrerade av den audiovisuella och digitaliserade historieförmedlingen.[791] När magasinen jämförs med genrer som film och dataspel, vars utbud är mycket större och mer tillgängligt, väcker det viss förundran över det växande tidskriftsutbudet. Popp ger inga förklaringar till detta fenomen. Det tror jag delvis beror på att ingen har gjort några allvarliga försök att definiera den populärhistoriska tidskriftsgenren.

I denna avhandling har genrebegreppet inte använts som ett analysverktyg utan som en relativt odefinierad kontext. Syftet med en sådan utgångspunkt har varit att låta analyserna av magasinen visa på genretypiska drag. Detta har varit en utmanande uppgift. Genrer är amorfa fenomen som förändras i relation till tid, plats och kulturell och samhällelig kontext. Speciellt snabbrörliga och variationsrika är genrer inom populärkulturen. Många forskare undviker därför att precisera vad som utmärker ”det populära” eller, som här, formen för populärhistoriska produkter. Ett sådant förhållningssätt är sällan fruktbart. Genren påverkar både avsändarens och mottagarens förförståelse av exempelvis en roman, film eller tidskrift. Om dessa produkter ska fylla sin funktion kan de inte se ut hur som helst. Det betyder att genren måste inkluderas i analysen om man vill förstå hur popularisering av historia går till. I detta avseende stödjer jag mig på historikern David Harlan som menar att för varje form av historieförmedling skapas specifika regler för vilken historia som

791 Susanne Popp 2015, s. 41–42.

ska belysas och hur den ska hanteras.[792]

Utifrån ett sådant synsätt är genren inte en tänkbar, utan snarare en nödvändig, faktor att ta hänsyn till i alla undersökningar av historieförmedling. Risken är annars att vi använder analytiska utgångspunkter som inte är anpassade efter den specifika genren och därmed inte heller för det historiska innehållet.

***

Populärhistorisk tidskrift. Dessa två ord bär på tre led som styr genrebeskrivningen: ”populär” alternativt ”popular”, ”historia” och slutligen ”tidskrift” som implicit inrymmer ”det journalistiska”. Vi börjar med det senare begreppet.

Populär Historia och *History Today* är journalistiska produkter: de produceras av journalister och andra mediearbetare på tidskriftsredaktioner. Det finns även en mängd historiker bland skribenterna, men de ingår inte i det dagliga redaktionsarbetet. Deras uppdrag är istället att mer eller mindre regelbundet författa artiklar som före publicering granskas och redigeras av journalister. Det journalistiska inflytandet över form och innehåll kan alltså inte ignoreras. Ett tydligt exempel på journalistikens inverkan är likheten med andra tidskriftsgenrer, som bildtidningar. Tillgången till bilder är många gånger avgörande för *Populär Historias* och *History Todays* innehåll och form. Bilderna förmedlar i de flesta fall andra berättelser än dem som finns i texterna, vilket tyder på att bilderna har en självständig ställning i tidskrifterna. Texterna präglas också av journalistiken. Båda tidskrifterna uppmärksammar exempelvis olika minnesår och jubileer. Detta är förvisso etablerade historiekulturella fenomen, men de kan också förstås som ett sätt att förse historien med nyhetsvärde. Historien annonseras som en nyhet likt i vilken dagstidning som helst: ”Det är idag 100 år sedan…”. ”Idag” blir nyheten vars värde ligger i att något hände för exakt ett hundra år sedan. Detta kan väcka nyfikenhet och engagemang hos läsaren. Tidskrifternas aktörsorienterade historieskrivning fyller liknande funktioner eftersom den lämnar plats åt unika individer och händelser. Angreppssättet känns igen från reportage i dags- och veckotidningar.

Som framgår finns flera likheter mellan mediala, journalistiska och historiekulturella strategier. Jag väljer emellertid att hålla isär dem för att markera genrens särdrag. Om ”det journalistiska” är ett av dem, är ett annat att ”det journalistiska” aldrig uppmärksammas av avsändarna. Deras fokus ligger istället på ”det historiska”, i betydelse ”historievetenskap”, som har en stark ställning hos redaktörer, skribenter

792 David Harlan 2007, s. 121.

och läsare.

Generellt sett innebär historia i tidskriftsformat modifierade, företrädesvis äldre, former av vetenskaplig historieskrivning som förmedlas av historiker eller journalister med historia som specialitet. Tidskrifterna förmedlar inte sådan historia som produceras av lekmän, exempelvis släkt- och upplevelsehistoria. Här blottläggs ett gap mellan ”populär”, i förståelsen ”folklig”, och ”historia”, i förståelsen ”vetenskaplig”. De flesta kulturforskare definierar ”det populära” som ett reciprokt fenomen som skapas i möten mellan avsändarnas och mottagarnas preferenser för, i det här fallet, historia.[793] Intressant nog är detta inte redaktörernas och skribenternas idé om ”det populära”. För dem handlar det om att förmedla historia som påminner om vetenskaplig historieskrivning till ett i viss mån passivt mottagarled. ”Det journalistiska” eller ”det populära” kan äventyra den vetenskapliga framtoningen. Man kan säga att ”det populära”, är impopulärt hos användarna. I min mening är dock både ”det journalistiska” och ”det populära”, i bemärkelse ”det reciproka”, utmärkande för genren.

Denna undersökning har endast uppmärksammat två produkter av samma slag. Ändå har det varit svårt att precisera både ”det populärhistoriska” och genren. Det har dock varit möjligt att identifiera några generella drag. Den populärhistoriska tidskriftsgenren utmärks av:

- Implicita influenser från journalistiken.
- Explicita influenser från historievetenskapen eller föreställningar om denna.
- En specifik förståelse för det populära som något som har med bildning och, i viss mån, underhållning, men inte med det folkliga, att göra.
- Trögrörlighet.

Dessa kännetecken visar att tidskrifterna formas av nationellt överlappande historie- och mediekulturer. En stark förenade faktor är deras stabila karaktär. Magasinen uppvisar också många särskiljande drag som bäst förstås utifrån nationella kontexter. Det gör *Populär Historia* och *History Today* till hybrida historiekulturella fenomen, likt två sidor av samma mynt.

Slutligen – en diskussion om svensk och brittisk historiekultur

Populär Historia och *History Today* förenas, som vi har sett, av flera olika faktorer. Samtidigt är skillnaderna många med tanke på att tidskrifterna tillhör samma genre. Därför tillåter jag mig så här i slutet av avhandlingen att resonera kring möjliga orsaker till olikheterna.

I detta kapitel har jag förvisso redogjort för flera anledningar, men de har fram-

793 Se exempelvis Sylvia Paletschek 2011, s. 4.

förallt gällt interna omständigheter. Intervjuerna med chefredaktörerna har visat att de brittiska producenterna styrs mindre av kommersialiserade och mer akademiska intressen än de svenska. Ambitionen att förse läsarna med nya kunskaper är vägledande för de brittiska producenterna, medan ett kunskapsförmedlande och underhållande syfte utmärker de svenska producenterna. *Populär Historia* kan också sägas vara mer populariserad i betydelsen att läsarna på olika sätt involveras i tidskriften. Detta har inte kunnat utläsas i *History Today*. Frågan är hur dessa resultat kan relateras till skillnader mellan de två nationella historiekulturerna. Den centrala frågan rör egentligen graden av vetenskaplighet i de båda magasinen – varför finns ingen tidskrift lik *History Today* i Sverige? Saknas en historiekulturell grogrund för ett sådant magasin?[794]

”Where is the academic rigour in our popular versions of history?” undrar journalisten Alastair Harper i en krönika i *The Guardian*.[795] Harper återger en pågående debatt bland populärhistoriker som klagar över den dåliga kvaliteten på nyutgivna populärhistoriska böcker. Samma ämnen tycks florera år ut och år in: det brittiska imperiet, kungar, drottningar och kända politiker. Skribenten skyller den sjunkande kvaliteten på dagens publik som önskar lättsmält litteratur med nostalgiska förtecken. När historiker som Eric Hobsbawm och A. J. P. Taylor var verksamma som populärhistoriker, utmanades läsare på ett annat sätt. ”They were successful historical writers who fed their willing readership strong meat.”[796] Det intressanta med krönikan är inte i sig klagomålen, utan vem som framför dem. Populärhistorikerna, det vill säga till övervägande del journalister och författare, är missnöjda med populärhistorien. Några vill till och med instifta en myndighet som skiljer agnarna från vetet i den strida strömmen av bokutgivningar. Ett sådant förslag ligger nära den idé som styr brittiska *History & Policy*. Organisationen leds av historiker vars syfte är att förse journalister och politiker med beslutsunderlag som kan förhindra att misstag i historien upprepas idag.[797]

Både ämnet för Harpers krönika och *History & Policy* visar på historias publika roll i Storbritannien, men de visar också på ett annat intressant fenomen, nämligen att historia diskuteras utifrån kvalitativa grunder av både journalister och historiker. Historikern Scott Anthony menar att det alls inte är ovanligt att brittiska historiker verkar som journalister och vice versa. Ett antal historiker skriver för de större dags-

794 Frågan om varför det inte finns tidskrifter likt *Populär Historia* i Storbritannien är inte berättigad eftersom det faktiskt finns ett par stycken, bland annat *BBC History Magazine*.

795 Alastair Harper 2008-08-26. Debatten fortsatte, se John Gallagher ”From PhD to BBC: are academic historians too hungry for fame?”, *The Guardian* 2012-07-12.

796 Alastair Harper 2008-08-26. För en annan och mer kritisk syn på Eric Hobsbawm i den brittiska offentligheten, se Nigel Jones 2012-04-13.

797 http://www.historyandpolicy.org, 2016-05-25.

tidningarna och ett antal journalister kröner sin karriär med bokutgivningar om historia.[798] Dessa exempel illustrerar ett par specifika drag i den brittiska historiekulturen.

Det finns en lång tradition bland brittiska historiker att intressera sig för populariserad historieförmedling. Även om Harper ser en viss tillbakagång visar hans artikel att vetenskaplig historia fortfarande är nära sammankopplad med populariserad historia, oavsett om förmedlarna är journalister eller historiker. I Sverige har historikerna inte haft samma offentliga roll under stora delar av 1900-talet. Först i början på 1990-talet märktes en förändring i kölvattnet av Berlinmurens fall 1989. Historiker bjöds in till tv- och radioredaktioner för att förklara bakgrunden till de omvälvande processerna. Närvaron märktes även inom andra fält. Peter Englund gav under 1990-talet ut ett par böcker om den svenska stormaktstiden, som blev storsäljare. Därefter har fler historiker, bland andra Dick Harrison, Lars Ericson Wolke och Bo Eriksson, verkat i populärhistoriska sammanhang. Deras insatser tycks ändå inte ha lett till något riktigt genomslag i Sverige för historia som populärvetenskapligt ämne. En annan skillnad mellan den brittiska och svenska historiekulturen är att den förra tycks präglas av ett annat debattklimat än den senare. Mycket sällan för exempelvis populärhistoriker debatter i media om kvaliteten i deras historieförmedling. Kritik mot bristande vetenskaplighet förekommer, men den framförs vanligen av fackhistoriker som sällan skriver för en bredare publik.

Om vi relaterar dessa historiekulturella förutsättningar till *History Todays* och *Populär Historias* olika karaktärsdrag får vi några tänkbara svar på frågan om varför tidskrifterna skiljer sig åt. Den vetenskapliga och den populariserade historieskrivningen tycks ha större beröring med varandra i Storbritannien än i Sverige. Det går inte att belägga ett sådant påstående med stöd av enstaka debattinlägg, men flertalet artiklar i *History Today* uttrycker samma tendenser. Man kan också söka sig tillbaka till tidskrifternas första utgivningsår för att söka svar på frågan om olikheterna i brittisk och svensk historiekultur.

Vi har tidigare sett att Winston Churchill hade viss betydelse för *History Todays* grundande 1951, men hans intresse för historia inskränktes inte till tidskriften. Två år senare, 1953, tilldelades han Nobelpriset i litteratur för sina historiska verk och sin retoriska förmåga. Priset blev omdiskuterat. Vissa menade att det snarare belönande Churchill som politiker än som författare. Andra såg priset som ett slags ursäkt för Sveriges eftergifter mot Nazityskland under andra världskriget.[799] Oavsett Nobelpriset och skälen därtill vittnar den brittiska premiärministerns bokproduktion om ett stort och brett intresse för historia och om en vilja att förmedla historia till allmän-

798 Scott Anthony 2015, s. 73–78.

799 Svante Nordin 2013, s. 424–425, 429.

heten, vilket bland annat resulterade i en ny populärhistorisk tidskrift.

Sveriges statsminister vid denna tid, Tage Erlander, var vetenskapligt intresserad och gjorde, precis som Churchill, insatser för folkbildningen genom sitt arbete på *Svensk uppslagsbok* på 1930-talet. Under Erlanders tid som statsminister gjordes dock inga specifika satsningar för att öka allmänhetens historiekunskaper. Det svenska folkhemmet präglades till stor del av ett modernitetsideal som gav litet utrymme åt historia i offentliga, framförallt i politiska, sammanhang. Man kan tänka sig att dessa omständigheter inte skapade någon större efterfrågan på en tidskrift som *History Today*. Möjligen är den här typen av historiekulturella produkter inte heller anpassad efter de jämlikhets- och bildningsideal som rådde i 1950-talets svenska folkhem. Demokratifostran ersatte medborgarfostran som en viktig del av historieämnet efter de stora skolutredningarna på 1940-talet.[800] Tidskrifter som *History Today* och *Populär Historia* har sällan förmedlat ”history from below”. Allt sedan starten kännetecknas de av ”history from above” med fokus på de stora händelserna och de kända karaktärerna. Magasinen bygger också till viss del på en nedsippringsidé, enligt vilken vetenskaplig kunskap sprids till allmänheten. En sådan kunskapssyn kan ha uppfattats som problematisk i ett svenskt samhälle präglat av jämställdhet och pragmatism.

Dessa historiekulturella skillnader mellan Sverige och Storbritannien är några av flera resultat som har framkommit på grund av avhandlingens komparativa perspektiv. Ett annat är att popularisering av historia kan ske på flera sätt inom samma genre. Den brittiska tidskriftens mer vetenskapliga karaktär visade att popularisering och professionalisering av historia är två historiekulturella strategier som kan befinna sig nära varandra. Jag noterade den vetenskapliga historieskrivningens betydelse för *Populär Historia* i licentiatuppsatsen, men arten och relationen till den nationella historiekulturen blev tydligare genom jämförelserna med *History Today*. Med Jürgen Kockas terminologi kan dessa resultat sammankopplas med den komparativa metodens heuristiska mål – nya frågor väcks när ett fenomen ställs mot en annat, och svaren leder till revidering av tidigare kunskap. En förutsättning för att det heuristiska målet kunde uppnås var de jämförande beskrivningarna av tidskrifternas historieförmedling. De resulterade i att vissa drag i *Populär Historia* nu kan tolkas som specifika för den svenska tidskriften, främst dess läsartillvända stil och underhållande inslag. Det är mindre utmärkande för *History Today*. Däremot kan båda tidskrifterna beskrivas som nationellt orienterade. Likheterna och skillnaderna mellan magasinen väcker frågor som har med komparationens analytiska mål att göra, det vill säga orsaksorienterade frågor och svar. De senare har sökts i övergripande historiekulturella kontexter men även i genrens utformning. En intressant

800 Ulf Zander 2001, s. 328–330.

slutsats är att genren präglas av en stabilitet som är ovanlig för medier inom populärkulturen. Komparationens paradigmatiska mål anknyter framförallt till avhandlingens fjärde frågeställning: Vad kan en analys av *History Today* och brittisk historiekultur tillföra en analys av *Populär Historia* och svensk historiekultur och vice versa? Frågan har lett till en viss omtolkning av kommersiell och populariserad historia såsom den är beskriven i licentiatuppsatsen. I den konstaterade jag att argumenterande och problematiserande framställningar inte är utmärkande för det kommersiella historiebruket. Analyserna av *History Today* har visat att denna föreställning måste omprövas. Den historia som vänder sig till en bredare publik är än mer komplex och möjligen mer nationellt präglad än vad jag tidigare beskrivit den som.

Slutligen – trots dessa skillnader förenas *Populär Historia* och *History Today* i en betydelsefull aspekt; de är inga dagsländor utan två etablerade aktörer på en historiekulturell arena i ständig förändring. Dessa tryckta medier har varit tämligen opåverkade av andra medier. Magasinens innehåll och form har, som vi har sett, inte genomgått några genomgripande förändringar de senaste tjugo åren. Deras bekanta form och innehåll lockar konsumenter som vill närma sig historien på sätt som känns igen från andra sammanhang. Kanske har vi här svaret på frågan om *History Todays* och *Populär Historias* långlivade popularitet.

Förslag till framtida studier

Avhandlingens resultat ger några uppslag till fortsatta studier. Det första bygger på en jämförelse mellan populärhistoriska och historievetenskapliga tidskrifter. De vetenskapliga historiebrukens betydande ställning i *Populär Historia* och *History Today* väcker fler frågor om hur vetenskaplig och populariserad historia interagerar och påverkar varandra. Kan exempelvis den historievetenskapliga tidskriften *Scandias* satsningar på poddradio tolkas som en inverkan från populärhistorien? Var går då gränsen mellan det populära och vetenskapliga i vetenskapliga produktioner? Vad kan den populariserade historieförmedlingen tillföra den vetenskapliga historieskrivningen? I dessa frågor är perspektivet det omvända i jämförelse med föreliggande avhandling, i vilken jag undersöker den vetenskapliga historiens inverkan på populärhistorien. Jag har svårt att föreställa mig att denna process är enkelriktad. Mycket tyder på en ömsesidig påverkan, men än så länge vet vi inte mycket om graden och omfattningen. Fler undersökningar behövs för att utröna vilka genrer som inbjuder till samverkan mellan popularisering och professionalisering av historia. Ett rimligt antagande är att olika former av digitalisering skulle få stor betydelse i en sådan studie.

Det andra uppslaget bottnar i en kvarvarande fråga om skillnaderna i den brittiska och svenska historiekulturen. Mer specifikt handlar den om *Populär Historias* med tiden ökade popularisering och minskade historievetenskapliga professionalisering. Processen blir särskilt intressant när den relateras till den flod av nya svenska populärhistoriska magasin som började ges ut kring 2005. Historia förmedlas här med ett tydligt underhållande syfte, och *Populär Historia* slår in på samma väg. Utvecklingen är svår att tolka på annat sätt än att populärhistoriska tidskrifter med vetenskapsprofil inte är konkurrenskraftiga i Sverige. Snarare behövs många olika produkter som, något tillspetsat, förmedlar samma historia, men konkurrensfrågan tycks vara mer komplex än så. I Storbritannien finns fler varianter av populärhistoriska tidskrifter. Samtidigt ska vi komma ihåg att *History Today* har färre läsare, i alla fall av pappersutgåvan, än storsäljare som *BBC History Magazine* och *History Revealed Magazine*. Varför anpassas då inte *History Today* på samma sätt som *Populär Historia*? Denna fråga, tror jag, besvaras bäst genom en mer övergripande kompa-

rativ studie av svensk och brittisk historiekultur vari avhandlingens resultat kan bilda utgångspunkt.

Det tredje förslaget är av mer teoretisk art. I svensk historiekulturell forskning saknas en etablerad begreppsapparat för populariserad historieförmedling. Vad är exempelvis skillnaderna mellan populärhistoria och populär historia? Denna avhandling har påbörjat en diskussion om koncepten, men mycket mer behöver tillföras. Jag har hittills förstått populärhistoria som ett folkligt fenomen, exempelvis sådan historia som förmedlas inom släkt- och hembygdsforskning eller vid Medeltidsveckan på Gotland. Dessa aktiviteter rymmer ett slags frigörande element som påminner om 1970-talets ”gräv där du står-rörelse”-historia skapad av och för lekmän och inte av och för auktoriteter. Populär historia är svårare att definiera, men begreppet inrymmer inte det folkliga perspektiv som kännetecknar populärhistoria. Snarare står begreppet populär historia för den historia som till innehåll och form är minst ifrågasatt i en historiekultur. Jag syftar på sådan historia som vi är mest vana vid att möta exempelvis i skolan, dokumentärfilmer och populärhistoriska tidskrifter. Man kan säga att det finns en maktdimension i begreppet populär historia, eftersom det beskriver vilken historia som dominerar i en historiekultur. Rätt använt kan det även nyttas för att synliggöra den historia som sällan eller aldrig uppmärksammas. En hel del arbete kvarstår dock för att avgöra om ”populärhistoria” och ”populär historia” kan användas som vetenskapliga och analytiska begrepp. För detta krävs studier som inbegriper flera genrer och förmedlingssätt.

I linje med ovanstående förslag vill jag avslutningsvis diskutera demokratiseringen av historia i offentligheten. Den tid är förbi då historikerna hade monopol på historieförmedlingen. Allt fler yrkes- och samhällsgrupper förmedlar historia för en historieintresserad allmänhet. Om detta ska tolkas som ett tecken på en demokratisering av historia blir det problematiskt att involvera den kommersiella historieförmedlingen. Även om konsumenterna kan tillskrivas visst inflytande över hur historia skildras på film eller i populärhistoriska tidskrifter och böcker, har producenterna och författarna till syvende och sist makten över sina alster. Samtidigt, i den digitala erans tidevarv, har möjligheterna blivit allt fler för de som vill skriva historia att nå ut till en stor publik. Frågan kvarstår: vad innebär egentligen demokratisering av historieförmedlingen?

Summary

Historiography from the Editorial Office. A Comparative Analysis of Populär Historia *and* History Today.

Popular history magazines are widespread and well established historical products around the world. Consequently these magazines are important features of national and international historical cultures. In spite of this, researchers of popular and public history rarely show any interest in these kinds of periodicals. Instead most studies on popular history focus on history on film, in computer games, literature or museums. Accordingly our knowledge of the historiography and the process of popularizing the past in history magazines is negligible. I believe it is important to learn more about these products, not least because they reach a considerable number of people and as a consequence influence or interact with their perception of history. So what happens with history when it ends up in popular history magazines?

This thesis examines how history is presented in two established popular history magazines in Sweden and Great Britain – *Populär Historia* and *History Today*. The overall aim is to analyse how the writers and editors adapt the historiography to popular historical and medial contexts. In the process of popularizing history, the scientific historiography is of particular interest, as well as the form of the genre.

A comparative method, inspired by a model of Jürgen Kocka, has been applied. The method emphasizes the importance of a systematic comparison between historical processes or objects. According to this model the comparison must be clarified in the aim and questions of the study.

The questions of the thesis are:

- What characterises the historiography of *History Today* and *Popular Historia* in the period 1990–2012? What do the magazines have in common, and what is different about them?
- Which conditions are the editors and writers subject to? How, and to what extent, do the editors and writers relate to contemporary contexts?
- How can the genre be described?
- Is the scientific use of history, in different forms, as noticeable in the historiography of *History Today* as in *Populär Historia*? If so, how can the relationship between

scientific and popularized historiography be interpreted at a more general historical cultural level?

- What does an analysis of *History Today* and the British historical culture contribute to an analysis of the *Populär Historia* and Swedish historical culture, and vice versa?

The empirical material consists of magazine articles on the history of imperialism and war along with a number of editorial texts and interviews. The material has been analysed on the basis of historical cultural theory, mainly inspired by the historians Jörn Rüsen and Klas-Göran Karlsson, with a particular focus on the writer's and editor's strategies and uses of history. In broader terms, a historical cultural approach means that history is to be understood as a product of communication between different parts in a society or in a narrower context. Consequently the empirical analysis does not only focus on the content and form of the texts but also on the different kinds of context, which in different ways interact with the magazines. Concepts of historical cultural strategies are used to describe how writers and editors arrange the past in order to adjust it to the commercialised context and the magazine genre. The analysis of the writer's and editor's uses of history is based on two typologies, which describe the author's intentions and the functions of history in the magazines. These results are related to wider historical cultural and medial contexts.

The empirical analysis is presented in three chapters. The first examines Swedish and British editors' strategies for popularizing the past, as well as the commercialised contexts of the magazines. The producers use fairly similar principles of selection. Both magazines are characterized by wide-ranging content and rich pictorial illustrations. It seems that these methods of popularizing history have been considered successful for a long time. Now and then the editors change the layout of the magazines, and introduce new forms of communication as new media technologies appear. These changes contrast strongly with the historiography of the magazines, which is more consistent over time. Further, I noticed some important differences in the editors' perception of history. The British editors suggest that history is a divisive and constantly changing subject. In addition to informing about history, their aim is to challenge the reader's views of the past. The latter intention is difficult to find in the Swedish material, even though early issues of *Populär Historia*, from the late twentieth century, contain several forums for historians and other academics to debate current issues and new history research. The academic character of these early editions could be interpreted as a result of a learning process, in which the older British magazine served as a source of inspiration. However, after a few years there seems to be less interaction. In the early 00s, similarities between the magazines are more difficult to detect as *Populär Historia* becomes more popularized and

less academic. Despite these differences, in an editorial perspective the popularizing process of history seems pretty much to be the same in *Populär Historia* and *History Today*.

In the second and third empirical chapter, I compare the writers' strategies and uses of history in a number of articles on the history of imperialism and the history of war. The aim is to find out how the writers adjust the historiography to the genre and contemporary contexts, for example historical cultural changes and current societal issues. Of particular interest is the interaction between academic and popularized historiography, since some of the writers are historians and some are journalists. The genre is also an important factor to consider, since these magazines include both journalistic and historical cultural elements. I am using the results of the text analysis to describe the character of the genre.

All Swedish and British authors seek to provide their readers with historical knowledge. Every article is based on a genetic perspective, which means that the writer explains historical events and processes in a prospective mode. Very few writers use a genealogical perspective, namely to explain history from a contemporary point of view. For example, the past is not understood as an existential dimension of human life, but as a cognitive subject and a result of history research. In this case it means that temporal connections between past and present are quite rare, especially in *History Today*. When current issues are mentioned they often serve as an introduction to, or a justification for, the subject of an article. Memorial days and different kinds of anniversaries are common contemporary references to the past.

Earlier we have noticed that Swedish and British editors use similar strategies for popularizing history. However, this does not always apply to Swedish and British writers, which means that the articles as such are of great importance if one wants to understand how the past is popularized in the different kinds of history magazines. For example, the articles in *History Today* are more specialised and defined than those of *Populär Historia*. There are also distinct examples of argumentative elements in the *History Today* articles on British imperialism and also in the reviews of articles in earlier editions. An interesting feature is that the authors often problematize other researchers' arguments and interpretations, but not their own explanations. Although *History Today* in many cases is a complex product, in this respect it demonstrates a more simplified feature. The writers of *Populär Historia* seldom or never refer to other researchers, so the rectilinearity is even more noticeable in the Swedish magazine.

These differences between *Populär Historia* and *History Today* are mainly due to the writers' approaches to scientific use of history. The modern scientific use of history, which is characterized by problematizations and complex explanations, is

more common in *History Today* than in *Populär Historia*. The latter illustrates instead examples of the traditional scientific use of history. In other words, the Swedish articles can be described as a kind of descriptive synthesis of what happened in the past.

Other differences are noticed in the writers' versions of the history of national imperialism. British writers use strategies such as moralisation and normalisation when they convey the history of British imperialism. This aspect of national history is interpreted very differently by different authors in *History Today*. Some are very critical of the imperial state and leaders, while others accept the idea that the imperial period is a normal stage in the process of national pasts. In *Populär Historia*, the situation is quite the opposite since the history of the Swedish Empire, in the 17th and 18th centuries, and the British Empire as well, are seen as exotic and almost mythical periods. The articles contain very few examples of criticism and reflections on what imperialism meant for the people who were under repression. In Jörn Rüsen's terminology, the Swedish writers anonymize and mythologize the history of imperialism. These features indicate that the Swedish magazine has a more evident entertaining and popular profile than the British magazine, but in a wider perspective *Populär Historia* does not depict the history of imperialism very differently from other popular historical artefacts, such as TV-series or museum exhibitions on the same subjects.

Despite these differences some similarities are also notable. Nationalizing the past – introducing national perspectives in an international context – is a strategy used by both Swedish and British writers. In these cases Sweden or Great Britain acts as a contrast to another nation's action or values. The nationalizing strategy is a typical feature in a commercialised use of history. It is possible that these national aspects generate a sort of cultural and geographical proximity to the reader, who is supposed to find the subject in question important and interesting. Of course, this would not concern all readers. Rather it should be seen as a conscious strategy among the producers to attract readers. It could also be related to a wider context, for example Swedish and British self-images and other aspects of national historical cultures.

A significant feature in both magazines is the plentiful illustrations. It is quite obvious that the pictures contribute with perspectives that are not represented in the body texts. The imbalance between the narratives of the body texts and the pictures is an interesting phenomenon, since it indicates that several persons are involved in the popularizing process of history. It is clear that these contributors do not always have the same perception of the historical subject or the aim of the article. However, occasionally the differences are caused by limited access to fine and adequate imagery. This means that art directors sometimes have to choose pictures

with a much looser connection to the subject of an article. Such conditions remind us that the magazines are mainly produced in a media context.

If we compare the societal contexts of *Populär Historia* and *History Today* we find several similarities. Both magazines were established during periods of significant changes in European society, namely the beginning and end of the Cold War. Such pervasive processes in many cases give rise to fundamental questions about the national past in relation to an international context. It might be said that disturbing elements in present-day society often evoke or increase people's need for and interest in history. In this perspective the magazines could be perceived as a response to those needs.

An important difference between Swedish and British historical culture lies in the historian's role in public society. There is a long tradition, since Edward Gibbon's days in 18th century, among British historians to present history for a wider audience. It means that there is a close connection between academic and popular history in British society. The Swedish historian has not had a significant public role through such a long period of time as hers or his British counterpart. Not until the early 1990s was there a change, perhaps due to the fall of the Berlin Wall. Swedish historians were invited to television and radio newsrooms to explain the background of the ground-breaking processes. The historian's presence was also noticeable in other fields. For example, Peter Englund published in the 1990s a couple of novels on the Swedish Empire, which became bestsellers. Despite these efforts, history as an academic topic has still not had the same impact in public contexts as in Great Britain. Perhaps this difference can partly explain some of the dissimilarities between *Populär Historia* and *History Today*.

The development of the magazines is not only connected to historical cultural aspects, but also to new media forms, such as television in the early 1950s and digitalisation in the early 1990s. These changes had unexpected consequences on how history is communicated and consumed. Since the 1990s we have witnessed a growing magazine market. *Populär Historia*, which was first published in 1991, has probably benefited most from this development, although the expansion in the number of magazines has also meant fierce competition. *History Today's* term of publishing started in 1951. Since the British magazine has been established for much longer, it has presumably been more exposed to economic fluctuations.

The commercial environment is handled in different ways by Swedish and British editors. The latter express an ambition not to be guided by commercial conditions and trends in the field of popular history. This declaration must however be problematized. If we draw attention to the writers of the articles, several have written books on the same historical topics covered in their magazine articles. These circum-

stances do not only benefit the writers but also the magazine. By engaging well-known and reputable authors the editor creates an up-market and high profile magazine. This strategy underlines that *History Today* is a more commercialized product than the editor claims. The editors of *Populär Historia* identify more closely with the publisher, readers and popularized context. For example, the subheading "the leading historical magazine of Sweden", tells us that the magazine is part of a larger context, in which there is a battle for consumers' favour. *History Today's* subheading has a different message: "what happened then matters now". The commercial implication is not that clear. Instead it signals an explicit view of history.

Numerous Swedish and British articles can also be contextualized by other popular historical productions which convey the same topics. In several cases the authors and editors refer explicitly to various television series, books and film on history. Usually on these occasions writers and editors are quite critical towards these kinds of historical cultural artefacts. Despite this scepticism, other historical cultural products and activities seem to have a major impact on the editorial's choice of subject.

To summarize, the comparison has highlighted three significant results:

- Swedish and British editors use quite similar strategies. This suggests that the intentions and conditions of popularized history in magazine format are not nationally determined. Despite these similarities, *Populär Historia* and *History Today* are of relatively different character.
- Swedish and British writers use in several cases different historical cultural strategies when writing about similar historical themes or events. Thus the similarities in the production part of the historical cultural communication chain are not that obvious if one focuses on the authors' strategies, which suggests that this part of the communication chain is essential for the characters of the magazines.
- *Populär Historia* and *History Today* are in most aspects surrounded by similar media and historical cultural contexts. Some differences between the magazines are, however, more specifically derived from Swedish and British historical cultures. Accordingly, both national and transnational aspects must be considered when analysing popular history magazines.

The common features of *Populär Historia* and *History Today* are therefore mainly identified on an editorial and a contextual level, but less on a textual stage.

A final point is the question of genre. The description of genre is based on four aspects. Firstly, the popularized historiography in *Populär Historia* and *History Today* is characterised by modified, sometimes older, forms of academic historiography, presented by historians or journalists with history as a specialty. The genre is thereby distinguished by a close connection to academic history, but not to history produced by laymen, such as genealogy or local history. Secondly, the popularized

historiography in the magazine can also be related to journalistic writing. This is for example notable in the large number of pictures in the articles and in cases when the past is presented as news. These features are much less reminiscent of academic historiography than of journalistic writing and products. Thirdly, the journalistic and popularized aspects of the magazine's historiography are not articulated by the editors in the same way as the academic aspects. This could mean that "the popular" in some way is regarded as "unpopular" by the producers of the magazines. Fourthly and finally, the genre seems to be quite consistent. These media products have not undergone any radical changes during the last twenty years. In times of social instability, the magazines might attract a lot of readers who want to learn about the past in familiar ways.

Consequently factors of this kind may explain the persistent popularity of *Populär Historia* and *History Today*. The magazines are not fads, but long-life historical cultural expressions.

Referenser

Referenserna är inte uppdelade i primär- och sekundärmaterial. Det beror på att tidskriftsartiklarna i *Populär Historia* och *History Today* i vissa fall har använts som källor och i andra fall som litteratur. Jag har därför valt att redovisa allt material som är knutet till de båda magasinen under rubriken ”Tidskrifter”, medan övriga referenser listas under rubrikerna ”Litteratur”, ”Webbsidor” och ”Radioprogram”.

Tidskrifter

History Today

Barker, James, ”Sowing the wind”, *History Today* 2005:3.

Bordyugov, Gennady, ”Stalin’s regime and Russian nationalism”, *History Today* 1995:5.

Brendon, Piers, ”A moral audit of the British Empire”, *History Today* 2007:10.

Cartledge, Paul, ”More than a ’mere’ Herodotaler”, *History Today* 2010:1.

Castor, Helen, ”A World Revealed in Words”, *History Today* 2010:7.

Chakrabarty, Dipesh, ”XVIII: Marxism and Modern India”, *History Today* 1992:3.

Chaudhuri, K. N., ”XX: Tides of History? The Indian Ocean Societies”, *History Today* 1992:7.

Dedman, Martin & Fleay, Clive, ”Britain and the European Army”, *History Today* 1992:4.

Dolmatov, Vladimir, ”Editorial”, *History Today* 1995:5.

Doran, Susan, ”Elizabeth I. Gender, Power & Politics”, *History Today* 2003:5.

Earl of Drogheda, ”The history of History Today”, *History Today* 1979:11.

Fletcher, Anthony, ”Between the lines”, *History Today* 2009:11.

Frankopan, Peter, ”The View from the East”, *History Today* 2012:9.

Furtardo, Peter, ”History Today”, *Making History* 2008, http://www.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/history_today.html, 2015-02-04.

Hill, Christopher, ”Premature Obsequies?”, *History Today* 1991:4.

Hollis, Leo, ”Wren Reconstructed”, *History Today* 2010:3.

Judd, Denis, ”Diamonds are Forever? Kipling’s Imperialism”, *History Today* 1997:6.

Jäckel, Eberhard, ”Downfall or liberation?”, *History Today* 1995:5.

Kaye, Harvey, ”IV: Hard Times?”, *History Today* 1991:7.

Kirby, David, ”The imperial Sweden: Image and self-image”, *History Today* 1990:11.

Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2009:1.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2009:10.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2009:12.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2010:6.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2011:1.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2012:10.
Lay, Paul, ”From the Editor”, *History Today* 2013:7.
Libscomb, Suzannah, ”Who was Henry VIII and when did it all go wrong?”, *History Today* 2009:4.
Marsden, Gordon, ”Editorial”, *History Today* 1991:4.
Marsden, Gordon, ”Editorial”, *History Today* 1995:1.
Marwick, Arthur, ”Britain 1951”, *History Today* 1991:4.
Mitchell, Angus, ”New light on the heart of darkness”, *History Today* 1999:12.
Pearce, Robert, ”In Command of History”, *History Today* 2005:4.
Phillips, Jonathan, ”The Call of the Crusades”, *History Today* 2009:11.
Pollard, Anthony, ”The Making of the Wars of the Roses”, *History Today* 2010:5.
Porter, Bernard, ”Cutting the British Empire Down”, *History Today* 2012:10.
Porter, Bernard, ”What did they know of empire?”, *History Today* 2004a:10.
Rowse, A. L., ”A Tribute to P.Q. and A.H.”, *History Today* 1979:11.
Sharpe, Kevin, ”The Art of Diplomacy”, *History Today* 2010:11.
Sheehy, Dick, ”Dresden plus 93 days”, *History Today* 1995:5.
Snowman, Daniel, ”Past Masters. The best of History Today”, *History Today* 2001:4.
Stephens, Elizabeth, ”The Yom Kippur War”, *History Today* 2008:8.
Williams, Hywell, ”Charlemagne the Pragmatist”, *History Today* 2010:9.
http://royalhistsoc.org/prizes/history-today-prize, 2015-02-27.
http://test-history-today.gotpantheon.com/about-us, 2015-01-19.
http://www.historytoday.com/search/apachesolr_search/%22swedish%20empire%22, 2013-08-07.
http://www.historytoday.com/search/apachesolr_search/%22The%20British%20Empire%22, 2013-09-11.
http://www.historytoday.com/sites/default/files/mediapack.pdf, 2015-01-20.
http://www.historytoday.com/submissions, 2016-09-17.

Populär Historia

Andersson, Karl-Olof, ”Beredskapstiden 1939–45. I skuggan av kriget”, *Populär Historia* 2013:6.
Arvidsson, Håkan, ”Ikaros och den svenska historieskrivningen”, *Populär Historia* 1993:2.
Atmer, Gunnar, ”Slå vakt om de historiska baskunskaperna”, *Populär Historia* 1994:3.
Bergsten, Magnus, ”Att sprida kunskaper”, *Populär Historia* 2009:3.
Bergsten, Magnus, ”Magkänslan styr innehållet”, *Populär Historia* 2011:5.
Bergsten, Magnus, ”Nu har vi funnits i ett decennium”, *Populär Historia* 2001:4.
Bergsten, Magnus, ”När historien blev populär”, *Populär Historia* 2006:6.

Bergsten, Magnus, ”Snabbare. Djupare. Läckrare. Svenskare”, *Populär Historia* 2005:11.

Bergsten, Magnus, ”Verklig historia räcker för mig”, *Populär Historia* 2009:10.

Björkman, Jenny, ”Forskare måste få lov att vara både teoretiska och svåra”, *Populär Historia* 2007:1.

Björnsson, Anders, ”Faktagranskningen är sorgligt eftersatt inom den seriösa utgivningen”, *Populär Historia* 2008:12.

Björnsson, Anders, ”Kunskap behövs om relationerna i österled”, *Populär Historia* 2005:10.

Braw, Daniel, ”Föredömligt om Israel – Palestina”, *Populär Historia* 2010:2.

Braw, Elisabeth, ”Nazisternas kvinnor tas sällan på allvar”, *Populär Historia* 2012:3.

Crispinsson, John, ”En ny vår för historien”, *Populär Historia* 2016:5.

Dyring, Annagreta & Dyring, Eric, ”Terra Ingcognita”, *Populär Historia* 2001:2.

Englund, Peter, ”De stupade vid Somme”, *Populär Historia* 2016:7.

Englund, Peter, ”Finns det en gräns för historien?”, *Populär Historia* 1992:6.

Englund, Peter, ”Första världskriget – en oundviklig katastrof?”, *Populär Historia* 2008:10.

Hagerman, Maja, ”Politikerna måste förstå att det är hög tid för ett nytt standardverk i historia”, *Populär Historia* 2007:2.

Harrison, Dick, ”När britterna ville frälsa världen”, *Populär Historia* 2006:6.

”I detta nummer: Lars Ericson Wolke”, *Populär Historia* 2007:1.

Karlsson, Klas-Göran, ”Gulag – Stalins slavläger”, *Populär Historia* 2006:4.

Karlsson, Klas-Göran, ”I huvudet på en sovjethistoriker”, *Populär Historia* 1991:4.

Kumm, Björn, ”Den långa vägen från boervälde till demokrati”, *Populär Historia* 1994:2.

Kumm, Björn, ”Kongo – kung Leopolds privata slavstat”, *Populär Historia* 1998:5.

Kumm, Björn, ”Roosevelt och Den nya given”, *Populär Historia* 1993:1.

Larsdotter, Anna, ”Adeln i sadeln”, *Populär Historia* 2003:3.

Larsdotter, Anna, ”Historiska ögonblick på duk”, *Populär Historia* 2008:3.

Larsdotter, Anna, ”När Sverige var som störst”, *Populär Historia* 2005:11.

Levine, Paul, ”Judeförföljelserna i Sverige”, *Populär Historia* 2009:2.

Ludvigsson, David, ”Vem styr historien på teve?”, *Populär Historia* 2002:6.

Lööw, Heléne, ”Sverige 1920–90. Nazisterna på marsch”, *Populär Historia* 2010:9.

Magnusson, Erik, ”Neutralitet. ’En politik av eftergifter’”, *Populär Historia* 1991:2.

Morger, Kersti, ”Industriminnesvård en brännande fråga”, *Populär Historia* 1993:4.

Nordin, Torgny, ”Jakten på den försvunna ballongen”, *Populär Historia* 1997:2.

Nordin, Torgny, ”Otto Nordenskjöld och forskningen vid Världens ände”, *Populär Historia* 1993:2.

Nordin, Torgny, ”Shackletons krig”, *Populär Historia* 2001:2.

Norman, Hans, ”Besittningarna blev kortlivade”, *Populär Historia Stormaktstid*, 2013.

Osvalds, Erik, ”Gustafs dagar”, *Populär Historia* 2000:6.

Osvalds, Erik, ”Nationalism. Ingen gammal historia”, *Populär Historia* 1991:1.

Osvalds, Erik, ”Vi fyller fem!”, *Populär Historia* 1996:3.

Palmblad, Sara, ”Djupfrysta minnen”, *Populär Historia* 2001:2.

Persson, Sune, ”Israels krig”, *Populär Historia* 2009:8.

Peterson, Lotten, ”Från domedag till terrorbalans”, *Populär Historia* 1992:2.

Populär Historia 2006:7–8 (insändarsidan).

Populär Historia 2007:3 (omslaget).

Populär Historia 2013:12 (omslaget).

Rosborn, Sven, ”Ansgar kristnade Birka”, *Populär Historia* 1991:1.

Sandberg, Thorsten, ”Efterklokheten förbjuden i Guillous nya romanbygge”, *Populär Historia* 2011:8.

Sandberg, Thorsten, ”Forskare med fokus på det moderna”, *Populär Historia* 2012:10.

Sandberg, Thorsten, ”Hur Sverige tolkas angår oss alla”, *Populär Historia* 2011:12.

Schimanski, Folke, ”Det gamla Sverige i det nya Tyskland”, *Populär Historia* 1991:1.

Schimanski, Folke, ”Hansan. Europas första gemensamma marknad?” *Populär Historia* 1996:1.

Schimanski, Folke, ”När Tyskland bombades”, *Populär Historia* 2009:5.

Schimanski, Folke, ”Skymning för dagens stater?”, *Populär Historia* 1997:1.

Småberg, Maria, ”I skuggan av det första världskriget: Det armeniska folkmordet”, *Populär Historia* 2015:4.

Tapper, Michael, ”I nationalismens tjänst”, *Populär Historia* 1997:4.

Tapper, Michael, ”Paniken i filmfabriken”, *Populär Historia* 1997:5.

Tapper, Michael, ”Pionjärer i Hollywood”, *Populär Historia* 2004:2.

Tossavainen, Mikael, ”Minnesdag skapar gemenskap”, *Populär Historia* 2005:1.

Wibeck, Sören, ”Minnet av korstågen levande för araberna”, *Populär Historia* 1996:4.

Wibeck, Sören, ”Påvens elitsoldater”, *Populär Historia* 2007:12.

Wiberg, Jacob, http://www.lrfmedia.se/sv/titles/popular-historia, 2015-06-07.

Wihlke, Ola, ”Unikt grepp på absurd krigföring”, *Populär Historia* 2010:4.

Zander, Ulf, ”Dresden – en stad i ruiner”, *Populär Historia* 2010:11.

Österberg, Eva, ”Bokslut efter Historiens år”, *Populär Historia* 1994:2.

http://www.popularhistoria.se/om-popular-historia, 2015-06-07.

http://www.popularhistoria.se/skribenter/anna-larsdotter/ 2013-07-10.

http://www.popularhistoria.se/skribenter/bjorn-kumm/ 2013-07-09.

http://www.popularhistoria.se/skribenter/folke-schimanski/ 2013-07-09.

Intervjuer

Bergsten, Magnus, chefredaktör för *Populär Historia*, 2009-03-26.

Erling, Anna Maria, redaktionssekreterare för *Populär Historia*, 2009-11-12.

Lay, Paul, chefredaktör för *History Today*, 2013-10-23.

(Materialet finns i författarens ägo)

Litteratur

Alm, Martin, ”Historiens ström och berättelsens fåra”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund 2008.

Andén-Papadopoulus, Kari, ”Den ikoniska nyhetsbilden”, i Patrik Aspers, Paul Fuehrer & Árni Sverrisson (red.), *Bild och samhälle: visuell analys som vetenskaplig metod*, Lund 2004.

Andersson, Lars M, ”*Historisk tidskrift* och historien. En redaktörs tankar om vetenskaplig historieförmedling”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.

Andersson, Lars M & Zander, Ulf, ”Om ’om-berättelser’. Historia, fiktion och kontrafaktisk historieskrivning”, i Lars M Andersson & Ulf Zander (red.), *Tänk om… Nio kontrafaktiska essäer*, Lund 1999.

Anthony, Scott, ”From Roy Jenkins downwards: The historian/journalist and the journalist/historian in contemporary Britain”, i Pedro Ramos Pinto & Bertrand Taithe (eds.), *The Impact of History? Histories at the Beginning of the Twenty-First Century*, Oxon 2015.

Appleby, Joyce, Hunt, Lynn & Jacob, Margaret, *Telling the Truth about History*, New York/London (1994) 1995.

Aronsson, Peter, *Historiebruk: att använda det förflutna*, Lund 2004.

Artéus, Gunnar, ”Geijer och de stora 1800-talsverken”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.

Assmann, Aleida, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Cambridge 2011.

Aurell, Jaume, ”Rethinking historical genres in the twenty-first century”, *Rethinking History* 2015:2.

Avedian, Vahagn, ”The Armenian Genocide of 1915 from a Neutral Small State’s Perspective: Sweden”, *Genocide Studies and Prevention* 2010:3.

Axelsson, Bodil, ”Positionerad ekonomisk och ideologisk nytta – ett tankeexperiment när förändringens vindar blåser”, i Johan Fornäs & Tobias Harding (red.), *Kulturellt: Reflektioner i Erling Bjurströms anda*, Linköping 2009.

Axelsson, Erik, ”Historia i bruk och medvetande. En kritisk diskussion av två historiografiska begrepp”, i Samuel Edquist (red.), *En helt annan historia: tolv historiografiska uppsatser*, Uppsala 2004.

Bechman Pedersen, Sune, *Reel Socialism. Making Sense of History in Czech and German Cinema since 1989*, Lund 2015.

Beckett Ian F.W., ”Colonial Wars and Counter-Insurgency”, i David Loads (ed.), *Reader’s Guide to British History, vol. I*, London 2003.

Bentley, Michael, ”British Historical Writing”, i Axel Schneider, Daniel Woolf & Ian Hesketh (eds.), *The Oxford history of historical writing. Vol. 5, Historical Writing since 1945*, Oxford 2011.

Bentley, Michael, *Modern Historiography. An Introduction*, London/New York 1999.

Berger, Stefan, ”Narrating the Nation: Historiography and Other Genres”, i Stefan Berger, Linas Eriksonas & Andrew Mycock (eds.), *Narrating the Nation: Representations in History, Media and the Arts*, Oxford 2008.

Berger, Stefan, Lorenz, Chris & Melman, Billie, ”Introduction”, i Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman (eds.), *Popularizing National Pasts: 1800 to the Present*, New York 2012.

Björk, Ragnar, ”Hjärne-traditionen”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.

Björkman, Jenny, Hirdman, Yvonne & Lundberg, Urban, ”Författarnas förord”, i Yvonne Hirdman, Jenny Björkman & Urban Lundberg, *Sveriges historia: 1920–1965*, Stockholm 2012.

Black, Jeremy, *Using History*, London 2005.

Boas, George, ”Vox Populi”, i Eugène Napoleon Tigerstedt, Ragnar Höistad, Alvar Ellegård, Teddy Brunius & Philip P. Wiener (eds.), *Dictionary of the History of Ideas: Studies of Selected Pivotal Ideas. Vol. 4, Psychological Ideas in Antiquity to Zeitgeist*, New York 1973.

Boot, Max, ”’In Command of History’: How Churchill Revised World War II”, *The New York Times* 2005-11-13.

Bowyer, Michael J. F., ”World War II: Air operations”, i David Loades (ed.), *Reader’s Guide to British History*, vol. II M to Z, London 2003.

Breitner, Lena, ”Jubileum för Lundatidning. Populär Historia firar tioårsjubileum”, *Skånska Dagbladet* 2001-06-16.

Brogan, Benedict, ”It’s time to celebrate the Empire, says Brown”, *Daily Mail* 2005-01-15, http://www.dailymail.co.uk/news/article-334208/Its-time-celebrate-Empire-says-Brown.html, 2016-09-18.

Brown, Callum G., *Postmodernism for Historians*, Harlow 2005.

Bryld, Claus (red.), *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål*, Roskilde 1999.

Bryld, Claus, ”Formidlet bliver det alligvel”, i Claus Ladegaard (red.), *Når medierne spinder historiens tråd*, Köpenhamn1993.

Bryld, Claus, ”Fra historieskrivningens historie til historiekulturens historie? Idéer til en udvidelse af det historiegrafiske begreb”, i *Historien og historikerne i Norden efter 1965. Studier i historiske metode XXI*, Aarhus 1991.

Bøe, Jan Bjarne, Å lese fortiden. *Historiebruk og historiedidaktikk*, Kristiansand 2006.

Callahann, Raymond, ”In Command of History: Churchill Fighting and Writing the Second World War”, *The Journal of Military History* 2006:2.

Cannadine, David, ”Introduction”, i David Cannadine (ed.), *History and the Media*, New York 2006.

Cannadine, David, *Making history now and then. Discoveries, Controversies and Explorations*, London 2008,

Castor, Helen, ”Good king Richard, bad king John?”, *The Telegraph* 2006-10-08.

Chakrabarty, Dipesh, ”History and the politics of recognition”, i Keith Jenkins, Sue Morgan & Alun Munslow (eds.), *Manifestos for History*, Oxon 2007.

Consterdine, Guy, *How Magazine Advertising Works*, 2005, https://www.magazinescanada.ca/uploads/File/files/general/HMAW-05.pdf, 2016-10-12.

Crivellari, Fabio, ”Bygone news. The journalistic formatting of history”, i Susanne Popp, Jutta Schumann, Miriam Hannig, *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

Dahl, Steven, *Folkmord som film: gymnasieelevers möten med Hotel Rwanda – en receptionsstudie*, Lund 2013.

Danielsson Malmros, Ingmarie, ”Den historiska berättelsen i teori och praktik”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*, Lund 2014.

Danielsson Malmros, Ingmarie, *Det var en gång ett land… Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*, Höör 2012.

de Groot, Jerome, *Consuming History: Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*, London 2009.

de Groot, Jerome, *Remaking History: The Past in Contemporary Historical Fictions,* Oxon 2016.

Deighton, Anne, ”The past in the present. British empirial memories and the European question”, i Jan-Werner Müller (ed.), *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past,* Cambridge 2002.

Downing, Taylor, ”Television and the Trouble with History”, i David Cannadine (ed.) *History and the Media*, New York 2006.

Eklöf Amirell, Stefan, ”Redaktören har ordet”, *Historisk tidskrift* 2010:2.

Ellwood, David W. (ed.), *The Movies as History: Visions of the Twentieth Century*, Sutton 2000.

Ericson Wolke, Lars, *”Bomba och bränn dom”. Taktik och terror under 100 år av flygkrig*, Lund 2009.

Ernby, Birgitta, *Norstedts etymologiska ordbok*, Stockholm 2008.

Eskilsson, Anna, *På plats i historien. Hembygdsföreningar på 2000-talet*, Linköping 2008.

Fiske, John, *Kommunikationsteorier*, Stockholm 1997.

Friedrich, Jörg, *Branden – Tyskland under bombkriget 1940–1945*, Stockholm 2008.

Frohnert, Pär, ”The Holocaust in German History Schoolbooks before and after Reunification”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (eds.), *The Holocaust – Post-War Battlefields. Genocide and Historical Culture,* Lund 2006.

Fukuyama, Francis, ”The End of History?”, *The National Interest* 1989:16.

Fur, Gunlög, ”Writing the Nation. En historiografisk undersökning av det nationella paradigmet”, *Historisk Tidskrift* 2016:2.

Fällman Andersson, Peter, ”I väntan på tidningen Hitler”, *Sydsvenskan*, 2015-03-29.

Förster Birte, ”Popular History, Gender and Nationalism. Female Narratives of a National Myth”, i Barbara Korte & Sylvia Paletschek (eds.), *Popular History Now and Then: International Perspectives,* Bielefeld 2012.

Gallagher, John, ”From PhD to BBC: are academic historians too hungry for fame?”, *The Guardian* 2012-07-12. http://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2012/jul/12/famous-academic-historians, 2016-05-21.

Gardell, Carl-Johan, ”Historiemyter i förlovat land”, *Svenska Dagbladet* 2009-11-24.

Genealogiska föreningen, ”Släktforskning i Sverige på stark frammarsch”, http://www.mynewsdesk.com/se/view/pressrelease/slaektforskning-i-sverige-paa-stark-frammarsch-288106, 2011-03-17.

Gerner, Kristian, ”Inledning – den möjliga historien”, i Kristian Gerner (red.), *Vad hände hänt om … Åtta kontrafaktiska historier*, Lund 2015.

Gerner, Kristian, ”Sverige i världen, världen i Sverige”, i Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Sveriges historia: 1965–2012*, Stockholm 2013.

Goddeeris, Idesbald & Kiangu, Sindani E., ”Congomania in Academia. Recent Historical Research on the Belgian Colonial Past”, *BMGN – Low Countries Historical Review* 2011:4.

Grayling, A. C., *Among the Dead Cities. Was the Allied Bombing of Civilians in WW II a Necessity or a Crime?*, London 2006.

Gruber, Göran, *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värde*, Linköping 2010.

Gustavsson, Ove, ”En historisk affär”, 2010-10-13, http://www.resume.se/nyheter/2010/10/13/lrf-media-storhandlar-hist/index.xml, 2011-08-31.

Hadenius, Stig & Westerberg, Bengt, ”Bryt tystnaden kring Folke Bernadotte”, *Svenska Dagbladet* 2008-04-14, http://www.svd.se/kultur/kulturdebatt/bryt-tystnaden-kring-folke-bernadotte_1127799.svd, 2016-10-08.

Hanna, Emma, ”A small screen alternative to stone and bronze. The Great War series and British television”, *European Journal of Cultural Studies* 2007:1.

Harlan, David, ”Historical fiction and academic history”, i Keith Jenkins, Sue Morgan & Alun Munslow (eds.), *Manifestos for History*, Oxon 2007.

Harper, Alastair, ”Where is the academic rigour in our popular versions of history?”, *The Guardian* 2008-08-26, http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/aug/26/history.celebrity, 2016-05-21.

Harrison, Dick, *Sveriges historia: 600–1350*, Stockholm 2009.

Harrison, Rodney, ”What is Heritage?”, i Rodney Harrison (ed.), *Understanding the Politics of Heritage,* Manchester 2010.

Hastings, Max, ”History as written by the victor”, *The Telegraph* 2004-11-02.

Haupt, Heinz-Gerhard, ”Comparative History – a Contested Method”, *Historisk Tidskrift* 2007:4.

Haydn, Terry, ”History Magazines in UK”, i Susanne Popp, Jutta Schumann & Miriam Hannig (eds.), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

Hill, Christopher, Hilton, R. H. & Hobsbawm, E. J., ”Origins and Early Years”, *Past & Present,* vol. 100, 1983.

Hirdman, Yvonne, ”Att skriva historiska synteser – en liten moralism”, *Historisk Tidskrift* 2003:2.

”Historiskt köp av LRF Media”, *Sydsvenskan* 2010-10-14.

Hoock Holger, *Empires of the Imagination. Politics, War, and the Arts in the British World, 1750–1850*, London 2010.

Horowitz, Michael C., ”Long Time Going: Religion and the Duration of Crusading”, *International Security* 2009:2.

Howsam, Leslie, ”Growing Up with History in the Victorian Periodical Press”, i Barbara Korte & Sylvia Paletschek (eds.), *Popular History Now and Then: International Perspectives*, Bielefeld 2012.

Iggers, Georg G., *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*, Hanover 1997.

Jackson, Peter, Stevenson, Nick & Brooks, Kate, *Making Sense of Men's Magazines*, Cambridge 2001.

Jacques, Martin, ”The age of selfishness”, *The Guardian* 2002-10-05, http://www.theguardian.com/comment/story/0,3604,805161,00.html, 2013-11-26.

James, Lawrence, ”Yes, mistakes were made, but we must never not stop being proud of the Empire”, *The Daily Mail* 2012-04-18, http://www.dailymail.co.uk/debate/article-2131801/Yes-mistakes-stop-proud-Empire.html, 2016-09-18.

Jansson, Bo G., *Episkt dubbelspel: om faktionsberättelser i film, litteratur och tv*, Uppsala 2006.

Jensen, Bernard Eric, ”Historie i og uden for skolen. Fordrer temaet et historiedidaktiskt paradigmeskift?”, i *Historiedidaktik i Norden 4*, Kalmar 1990.

Jensen, Bernard Eric, ”Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik”, i Klas-Göran Karlsson & Christer Karlegärd (red.), *Historiedidaktik*, Lund 1997.

Jensen, Bernard Eric, *Historie – livsverden og fag*, Köpenhamn 2003.

Jensen, Bernard Eric, *Hvad er historie*, Köpenhamn 2010.

Jensen, Bernard Eric, ”Sydsvensk historiedidaktik – på slingrekurs”, *Scandia* 2015:2.

Johansson, Alf W., ”Inledning: Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i Alf W. Johansson (red.) *Vad är Sverige?: Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001.

Jokisipilä, Markku, ”The Internet and National Histories”, i Stefan Berger, Chris Lorenz & Billie Melman (eds.), *Popularizing National Pasts: 1800 to the Present*, New York 2012.

Jones, Nigel, ”Stalin, mass murder, and a tale of two different historians that shows the best and worst of the BBC”, *Daily Mail* 2012-04-13.

Jordanova, Ludmilla, *History in Practice,* London 2000.

Ka-May Cheng, Eileen, *Historiography: An Introductory Guide*, London/New York 2012.

Kayser, Nielsen Niels, *Historiens forvandlinger: historiebrug fra monumenter til oplevelsesøkonomi*, Aarhus 2010.

Karlsson, Klas-Göran, *Europeiska möten med historien: historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*, Stockholm 2010.

Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*, Stockholm 1999.

Karlsson, Klas-Göran, ”Historia, historiedidaktik och historiekultur”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*, Lund 2014a.

Karlsson, Klas-Göran, ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, Lund 2009.

Karlsson, Klas-Göran, ”The Holocaust, Communist Terror and the Activation of Swedish Historical Culture”, i Oliver Rathkolb & Imbi Sooman (Hg.), *Geschichtspolitik im erweiterten Ostseeraum und ihre akutellen Symptome – Historical Memory Culture in the Enlarged Baltic Sea Region and its Symptoms Today*, Wien 2011.

Karlsson, Klas-Göran, *Med folkmord i fokus. Förintelsens plats i den europeiska historiekulturen*, Stockholm 2008.

Karlsson, Klas-Göran, *Urkatastrofen: första världskrigets plats i den moderna historien*, Stockholm 2014b.

Kimmerling, Baruch, ”The Continuation of Israeli-Palestinian Conflict by ’Academic’ Means: Reflections on the Problematiques of Publishing Books and Reviewing Them”, *Contemporary Sociology* 2006:5.

Kirby, David, *Östersjöländernas historia 1492–1772*, Stockholm 1994.

Kocka, Jürgen, ”Comparison and Beyond”, *History and Theory* 2003:1.

Korte, Barbara & Paletschek, Sylvia, ”Nineteenth-Century Magazines and Historical Cultures in Britain and Germany. Exploratory Notes and Comparative Approach”, i Barbara Korte & Sylvia Paletschek (eds.), *Popular History Now and Then: International Perspectives,* Bielefeld 2012.

Kumar, Krishan, *The Making of English National Identity*, Cambridge 2003.

Kumm, Björn, ”Sverige var inte tyst efter mordet”, *Svenska Dagbladet* 2008-05-15, http://www.svd.se/kultur/kulturdebatt/sverige-var-inte-tyst-efter-mordet_1249937.svd, 2014-08-13.

Lammers, Karl Christian, *Goebbels – Hitlers spinndoktor*, Köpenhamn 2010.

Larsson, Simon, ”(recension av) Eva Kingsepp & Tanja Schult (red.), *Hitler für alle: populärkulturella perspektiv på Nazityskland, andra världskriget och Förintelsen*”, *Historisk Tidskrift* 2014:1.

Larsson, Sven, ”(recension av) Sören Wibeck, *Ett land, två folk. Israel–Palestina-konfliktens historia*”, *Historielärarnas förenings årsskrift*, 2011.

Leffler, Yvonne, ”Genrebegreppet i ett intermedialt perspektiv”, i Beata Agrell & Ingela Nilsson (red.), *Genrer och genreproblem: teoretiska och historiska perspektiv = Genres and their Problems: Theoretical and Historical Perspectives*, Göteborg 2003.

Levy, Daniel & Sznaider, Natan, *Holocaust and memory in the global age*, Philadelphia 2006.

Lidbom, Olle, ”Vad betalade LRF Media för Historiska Media?”, 2010-10-14, http://www.vassaeggen.se/2010/10/vad-betalade-lrf-media-for-historiska-media/, 2011-08-31.

Lindberg, Bo, ”’De rolige vetenskaperne.’ Om humaniora före moderniteten”, i Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), *Omodernt. Människor och tankar i förmodern tid*, Lund 2009.

Lindberg, Tobias, *Ett nytt sätt att se: om bildtidningen* Se *1938–1945,* Göteborg 2004.

Ljungberg, Emilia, *Global lifestyles: constructions of places and identities in travel journalism*, Göteborg 2012.

Longerich, Peter, *Goebbels. Antisemit och våldsfanatiker*, Stockholm 2013.

Lowenthal, David, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge 1985.

Ludvigsson, David, ”Den historiska dokumentären och bilden av vårt förflutna”, i Peter Aronsson & Magdalena Hillström (red.), *Kulturarvens dynamik: det institutionaliserade kulturarvets förändringar*, Norrköping 2005.

Ludvigsson, David, ”Diskuterade motorsågsdocenterna populärhistoria? Historiska föreningen och historikernas relation till populärhistoriker”, i David Ludvigsson (red.), *Historiker i vardag och fest. Historiska föreningen i Uppsala 1862–2012*, Uppsala 2012.

Lundberg, Urban, ”Neutralitetspolitiken”, i Yvonne Hirdman, Jenny Björkman & Urban Lundberg, *Sveriges historia. 1920–1965*, Stockholm 2012.

Lundell, Valter, *Den goda tanken och den onda erfarenheten: om den kommunistiska brottshistoriens omstridda plats i den svenska historiekulturen*, Lund 2011.

Malmio, Kristina, ”Aina – Rekommenderas för folket! Moral, estetik och litteraturen för den stora allmänheten”, i Derek Fewster (red.), *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*, Ekenäs 2000.

Medieguiden. Magasin & tidskrifter. Sverige, 2006.

Mitchell, Angus, ”An interview with Mario Vargas Llosa”, *Society for Irish Latin American Studies* 2009-07-02, http://www.irlandeses.org/0907mitchell02.htm, 2013-08-23.

Monbiot, George, ”Deny the British empire’s crimes? No, we ignore them”, *The Guardian* 2012-04-24, https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/apr/23/british-empire-crimes-ignore-atrocities, 2016-09-18.

Neunsinger, Silke, ”Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem”, *Historisk Tidskrift* 2010:1.

Nice, Liz & Holmes, Tim, *Magazine Journalism*, London 2011.

Nielsen, Carsten Tage, ”Danmarkshistorier i TV – om fortæller, serier og publikum”, i Bernard Eric Jensen (red.), *Danmarkshistorier: en erindringspolitisk slagmark 1*, Frederiksberg 1997.

Nielsen, Carsten Tage, ”Historiekultur i det 21. Århundrade – i anledning af niende november nitten hundrede ni og halvfems”, i Claus Bryld (red.), *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål*, Frederiksberg 1999.

Nietzsche, Friedrich, *Om historiens nytta och skada: en otidsenlig betraktelse*, Stockholm (1874) 1998.

Nodin, Anders, *”Fosterländska bilder”: den svenska historien i 1800-talets illustrerade läromedel, historieböcker och romanfiktion*, Göteborg 2006.

Nordgren, Kenneth, *Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige*, Umeå 2006.

Nordin, Svante, *Från tradition till apokalyps. Historieskrivning och civilisationskritik i det moderna Europa*, Stockholm/Lund/Stehag 1989.

Nordvall, Henrik, ”Att konstruera ett folk: Föreställningar om folkbegreppet i svensk folkbildning”, i Ann-Marie Laginder & Inger Landström (red.), *Folkbildning – samtidig eller tidlös?*, Linköping 2005.

ORVESTO® Konsument 2015: Helår Uppräknande tal (1000-tal), http://www.tns-sifo.se/media/590918/orvesto_konsument_2015_hel_r_uppr_knade__1000-tal_.pdf, 2016-07-13.

Ovendale, Ritchie, ”Palestine, Israel, and the Middle East”, i David Loads (ed.), *Reader's Guide to British History,* vol. II, London 2003.

Overy, Richard, *The Bombing War. Europe 1939–1945*, London/New York 2013.

Overy, Richard, ”Tänk om britterna inte hade ägnat merparten av sin krigsansträngning åt strategisk bombning?”, i Dennis E. Showalter & Harold C. Deutsch (red.), *Om Tyskland segrat: 53 alternativa scenarier*, Stockholm 2010.

Paletschek, Sylvia, ”Introduction: Why Analyse Popular Historiographies?”, i Sylvia Paletschek (ed.), *Popular Historiographies in the 19th and 20th Century*, New York 2013.

Past Notes: Music and History (E-bok), London 2013.

Petersson, Olof & Carlberg, Ingrid, *Makten över tanken: en bok om det svenska massmediesamhället*, Stockholm 1990.

Pettersson, Anders, ”Traditional Genres, Communicational Genres, Classificatory Genres”, i Beata Agrell & Ingela Nilsson (red.), *Genrer och genreproblem: teoretiska och historiska perspektiv = Genres and their Problems: Theoretical and Historical Perspectives*, Göteborg 2003.

Popp, Susanne, ”Popular history magazines between transmission of knowledge and entertainment – some theoretical remarks”, i Susanne Popp, Jutta Schumann & Miriam Hannig (eds.), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

Porter, Bernard, *The Absent-Minded Imperialists: Empire, Society, and Culture in Britain*, Oxford 2004b.

Pulver, Andrew, ”Why are we so obsessed with films about the second world war?”, *The Guardian* 2014-07-17, https://www.theguardian.com/film/2014/jul/17/why-so-obsessed-second-world-war-films.

Quilley, Geoff, *Empire to Nation. Art, History and Visualization of Maritime Britain 1768–1829*, New Haven/London 2011.

Rennell, Tony, ”The 1919 massacre split the opinion of the people of Britain”, *Daily Mail* 2013-02-20, http://www.dailymail.co.uk/news/article-2281439/Carnage-panic-malice-The-1919-massacre-split-opinion-people-Britain.html, 2013-11-26.

Reynolds, David, *In Command of History: Churchill Fighting and Writing the Second World War*, New York 2005.

Reynolds, David, *The Long Shadow: The Great War and the Twentieth Century*, London 2013.

Rousso, Henry, *The Vichy Syndrome: History and Memory in France since 1944*, Cambridge 1991.

Runeby, Nils, *Dygd och vetande: ur de bildades historia*, Stockholm 1995.

Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft: historieteoretiska texter*, Göteborg 2004a.

Rüsen, Jörn, ”Dimensioning Historical Culture”, i Johan Dietsch, Maria Karlsson, Johan Stenfeldt & Ulf Zander (red.), *Historia vid skiljevägen. Historiekulturella sonderingar när och fjärran*, Höör 2015.

Rüsen, Jörn, ”Holocaust Memory and Identity Building: Metahistorical Considerations in the Case of (West) Germany”, i Michael S. Roth & C. G. Salas (eds.), *Disturbing Remains: Memory, History, and Crisis in the Twentieth Century*, Los Angeles 2001.

Rüsen, Jörn, ”Interpreting the Holocaust. Some Theoretical Issues”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (eds.), *Holocaust Heritage: Inquiries into European Historical Cultures,* Malmö 2004b.

Rüsen, Jörn, ”The Didactics of History in West Germany: Towards a New Self-Awarness of Historical Studies”, *History & Theory* 1987:3.

Samuel Raphael, *Theatres of Memory. Vol. 1, Past and Present in Contemporary Culture*, London 1994.

Samuel, Raphael, *Theatres of Memory. Vol. 2, Island Stories: Unravelling Britain*, London 1998.

Schroeder, Jonathan E., ”Produktion och konsumtion av reklambilder”, i Patrik Aspers, Paul Fuehrer & Árni Sverrisson (red.), *Bild och samhälle: visuell analys som vetenskaplig metod*, Lund 2004.

Schubart, Rikke, ”Introduction”, i Rikke Schubart, Fabian Virchow, Debra White-Stanley & Tanja Thomas (eds.), *War isn't Hell, it's Entertainment. Essays in Visual Media and Representation of Conflict*, London 2009.

Schumann, Jutta, Popp, Susanne & Hannig, Miriam, ”EHISTO – European History Crossroads as pathways to intercultural and media education. A report about the EU project (2012–2014)”, i Susanne Popp, Jutta Schumann & Miriam Hannig (eds.), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

Shaath, Nabeel, ”Britain must atone for its sins in Palestine”, *The Telegraph* 2012-10-31, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/palestinianauthority/9645925/Britain-must-atone-for-its-sins-in-Palestine.html, 2016-09-18.

Shachar, Nathan, ”Från hjältemod till offerkult. Hur israeler och palestinier har vacklat mellan motstridiga legitimitetsbegrepp”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Katastrofernas århundrade: historiska och verkningshistoriska perspektiv*, Lund 2009.

Shainkman, Mikael, ”Hero or Villain? The Narrativizations of Folke Bernadotte in the Historical Cultures of the New Media Age”, i Johan Dietsch, Maria Karlsson, Johan Stenfeldt & Ulf Zander (red.), *Historia vid skiljevägen. Historiekulturella sonderingar när och fjärran*, Höör 2015.

Sjöland, Marianne, *Historia i magasin: en studie av tidskriften* Populär Historias *historieskrivning och av kommersiellt historiebruk*, Lund 2011.

Smith, David, ”Blair: Britain's 'sorrow' for shame of slave trade”, *The Guardian* 2006-11-26, http://www.theguardian.com/politics/2006/nov/26/race.immigrationpolicy, 2016-09-17.

Smith, Malcolm, *Britain and 1940: history, myth and popular memory*, London 2000.

Smither, Roger, ”Why is so much Television History about war?”, i David Cannadine (ed.), *History and the Media*, New York 2006.

Stråth, Bo, ”Kungamakt mot folkmakt”, i Bo Stråth, *Sveriges historia: 1830–1920*, Stockholm 2012.

Sundström, Gun-Britt, ”Väckelsens läsare förvandlade Sverige”, *Svenska Dagbladet* 2011-02-27.

Tapper, Michael, *Snuten i skymningslandet: svenska polisberättelser i roman och på film 1965–2010*, Lund 2011.

Taylor, A. J. P., ”Postwar 1918–22”, i George Clark (ed.), *The Oxford History of England. English History 1914–1945*, London 1965.

Taylor, Frederick, *Dresden. Tuesday, February 13, 1945*, New York 2004.

Thaler, Peter, ”Skyddsmakt och tillflyktsort. Sveriges stormaktsställning och protestanterna från de habsburgska arvländerna”, *Scandia* 2013:1.

”The 20 greatest battles in British history”, *The Telegraph* 2013-01-20, http://www.telegraph.co.uk/history/britain-at-war/9813502/The-20-greatest-battles-in-British-history.html, 2016-09-20.

Torstendahl, Rolf & Odén, Birgitta, ”Den weibullska riktningen”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.

Torbacke, Jarl, *”Förvaret främst”. Tre studier till belysning av borggårdskrisens problematik*, Stockholm 1983.

Tosh, John, *Why History Matters*, Basingstoke 2008.

Trenter, Cecilia, ”I mötet med minnet: historiekulturer i Skandinavien”, *Historisk Tidskrift* 2002:2.

Turismens utredningsinstitut, *Medeltidsveckan 5-12 augusti 2007 Visby*, http://www.gotland.info/press/pdf/Slutrapport.%20Medeltidsveckan.pdf, 2011-03-17.

Zander, Ulf, *Clio på bio: om amerikansk film, historia och identitet*, Lund 2006a.

Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider: bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001.

Zander, Ulf, ”Historia och identitetsbildning”, i Klas-Göran Karlsson & Christer Karlegärd (red.), *Historiedidaktik*, Lund 1997.

Zander, Ulf, ”Historiekulturella manifestationer – historia i ord, bild och musik”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*, Lund 2014a.

Zander, Ulf, ”På vakt eller på krigsstigen? Andra världskriget i svensk 2000-talstappning”, i Erik Hedling & Ann-Kristin Wallengren (red.), *Den nya svenska filmen: kultur, kriminalitet & kakafoni*, Stockholm 2014b.

Zander, Ulf, ”To Rescue or be Rescued. The Liberation of Bergen-Belsen and the White Buses in British and Swedish Historical Cultures”, i Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (eds.), *The Holocaust – Post-War Battlefields. Genocide as Historical Culture*, Lund 2006b.

Zerubavel, Eviatar, ”Calendars and History: a Comparative Study of the Social Organization of National Memory”, i Jeffrey K. Olick, (ed.), *States of Memory: Continuities, Conflicts, and Transformations in National Retrospection*, Durham 2003.

Vinterek, Monika, ”The use of powerful men, naked women and war to sell. Popular history magazines in Sweden”, i Jutta Schumann, Susanne Popp & Miriam Hannig (eds.), *Commercialised History: Popular History Magazines in Europe*, Frankfurt am Main 2015.

Wærn, Yvonne, Pettersson, Rune & Svensson, Gary, *Bild och föreställning: om visuell retorik*, Lund 2004.

Wibeck, Sören, *Ett land, två folk. Israel–Palestina-konfliktens historia*, Lund 2009.

Wiedemann, Antonie R. ”’Quick, accessible to everyone and deligtful’. History and Art History in Popular Italian Magazines of the 1960s”, i Barbara Korte & Sylvia Paletschek (eds.), *Popular History Now and Then: International Perspectives,* Bielefeld 2012.

Widén, Per, ”Tystnad råder om den svenska imperialismen”, *Svenska Dagbladet* 2012-10-29.

Wikberg, Erik, *BOKEN 2015 – marknaden, trender och analyser. Rapport från Svenska Förläggareföreningen och Svenska Bokhandlareföreningen*, Stockholm 2015.

Wiklund, Martin, *Historia som domstol: historisk värdering och retorisk argumentation kring ”68”*, Nora 2012.

Williams, Raymond, ”Popular”, *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society*, London 1976.

Wright, Richard, *On Living in an Old Country: The National Past in Contemporary Britain*, London 2009.

Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och F*örintelsen, Stockholm 2011.

Åmark, Klas, ”Teoriernas intåg i svensk historieforskning”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.

Österberg, Eva, ”Kultur, genus och samtiden”, i Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), *Historieskrivningen i Sverige*, Lund 2012.

Östberg, Kjell, ”Den omstridda nationaliteten”, i Kjell Östberg & Jenny Andersson, *Sveriges historia: 1965–2012*, Stockholm 2013.

Webbsidor

http://balticworlds.com/contributors/david-kirby/, 2013-08-07.

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/april/26/newsid_2503000/2503155.stm, 2014-02-12.

http://sv.wikipedia.org/wiki/Popul%C3%A4rhistoria, 2014-09-26.

http://www.abc.org.uk/Certificates/18774052.pdf, 2015-01-22.

http://www.cpp.csap.cam.ac.uk/network/piers-brendon/, 2013-08-07.

http://www.historyandpolicy.org/, 2016-05-25.

http://www.hist.lu.se/person/DickHarrison, 2013-08-23.

https://www.kau.se/forskarskolan-for-larare-i-historia-samhallskunskap-geografi-och-religionskunskap, 2016-05-15.

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1983/47/pdfs/ukpga_19830047_en.pdf, 2015-04-15

http://www.lrfmedia.se/sv/about/om-forlaget, 2015-06-08.

http://www.norstedts.se/forfattare/Alfabetiskt/H/Dick-Harrison/, 2013-08-07.

http://www.obrien.ie/angus-mitchell, 2013-08-23.

http://www.org.umu.se/historia-med-utbildningsvetenskaplig-inriktning/publikationer, 2016-05-15.

http://www.randomhouse.co.uk/authors/piers-brendon, 2013-08-23

http://www.regeringen.se/sb/d/18915/a/249207, 2014-12-15.

http://www.theguardian.com/news/datablog/2009/sep/17/afghanistan-casualties-dead-wounded-british-data, 2014-03-27.

http://www.tidskriftenscandia.se/?q=node/1, 2015-05-18.

http://www.tidskriftenscandia.se/?q=poddradio_ny, 2016-05-26.

http://www.ur.se/Serie/Muslim-i-Europa/Intervjuer, 2011-05-29.

http://www.youtube.com/watch?v=KqNqHAOYmlo, 2013-10-03.

https://www.youtube.com/watch?v=QW3ZBGWi9vc, 2016-07-12.

Radioprogram

Axelsson, Bodil, intervju i *Vetenskapsradion Historia*, Sveriges Radio P1, 2011-01-20.

Bilagor

Analyskategorier

1. Författare (man/kvinna, profession)
2. Redaktörens inledande kontextualisering
3. Artikelns form (layout, samspel text-bild, faktarutor)
4. Artikelns mål/syfte (underhållning, information, vetenskaplig tolkning, pedagogik, moral, sensmoral, mening)
5. Artikelns grundperspektiv (genetiskt eller genealogiskt, komplexitet eller förenkling, en eller flera röster, variation/mångfald eller homogenitet, öppenhet eller slutenhet, frågor eller svar)
6. Artikelns ambitionsnivå (tillgänglighet och förkunskaper, pedagogisk bearbetning)
7. Artikelns geografiska ram (svensk eller internationell, nordisk, lokal)
8. Artikelns aspekt/tema av historia (politisk, militär, ekonomisk, social, kulturell)
9. Artikelns framställningsform (problematiserande eller faktisk, analytisk eller berättande)
10. Artikelns innehållsurval (äldre eller modern, krig eller fred, stora borderline events eller vardagshistoria, traditionellt eller nytänkande, neutralt eller provocerande, kanon)
11. Artikelns organisationsprincip (fragmentarisk eller sammanhängande, kronologisk eller tematisk)
12. Artikelns historiesyn (historiens drivkrafter, framstegstänkande eller cyklicitet, konflikt eller konsensus, individ eller kollektiv, aktör eller struktur eller determinism)
13. Artikelns tendens (objektivitet och balans)
14. Artikelns läsartilltal (liknelser och jämförelser, explicit koppling till nutidens konflikter och frågor, märkesår, jubiléer)
15. Artikelns metodiska status (källor och källkritik, referenser, kritisk ifrågasättande eller bekräftande)
16. Sammanfattande iakttagelser: historiebruk, historiekultur

Denna avhandling ges ut som en del i skriftserien Studia Historica Lundensia. Redaktörer är Lars Edgren, Yvonne Maria Werner och Ulf Zander.
Skriftserien innehåller följande volymer:

1. Irene Andersson, *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*, 2001
2. Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, 2001
3. Anna Lindberg, *Experience and Identity. A Historical Account of Class, Caste, and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930–2000*, 2001
4. Per Göran Johansson, *Gods, kvinnor och stickning. Tidigindustriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*, 2001
5. Bodil Persson, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*, 2001
6. Charlotte Tornbjer, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, 2002
7. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, 2002
8. Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, 2002
9. Andreas Linderoth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972*, 2002
10. Martin Alm, *Americanitis. Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900–1939*, 2003
11. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, 2003
12. Curt Åke Olsson, *Tidningsmakt och politiska organisationer. Den borgerliga samlingsrörelsen i Fyrstadskretsen 1962–1968*, 2003
13. Eva Bergenlöv, *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800*, 2004
14. Mathias Cederholm, *De värjde sin rätt. Senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, 2007
15. Louise Sebro, *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*, 2010
16. Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, 2011

17. Carolina Jonsson Malm, *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, 2011

18. Anna Alm, *Upplevelsens poetik. Slöjdseminariet på Nääs 1880–1940*, 2012

19. Andreas Tullberg, *"We are in the Congo now". Sweden and the trinity of peacekeeping during the Congo crisis 1960–1964*, 2012

20. Maria Nyman, *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, 2013

21. Martin Ericsson, *Exkludering, assimilering eller utrotning? "Tattarfrågan" i svensk politik 1880–1955*, 2015

22. Per Höjeberg, *Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen*, 2016

23. Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*, 2016

24. Marianne Sjöland, *Historia från tidskriftsredaktionen. En komparativ studie av* Populär Historias *och* History Todays *historieskrivning*, 2016

Trots de populärhistoriska tidskrifternas stora spridning har historiker hittills visat litet intresse för historieskrivningen i dem. Populärhistoriska tidskrifter läses av en ansenlig mängd människor. I Pressbyråns tidningshyllor trängs svenska, brittiska och tyska historiska magasin, vars omslag utgör ett bildgalleri av kända historiska personer och händelser.

I *Historia från tidskriftsredaktionen* jämförs historieförmedlingen i *Populär Historia* och *History Today* under perioden 1990–2012. I den granskas hur och på vilka sätt som redaktörer och skribenter i de båda populärhistoriska tidskrifterna anpassar historieskrivningen efter tidskriftsgenren och det populärhistoriska sammanhanget, inte minst på grund av de journalistiska metoder som spelar en viktig roll i arbetet med de historiska magasinen.

De populära inslagen till trots är steget sällan långt till historievetenskapen. Den vetenskapliga historieskrivningen har stor betydelse i populariseringsprocessen, även om de vetenskapliga idealen ofta är av ett annat slag än vid de historievetenskapliga institutionerna. I *Historia från tidskriftsredaktionen* uppmärksammas även villkoren för historieförmedling i Storbritannien och Sverige och hur de kommer till uttryck i *Populär Historia* och *History Today*.

Marianne Sjöland är historiedidaktiker och verksam gymnasielärare i historia och svenska. *Historia från tidskriftsredaktionen* är hennes doktorsavhandling i historia.

LUNDS UNIVERSITET

STUDIA HISTORICA LUNDENSIA
HISTORISKA INSTITUTIONEN
ISBN 978-91-88473-13-4